И. С. ТУРГЕЊЕВ – САБРАНА ДЕЛА – КЊИГА I и II

ЛОВЧЕВЕ БЕЛЕШКЕ

НАРОДНА ПРОСВЕТА – БЕОГРАД

I. S. TURGENjEV
SABRANA DELA U 20 KNjIGA

UREDNIK
MILAN KAŠANIN

IZDANjE, ŠTAMPA I POVEZ
IZDAVAČKOG PREDUZEĆA
NARODNA PROSVETA

BEOGRAD
1936

IVAN S. TURGENjEV
IZABRANA DELA

KNJIGA I i II

S RUSKOG PREVEO
D-R MILOŠ S. MOSKOVLjEVIĆ

IVAN S. TURGENjEV
LOVČEVE BELEŠKE

SADRŽAJ

Tvor i Kalinić

Ko je imao prilike da prolazi iz Bolhovskog u žizdrinski srez morao se, bez sumnje, začuditi upadljivoj razlici između soja ljudi u orlovskoj guberniji i kaluškog soja. Orlovski seljak je omanjeg rasta, malo pogrbljen, sumoran, gleda ispod oka, živi u udžericama od jasikovine, kuluči spahiji, trgovinom se ne bavi, rđavo se hrani, nosi likove opanke; a kaluški seljak plaća spahiji godišnji obrok, živi u prostranim borovim kućama, visoka je uzrasta, gleda smelo i veselo, u licu je čist i beo, trguje maslom i katranom, i praznikom ide u čizmama. Orlovsko selo (reč je o istočnom delu orlovske gubernije) obično se prostire pored pooranih polja, blizu jaruge, koja je nekako pretvorena u blatnjav ribnjak. Sem ono nekoliko vrba, uvek savijenih i dve tri kržljave breze, na čitavu vrstu unaokolo ne možeš spaziti ni drvceta; kuća se stisla uz kuću, no krovovima nabacana trula slama... Kaluško selo, naprotiv, većim delom je okruženo šumom; kuće stoje slobodnije i pravije, pokrivene su šindrom; vrata se dobro zatvaraju, plot oko zadnjeg dvorišta nije razvaljen i naeren napolje, pa da poziva u goste svaku svinju koja pored njega — prođe... Pa i za lovca je bolje u kaluškoj guberniji. U orlovskoj guberniji kroz jedno pet godina nestaće i poslednjih šuma i trnjaka, a od ritova ni pomena nema; a u kaluškoj zabrani se otežu na stotine, ritovi na desetine vrsta[1], i još nije utamanjena plemenita ptica tetreb, ima još dobroćudnih šljuka, a hitra jarebica svojim naglim letom veseli i plaši lovca i psa. Dolazeći češće kao lovac u žizdrinski srez, našao sam se u polju i upoznao s Polutikinom, jednim od manjih kaluških spahija, strasnim lovcem i, naravno, dobrim čovekom. On je, istina, imao i neke mane: na primer, prosio je sve bogate udavače u guberniji, i pošto su ga svuda odbili i rekli da ni u kuću više ne dolazi, on je tužna srca poveravao svoj jad svima prijateljima i poznanicima, a devojačkim roditeljima je i dalje slao na poklon kisele breskve i drugo zeleno voće iz svoga voćnjaka, voleo je da ponavlja jednu istu smešnu priču koja baš nikog nije mogla nasmejati, makoliko da ju je G-n Polutikin cenio; hvalio je spise Aćima Nahimova, i pripovetku Pinu; zamuckivao je, zvao je svoga psa Astronomom; mesto dok govorio je dočim i zaveo je u svojoj kući francusku kuhinju, čija je

tajna, no shvatanju njegovoga kuvara, bila u tome što je on svakom jelu kvario njegov prirodni ukus; meso je u tog veštaka udaralo na ribu, riba na pečurke, makaroni na barut; zato nijedna mrkva ne bi dospela u supu, dok ne bi dobila oblik romba ili trapeza. Ali, ako ne uzimamo u obzir tih nekoliko neznatnih nedostataka, g-n Polutikin je bio, kako smo već kazali, divan čovek. Već prvog dana moga poznanstva s g. Polutikinom on me pozva svojoj kući na prenoćište.

— Do moje kuće ima jedno pet vrsta, — dodade on; — peške da idemo daleko je; nego hajde da svratimo kod Tvora. (Čitalac će mi dopustiti da izostavim njegovo zamuckivanje).

— A kakav je to Tvor?

— Moj seljak... Sasvim je blizu odavde.

Pođosmo k njemu. Usred šume, na iskrčenom i obrađenom proplanku, dizao se usamljen Tvorov salaš. Bilo je tu nekoliko zgrada od borovine spojenih plotom; ispred glavne kuće pružao se naslon na tankim direcima. Uđosmo. Dočeka nas mladić od svojih dvadeset godina, visok i lep.

— O Feđo! Je li kod kuće Tvor? — upita g. Polutikin.

— Nije. Tvor je otišao u varoš, — odgovori mladić, smešeći se i pokazujući red belih kao sneg zuba. Želite li da upregnem kola?

— Jes’, brate, da upregneš. I donesi nam kvasa.

Uđosmo u kuću. Nijedna prosta suzdaljska slika nije prilepljena po čistim zidovima od brvana; u uglu, pred teškom ikonom u srebrenom okovu, svetlucalo je kandilo; lipov sto skoro riban i opran; između brvana i prozorskih uglova nisu tumarale nestašne bube ruse, niti su se krile zamišljene buba-švabe. Mladić se brzo pojavi s velikim belim bokalom, punim dobra kvasa, s komadinom pšeničnoga hleba i s desetak krastavaca iz vode u drvenom čanku. On metnu sve to na sto, nasloni se na vrata i poče pogledati na nas, smešeći se. Nismo stigli ni da pojedemo našu užinu, a zatandrkaše kola pred doksatom. Iziđosmo. Dečak od svojih petnaest godina, grgurave kose i rumenih obraza, sedeo je na kočijaškom mestu i s teškom mukom je zadržavao dobro uhranjenog ždrepca šarca.

Oko kola stajalo je pet-šest krupnih mladića, koji su neobično ličili jedan na drugog i na Feđu.

— „To su sve Tvorova deca!” reći će Polutikin.

— „Sve Tvorići”, dočeka Feđa, koji iziđe za nama na doksat: „ali još nisu svi tu; Potal je u šumi, a Sidor je otišao sa starim Tvorom u varoš...” Pa pazi, Baco, nastavi on, obraćajući se kočijašu, teraj živo, gospodina voziš. Po čaglju goni lakše, jer možeš kola pokvariti, a i gospodsku utrobu poremetiti!” Ostali Tvorići osmehnuše se na tu Feđinu šalu. — „Metnite Astronoma!” — svečano viknu gospodin Polutikin. Feđa sa izvesnim zadovoljstvom podiže u vis pseto, koje se usiljeno smešilo i metnu ga na dno kola. Baca pusti uzde konju. Kretosmo se. — „A ono mi je kancelarija” — reče najedared g-n Polutikin pokazujući na omanju nisku kućicu: — „hoćete li da svratimo?” — „Pa dobro, da svratimo” — „Sad je prazna”, reći će on, silazeći iz kola; — „pa ipak vredi videti”. — Kancelarija se sastojala iz dveju praznih soba. Čuvar, ćorav starac, dotrča iz kuće. — „Dobar dan, Minjajiću”, prozbori g-n Polutikin, „a kamo voda?” — Ćoravi starac se izgubi i očas se vrati sa staklenicom vode i dvema čašama. „Probajte”, reče mi Polutikin, — „to mi je lepa izvorska voda”. Popismo no čašu, a starac nam se duboko klanjao. — „A sad, mislim, možemo ići”, reče moj novi prijatelj. U toj kancelariji prodao sam trgovcu Alilujevu četiri desetine[2] šume za dobre pare”. — Sedosmo u kola i posle pola sata već smo ulazili u dvorište spahiske kuće.

— Recite mi, molim vas, — upitam Polutikina za večerom, — zašto vam Tvor živi odvojeno od drugih seljaka?

— Evo zašto: on mi je vrlo pametan seljak. Pre jedno dvadeset pet godina izgorela mu je kuća; on dođe mom pokojnom ocu na mu veli: Dopustite mi, kaže, Nikola Kuzmiću, da se nastanim u vašoj šumi na ritu. Plaćaću vam dobar obrok. — A zašto da se seliš na rit? — Pa tako; samo Vi, poštovani Nikola Kuzmiću, nemojte me ni za kakav drugi posao upotrebljavati, a obrok odredite kakav god hoćete. — Pedeset rubalja[3] godišnje! — Pa dobro. — Ali pazi, da mi uredno plaćaš! — Dabogme, uredno... I tako se on nastani na ritu. Otada su ga i prozvali Tvorom.

— Pa se obogatio? — upitah ja.

— Obogatio se. Sad mi plaća celu stotinarku obroka, možda ću mu još i povećati. Koliko sam mu puta govorio. Ama zašto se ti,

Tvore, ne otkupiš? A on me, obešenjak, uverava kako nema čim; para, bajagi, nema... Taman posla!...

Sutradan odmah posle čaja kretosmo se opet u lov. Idući kroz selo g-n Polutikin naredi kočijašu da stane kod jedne niske kuće i glasno viknu: „Kaliniću!” — „Odmah, baćuška[4], odmah”, začu se glas sa dvorišta, — „privezujem opanak”. — Poterasmo korakom; iza sela nas stiže čovek kome je moglo biti oko četrdeset godina, visok, mršav, sa sitnom, nazad zabačenom glavom. To je bio Kalinić. Njegovo dobroćudno preplanulo lice, ovde-onde nagrđeno boginjama, dopade mi se, čim ga videh. Kalinić je (kao što sam posle doznao) svaki dan išao sa svojim gospodarom u lov, nosio njegovu torbu, katkad i pušku, pokazivao gde pada ptica, nabavljao vodu, brao jagode, pravio kolibe, trčao po kola; bez njega gospodin Polutikin nije mogao ni koraka moći. Kalinić je bio vrlo vesele, vrlo krotke naravi, neprestano je poluglasno pevušio, bezbrižno je pogledao na sve strane, govorio je malko kroz nos, smešeći se žmirio svojim jasno plavim očima i često je hvatao rukom svoju retku, šiljastu bradu. Pri hodu nije žurio, ali je išao velikim koracima, pomalo se oslanjajući na svoj dug i tanak štap. Preko dana on je više puta zapodevao sa mnom razgovor, usluživao me bez ropske poniznosti, ali na svog gospodara pazio je kao na dete. Kad nas neizdržljiva podnevna žega natera da potražimo skloništa, on nas odvede na svoj pčelanik, duboko u šumi. Kalinić nam otvori kućicu, u kojoj je bilo izvešano dosta kita mirišljavih trava, prostre nam svežeg sena, a on natače na glavu kao neku vreću s mrežom, uze nož, lonac i ugarak, pa ode na uljanik, da nam izvadi sat meda. Mi se zasladismo bistrim, toplim medom, napismo se izvorske vode i zaspasmo uz jednoliko zujanje pčela i brbljivo šuštanje lišća. — Lahor vetrića probudi me... Otvorih oči i ugledah Kalinića: on je sedeo na pragu poluotvorenih vrata i nožem izdubljivao kašiku. Dugo sam s uživanjem posmatrao njegovo lice, krotko i vedro, kao večernje nebo. I g-n Polutikin se probudi. Ali ne ustadosmo odmah. Prijatno je posle dugog hodanja i dubokog sna ležati nepomično na senu; čovek oseća u telu neku prijatnu tromost i raznežerost, lice se lako zajapurilo, slatka lenost sklapa oči. Najzad ustadosmo i opet pođosmo da tumaramo do mraka. Za večerom povedoh govor o

Tvoru i Kaliniću. „Kalinić je valjan”, reče mi g. Polutikin, — „marljiv i uslužan seljak; pa ipak svoj domazluk ne može da vodi uredno, ja ga sve odvlačim od posla. Svaki dan ide sa mnom u lov... Kakav onda tu može biti domazluk, promislite i sami”. — Složih se s njim u tomeg pa legosmo da spavamo.

Sutradan g. Polutikin morade ići u varoš, zbog parnice sa susedom Pičukovom. Ovaj njegov sused Pičukov bio je uzorao jedan komad njegove zemlje i na toj uzoranoj zemlji išibao njegovu seljanku. U lov: pođoh sam i pred večer svratih kod Tvora. Na kućnom pragu dočeka me starac — ćelav, onizak, plećat i snažan — sam Tvor. Radoznalo pogledah na tog Tvora. Oblik njegova lica potsećao je na Sokrata: onako isto visoko čvornovito čelo, onakve iste sitne očice, onaki isti prćast nos. Uđosmo zajedno u kuću. Onaj isti Feđa donese mi mleka i crnog hleba. Tvor sede na klupu i gladeći sasvim mirno svoju kudravu glavu povede sa mnom razgovor. On je, izgleda, osećao svoje dostojanstvo, pa je govorio i kretao se lagano, smeškajući se pokašto ispod svojih dugih brkova.

Razgovarali smo o setvi, o letini, o seljačkom životu... On sve kao da se sa mnom slagao, ali posle mi bi nelagodno, jer sam osećao da ne govorim kako bi trebalo... Ispadalo je nekako čudnovato. Tvor je ponekad iskazivao svoje misli uvijeno, mora biti iz opreznosti... Evo jednog primera našeg razgovora:

— Je li, Tvore, — velim mu ja, — zašto se ti ne otkupiš od svoga gospodara?

— A što da se otkupljujem? Ovako ja znam ko mi je gazda i koliki mi je obrok... a gospodar nam je dobar.

— Pa ipak je bolje u slobodi, — primetim ja.

Tvor me pogleda iskosa.

— Dabogme da je bolje, — reći će.

— Pa što se onda ne otkupiš?

Tvor odmahnu glavom.

— Čim, molim vas, da se otkupim?

— Eh, koješta, starče...

— Našao se Hor među slobodnim ljudima, nastavlja on poluglasno, kao za sebe; — ko je bez brade, taj je Tvoru i starešina.

— Pa obrij i ti bradu.

— Šta je brada? Brada je trava: može se pokositi.

— Pa šta onda?

— Vidi se, Tvor treba da ide u trgovce; trgovci dobro žive i oni nose bradu.

— Pa što ne bi, i ti čini mi se, trguješ? — upitaću ga ja.

— Trgujemo pomalo maslom i katranom... Šta veliš baćuška, da ti upregnemo kola?

„Ti si gospodar svog jezika i oprezan čovek” — pomislim ja. — Ne, rekoh glasno, — kola mi ne trebaju; mislim sutra malo da lovim oko tvoga salaša, pa, ako mi dopustiš, ostaću da noćim kod tebe u senari.

— Izvoli, molim te. Samo da li će ti biti zgodno u senari? Narediću ženama da ti prostru čaršav i metnu jastuk. — Ej, žene! — viknu on, ustajući, — ovamo žene!... A ti, Feđo, pođi s njima. Žene su, znaš, glup svet.

Posle četvrt sata Feđa me odvede u šupu sa senom. Prućih se no mirišljavom senu, pas se savi kod mojih nogu; Feđa mi požele laku noć, vrata zaškripaše i zalupiše se. Dugo nisam mogao zaspati. Krava priđe k vratima, snažno dahnu jedared, dvared; pas dostojanstveno zaurla na nju; svinja prođe, guričući zamišljeno; negde u blizini konj stade žvatati seno i frkati... naposletku zaspah.

U zoru me Feđa probudi. Taj veseli, okretni momak vrlo mi se sviđao; a on je, koliko sam mogao opaziti, bio ljubimac i staroga Tvora. Oni su jedan drugog vrlo prijateljski zadirkivali. Starac mi je izišao u susret. Da li zato što sam prenoćio pod njegovim krovom ili zbog nečeg drugog, tek Tvor je sad bio daleko ljubazniji nego juče.

— Samovar ti je gotov, — reče mi smešeći se, — hajdmo da pijemo čaj.

Sedosmo za sto. Zdrava žena, jedna od njegovih snaha, donese lonac mleka. Svi njegovi sinovi ulažahu jedan za drugim u sobu. — „E, imaš kršnu čeljad!” rekoh starcu.

— Da, prozbori on, odgrizajući majušno parče šećera; — izgleda da se na mene i moju babu nemaju šta žaliti.

— I svi žive s tobom?

— Svi. Sami tako hoće.

— I svi su oženjeni?

— Eno samo onaj okačenjak neće da se ženi, — odgovori on, pokazujući prstom na Feđu, koji se, kao i malo pre, beše naslonio na

vrata. — A Vaska je još mlad, — može i pričekati.

— A što da se ženim? — reći će nato Feđa; meni je i ovako lepo. Šta će mi žena? Valjda da se svađam s njom?

— E, vać ti... znam ja dobro tebe! Nosiš srebrno prstenje... Tebi da je samo da se maješ oko spahiskih devojaka... „Juf, sram te bilo, bezobrazniče!” — nastavljaše starac, pretstavljajući kako se sobarice brane. — Znam te ja već, gospodičiću!

— A čega ima dobrog u ženi?

— Žena je radenica, ozbiljno će reći Tvor. — Žena je seljaku sluga.

— A šta će mi radenica?

— Pa da, — voliš ti tuđim zubima jesti hleb. Znamo mi take kao što si ti.

— Pa ženi me, kad je tako. A? Šta je? Zašto ćutiš?

— E, dosta, dosta, spadalo. Vidiš da smo već dosadili gospodinu. Pa oženiću te... A ti, baćuška, nemoj da ss ljutiš; deran je, vidiš, mali, još nije stekao pameti...

Feđa odmahnu glavom.

— Je l’ kod kuće Tvor? — saču se iza vrata poznat glas, i Kalinić uđe u sobu, držeći kitu poljskih jagoda, što ih je nabrao za svoga prijatelja Tvora. Starac ga srdačno pozdravi. Ja zadivljen pogledah u Kalinića; priznajem da nisam očekivao toliko „nežnosti” od jednog seljaka.

Tog dana sam otišao u lov skoro četiri sata docnije nego obično, i još tri dana sam proveo kod Tvora. Bili su mi zanimljivi moji novi poznanici. Ne znam čim sam zaslužio njihovo poverenje, tek oni su sa mnom slobodno razgovarali. Ja sam ih sa zadovoljstvom slušao i posmatrao. Ova dva prijatelja nisu nimalo ličili jedan na drugog. Tvor je bio pozitivna priroda, praktičan, administratorska glava, racionalista; Kalinić je, na protiv, bio idealista, romantičar, oduševljen i sanjalica. Tvor se umeo snaći, t. j. podigao je sebi kuću i zgrade, stekao novaca, dobro se slagao sa spahijom i ostalim vlastima; Kalinić je išao u likovim opancima i jedva je sastavljao kraj s krajem. Tvor je izrodio veliki porod, poslušan i jednodušan; Kalinić je imao nekad ženu koje se bojao, a dece nije ni imao. Tvor je skroz video g-na Polutikina; Kalinić je gledao u svog gospodara kao u sveca. Tvor je voleo Kalinića i zaštićavao ga; Kalinić je voleo i poštovao Tvora.

Tvor je malo govorio, smeškao se i nešto smišljao u sebi; Kalinić se objašnjavao vatreno, ali pri tom nije se cifrao, kao žustri fabrički radnik...

Ali Kalinić je bio obdaren nekim vrlinama, koje je priznavao i sam Tvor, na primer: on je bajanjem lečio stoku kad se okrvi, ili kad se ko prepadne, izgonioje besnilo i crve; uspevao je u pčelarstvu, bio je srećne ruke. Tvor ga preda mnom zamoli da uvede u konjušnicu tek kupljenog konja, i Kalinić savesno i ozbiljno ispuni molbu starog skeptika. Kalinić je stajao bliže prirodi, a Tvor ljudima, društvu; Kalinić nije voleo da razmišlja i svemu je slepo verovao; Tvor je čak s ironične visine gledao na život. On je mnogo video, mnogo znao i ja sam od njega mnogo koješta naučio. Ja sam, n. pr., iz njegovog pričanja doznao da se svako leto, pred kosidbu, pojavljuju no selima omanja kola, osobita izgleda. U tim kolima sedi čovek obučen u kaftan i prodaje kose. Kad je za gotov novac, on za kosu uzima rublju i 25 kopejaka — rublju i po u papirnom novcu; a kad je na veresiju onda tri papirne rublje i jednu rublju u srebru. Svi seljaci, razume se, kupuju na veresiju. Kroz dve tri nedelje on se opet pojavljuje i traži novac. Seljak tek što je pokosio zob, pa ima čim platiti; ide s trgovcem u mehanu i tamo mu isplati dug. Nekim spahijama pade napamet da sami kupuju kose za gotov novac, pa da ih razdaju seljacima na veresiju po istu cenu; ali seljacima to ne bi pravo i čak se sneveseliše; nisu više imali zadovoljstvo da zvrckaju prstom po kosi, da joj osluškuju zvek, da je prevrću u rukama i jedno dvadeset puta da pitaju varalicu prodavca iz varoši: „Je li, prikane, ova ti kosa kao da baš nije, ovaj?...” — Te iste podvale vrše se i pri kupovanju srpova, samo s tom razlikom što se tom prilikom žene umešaju i dovode samog prodavca dotle da ih mora, radi njihova dobra, da istuče. Ali evo kad seljanke najviše nastradaju. Liferanti materiala za fabrike hartije poveravaju kupovinu krpa naročitoj vrsti ljudi, koji se u nekim srezovima zovu „orlovima”. Takav „orao” dobije od trgovca jedno dvesta papirnih rubalja i krene u pljačku. Ali, sasvim različno od plemenite ptice čije ime nosi, on ne napada otvoreno i slobodno; naprotiv, „orao” se služi podvalom i lukavstvom. On ostavlja svoja kola negde u džbunu blizu sela, na pođe kroz selo, i to ne glavnom ulicom, već sporednom, sa zadnjeg dvorišta, kao slučajan prolaznik ili kao čovek koji besposlen tumara. Seljanke

namirišu da je on blizu i kradom izlaze preda nj. Pogodba se svršava na brzu ruku. Za nekoliko bakarnih novčića seljanka daje „orlu” ne samo nepotrebne krpe već često i muževlju košulju, pa i svoju pregaču. U poslednje vreme seljanke su našle da je najbolje da same sebe potkradaju, pa prodaju kudelju, naročito „belojku”, — čime se mnogo razvila i unapredila industrija ovih „orlova”! Ali zato su, s druge strane, seljaci postali oprezni, na čim najmanje posumnjaju ili izdaleka čuju da se „orao” približuje, brzo i živo preduzimaju mere da naknade štetu i osujete takvu trgovinu. I zaista, kako da se ne ljute? Prodavati kudelju je njihov posao, — i oni je prodaju — ne u varoši, jer u varoš bi morali sami ići, već prekupcima što sami dolaze u selo, koji, nemajući kantara, računaju u pud 40 pregršti — a vi znate kakva je pregršt i kolika je šaka u Rusa, naročito kad hoće da je „od srca”. Takih priča naslušao sam se puno, ja, čovek neiskusan i koji nisam u selu „živovao” (kako se kod nas u Orlu kaže).

Ali Tvor nije samo pričao; i on je mene pitao o mnogom koječemu. Doznao je da sam bio u drugim zemljama, pa je bio radoznao da dozna što od mene... Ni Kalinić nije izostajao iza njega; ali Kalinića su više zanimali opisi prirode, planina, vodopada, neobičnih građevina, velikih varoši; Hora su zanimala državna i administrativna pitanja. On je raspitivao o svemu redom: — „A je li kod njih tamo isto kao i kod nas, jal’ drukčije?... Ded’ reci, baćuška, — ja kako? — „A-ih po Bogu! uzvikivao je Kalinić dok sam ja pričao; Tvor je ćutao, mrštio je guste obrve i samo pokatkad bi napomenuo da „mislim, to kod nas ne bi išlo, a to je već dobro — to je red.” — Ne mogu vam iznositi šta me je sve zapitkivao, a nije ni potrebno; ali sam iz razgovora s njime stekao jedno ubeđenje, koje čitaoci, verovatno, ne očekuju, — ubeđenje da je Petar Veliki bio poglavito ruska priroda, Rus baš po svojim reformama. Rus tako veruje u svoju snagu i jačinu, da je gotov i sebe ne štedeti: on se malo bavi svojom prošlošću i smelo gleda unapred. Što je dobro — to mu se i dopada, što je pametno — to mu i daj, a otkuda ono dolazi — njemu je svejedno. Njegova zdrava pamet rado će se potsmehnuti suvoparnom nemačkom razumu, ali Nemci su, kako reče Tvor, zanimljiv narodić, i on je gotov da se nečemu pouči od njih. Nalazeći se u izuzetnom položaju i stvarno kao nezavisan čovek, Tvor mi je

rekao mnogo koječega, što od drugoga klještama ne bi mogao izvući, ili, kao što seljaci kažu ni žrvnjima ne bi izmleo. On je doista razumevao svoj položaj. Razgovarajući s Tvorom, ja sam prvi put čuo prost, pametan govor ruskog seljaka. Njegovo znanje bilo je, na svoj način, dosta veliko, ali on nije umeo čitati; Kalinić je umeo. „Taj obešenjak je naučio da čita”, — napomenu Tvor. — „Njemu se ni pčele nikad nisu zatirale”. „A jesi li dao decu da nauče čitati?” Tvor poćuta malo. — „Feđa zna”. — „A drugi?” — „Drugi ne znaju”. — „A zašto?” — Starac na to ne odgovori, već promeni razgovor.

Uostalom, makoliko da je bio trezven, ipak je i on imao mnogo predrasuda i predubeđenja. On je, na primer, prezirao žene iz dna duše, a kad je bio raspoložen, šalio se s njima i ismevao ih. Njegova žena, stara i jezična, ceo bogovetni dan nije slazila s peći, već je neprestano gunđala i grdila; sinovi se nisu ni osvrtali na nju, ali za snahe je bila strah i trepet. Ne peva uzalud svekrva u ruskoj pesmici: „Kakav si mi ti sin, kakav domaćin! ne biješ ti ženu, ne biješ mlađanu…” Ja sam jedared bio nameran da se zauzmem za snahe, pa pokušah da pobudim sažaljenje kod Tvora; ali mi on sasvim mirno reče: „Kako vas ne mrzi da se bavite i takim sitnicama, — neka ženâ nek se svađaju... Ako ih razvađaš — biće još gore, a ne vredi ni ruke prljati”. Ponekad bi opaka baba sišla s peći, dovabila bi iz trema pseto, govoreći: „Hodi, hodi, kuco!” pa bi ga tukla žaračem po mršavim leđima, ili bi stala pod naslon, pa bi, kao što je govorio Tvor, „olajavala” sve prolaznike i svađala se s njima. Svoga se muža ipak bojala i, kad bi joj naredio, ona bi se smesta odvukla na svoju peć. Ali je najzanimljivije bilo slušati prepirku između Kalinića i Tvora, kad bi se poveo govor o g-nu Polutikinu. — „Ti, Tvore, da mi ga nisi dirao”, veli Kalinić. — „A što ti ne kupi čizme?” — odgovara Tvor. — „E, baš čizme!... šta će mi čizme? Ja sam prost seljak...” — „Pa i ja sam seljak, a gle...” Rekavši to, Tvor digne svoju nogu i pokazuje Kaliniću čizmu, napravljenu no svoj prilici od mamutove kože. — „Eh, kanda si ti što sam ja!” odgovara Kalinić. — „Pa što ti bar ne da za opanke: ti s njim ideš u lov; valjda zaslužiš svaki dan po jedne likove opanke”. — „On mi daje za opanke”. — „Jest, lane ti je dao groš”. Kalinić ljutito okreće leđa, a Tvor se iz sveg glasa smeje, i pri tom mu se malene očice jedva vide.

Kalinić je pevao dosta prijatno i udarao je u balalajku. Tvor bi ga slušao, slušao, pa bi nakrivio glavu i počeo ga pratiti setnim glasom. Osobito je voleo pesmu: „Sudbo moja, sudbino!” Feđa ne bi propustio priliku da se potsmehne ocu. „Što si se, čiča, tako rastužio?”

Ali Tvor bi naslonio obraz na ruku, zažmurio bi, pa bi se i dalje žalio na svoj udes... Ali zato, drugom prilikom, nije bilo vrednijeg čoveka od njega: večito nešto radi, opravlja kola, podupire ogradu, pregleda amove. Samo na čistotu nije baš mnogo pazio i kad mu jednom to zamerih on mi odgovori: „Pa treba po mirisu da se vidi da neko u kući živi.”

— A vidiš li — odgovorih mu, — kako je kod Kalinića na pčelaniku čisto?

— Pčele inače ne bi mogle živeti, — reče on uzdahnuvši.

— Je li, upita me on drugom prilikom, — imaš li ti svoju baštinu? — „Imam”. — „Je li daleko odavde?” — „Oko sto vrsta”. — „I ti, baćuška, živiš na svojoj baštini?” — „Živim”. — „A više se, valjda, lovom baviš?” — „Pa, pravo da kažem, tako je”. — „Pravo imaš, baćuška; lovi tetrebe, nek ti je na zdravlje, samo seoskog kmeta počešće menjaj”.

Četvrti dan, uveče, g. Polutikin posla po mene. Žao mi je bilo rastati se od starca. Zajedno s Kalinićem sedoh u kola. „E zbogom, Tvore, u zdravlju”, rekoh ja... „Zbogom Feđo”. — „Zbogom baćuška, zbogom, nemoj da nas zaboraviš”. Kretosmo se; večernja rumen tek što je bila počela plamteti. — „Divno će sutra biti vreme”, rekoh ja, gledajući u vedro nebo. — „A ne, biće kiše”, odgovori Kalinić; — „eno se patke brčkaju, a i trava odveć jako miriše”. Zađosmo u trnjak. Kalinić zapeva poluglasno, poskakujući na prednjem sedištu, i sve gledaše, i gledaše u večernje rumenilo... Sutradan ostavih gostoljubivi dom g. Polutikina.

Jermolaj i mlinarka

Pred veče se ja i lovac Jermolaj kretosmo u zasedu... Ali možda ne znaju svi moji čitaoci šta je to zaseda. Onda čujte, gospodo.

Na četvrt sata pred sunčev smiraj, u proleće, ulazite u čestu, s puškom, bez psa. Tražite sebi mesto, gdegod blizu ivice šume, osvrćete se, pregledate kapslu, s drugom se međusobno dogovarate znacima. Četvrt sata je prošlo. Sunce se smirilo, ali je u šumi još vidno; vazduh je čist i prozračan, ptice brbljivo cvrkuću; mlada trava blista se kao veseli blesak smaragda... vi čekate. U unutrašnjosti šume postupno se smrkava; rumena svetlost sunčeva smiraja polako klizi po žilama i stablima drveća, diže se sve više i više, prelazi s nižih skoro još golih grana na nepomične sanjive vrhove. Eno i sami vrhovi potamneše; rumeno nebo postaje modro. Šumski miris postaje sve jači, oseća se lak dah tople vlage; zalutala struja vetra gubi se blizu vas. Ptice se uspavljuju — ne sve odjedared, već po vrstama: eno se ućutaše zebe, posle nekoliko trenutaka grmuše za njima žutovoljke. U šumi sve tamnije i tamnije. Drveće se sliva u velike crne mase; na plavom nebu bojažljivo se pojavljuju prve zvezdice. Sve ptice spavaju, samo još crvenorepi maleni detlići sanjivo zvižduću... Eto i oni umukoše. Još jednom odjeknu nad vama zvonki glas carića; negde žalosno kliknu žunja, slavuj se javi prvi put. Srce vam zamire u očekivanju, i odjedared — ali samo me lovci mogu razumeti — odjedared se usred duboke tišine razlegne naročito neko graktanje i šikanje, čuje se ujednačeno mahanje hitrih krila, — i šljuka, lepo savivši svoj dugi kljun, lako izleće iza tamne breze pred vaš metak.

Eto šta znači „biti u zasedi”.

Dakle, ja i Jermolaj krenemo se u zasedu; nego, oprostite gospodo, treba prvo da vas upoznam s Jermolajem.

Zamislite čoveka od svojih četrdeset i pet godina, visoka, mršava, dugačka tanka nosa, uska čela, sivih očica, razbarušene kose i širokih podrugljivih usana. Taj čovek je nosio i zimi i leti žućkast kaftan od nankinga[5], nemačkog kroja, ali se opasivao pojasom; nosio je plave čakšire i šubaru optočenu krznom, koju mu je poklonio jedan propali spahija, kad se bio podnapio. O pojasu su visile kese,

jedna spreda, vešto previjena na dve polovine, za barut i 'za sačmu, — druga pozadi — za divljač; pamuk za sukiju je Jermolaj vadio iz svoje po izgledu neiscrpne šubare. On bi mogao za novac koji je dobijao za prodatu divljač kupiti patrontaš i torbu, ali on nikad nije ni pomislio da tako što kupuje, te je i dalje punio svoju pušku kao i pre, izazivajući divljenje kod onih koji su gledali s kakvom on veštinom uspeva da ne prospe ili ne smeša sačmu i barut. Puška mu je bila jednocevka kremenjača, koja je pored toga imala jednu ružnu naviku da strašno „trza”, zbog čega je Jermolaju desni obraz uvek bio deblji od levog. Kako je on pogađao iz te puške, ne može čovek biti pametan, tek pogađao je. Imao je i psa ptičara, koji se zvao Valetka, neobično stvorenje. Jermolaj ga nikad nije hranio. „Sad ću još i psa hraniti”, razmišljao je on, — „a zatim, pas je pametna životinja, pa će sam naći sebi hrane”. I zaista, mada je Valetka svojom prekomernom mršavošću iznenađivao i ravnodušnog prolaznika, ipak je živeo; šta više, i pored svog bednog stanja, nikad se nije izgubio, niti je pokazivao želju da ostavi svoga gospodara. Samo se jednom nekako, u mladim godinama, zanet ljubavlju, bio odvojio na dva-tri dana, ali ga je ludost brzo napustila. Najneobičnija osobina Valetkina bila je njegova neuporedljiva ravnodušnost prema svemu na svetu... Da nije reč o psu, ja bih to nazvao razočaranošću. On bi obično sedeo podavivši poda se svoj kusi rep, mrštio bi se, stresao bi se pokatkad i nikad se nije smešio. (Poznato je da se psi umeju da smeše, i to da se smeše vrlo milo). On je bio neobično ružan i ni jedan spahiski sluga nije propuštao priliku da se pakosno ne potsmehne njegovoj spoljašnosti; ali sve to ismevanje, pa čak i batine, Valetka je podnosio neobično hladnokrvno. Osobito uživanje pričinjavao je on kuvarima, koji bi smesta ostavili posao pa bi, vičući i psujući, pošli u poteru za njim, kad bi, zbog slabosti koju nemaju samo psi, promolio svoju gladnu njušku kroz otškrinuta vrata sablažnjivo tople i mirisne kuhinje. U lovu se odlikovao neumornošću i njuh mu je bio prilično osetljiv; ali ako bi slučajno stigao ranjena zeca, obično bi ga pokusao do poslednje koščice, gdegod u hladu, pod zelenim žbunom, na pristojnom rastojanju od Jermolaja, koji bi psovao na svim poznatim i nepoznatim dijalektima.

Jermolaj je bio seljak jednog od mojih suseda, spahije starinskog soja. Spahije starinskog soja ne vole barskih ptica i drže se domaće

živine. Tek u retkim prilikama, kao: ako je kome od ukućana rođendan, imendan, ili o izborima — kuvari ovih spahija uzmu da gotove za jelo te dugonose ptice i, kao i svaki Rus kad ne zna dobro šta radi, onako na sreću izmišljaju uz njih takve neke čudne začine, da gosti većinom radoznalo i pažljivo razgledaju postavljena jela, ali se nikako ne odlučuju da ih okuse. Jermolaju je bilo naređeno da za spahisku kuhinju nabavlja jedared mesečno po dva para tetreba i jarebica, a inače dopušteno mu je bilo da živi gde hoće. Od njega su bili digli ruke kao od čoveka koji nije ni za kakav posao, — kao od „ladoleža”, kako kažu kod nas u Orlu. Baruta i sačmi, razume se, nisu mu davali, držeći se onih istih pravila po kojima i on nije hranio svoga psa. Jermolaj je bio vrlo čudan čovek: bezbrižan kao ptica i dosta razgovoran, rasejan i na izgled neokretan; strašno je voleo da se napije; nigde se nije mogao skrasiti, u hodu je vukao noge i gegao, — i, vukući noge i gegajući se, prevaljivao je za dan i noć po pedeset vrsta. Šta sve nije preturio preko glave: noćivao je u ritovima, na drveću, no krovovima, pod mostovima, toliko puta je sedeo zaključan na tavanima, no podrumima i šupama; ostajao je bez puške, bez psa, bez najpotrebnijeg odela, bivao bijen jako i dugo, — pa se ipak, posle nekog vremena, vraćao odeven, s puškom i psom. Ne bi se moglo reći za njega da je bio veseo, premda je gotovo uvek bio dosta dobro raspoložen; uopšte izgledao je kao osobenjak. Jermolaj je voleo da proćereta s dobrim čovekom, naročito uz čašicu rakije, ali i to ne dugo: tek odjednom ustane i hoće da ide. „Ama kuda ćeš, more? Mrak je”. — „Hoću u Čapljino”. — „Kako Čapljino, imaš deset vrsta do njega da žipčiš”. — „Hoću da noćim kod čiča Sofronija”. — „Pa noći ovde”. — „Ne, ne, ne mogu”. I pođe ti Jermolaj sa svojim psom Valetkom u tamnu noć, kroz trnjake i vododerine, a čiča Sofronije ga, možda, neće ni u dvorište pustiti, nego će mu još, kakve je sreće, i leđa namestiti: da ne uznemiruje poštene ljude. Ali zato niko nije umeo tako vešto kao Jermolaj loviti ribu, s proleća, kad se reke izliju, hvatati rukama rakove, nanjušiti divljač, namamljivati prepelice, podučavati jastrebove, hvatati slavuje „vilenjakovim dudukom” „kukavičinim preletanjem”[6]. Jedno samo nije umeo: dresirati pse; nije imao strpljenja za to. Imao je ženu. Odlazio joj je jedared u nedelji. Ona je stanovala u jednoj gotovo

razvaljenoj udžerici, dovijala se nekako i jedva sastavljala kraj s krajem, nikad nije znala uveče da li će sutra imati šta da jede; jednom rečju živela je jadno i čemerno. Jermolaj, taj bezbrižni i dobroćudni čovek, ponašao se prema njoj nemilosrdno i grubo, kod kuće je izgledao strašan i surov, — i sirota njegova žena nije znala kako da mu ugodi, drhtala je kad bi je samo pogledao, za poslednju paru kupovala mu rakije i ponizno ga pokrivala svojim kožuhom, kad bi on, izvalivši se dostojanstveno na peći, zaspao junačkim snom. Ja sam i sam više puta opazio kod njega nehotične pojave nekakve turobne surovosti: nije mu se sviđao izraz njegova lica kad bi zubima klao ulovljenu pticu. Ali Jermolaj nije nikad više od jednog dana ostajao kod kuće; a izvan svoje kuće on bi se opet pretvorio u „Jermolku”, kako su ga zvali na sto vrsta unaokolo, i kako je i on sam sebe pokašto zvao. Poslednji spahiski sluga osećao se da je viši i bolji od ovog skitnice, — pa se može biti baš zbog toga ponašao prema njemu prijateljski; a seljaci su ga spočetka rado gonili i hvatali kao zeca u polju, ali posle su ga puštali da ide s milim Bogom i, kad su videli da je osobenjak, više ga nisu ni dirali, čak su mu davali hleba zapodevali s njim razgovor... Eto tog sam čoveka uzeo za svog lovca i s njim sam pošao u zasedu u veliku brezovu šumu, na obali reke Iste.

Mnoge ruske reke, kao i Volga, imaju jednu obalu visoku, drugu nisku, tako je i u Iste. Ta mala rečica vijuga neobično ćudljivo, puzi kao zmija, ni pola vrste ne teče pravo, i ponegde, s visokog strmog brežuljka, vidi se na deset vrsta sa svojim branama, veštačkim jezerima, vodenicama, vrtovima, okruženim vrbacima i gustim voćnjacima. Ribe u Isti ima tma božja, osobito klenova (seljaci ih za vreme letnjih pripeka vade rukama ispod šipraga). Male šljuke peščarke zviždeći preleću duž kamenitih obala, iz kojih na sve strane izbijaju hladni i bistri izvori; divlje patke isplivavaju na sredinu jezera, i oprezno se osvrću; čaplje stoje na jednoj nozi u hladu, u zalivima, pod obroncima... Stajali smo u zasedi otprilike jedan sat, ubismo četiri šumske šljuke i, želeći da do svanuća opet pokušamo sreću (u zasedu se može ići i izjutra), odlučismo da noćimo u najbližoj vodenici. Iziđemo iz česte i siđemo s brežuljka. Rekom su se kovitlali ugasito plavi talasi; vazduh se zgušnjavao pod pritiskom noćne vlage. Zalupasmo u vratnice. Psi zalajaše u dvorištu. „Ko je to?”

začu se promukao i dremovan glas. — „Lovci; pusti nas da prenoćimo”. Nema odgovora. — „Platićemo”. — „Idem da kažem gazdi... Šibe, nesreće!... Pocrkali dabogda!” — Čusmo kako sluga uđe u kuću; malo posle vrati se na kapiju. „Ne može”, veli, „gazda ne da da vas pustim”.

— Zašto ne da? — „Pa boji se; vi ste lovci: kakve je sreće, možete mu vodenicu upaliti; gle kako ste opremljeni”. — „Ta šta pričaš koješta!” — „Tako nam je i preklane vodenica izgorela, neki prekupci prenoćili, pa mora da su je oni upalili”. — Pa kako ćemo, brate; nećemo valjda noćiti napolju! — „Kako znate”... I on ode, trupkajući čizmama.

Jermolaj mu je svakojako pretio. „Hajd’mo u selo”, progovori on najzad, uzdahnuvši. Ali do sela je bilo oko dve vrste... „Da prenoćimo ovde”, rekoh ja; „noć je topla; vodeničar će nam za pare dati slame”. Jermolaj bez pogovora pristade. Opet uzesmo lupati. — „Ama šta hoćete?” opet se začu sluga; — „rečeno vam je, ne možete”. — Objasnimo mu šta hoćemo. On ode da se dogovori s gazdom i vrati se s njim zajedno. Kapijica zaškripa. Iziđe vodeničar, čovek visoka rasta, debela lica, s vratom kao u bika, okruglog i velikog trbuha. On pristade da mi učini po volji. Sto koraka od vodenice bio je omanji, sa svih strana otvoren naslon. Tamo nam doneše slame, sena; sluga nastavi na travi pored reke samovar i, čučnuvši, poče svojski duvati u čunak... Ugalj je, raspaljujući se, jasno osvetljavao njegovo mlado lice. Vodeničar pohita da probudi ženu, ponudi mi, najzad, sam da noćim u kući; ali ja sam više voleo da ostanem na čistom vazduhu. Vodeničarka nam donese mleka, krompira, jaja, hleba. Ubrzo provre samovar i mi počesmo piti čaj.

S reke se dizala napa, vetra nije bilo; okolo su se derale barske koke; oko vodeničnih kola razlegali su se slabi zvuci: to su kaplje padale s njih i curila voda kroz zasovnice na ustavi. Naložismo vatricu. Dok je Jermolaj pekao u pepelu krompire, ja zaspah. Lagan pritajen šapat probudi me. Podigoh glavu: pored vatre, na prevrnutom čabriću, sedela je vodeničarka i razgovarala s mojim lovcem. Još ranije sam, po njenom odelu, po pokretima i po izgovoru, poznao da je služila u spahiskom dvoru — da nije ni varošanka ni obična seljanka; ali tek sad sam joj dobro razgledao crte. Moglo joj je po izgledu biti oko trideset godina; na mršavom i

bledom licu još su se videli tragovi izvanredne lepote; osobito su mi se sviđale oči, velike i setne. Ona se bila nalaktila na kolena, a lice metnula u šake. Jermolaj je sedeo okrenut k meni leđima i metao cepke na vatru.

— U Željtuhini opet pomor stoke, veli mlinarka, — popu Ivanu lipsale obe krave... Sačuvaj Bože!

— A kako vaše svinje? — upitaće Jermolaj, poćutavši neko vreme.

— Za sad dobro.

— Što mi ne date bar jedno prasence?

Vodeničarka poćuta, zatim uzdahnu.

— S kim ste vi to? — upita ona.

— S gospodinom iz Kostomarova.

Jermolaj baci nekoliko jelovih grana na vatru; one očas počeše puckarati, gust beo dim udari mu pravo u lice.

— A što nas tvoj muž nije pustio u kuću?

— Boji se.

— Gle ti debelog trbonje... Slatka moja, Arina Timofejevna, iznesi mi čašicu rakije!

Vodeničarka ustade i izgubi se u mraku. Jermolaj zapeva poluglasno:

Dok sam dragoj ja išao, —
Sve sam čizme pocepao.

Arina se vrati s omanjim stakletom i čašom. Jermolaj se popridiže, prekrsti se i popi na dušak. „Baš valja!” reći će zatim.

Vodeničarka opet sede na čabrić.

— A ti, Arina Timofejevna, kanda si još uvek slaba?

— Slaba sam.

— A šta ti je?

— Kašalj mi noću dosađuje.

— Gospodin je, čini mi se, zaspao, — reći će Jermolaj posle kratkog ćutanja. — Ti, Arina, nemoj da ideš lekaru: gore će ti biti.

— Pa i dosad nisam išla.

— Nego dođi k meni u goste.

Arina obori glavu.

— Ja ću svoju ženu tom prilikom oterati iz kuće, nastavlja Jermolaj... Boga mi.

— Bolje da probudite gospodina, Jermolaje Petroviću, vidite, krompiri su pečeni.

— Nek ga nek čmava, — ravnodušno odgovori moj verni sluga, najurio se danas, pa sad spava.

Ja se promeškoljih na senu. Jermolaj ustade i priđe mi.

— Krompiri su gotovi, izvolite.

Iziđoh ispod naslona; vodeničarka se diže sa čabrića i htede da ode. Ja je oslovih.

— Držite li odavno tu vodenicu?

— Drugu godinu od Trojičinadne.

— A odakle ti je muž?

Arina ne doču šta sam je pitao.

— Otkale je tvoj muž? — ponovi Jermolaj jačim glasom.

— Iz Beljeva. On je beljevski meštanin.

— A jesi li i ti iz Beljeva?

— Nisam, ja sam spahiska... bila sam spahiska.

— Čija?

— Gospodina Zverkova. Sad sam slobodna.

— Kog Zverkova?

— Aleksandra Silića.

— Da nisi ti bila sobarica kod njegove žene?

— A otkud vi znate? — Jest, bila sam.

Ja pogledah u Arinu s dvostrukom radoznalošću i saučešćem.

— Ja poznajem tvoga gospodina, — nastavih.

— Poznajete? — odgovori ona poluglasno, pa obori oči.

Treba da kažem čitaocu zašto sam s takim saučešćem pogledao u Arinu. Za vreme moga bavljenja u Petrogradu slučajno sam se upoznao sa gospodinom Zverkovom. On je imao dosta ugledan položaj, bio je poznat kao spreman i radišan čovek. Imao je ženu punačku, osetljivu, plačljivu i zlu — sasvim obično i dosadno stvorenje, imao je i sina, pravog gospodičića, razmaženog i glupog. Spoljašnost Zverkova nije bila mnogo privlačna: iz širokog, skoro četvorouglastog lica lukavo su virile mišje očice, štrčao je veliki i šiljat nos, sa širokim nozdrvama; ošišana seda kosa dizala se kao četka nad izboranim čelom, tanke usne neprestano su mrdale i bljutavo se

smeškale. Gospodin Zverkov je obično stajao raširenih nogu i s debelim rukama u džepovima. Jedared smo nekako nas dvojica zajedno išli kolima iz varoši. Počesmo razgovor. Kao čovek iskusan, razuman, g. Zverkov poče da me izvodi na „pravi put”.

— Dopustite da vam kažem, — zapiska on najzad, — svi vi, mladi ljudi, sudite i govorite o svemu napamet; vi malo poznajete svoju rođenu otadžbinu; Rusija je vama, gospodo, gotovo nepoznata, to ja vama kažem!... Vi jednako samo nemačke knjige čitate. Eto, na primer, vi mi govorite ovo i ono što se tiče, da kažem, t.j. što se tiče spahiske dvorske posluge... Dobro, ja ne odričem, sve je to lepo; ali vi ih ne poznajste, ne znate kakav je to svet (G-n Zverkov se glasno ušmrknu i metnu burmuta u nos). Dopustite mi da vam, radi primera, ispričam jedan mali slučaj: vas to može zanimati. (G-n Zverkov se iskašlja). Vi valjda znate kakvu ja imam ženu: mislim da je teško naći ženu koja bi bila boljeg srca od nje, priznajte i sami. Kod nje sobarice ne da žive, — već prosto kao da su u raju... Ali moja žena se zarekla: udate sobarice da ne drži. A ono tako i jeste, počnu da se rađaju deca, ovo, ono, — pa gde će tu sobarica paziti na gospođu kao što treba, na njene navike, njoj već nije do toga, ima ona svoje brige. Treba da govorimo kao ljudi. Dakle, vozimo se mi jedared kroz naše selo, biće od tada — kako da vam kažem, da vas ne slažem — jedno petnaest godina. Vidimo u kmeta divno devojče, kći mu; čak ima, znate, taku poniznost u ponašanju. Veli mi žena: Koko, — to jest — znate, ona mene tako zove, — da povedemo to devojče u Petrograd; dopada mi se, Koko... Ja velim: Pa da je povedemo, drage volje. Kmet, razume se, pade nam pred noge; on take sreće, razumete li, nikad nije mogao očekivati... A ludo devojče, naravno, otplaka. Ono zaista, spočetka je nezgodno: roditeljska kuća... uopšte... nije ni čudo. Ipak, ona se brzo nauči na nas; prvo smo je dali u sobu za žensku čeljad; morali smo je, naravno, poučavati. I šta mislite?... pokazuje uspeh u svemu; moja žena se prosto zaljubila u nju, najzad je, pazite samo, odlikuje i uzima, mimo drugih, za svoju ličnu sobaricu... I mora joj se priznati: moja žena nikad nije imala takve sobarice; uslužna, skromna, poslušna — jednom rečju, sve što se traži. Ali, zato je i moja žena nju, mora se priznati, i suviše mazila; odevala je ne može bolje biti, hranila je onim što i mi jedemo, čajem pojila... prosto, sve što se da

zamisliti! I tako je ona služila kod moje žene nekih deset godina. Kad odjedared, jednog lepog jutra, zamislite samo, ulazi Arina — Arina joj je bilo ime — bez prijave u moj kabinet, — i bup pred moje noge... Ja to, reći ću vam iskreno, nikako ne volim. Čovek nikako ne treba da zaboravlja na svoje dostojanstvo, zar nije tako?

— Šta hoćeš? — „Baćuška, Aleksandre Siliću, pokorno vas molim”. — „Šta moliš”? — „Dopustite mi da se udam”. Ja se, pravo da vam kažem, zaprepastih. — A znaš li ti, ludo, da gospođa nema druge služavke? — „Ja ću gospođu služiti i dalje”.

— Koješta! Koješta! Gospođa ne drži udatih sobarica. — „Malanja može na moje mesto stupiti”.

— Molim te, ne govori! — „Volja vaša..Ja se, istinu da kažem, prosto skamenih. Kažem vam, ja sam takav čovek, ništa me tako ne vređa kao nezahvalnost... Vama nije potrebno objašnjavati — vi znate kakva je moja žena: sušti anđeo, neiskazana dobrota... Čini mi se i zločinac bi se smilovao na nju. Oteram Arinu. Mislim, možda će doći sebi; ne može čovek da veruje da neko može biti tako opak i neblagodaran. I šta mislite? Kroz pola godine ona me opet udostojila svojom posetom i to isto me molila. Tada je, priznajem, ljutito oterah, popretih joj i rekoh da ću kazati ženi. Bio sam strašno uzrujan... Ali, zamislite koliko sam se morao zaprepastiti: posle nekog vremena dolazi mi moja žena, sva uplakana, toliko uzrujana da sam se čak uplašio. — Šta se desilo? — „Arina..Vi razumete... stid me i da izgovorim. — Ne može biti!... a s kim? — „S Petruškom lakejem”. U meni se sve uzmuti. Takav sam čovek... Ne volim da stanem na pola puta!... Petruška... nije kriv. Kazniti se može, ali on, no mome mišljenju, nije kriv. Arina... e, na šta, e na, molim vas, šta tu još može da se kaže? Ja, naravno, smesta naredih da je ošišaju, da je obuku u prosto odelo i proteraju u selo. Žena moja ostala je bez odlične sobarice, ali šta da se radi: nered se ne može trpeti u kući. Bolestan deo najbolje je odmah otseći... E, na sad recite sami, — vi bar poznajete moju ženu, ta to, to, to je... jednom rečju, anđeo!... Ta ona je bila neobično zavolela Arinu, — i Arina je znala to, na ipak je nije bilo stid... A? šta velite... a? Ta šta ima tu da se govori! Stvar se nikako nije mogla popraviti. A što se mene lično tiče, ja sam dugo bio ogorčen, uvređen zbog nezahvalnosti te devojke. Možete govoriti što hoćete... ali srca, osećanja kod tog sveta ne tražite! Vuk dlaku

menja, ali ćud nikako... Imamo iskustva. A hteo sam samo da vam dokažem...

I g. Zverkov, ne dovršivši govora, okrete glavu i još bolje se zamota u svoj ogrtač, muški ugušujući u sebi nehotičnu uzrujanost.

Čitalac sad, no svoj prilici, razume zašto sam bolećivo pogledao u Arinu.

— Jesi li odavno udata za vodeničara? — upitah najzad.

— Dve godine.

— Kako, na zar ti je gospodar dopustio?

— Otkupljena sam.

— Ko te je otkupio?

— Savelije Aleksejević.

— A ko je to?

— Moj muž (Jermolaj se u sebi osmehnu). A zar vam je gospodar govorio o meni? — reći će mi dalje Arina posle kraćeg ćutanja.

Nisam znao šta da joj odgovorim na pitanje. „Arina!” — viknu vodeničar iz daljine. Ona ustade i ode.

— Je li dobar čovek njen muž? — upitah Jermolaja.

— Jeste.

— A imaju li dece?

— Imali su jednog muškarca, pa umro.

— Mora da se dopala vodeničaru, a?... A je li veliki otkup dao za nju?

— Boga mi ne znam. Ona je pismena, a u njihovom prolu to se... ovaj... traži. Biće da mu se dopala.

— A ti se s njom odavno poznaješ?

— Odavno. Ja sam nekad odlazio k njenim gospodarima. Njihovo imanje nije daleko odavde.

— A poziaješ li i Petrušku lakeja?

— Petra Vasiljevića? Dabogme, znao sam ga.

— Gde je sad on?

— Stupio u vojsku.

Zatim malo poćutasmo.

— A ona, izgleda, nije zdrava? — upitah na kraju Jermolaja.

— Kako zdravlje!... Nego sutra će, čini mi se, zaseda biti dobra. Ne bi bilo zgoreg da malo otspavate.

Jato divljih pataka pišteći prelete iznad nas, i mi čusmo kako se spusti na reku nedaleko od nas. Bilo se sasvim smrklo i počelo da zahladnjuje; u šumi zapeva slavuj. Zatrpasmo se u seno i zaspasmo.

Malinova voda

Početkom avgusta često budu neizdržljive vrućine. U to doba, od podne pa do tri sata, i najodlučniji i najstaloženiji čovek ne može loviti, i najverniji pas počinje da „čisti lovcu mamuze”, t.j. da ide za njim u stopu, nekako bolesno zažmirivši i preko mere isplazivši jezik; a kad ga gospodar prekoreva, on ponizno uvija repom i izgleda zbunjen, ali se napred ne kreće. I baš u takav dan desilo mi se da budem u lovu. Dugo sam se borio s iskušenjem da prilegnem negde u hladu, makar i za trenutak; dugo je moj neumorni pas trčkarao no džbunju, mada se očevidno ni sam ničemu korisnom nije nadao od svog grozničavog rada. Zagušna zapara natera me, najzad, da mislim o tome kako da sačuvam poslednje naše snage i sposobnosti. Nekako se dovukoh do rečice Iste, već poznate mojim pažljivim čitaocima, siđoh niz strmu obalu i pođoh no žutom vlažnom pesku prema izvoru, koji je u svoj okolini poznat pod imenom „Malinove vode”. Izvor taj izbija iz obalske pukotine, koja se malo po malo pretvorila u omanju ali duboku jarugu, i dvadeset koraka odatle uliva se u reku, veselo i brbljivo žuboreći. Hrastov šumarak pokriva padinu ove jaruge; oko vrela zeleni se kratka kadifena travica; sunčani zraci skoro se nikad ne dotiču njegove hladne, srebrnaste vode. Dođoh kojekako do izvora, na travi nađoh kutao od brezove kore, koji je neki seljak u prolazu ostavio da se i drugi posluži. Napih se vode, prilegoh u hlad i pogledah unaokolo. Kod zaliva koji se napravio padom izvorske vode u reku i koji je zbog toga večito bio pokriven sitnim talasićima, sedela su, okrenuta mi leđima, dva starca. Jedan, dosta pun i visok, u zatvoreno-zelenom čistom kaftanu i čupavom vunenom kačketu, pecao je ribu; drugi — mršav i omalen, u iskrpljenom kaputiću od polusvilene materije i bez kape, držao je u krilu lonac s glistama i pokatkad je prevlačio rukom po svojoj sedoj glavici, kao da bi hteo da je zaštiti od sunca. Ja se malo bolje zagledah u njega i videh da je to Stepančić iz Šumihina. Molim čitaoce da mi dopuste da im prikažem toga čoveka.

Nekoliko vrsta od moga sela nalazi se veliko selo Šumihino, s kamenom crkvom, posvećenom prepodobnom Kuzmanu i Damnjanu. Sproću te crkve nekad su se ponosno dizali veliki gospodski dvori, okruženi raznim, dozidanim delovima, zgradama,

radionicama, konjušnicama, pojatama, kolarnicama, kupatilima i letnjim kuhinjama, odeljenjima za goste i za upravitelje dobara, staklenim baštama za cveće, ljuljaškama za narod i ostalim više ili manje korisnim zgradama. U tim dvorima živeli su bogate spahije, i sve je kod njih išlo kao što treba, — kad odjednom, jednog divnoga jutra, sve to bogatstvo izgore do tla. Gospoda se skloniše u drugo gnezdo, a ovo im naselje opuste. Prostrano zgarište pretvori se u vrt, ovde-onde pretrpan gomilom cigalja, ostacima nekadašnjih temelja. Od preostalih brvana na brzu ruku sklepaše kućerak, pokriše ga daskama od starih baraka, kupljenim pre desetak godina radi zidanja paviljona u gotskom stilu, i nastaniše u njemu baštovana Mitrofana sa ženom Aksinjom i sedmoro dece. Mitrofanu narediše da snabdeva povrćem i varivom gospodsku kuhinju, koja je bila udaljena sto pedeset vrsta; Aksinji su poverili da pazi na tirolsku kravu, kupljenu u Moskvi za krupne nape, ali koja je, na žalost, bila jalova, te otkako je kupljena nije davala mleka; njoj su dali na čuvanje II ćubastog, pepeljavog patka, jedinog od „gospodske” pernate živine; deci, pošto su bila još nedorasla, ne dadoše nikakvih dužnosti, što im, uostalom, nimalo nije smetalo da se sasvim olene. Kod toga baštovana prenoćio sam dva-triput; uzgred sam kupovao od njega krastavce, koji su se, Bog bi znao zašto, odlikovali veličinom, bljutavim vodnjikavim ukusom i debelom žutom korom. Kod njega sam prvi put i video Stepančića. Sem Mitrofana s njegovom porodicom i matorog, gluvog crkvenog tutora Gerasima, koga je iz milosrđa držala u sobičku za ostavu jedna ćorava žena, čiji je muž bio u vojsci, u Šumihinu nije ostalo nijedno od dvorske služinčadi, jer se Stepančić, s kojim hoću da upoznam čitaoca, nije mogao smatrati ni kao čovek uopšte, niti pak kao dvorsko čeljade.

Svaki čovek ima kakav bilo položaj u društvu, makar kakve veze; svakom spahiskom čeljadetu izdaje se ako ne plata, a ono bar takozvano „odmereno” t.j. u naturi. Stepančić nije primao baš nikakve pomoći, nije bio u srodstvu ni s kim, niko nije znao ni da on postoji. Taj čovek nije imao čak ni svoje prošlosti; o njemu niko nije govorio; on teško da je i prilikom revizije unošen u spisak. Pričalo se nešto kao da je nekad bio kod ne znam koga sobar; ali ko je on, otkuda je, čiji je sin, kako je dospeo da postane šumihinski podanik, kako je došao do kaftana od ćitajke, koji on nosi Bog te pita otkad,

gde živi, od čega živi — o tome niko pod milim Bogom nije imao ni najmanjeg pojma, a, pravo da kažem, ta pitanja nikog nisu ni zanimala. Deda Trofimić, koji je znao rodoslovlje sve dvorske čeljadi unazad do četvrtog kolena, i on je samo jedared rekao da, koliko se, veli, seća, Stepanu pada rod jedna Turkinja što ju je pokojni gospodar, brigadir Aleksije Romanić, izvoleo dovesti iz rata u komordžiskim kolima. Čak ni o praznicima, kad se svima ukazuje pažnja i kad, no starom ruskom običaju, sve ugošćavaju hlebom i solju, pirogom[7] od eljdina brašna i zelenom rakijom, — čak i tih dana Stepančić nije prilazio postavljenim stolovima i izvaljanim buradima, nije se klanjao, nije prilazio gospodarevoj ruci, nije ispijao do dna čašu pred gospodarem i za gospodarevo zdravlje, čašu napunjenu gojaznom rukom nastojnika imanja; — jedino ako bi kakva dobra duša, prolazeći pored njega, udelnla jadniku nedojedni komad piroga. O Uskrsu su se s njim hristosovali[8], ali on nije posuvraćao umašćeni rukav, nije vadio iz zadnjeg džepa crveno jajce, nije ga, zadihan i trepćućim očima, davao mladoj gospodi ili čak i samoj gospođi. Leti je živeo u staji za ostavu, iza živinarnika, a zimi u predsoblju od kupatila; za vreme jakih mrazeva noćivao je u pojati za seno. Navikli su bili da ga vide, ponekad bi ga i minuli, ali niko se nije s njim upuštao u razgovor, i on kao da nije usta otvorio otkad se rodio. Posle požara taj se od svakog ostavljeni čovek sklonio, ili kao što Orlovci kažu, „pribio se” kod baštovana Mitrofana. Baštovan ga nije dirao, nije mu rekao: „Živi kod mene”, ali ga nije ni oterao. Stepančić nije živeo kod baštovana: on je stanovao čas ovde čas onde u bašti. Išao je i kretao se bez ikakvoga šuma; kijao i kašljao u ruku, sve kao pribojavajući se nekoga; večito je nešto šeprtljio i ćutke trčkarao, kao mrav, i sve to radi jela, jedino radi jela.

I zaista, da se nije brinuo od jutra do mraka o tome šta će jesti, — umro bi naš Stepančić od gladi. Gadno je to ako čovek ne zna izjutra da li će imati što za večeru! I Stepančić čas sedi pored plota i glođe rotkvu, ili sisa kakvu mrkvu, ili trebi kaljavu glavicu kupusa i baca lišće poda se; čas vuče nekud vedro s vodom i stenje; čas pod lončićem ložn vatru i nekakvu crnu parčad vadi iz nedara i meće u lonac; čas opet u svom ćilerčiću lupa drvetom, zakucava ekser, udešava poličicu za hleb. I sve to on radi ćutke, kao da se krije; kad

pogledaš, a njega već nema. Ili se tek izgubi na dandva; niko, dabogme, i ne opaža da ga nema... Kad pogledaš, a on opet negde pored plota krišom podmsće iverje pod sadžak. Lice mu je sitno, očice žućkaste, kosa do obrva, nosić šiljat, uši preveliks, prozračne kao u slepog miša, brada kao da je pre dve nedslje izbrijana, i nikad nije ni manja ni veća. Eto na tog Stepančića naišao sam na obali reke Iste, kad je bio s drugim starcem.

Ja im priđoh, pozdravih se i sedoh pored njih. Videh da poznajem i Stepančićevog drugara: to je bio oslobođeni seljak grofa Petra Ilića, Mihailo Saveljev, zvani Magla. On je živeo kod nekog sušičavog građanina iz Bolohova, koji je držao gostionicu, u kojoj sam dosta često otsedao. Putujući orlovskim drumom, mladi činovnici i drugi sitni ljudi (trgovcima, zagnjurenim u svoje prugaste perine nije do toga) još i danas mogu opaziti nedaleko od velikog sela Troickog, baš pored druma golemu dvospratnu, drvenu kuću, sasvim zapuštenu, razvaljena krova i s prikucanim daskama na prozorima. U podne, kad je vedar i sunčan dan, ne da se zamisliti ništa žalosnije od tih razvalina. Ovde je nekad živeo grof Petar Ilić, čuven sa svoga gostoprimstva, bogati velikaš prošloga veka. Kod njega se često skupljala sva gubernija, igralo i veselilo se do mile volje, uz strašnu halabuku domaće muzike, prasku raketla i vatrometa i verovatno mnoga starica, prolazeći sad pored opustelmh boljarskih palata, uzdahne i spomene se prošlih vremena i minule mladosti. Dugo je pirovao grof, dugo se šetkao, ljubazno se smešeći, kroz gomilu poniznih gostiju; ali mu imanje, po nesreći, ne dotraja do kraja života. Propavši sasvim, diže se u Petrograd, da traži kakvo mesto i umre u hotelskoj sobi, ne dočekavši nikakve odluke. „Magla” je služio kod njega kao ekonom dvora i bio je oslobođen još za grofova života. Bio je to čovsk od svojih sedamdeset godina, pravilna i prijatna lica. Smešio se skoro stalno, kao što se umeju smešiti samo ljudi iz vremena carice Katarine: dobroćudno i dostojanstveno; razgovarajući lagano je izdizao i skupljao usne, zažmirivši prijateljski očima, a govorio je malo kroz nos. Nos je brisao i šmrkao burmut takođe polagano, kao da nešto radi.

— Pa, kako je, Mihailo Saveliću, — počeh ja, — jesi li nalovio ribe?

— A eto, izvolite pogledati u kotaricu: upecao sam dva grgeča i pet-šest klenova... Pokaži, Stepo.

Stepančić mi pruži kotaricu.

— Kako si ti, Stepane? — upitah ga.

— O... o... o... do... dobro-o, baćuška, — pomalo, — odgovori Stepan, zapinjući kao da tovare jezikom prevrće.

— A je li Mitrofan zdrav?

— Zdrav je, da ka... kako, baćuška.

Jadnik se okrete od mene.

— Ama, slabo se nešto hvata, — počeće „Magla”, — zdravo je vrućina; riba se sva zavukla pod žbunje, spava... Natakni-de glistu, Stepo. (Stepančić izvadi glistu, metnu je na dlan, pljesnu po njoj dvatriput šakom, natače na udicu, popljuva, pa pruži „Magli”). Hvala, Stepo... A vi, baćuška, — reći, će on sad meni — izvoleli ste poći u lov?

— Kao što vidiš.

— Da, da... a je l’ vam to kuče jenglesko, jali neko furlansko?

Starac je voleo da pokaže, kad mu se ukaže prilika, da je i on neko; ko veli: i mi smo živeli međ velikim svetom!

— Ne znam kakve je rase, ali je dobar.

— A-a... vi, moliću, sa psima lovite.

— Da, imam dva para.

„Magla” se osmehnu i klimnu glavom.

— Ono tako je: jedan voli pse, a drugi ih neće da mu ih pokloniš. Ja ovako mislim, po mojoj prostoj pameti: pse treba držati, tako reći, više zbog ugleda... I to da je sve kao što treba: i konji da su u redu, i psetari, kao što trebaju, u redu, i sve. Pokojni grof — Bog da ga prosti! — nikad nije bio lovac, a pse je držao i po dvaput godišnje bi izvoleo izaći u lov. Skupe se u dvorištu psetari u crvenim kaftanima s gajtanima i zatrube u trube; njihova svetlost izvoli izaći, i konja njihovoj svetlosti privedu; njihova svetlost usednu, a glavni lovac im nožice u stremen umetne, skine kapu s glave i doda kajaseve u kapi. Njihova svetlost korbačem ovako izvole pući, a psetari zagalame i krenu se iz dvorišta na niže. Seiz pojaše za grofom, a na svilenoj uzici drži dva omiljena gospodareva psa, i tako pazi na njih, znate... I sedi vam on, taj isti seiz, visoko, na kozačkom sedlu, obrazi mu crveni, a očetinama samo vozi... A i gostiju, razume se, bude u

takvim prilikama. Em zabava, em ugled sačuvan... Ah, otkači se, azijate jedan! — reče on najedared, trgnuvši udicu.

— A vele da je grof baš proživeo za svoga života, a? — upitaću ja.

Starac opljunu glistu i baci udicu u vodu.

— Veliki je gospodin bio, dabogme. Kod njega su svraćale, može se reći, prve ličnosti iz Petrograda. S plavim lentama bi za stolom sedeli i jeli. A i jest bio majstor dočekati goste. Zove tako mene: „Maglo, veli, „za sutra mi treba živih kečiga: naredi da se nabave, razumeš li?” — „Razumem, vaša svetlosti”. — Vezeni kaftani, perike, štapovi, mirisi, ladekolon[9] prve vrste, burmutice, nekakve slike veličarne, sve je to iz samog Pariza dobijao. Kad priredi banket, — Gospode, vladiko života mojega! — vatrometi se prave, vozanje na čamcima se priređuje! Čak iz topova pucaju. Samih muzikanata držao je stalno po četrdeset. Kapelmajstor bio je neki Nemac; ali je Nemac zdravo držao na sebe, pa je hteo s gospodom zajedno da jede; te njihova svetlost naredi da mu kažu nek ide s milim Bogom: moji, veli, muzikanti i onako znaju svoj posao. Pa naravno, u koga gospodstvo, u toga i vlast. A kad počnu da igraju — teraju do zore, i to najviše lakosez-matradura[10]... E... e... e... tu si prijatelju! Starac izvuče iz vode omanjeg grgeča. Drži-de, Stepo. — Gospodar je bio, kao što treba, pravi gospodar, nastavlja starac, bacivši opet udicu, — a i po duši je bio dobar. Izbije te n. pr. — a kad pogledaš, a on već zaboravio. Jedno mu samo nije valjalo: matrese[11] je držao. Eh, već te matrese, da Bog sačuva! One su ga i upropastile. I nekako ih najviše birao iz nižega staleža. Rekao bi čovek, šta bi htele više? Al’, jest, — moraš im davati što je najskuplje u celoj Jevropiji! Pa i da kažeš: zašto da ne uživa za života, — gospodin je, može mu se... ali nije trebalo da se upropašćava. Osobito jedna: Akuljina se zvala; sad je već pokojna! Bog da joj dušu prosti! bila je prosta seljačka devojka, kći kmeta u Sitovu, ali ljuta kao osa! Dešavalo se i da šamara grofa. Omanđijala ga bila sasvim. Moga sinovca js ošišala[12]: prosuo joj čukuladu na novu haljinu... a nije samo njega ošišala. Da... Pa ipak divno je to vreme bilo! — dodade starac, duboko uzdahnuvši, obori glavu i ućuta.

— A gospodar vam je, koliko vidim, bio strog? — počeh ja posle kraćeg ćutanja.

— Tad je taki običaj biog gospodine, odgovori starac, mahnuvši glavom.

— Sad već toga nema više — rekoh ja, ne spuštajući očiju s njega.

On me pogleda iskosa.

— Sad je, dabogme, bolje, promrmlja on — i baci daleko udicu.

Sedeli smo u senci; ali i u senci je bila zapara. Težak, vruć vazduh kao da je zamro; vrelo lice čežnjivo je tražilo vetra, a vetra niotkud. Sunce prosto kao da je udaralo s plavog potamnslog neba; baš prema nama, na drugoj obali, žutelo se polje s ovsom, ovde-onde proraslo pelenom, ali se nijedan klas nijs njihao. Malo niže, konj nekog seljaka stajao je u reci do kolena i leno mahao oko sebe mokrim repom; ispod žbuna nagnutog nad rekom pokatkad bi isplivala krupna riba, pustila bi klobuke i tiho bi potonula do dna, ostavljajući za sobom sitne talasiće. Zrikavci su cvrčali u sparušenoj travi; prepelice su pućpurikale kao od bede; jastrebovi su ravno šestarili nad poljima i često se zaustavljali, mašući brzo krilima i širivši rep kao lepezu. Mi smo sedeli nepomično, jedva dišući od zapare.

Najedared, iza nas, u jaruzi, šušnu nešto: neko se spuštao k izvoru. Obazreh se i ugledah seljaka od svojih pedeset godina, prašnjavog, u košulji, u likovim opancima, s pletenom torbicom i kabanicom preko ramena. On priđe vrelu, slatko se napi vode, pa se podiže.

— E, jesi li ti to, Vlase? — viknu „Magla”, zagledavši se u njega; — zdravo, brate. Otkud ideš?

— Zdravo, Mihailo Saveljiću, — progovori seljak, prilazeći nam; — izdaleka.

— A kamo si za toliko? — upita ga „Magla”.

— A išao sam u Moskvu gospodaru.

— Zbog čega?

— Išao sam da ga molim.

— Šta da ga moliš?

— Ta da mi smanji obrok, jal’ da me uzme da kod njega radim, jal’ da me preseli, jal’ što bilo... Sin mi je umro, — pa ja sam ne

mogu da obradim zemlju.

— Zar ti je umro sin?

— Umro. Pokojnik mi je, — nastavi seljak, malo poćutavši, — živeo u Moskvi kao kočijaš; on je, u stvari, moj obrok i plaćao.

— A zar vi sad plaćate obrok?

— Plaćamo.

— Pa šta ti veli gospodar?

— Šta veli? Oterao me. Kaže, kako smeš dolaziti pravo k meni: za to ima nastojnik; ti, veli, prvo moraš s nastojnikom govoriti... A i kud da te preselim? Prvo, veli, plati ono što si ostao dužan. Zdravo se ražljutio.

— Pa šta, vratio si se natrag?

— Vratio se. Hteo sam pre toga da se obavestim da pokojnik nije ostavio kakav imetak, ali ništa nisam mogao saznati. Kažem ja njegovom gazdi: ja sam, rekoh, Filipov otac; a on mi veli: a otkud ja znam? Pa tvoj sin, kaže, nije ništa ni ostavio; još mi je ostao dužan. A ja šta ću, put pod noge.

Seljak nam je sve to pričao smešeći se, kao da se o nekom drugom govori; ali na njegove male i smežurane oči navirala je suza, usne su mu podrhtavale.

— Pa šta, sad ideš kući?

— Ja kuda ću? Kući, dabome. Žena valjda sad od gladi duva u pesnice.

— Ama ti bi... ovaj... poče iznenada Stepančić, — smete se, ućuta i stade nešto tražiti po loncu.

— A hoćeš li ići upravniku? — nastavlja „Magla”, pogledavši malo začuđeno na Stepu.

— Zašto da mu idem?... I onako nisam sve platio. Sin mi je pre smrti oko godinu dana bolovao, pa ni za sebe nije platio obroka... Nego ja se i ne brinem mnogo, od mene se nema šta uzeti... Možeš ti, prijatelju, izvijati koliko hoćeš, ne vredi ti: od mene se nema šta uzeti! (Seljak se zasmeja). Može on, Kvintilijan Semjonić, mudrovati koliko hoće, ali...

Vlas se opet zasmeja.

— Pa bogme — to je rđavo, Vlase, — reći će isprekidano „Magla”.

— Po čemu rđavo? Ni... (Vlasa izdade glas). Ala je ovo vrućina, — nastavi on, brišući lice rukavom.

— Ko je vaš gospodar? — upitah ja.

— Grof, Valerijan Petrović.

— Sin Petra Ilića?

— Petra Ilića sin, — odgovori „Magla”. Pokojni Petar Ilić mu je još za života odvojio Vlasovo selo.

— Pa ko je on?

— Zdrav je, hvala Bogu, — odgovori Vlas. — Tako je crven, a lice mu se zaokruglilo.

— Eto, gospodine, — nastavn „Magla”, obraćajući se meni — da je blizu Moskve, pa hajde-de, a on ih ovde metnuo na obrok.

— A koliko plaćate od porodice?

— Devedeset pet rubalja od porodice, — promrmlja Vlas.

— Eto vidite! A zemlje sasvim malo, skoro sve spahiska šuma.

— Pa i ona je, kažu, prodata, — primeti seljak.

— No, eto vidite... Stepo, daj-de jednu glistu... Ej, Stepo? Šta je, jesi li zaspao?

Stepančić se trže. Seljak sede s nami. Opet zaćutasmo. Na drugoj obali neko zapeva pesmu, ali tako setnu... Rastuži se moj jadni Vlas... Kroz pola sata se raziđosmo.

Sreski lekar

Jednom u jesen, vraćajući se s udaljenog polja, ozeboh i zanemogoh. Srećom, groznica me uhvati u sreskoj varoši, u gostionici; poslah po doktora. Kroz pola sata dođe sreski lekar, čovek omanjeg rasta, mršav i crne kose. Prepisa mi običan lek za znojenje, naredi da metnem slačicu, vrlo vešto turi novčanicu od pet rubalja za zavrnuti kraj rukava, — pri čem se ipak suvo nakašlja i pogleda u stranu, — i već je sasvim bio gotov da ide, ali se nešto zagovori, pa ostade. Vatra mi je dosađivala; predviđao sam da noću neću moći spavati, pa mi je bilo milo što ću se moći porazgovarati s dobrim čovekom. Donesoše nam čaj. Moj se doktor pusti u razgovor. Nije bio glup čovek, govorio je živo i dosta zanimljivo. Čudne se stvari dešavaju u svetu: s jednim čovekom i dugo živiš zajedno, i prijatelj si s njim, a niput s njim ne progovoriš iskreno, od srca; a s drugim tek si se upoznao — pa već ili ti njemu ili on tebi, kao da se ispovedate, izbrbljate sve do najmanje sitnice. Ne znam čim sam zaslužio poverenje moga novog prijatelja — tek on s neba na u rebra „uze”, što se kaže, na mi ispriča jedan dosta neobičan slučaj; a ja evo saopštavam njegovu priču ljubaznom čitaocu. Trudiću se da govorim lekarevim rečima.

— Vi molići, ne poznajete, poče on slabim i drhtavim glasom (posledica čistog berezovskog burmuta); vi, molići, ne poznajete ovdašnjeg sudiju Milova, Pavla Lukića?... Ne poznajete... E na, svejedno. (On se nakašlja i protrlja oči). Eto, molim vas, to je bilo nekako, kako da vam kažem, da ne slažem, uz veliki post, baš kad se sneg počeo topiti. Sedim ja kod njega, kod našeg sudije, i igram s njim prefaransa. Sudija nam je dobar čovek i voli da igra preferansa. Najedared (moj lekar je često upotrebljavao reč: najedared) kaže mi sluga: traži vas neki čovek. Ja velim: šta hoće? Doneo je, kaže, pisamce, — mora da je od nekog bolesnika. Daj, velim, pismo. Tako je i bilo: od bolesnika.... Šta ćete, — to je, znate, naš hleb... A evo u čemu je stvar: piše mi spahinica, udova; kći joj je, veli, na umoru; dođite, tako vam Gospoda Boga, i kola vam, velim, šaljem. Nego, sve to još nije ništa... Ama ona je daleko dvadeset vrsta od varoši, a napolju mrak, i putevi taki da te Bog sačuva. Pa još je siromašna, više od dve rublje se ne može očekivati, na i to je u pitanju, nego ću

se možda morati zadovoljiti platnom i kakvim sitnicama. Ipak, znate kako je, dužnost pre svega: — umire čovek. Predam najedared karte stalnom članu Kaliopinu i pođem kući. Pogledam: stoje neka prosta kola pred ulazom; konji seljački, — trbušati preko mere, dlaka na njima kao ćebe, a kočijaš nâ poštovanja sedi gologlav. No, mislim, vidi se da tvoji gospodari ne jedu iz zlatnog posuđa... Smejte se vi, molim vas, a ja ću vam reći: Mi siromašni ljudi na sve pazimo... Ako kočijaš sedi kao knez i ne skida kapu da pozdravi, na se još smeška ispod brade i bičem maše — slobodno pucaj na dve banke! A ovde vidim ni nalik na to. Ipak, mislim, šta da se radi, dužnost pre svega. Uzmem najnužnije lekove i krenem se. Hoćete li mi verovati, jedva sam se dokoturao. Put da Bog sačuva: potoci, sneg, blato, vododerine, na najedared nasip provaljen — nesreća! Tek kako-tako stignem. Kućerak malen, slamom pokriven. Prozori osvetljeni: znači, čekaju. Izlazi preda me starica, otmena, u noćnoj kapi; spasite, veli, umire. Ja joj kažem: Nemojte se, molim vas, plašiti... Gde je bolesnkca?

— Ovamo, molim vas. — Gledam: sobica vrlo čista, u uglu kandilo, na postelji devojka od svojih dvadeset godina, u nesvesti. Iz nje prosto bije vatra, diše teško, tifus. Tu su još dve devojke, njene sestre, — uplašene, plaču. — Eto, vele, juče je bila potpuno zdrava i slatko je jela; jutros se žalila da je glava boli, a u veče, najedared, eto kako joj je... Ja im opet govorim: Ne plašite se, molim vas, — to je, znate, doktorska dužnost, — i priđem bolesnici. Pustim joj krv, naredim da metnu slačicu, prepišem miksturu. Međutim gledam u nju, gledam, znate; — e, tako mi Boga, onakog lica nikad nisam video... jednom rečju, lepotica! Žalost me prosto obuzela. Crte tako prijatne, oči... Evo se, hvala Bogu, smiri; izbi znoj, kao da je došla sebi, osmehnu se, pređe rukom preko lica... Sestre se nagnuše nad nju, pitaju je: šta je tebi? — Nije ništa, veli, pa se okrete... Gledam — zaspala. E, velim, sad treba bolesnicu ostaviti na miru. I mi svi izađosmo iz sobe na prstima; samo ostade sobarica za svaki slučaj.

A u gostinskoj sobi već samovar na stolu, tu je i jamajski[13] u našem poslu bez toga se ne može. Poslužiše me čajem, mole me da ostanem da prenoćim... ja pristanem; kud bih sad mogao ići! Starica samo huče. Šta vam je? velim, ostaće živa, ne bojte se, molim vas,

nego bolje odmorite se, ima više od jednoga sata po ponoći. — A naredićete da me probude, ako bi se što desilo? — „Narediću, narediću”.

Starica izađe, a i devojke odoše u svoju sobu; meni namestiše postelju u gostinskoj sobi. I ja legnem, — ali ne mogu nikako da zaspim, — kakvo je ovo čudo! A već namučio sam se ne može gore biti. Sve mi moja bolesnica ne izlazi iz glave. Najzad, ne izdržah, najedared ustadoh; mislim: idem da vidmm šta mi radi pacijent. A njena spavaća soba je bila odmah do gostinske. Dakle, ustanem, otvorim lagano vrata, — a srce bije, samo što ne iskoči. Pogledam: sobarica spava, zinula, pa čak i rče, beštija! a bolesnica leži okrenuta meni, i ruke isturila, jadnica! Priđem joj... Kad ti ona najedared otvorm oči i upre ih u mene!... „Ko je to, ko je to?” — Ja se zbunih. — Ne bojte se, velim joj, gospođice, ja sam doktor, došao sam da vidim kako ste. — „Vi ste doktor?” — Doktor, doktor... Vaša mama je poslala po mene u varoš; pustili smo vam krv, gospođice; sad izvolite spavati, a za jedno dva dana mi ćemo vas, ako da Bog, na noge podići. — „Ah, da, da, doktore, ne dajte da umrem... molmm vas, molim vas”. — Ta šta govorite, Bog s vama! — Opet je u vatri, mmslim za ssbe; opipam puls: zbilja, vatra. Ona pogleda u mene, — pa me tek najedared uze za ruku. — Da vam kažem zašto mi se ne umire, da vam kažem, da vam kažem... sad smo sami; samo, molim vas, nikome... čujte”... Ja se nagnuh; ona primače usne do samog mog uha, kosom mi obraz dodiruje, — priznajem, i meni se samom glava zavrtela, — i poče šaptati... Ništa ne razumem... Ah, pa ona to bunca... šapuće, šapuće, ali tako nekako brzo i kao da nije ruski; najzad završi, strese se, obori glavu na jastuk i popreti mi prstom. „Ali pazite, doktore, nikome…” na jedvite jade je umirih, dadoh joj vode, probudih sobaricu, pa izađoh.

Ovde lekar opet strasno ušmrka burmut i za trenutak se čisto ukoči.

— Ali, — nastavi on, — sutra dan bolesnici, protivno mome očekivanju, ne bi lakše. Mislio sam se, mislio, i najedared se reših da ostanem, mada su me čekali drugi pacijenti... A vi znate, oni se ne smeju zanemarivati: praksa od toga strada. Ali, prvo i prvo, bolesnica je bila u očajnom položaju; a drugo, moram istinu reći, i sam sam osećao prema njoj veliku naklonost. A pored toga i cela porodica mi

se sviđala. Istina da su bili siromašni, ali vrlo obrazovani, može se reći kao retko ko... Jer otac im je bio učen čovek, pisac; umro je; naravno, kao siromah, ali je svojoj deci stigao da da odlično obrazovanje. Da li zato što sam se svojski trudio oko bolesnice ili zbog nečeg drugog, tek mene, mogu reći, zavoleše u kući kao svog rođenog... Međutim, put se bio strašno iskvario: sav saobraćaj bio je, tako reći, sasvim prekinut; čak su se i lekovi s teškom mukom donosili iz varoši... Bolesnici nije išlo na bolje... Dan po dan. dan po dan... Kad al'... ovaj... (lekar poćuta malo). Boga mi, ne znam kako bih vam to opisao... (On ponovo uze burmuta, iskašlja se i srknu gutljaj čaja). Reći ću vam bez okolišenja, moja bolesnica... kako da vam kažem, ovaj... e pa zaljubila se u mene, šta li... ili ne, nije da se zaljubila, već, u ostalom... Boga mi, kako, ovaj, da kažem... (Lekar obori oči i pocrvene).

— Ne, nastavi on živo, — kakva ljubav! Čovek, na kraju krajeva, treba da zna šta vredi. Ona je bila obrazovana devojka, pametna, načitana, a ja sam čak i ono malo latinskog, mogu reći, sasvim zaboravio. A što se tiče moje prilike (lekar, smešeći se, pogleda na sebe), takođe se, izgleda, nemam čim pohvaliti. Ali me Gospod Bog nije ni budalom stvorio: za belo neću reći da je crno a ponešto i ja razumem. Ja sam, na primer; sasvim pravilno razumeo da Aleksandra Andrejevna — ona se zvala Aleksandra Andrejevna — nije osetila ljubav prema meni, već prijateljsko, tako reći, raspoloženje, poštovanje, šta li. Mada se ona i sama, može biti, u tom pogledu varala, jer u kakvom je ona položaju bila, sami zamislite... Uostalom, — nastavi lekar, koji je sve te isprekidane reči govorio u jednom dušku i očigledno zbunjen; — ja sam se, izgleda mi, malo zapleo... Tako vi ništa nećete razumeti... nego, dopustite da vam sve po redu ispričam.

On ispi čaj iz čaše i poče govoriti mirnim glasom.

— Da, tako vam je to bilo. Mojoj bolesnici bivalo sve gore, gore i gore. Vi niste lekar, dragi gospodine, pa ne možete pojmiti šta se zbiva u duši jednoga lekara, osobito u prvo vreme kad počne da oseća da ga bolest pobeđuje. Ode pouzdanje u samog sebe! Uplašiš se najedared tako da se iskazati ne može. Sve ti se čini kao da si zaboravio sve što si znao, i da bolesnik nema poverenja u tebe, i da drugi već počinju primećivati da si izgubio glavu, i nerado ti kazuju

simptome, gledaju te ispod oka, došaptavaju se.... uh, gadna stvar! Ama postoji lek od te bolesti, misliš za sebe, imaš samo da ga nađeš. Da nije ovo? Probaš — nije to! Ne daš vremena leku kao što treba ni da deluje... hvataš se čas za jedan, čas za drugi. Uzmeš, tako, knjige s receptima... ta tu je on, misliš, tu je! Tako mi Boga, ponekad nasumce otvoriš: možda ne, misliš, sreća... A čovek međutim umire; a drugi bi ga lekar spasao. Potreban je, veliš, konzilijum; ja na sebe odgovornost ne uzimam”. A već što izgledaš glup u takvim prilikama! Ali vremenom oguglaš, pa ništa. Umro čovek, — nije tvoja krivica, ti si radio po propisima.

Nego evo kad još čoveku dođe teško: vidiš da ti slepo veruju, a osećaš da ne možeš pomoći. Eto baš tako je poverenje prema meni osetila sva porodica Aleksandre Andrejevne: — ni na kraju im pameti da im je kći u opasnosti. A i ja ih, sa svoje strane, uveravam kao da nije ništa, a ovamo mi srce silazi u pete. A da bi nesreća bila potpuna, putevi su se bili tako razvalili da je kočijaš morao putovati čitave dane, da bi kupio lek. A ja ne izlazim iz bolesničke sobe, ne mogu da se otkačim, pričam joj, znate, razne smešne anegdote, igram s njom karata. Po cele noći presedim pored nje. Starica mi plačući zahvaljuje; a ja mislim u sebi: ne zaslužujem ja tvoje zahvalnosti. Priznajem vam otvoreno — sad nemam zašto kriti — bio sam se zaljubio u svoju bolesnicu. A i Aleksandra Andrejevna je bila mene zavolela: nikoga ne bi puštala sebi u sobu, sem mene. Počne sa mnom razgovor, — pita me gde sam učio, kako živim, ko su mi roditelji, kome idem u goste. I ja osećam da ne bi trebalo da govori; a da joj zabranim, onako, znate, odlučno da zabranim — ne mogu. Uhvatim se za glavu: — Šta ti to radiš, zlikovče?... Ili me uzme za ruku i drži, gleda u mene, dugo, dugo gleda, okrene se od mene, uzdahne i kaže: kako ste dobri! Ruke joj tako vrele, oči velike, čežnjive. — Da, veli, — vi ste dobri, vi ste valjan čovek, vi niste kao naši susedi... ne, vi niste takav... Kako to da vas dosad nisam poznavala! — Aleksandra Andrejevna, umirite se, velim joj....Ja, verujte mi, osećam, ja ne znam čim sam zaslužio... ali umirite se, tako vam Boga, umirite se... sve će dobro biti, vi ćete ozdraviti. — A međutnm, moram vam reći, dodade lekar, nagnuvši se napred i podigavši u vis obrve: — sa susedima su se malo družili zbog toga što im oni sitni nisu bili prilika, a s bogatim im ponos nije dao da se

poznaju. Kažem vam, bila je to neobično obrazovana porodica; — pa im je, znate, to i laskalo. Samo je iz mojih ruku uzimala lekove... izdigne se, sirotica, s mojom pomoći, uzme lek pa pogleda u mene... srce mi prosto hoće da iskoči. A međutim njoj je išlo sve na gore: umreće, mislim, zacelo će umreti. Verujte mi, najradije bih sam u grob legao; jer tu su mati, sestre, — paze, u oči mi gledaju... i počinju da gube veru u mene. „Šta je? kako je?" — Ništa, ništa! — a jadno mi ništa, pamet mi se muti.

I tako, sedim vam jedanput noću, opet sam, pored bolesnice. I služavka tu sedi, rče na sav glas... Nego, jadnoj devojci ne treba ni zameriti: i ona se namučila. A Aleksandra Andrejevna celo veče se rđavo osećala; vatra ju je izmučila. Sve do ponoći neprestano se premetala; najzad, kao da zaspa; bar se ne miče, leži. Kandilo u uglu gori pred ikonom. Ja sedim, znate, oborio glavu, i sam dremam. Najedared, kao da me neko munu u slabinu, okretoh se... Gospode, Bože moj! Alsksandra Andrejevna otvorila oči pa gleda u mene... usta joj otvorena, obrazi prosto gore. — Šta vam je? — „Doktore, ja ću dakle umreti?" — Sačuvaj Bože! — „Ne, doktore, ne, molim vas, ne govorite mi da ću ostati živa... ne govorite... Kad biste znali... Čujte, tako vam Boga, nemojte od mene kriti šta će sa mnom biti!" — a sve ubrzano diše. — „Ako budsm znala da za celo moram umreti... ja ću vam tada sve kazati, sve!" — Ali molim vas, Aleksandra Andrejevna! — „Čujte, ta ja nisam nikako spavala, ja odavno gledam u vas... tako vam Boga... ja vam verujem, vi ste dobar čovsk, vi ste pošten čovek, zaklinjem vas svim što je sveto na svetu — kažite mi istinu! Da znate samo kako je to za mene važno... Doktore, tako vam Boga, recite: jesam li u opasnosti?" — Šta da vam za Boga kažem, Alsksandra Andrejevna! — „Tako vam Boga, preklinjem vas!" — Ne mogu kriti od vas, Aleksandra Andrejevna, — zaista ste u opasnosti, ali Bog je milostiv... „Umreću, umreću"... I ona prosto kao da se obradova, lice joj posta tako veselo; ja se uplaših. „Ta ne bojte se, ne bojte, ja se smrti nimalo ns plašim". Najedared se poizdiže i nalakti. — „Sad... pa sad, sad vam mogu reći da vam od srca zahvaljujem, da ste dobar, valjan čovek, da vas volim"... Gledam u nju kao sumanut; bilo mi je, znate, strašno... „Čujete li, ja vas volim"... — Čim sam to zaslužio, Aleksandra Andrejsvna! — „Ne ne, vi mene ne razumete... ti mene ne razumeš"... I najedared ona pruži ruku, uhvati

me za glavu i poljubi... Verujete li, umalo što nisam viknuo... padoh na kolena, a glavu zagnjurih u jastuke. Ona ćuti; prsti joj drhte u mojoj kosi; čujem: plače.

Počnem je tešiti, uveravati... već, Boga mi, i ne znam šta sam joj sve govorio. — Probudite, velim, devojku, Aleksandra Andrejevna... hvala vam... verujte... umirite se. — „Ta ostavite, molim vas, koješta”, ponavljala je ona. „Nek idu s milim Bogom svi; na nek se probude, pa nek dođu — svejedno: ta ja ću umreti... Pa i ti šta se plašiš, čega se bojiš? Digni glavu... Ili vi, može biti, mene ne volite, možda sam se prevarila... Ako je tako, oprostite mi.” — Šta vi govorite, Aleksandra Andrejevna?... ja vas volim, Aleksandra Andrejevna. — Ona mi se zagleda pravo u oči, raširi ruke. — „Pa onda me zagrli”... Iskreno vam kažem: ne razumem kako tu noć nisam poludeo. Osećam da moja bolesnica samu sebe upropašćuje; vidim da nije sasvim pri sebi; a jasno mi je i to da kad ne bi smatrala da je na umoru, — ne bi ni pomislila na mene; nego, kako hoćete, ali je strašno umreti u dvadeset pet godina, ne volevši nikoga; eto šta je nju mučilo, eto zbog čega se ona, iz očajanja, makar i za mene uhvatila, — razumete li sad? Ali me ona ne pušta iz svojih ruku.

— Poštedite me, Aleksandra Andrejevna, a i sebe poštedite, velim joj ja. — „Zašto”, veli, „što da žalim? Ta ja moram umreti”... To je ona neprestano ponavljala. „A kad bi znala da ću ostati živa i da ću opet dospeti među poštene gospođice, mene bi bilo sramota, zaista sramota... a ovako, šta mari?” — Ama ko vam je rekao da ćete umreti? — „E, ne, ostavi ti to, nećeš me prevariti, ti ne umeš lagati, pogledaj se”. — Vi ćete živeti, Aleksandra Andrejevna, ja ću vas izlečiti; izmolićemo od vaše mame blagoslov... sjedinićemo se vezama... bićemo srećni. — „Ne, ne, ja sam od vas uzela reč, ja moram umreti... ti si mi obećao... ti si mi kazao”... Teško mi je bilo, teško, iz mnogih razloga. I da vidite, kakve se nekad stvari dešavaju: izgleda nije ništa, a boli. Palo joj napamet da me pita kako mi je ime, to jest ne prezime, već ime. A moralo se po nesreći tako desiti da se zovem Trifun. Da, da, gospodine, Trifun Ivanić. U kući su me svi zvali doktorom. Šta sam znao da radim, kažem: „Trifun, gospođice”. Ona zažmiri, odmahnu glavom i prošaputa nešto francuski, — oh, mora biti nešto ružno, pa zatim pršte u smeh, što takođe nije dobro. Eto, tako sam vam skoro svu noć proveo s njom.

U jutru iziđoh kao ošamućen; tek kad se već razdanilo, posle čaja, opet sam ušao k njoj u sobu. Bože moj, Bože moj! Ne možeš je poznati: i oni koje meću u mrtvački sanduk lepše izgledaju. Kunem vam se čašću svojom, ne razumem, danas ni malo ne razumem, kako sam izdržao to mučenje. Još tri dana i tri noći mučila se moja bolesnica... i kakve noći! Šta mi sve nije govorila!... A poslednju noć, zamislite samo, sedim ja pored nje i već samo jedno molim Boga: primi je, mislim, što pre, a odmah mene za njom... Najedared starica mati — bup u sobu... Ja sam joj, to jest materi, već uoči toga dana rekao da ima malo nade, da je rđavo, i da ne bi zgoreg bilo pozvati sveštenika. Bolesnica, kako spazi mater, reče: E, baš dobro što si došla... pogledaj-de nas, mi se volimo, mi smo se jedno drugom obećali. — „Šta to ona govori, doktore, šta?” Ja premreh. — Bunca, velim, vatra... A ona će na to: „Ostavi se, molim te, malo čas si mi sasvim drukčije govorio, i prsten si od mene primio... Šta se pretvaraš? Moja mati je dobra, ona će oprostiti, ona će razumeti, a ja umirem — nemam zašto da lažem; daj mi ruku”... Ja skočim i istrčim napolje. Starica je, razume se, videla u čemu je stvar.

Nego neću da vas dalje zamaram, a i meni samom je, moram priznati, teško, kad se svega toga opomenem. Moja bolesnica odmah sutradan preminu. Bog da joj dušu prosti! (dodade lekar, brzo uzdahnuvši). Pre nego što će umreti, zamoli ona svoje da izađu i da ms ostave nasamo s njom. — „Oprostite mi”, veli, „ja sam vam, može biti, skrivila... bolest... ali, verujte, nikog nisam više volela od vas... pa nemojte da me zaboravite... čuvajte moj prsten”...

Lekar se okrete na drugu stranu; uzeh ga za ruku.

— Eh! — reče on, — dajte da o nečem drugom govorimo, ili hoćete li, možda, da odigramo jedan preferansić s malim ulogom? Mi lekari ne smemo se podavati takim uzvišenim osećanjima. Mi imamo da mislimo samo o jednom: da nam se deca ne deru i žena ne grdi. Jer ja sam posle toga stigao da stupim, što ’no kažu, u zakoniti brak... Dabome... Uzeo sam trgovačku kćer, sedam hiljada miraza. Zove se Akulina; uz Trifuna pristaje baš kao što treba. Ženska, moram vam reći, zla, ali, srećom, spava po ceo dan... A šta velite za preferans?

Uzesmo igrati preferansa no kopejku[14].

Trifun Ivanić dobi od mene dve i po rublje — pa ode dockan, vrlo zadovoljan svojom pobedom.

Moj sused Radilov

U jessn se često šljuke nalaze po starinskim lipovim baštama. Takih bašta ima kod nas u orlovskoj guberniji prilično mnogo. Naši pradedovi, pri izboru mesta za stanovanje, uvek bi odvojili desetinu dve dobre zemlje za voćnjak s lipovim alejama. Posle jedno pedeset, najviše sedamdeset godina tih je spahiskih dvorova, „plemićskih gnezda”, malo po malo nestajalo s lica zemljina, kuće su trunule ili se prodavale kao stara građa, kamene zgrade su se pretvarale u hrpe ruševina, jabuke su se sušile i sekle za ogrev, tarabe i plotovi su uništavani. Jedino su lipe kao i pre rasle do mile volje i danas, okružene uzoranim poljima, pričaju našem lakomislenom pokolenju o „davno počivšim ocima i braći”. Divno je drvo takva stara lipa... Nju štedi čak i nemilosrdna sekira ruskog seljaka. Lišće joj je sitno, snažne grane se raširile na sve strane, večna je hladovina pod njima.

Jedared, tumarajući s Jermolajem po poljima za jarebicama, smotrih u strani napušteni park i pođoh tamo. Tek što prekoračih ivicu parka, a šljuka s grajom izlete iz žbuna; — ja opalih, a u istom trenutku razleže se vrisak nekoliko koraka od mene: uplašeno lice nekog devojčeta izviri iza drveća pa se odmah sakri. Jermolaj dotrča do mene. „Što ovde pucate? Ovde živi spahija”.

Ne stigoh još ni da mu odgovorim, moje pseto ne stiže da mi s plemenitom dostojanstvenošću donese ubijenu pticu, kad se začuše brzi ksraci, i čovek visoka rasta, brkat, izađe iz česte u stade preda me, po izgledu nezadovoljan. Izvinih se kako znadoh, rekoh mu ko sam i ponudih mu pticu, ubijenu u njegovom imanju.

— Pa dobro, — reče mi on smešeći se — primiću vašu divljač, ali samo pod jednim uslovom: da ostanete kod nas na ručku.

Pravo da kažem, nisam se mnogo obradovao njegovom pozivu, ali sam morao pristati.

— Ja sam ovdašnji spahija i vaš sused, Radilov, možda ste slušali, — nastavi moj novi poznanik; — danas je nedelja i ručak će kod mene, svakako, biti dobar, inače vas ne bih zvao.

Odgovorih kao što se odgovara u takvim prilikama i uputih se za njim. Skoro raščišćena putanja ubrzo nas izvede iz lipova šumarka; uđosmo u vrt. Među starim jabukama i proraslim šipražjem ogrozda,

šarenile su se okrugle, bledo-zelene glavice kupusa, hmelj se spiralno obmotavao oko visokog kolja; iz leja su strčale česte mrke pritke, oko kojih se isprepletao sasušen grašak; velike pljosnate bundeve ležale su svuda po zemlji; krastavci su se žuteli ispod prašnjivog, uglastog lišća; pored plota se lelujala visoka kopriva; na dva-tri mesta rasli su u gomili: orlovi nokti, zova, divlja ruža, — ostaci nekadašnjih leja s cvećem. Pored omanje lokve, pune crvenkaste i ljigave vode, video se bunar, okružen baricama; pseto, drhteći celim telom i žmirkajući, glodalo je kost na proplanku; krava šarulja blizu njega leno je čupkala travu, zabacujući pokatkad pen na mršava leđa. Putanja okrete u stranu; iza debelih vrba i breza pomoli se stara, siva kućica s daščanim krovom i naerenim doksatom. Radilov stade.

— Uostalom, — reče on, pogledavši mi dobroćudno i pravo u lice, — ja sam se sad predomislio; možda se vama i ne svraća kod mene: ako je tako onda...

Ja mu ne dadoh da dovrši i uverih ga da će mi, naprotiv, biti vrlo prijatno da ručam kod njega.

— Pa — kako znate.

Uđosmo u kuću. Mlad čovek u dugom kaftanu od plavog debelog sukna dočeka nas u tremu. Radilov mu odmah naredi da posluži Jermolaja rakijom; moj lovac se učtivo pokloni leđima velikodušnog davaoca. Iz predsoblja, izlepljenog raznim šarenim slikama, punog povešanih kaveza, uđosmo u omanju sobicu — Radilovljev kabinet. Skidoh svoju lovačku opremu, metnuh pušku u ugao; momak, u dugačkom kaputu na struk, pažljivo me očetka.

— A sad, hajdemo-te u gostinsku sobu, — ljubazno reče Radilov, da vas upoznam sa mojom mamom.

Pođoh za njim. U gostinskoj sobi, na srednjem divanu, sedela je starica, malog rasta, u haljini cimetaste boje i u beloj sobnoj kapi, dobroćudnog i mršavog lica, bojažljivog i tužnog izgleda.

— Evo, mama, da te upoznam: Naš sused...

Starica se pripodiže i pokloni mi se, ne ispuštajući iz mršavih ruku debeo „ridikil” od vunice u obliku torbice.

— Jeste li odavna izvoleli doći u naš kraj? — upita ona slabim i tihim glasom, žmirkajući očima.

— Ne, nisam odavno.

— Nameravate li dugo ostati ovde?

— Mislim, do zime.

Starica ućuta.

— A ovo je — prihvati Radilov, pokazujući mi na visoka i mršava čoveka, koga pri ulazu u gostinsku sobu nisam spazio, — ovo je Fjodor Mihejić... Dede, Feđo, pokaži gostu svoju veštinu. Šta si se zavukao tamo u ugao?

Fjodor Mihejić odmah se diže sa stolice, dohvati s prozora nekakvu bednu violinu, uze gudalo — ne za kraj, kao što treba, već za sredinu, nasloni violinu na grudi, zatvori oči i udari u igru, pevajući neku pesmicu i škripeći po žicama. Moglo mu je po izgledu biti oko sedamdeset godina; dugačak nankinski kaput na struk žalosno je landarao na njegovim suvim koščatim udovima. On je igrao; čas je smelo cupkao, čas je, zamirući, povodio malom ćelavom glavicom, istezao žiličavi vrat, tupkao nogama na jednom mestu, ponekad, očevidno s mukom, savijao kolena. Radilov je, mora biti, po izrazu moga lica video da meni Feđina „umetnost” nije pričinjavala veliko zadovoljstvo.

— E na, dobro je, starino, dosta, — reći će on; možeš ići da dobiješ svoju nagradu.

Fjodor Mihejić odmah ostavi violinu na prozor, pokloni se prvo meni, kao gostu, zatim starici, potom Radilovu, pa izađe napolje.

— I on je bio spahija, — nastavi moj novi prijatelj, — i to bogat, ali je propao, pa sad živi kod mene... A u svoje vreme smatrao se kao prvi lola u celoj guberniji; dve je žene od muževa oteo, držao je hor pevača, sam je majstorski pevao i igrao... Nego, je li po volji rakije? Ručak je već postavljen.

Mlada devojka, ona ista što sam je mimogred video u parku, uđe u sobu.

— A, evo i Olje, reče Radilov, malko se okrsnuvši, — preporučujem je vašoj ljubavi i pažnji... A sad hajdemo da ručamo.

Odosmo u trpezariju, sedosmo. Dok smo mi išli pz gostinske sobe i sedali, Fjodor Mihejić, kome su se oči od „nagrade” usjaktile i nos malo zacrveneo, pevao je: „Nek grmne pobede grom”. Njemu naročito postaviše u uglu na malom stočiću, bez salvete. Jadan starac nije se baš mnogo odlikovao čistotom, pa su ga uvek držali malo podalje od društva. On se prekrsti, uzdahnu i poče jesti kao

ala. Ručak je zaista bio dobar i, pošto je bila nedelja, bilo je i drhtavog žele i kolača što se zovu „španski vetrovi”. Za ručkom Radilov, koji je deset godina služio u armiskom pešačkom puku pa išao i u Tursku, poče da priča; ja sam ga slušao pažljivo i kradom sam posmatrao Olju. Ona nije bila Bog zna kako lepa, ali odlučan i miran izraz njenog lica, njeno široko, belo čelo, gusta kosa i, naročito crne oči, male, ali pametne, jasne i žive, opčarale bi i svakog drugog na mom mestu. Ona kao da je hvatala svaku rsč Radmlovljevu; na njenom licu ogledalo se ne interesovanje već strasna pažnja. Radilov bi joj prema godinama mogao biti otac; govorio joj je „ti”, ali sam odmah video da mu ona nije kći. U daljem razgovoru on pomenu svoju pokojnu ženu — „njena sestra”, dodade on, pokazujući na Olju. Ona brzo pocrvene i obori oči. Radilov poćuta malo pa promeni razgovor. Starica za sve vreme ručka nije progovorila ni reči, sama skoro ništa nije jela niti je mene nudila. Njene crte su odavale nekakvo bojažljivo i uzaludno očekivanje, onu staračku setu od Koje se tako bolno steže srce posmatraču. Pri kraju ručka Fjodor Mihejić započe da nazdravlja domaćinu i gostima, ali Radilov pogleda u mene i zamoli ga da prestane; starac prevuče rukom po usnama, zažmirka očima, pokloni se pa opet sede, ali sad na sam kraj stola. Posle ručka ja i Radilov pređosmo u njegov kabinet.

Na ljudima koje silno i neprestano zanima ista misao ili ista strast opaža se nešto zajedničko, neka spoljašna sličnost u ponašanju, ma kako da su im inače različne osobine, sposobnosti, položaj u društvu i obrazovanje. Što sam više posmatrao Radilova tim više mi se činilo da n on spada u take ljude. On je govorio o domaćinstvu, govorio je neusnljeno, čak s razumevanjem, ali bi odjednom uzdahnuo i spustio se u fotelju, na bi, kao čovek umoran sd teškog rada, prevlačio rukom no licu. Sva njegova duša, dobra i topla, izgledala je kao da je bila skroz prožeta, zasićena jednim osećanjem. Mene je već to iznenađivalo što kod njega nisam mogao da pronađem nikakve strasti ni prema jelu, ni prema piću, ni prema lovu, ni prsma kurskim slavujima, ni prema golubovima što imaju padavicu, ni prema ruskoj književnosti, ni prema konjima ravanima, ni prema mađarskim kabanicama, ni prema kartama i bilijaru, ni prema večerima s igrankama, ni prema putovanju u guberniske varoši i prestonice, ni

prema fabrikama hartije i šećera, ni prema obojenim hladnjacima, ni prema čaju, ni prema logovima naučenim da se kose kad idu, pa ni prema debelim kočijašima, opasanim čak ispod miške, prema onim veličanstvenim kočijašima u kojih se, Bog bi znao za što, pri svakom pokretu vrâta oči prečaju i beče... „Pa kakav li je to onda spahija!” pomislih. A međutim on se ni najmanje nije pravio kao da je čovek sumoran i nezadovoljan svojom sudbinom; naprotiv, od njega prosto bila neka nejasna naklonost, srdačnost i skoro dosadna gotovost da se zbliži sa svakim koga sretne i koga stigne. Istina, vi ste u istovreme osećali da će se on sprijateljiti, istinski zbližiti i s kim nije mogao, a nije mogao ne zato što mu uopšte nisu trebali ljudi, već zbog toga što se sav njegov život na neko vreme povukao u njegovu unutrašnjost. Posmatrajući Radllova, ja ga nikad nisam mogao zamisliti srećna ni sad niti ikad. Nije bio ni neka lepota; ali u njegovom pogledu, u osmehu, u celom njegovom biću krilo se nešto neobično privlačno, — upravo krilo se. Prosto te nešto, izgleda, vuče da ga bolje upoznaš, da ga zavollš. Naravno, iz njega je pokatkad izvirivao spahija i stepski stanovnik, ali on je ipak blo divan čovek.

Baš smo bili počeli govoriti o novom plemićskom poglavaru našeg sreza, kad se najedared začu Olgin glas: „Čaj je gotov”. Pođosmo u gostinsku sobu. Fjodor Mihejić je sedeo kao i pre u svome kutku, između prozorčeta i vrata, savivši skromno noge. Radilovljeva matl je plela čarape. Kroz otvorene prozore iz bašte se osećala jesenja svežina i miris od jabuka. Olga je brlžljlvo nalivala čaj. Ja sam je sad posmatrao pažljlvije nego za ručkom. Ona je govorila vrlo malo, kao uopšte sve devojke u unutrašnjosti, all kod nje bar nisam opazio da žell kazatl štogod lepo a u isto vreme da je muči osećanje praznine I nemoći; nije uzdisala, kao da ima suviše nekih neiskazanih osećanja, nije prevrtala očima, nije se osmehivala, sanjalački i neodređeno. Ona je gledala mirno i ravnodušno, kao čovek kojl se odmara od velike sreće i velike uzrujanostl. Njen hod, njeni pokreti bili su odlučni i slobodni. Ona mi se veoma dopala.

Ja se i Radilov opet upustismo u razgovor. Više se već i ne sećam kako smo došli do poznate opaske: da često i najbeznačajnije stvari čine veći utisak na ljude nego najvažnije.

— Da, — reče Radilov, — to sam na sebi iskusio. Ja sam, kao što znate, bio oženjen. Ne dugo... tri godine; moja žena umrla je pri

porođaju. Mislio sam da je neću moći preživeti; bio sam strašno ogorčen, ubijen, ali nisam mogao plakati — išao sam kao lud. Nju su lepo obukli, metnuli na sto u ovoj ovde sobi. Dođe sveštenik, dođoše crkveni pojci, počeše pevati, moliti se, kaditi tamnjanom; ja sam se klanjao do zemlje, ali ni suze nisam mogao pustiti. Srce mi se prosto skamenilo, a tako isto i glava, — i sav sam otežao. Tako je prošao prvi dan. Hoćete li mi verovati? preko noći čak i zaspah. Sutradan izjutra uđoh k ženi, — bilo je to u leto, sunce ju je obasjavalo od pete do glave, i to vrlo jasno. — Odjednom opazih... (Pri tom se Radilov nehotice strese). Šta mislite? Jedno joj oko nije bilo sasvim zatvoreno, i no tom oku išla je muva... Pružih se koliko sam dug i, kad se osvestih, stadoh plakati, plakati — nisam se mogao zaustaviti...

Radilov ućuta. Pogledah u njega, na onda u Olgu... Dok sam živ neću zaboraviti izraza njenog lica. Starica metnu čarapu na krilo, uze iz torbice maramicu i krišom ubrisa suzu. Fjodor Mihejić najedared se diže, dohvati svoju violinu, pa promuklim i divljim glasom zapeva pesmicu. On je svakako želeo da nas razveseli; ali se mi svi stresosmo na prvi zvuk i Radilov ga zamoli da prestane.

— Uostalom, — nastavi on, — što je bilo, bilo; što je prošlo ne možeš povratiti, a najzad... Sve ide na bolje u ovom svetu, kao što je rekao, čini mi se, Volter, — dodade on brzo.

— Da, odgovorih ja, — tako je. Pored toga, svaka se nesreća može podneti, i nema takvog nezgodnog položaja, iz koga se ne bi moglo izaći.

— Mislite? — primeti Radilov. — Šta mu znam, možda ste i u pravu. Sećam se, jednom sam u Turskoj ležao u bolnici, polumrtav; imao sam trbušni tifus. A ne mogu se pohvaliti da su nas bili dobro smestili, — razumljivo je, rat je rat, — hvala Bogu što je i onako bilo. Odjednom nam dovode još bolesnika, — gde da ih smeste? Lekar gleda ovamo, onamo, — nema mesta. Tada dođe do mene, pita. felšera[15]: „Je li živ?” Onaj odgovori: „Jutros je bio živ”. Lekar se naže, sluša: dišem. Mome prijatelju prekipe. „E, što je ova priroda budalasta”, — reći će, — „jer evo umreće čovek, mora umreti, pa ipak još jednako krči, odugovlači, samo zauzima mesto i drugim smeta”. E, pomislih ja, obrao si bostan, Mihajlo Mihajliću... A eto,

ozdravio sam i još i danas sam živ, kao što vidite. Dakle, vi pravo kažete.

— U svakom slučaju ja imam pravo, — odgovorih mu — čak i da ste umrli, ipak biste izašli iz svog nezgodnog položaja.

Razume se, razume se, — dodade on, — udarivši snažno rukom no stolu... Treba se samo odlučiti... Kakvog ima smisla biti u nezgodnom položaju?... Našto oklevati, odugovlačiti...

Olga brzo ustade i izađe u baštu.

— Deder Feđo, odigraj jednu! — viknu Radilov.

Feđa skoči, pođe po sobi onim elegantnim, naročitim hodom, kojim ide poznata „koza” oko pripitomljenog medveda, i zapeva: „Hajd kod naše, kod kapije”.

Pred ulaskom se začu tandrkanje lakih kola, i kroz nekoliko trenutaka uđe u sobu starac visoka rasta, plećat i snažan, to je bio jednodvorac[16] Ovsjanikov... Ali Ovsjanikov je tako neobično i originalno lice da ćemo, s dopuštenjem čitaočevim, govoriti o njemu u drugom odlomku. A ovde ću samo to dodati da smo se sutradan ja i Jermolaj zorom krenuli u lov, a iz lova kući, — da sam posle nedelju dana opet svratio kod Radilova, ali nisam zastao ni njega ni Olge kod kuće, a posle dve nedelje dana saznao sam da ga je iznenada nestalo, da je ostavio mater i otputovao nekud sa svojom svastikom. Sva se gubernija uzbunila i počela govoriti o tom događaju i ja sam tek tada razumeo izraz Olgina lica za vreme Radilovljeva pričanja. Nije se tada na njemu ogledalo samo sažaljenje: ono je gorelo i ljubomorom.

Pre nego što ću otići iz sela posetim staricu Radilovu. Nađem je u gostinskoj sobi; igrala je magaraca s Fjodorom Mihejićem.

— Imate li kakvog glasa od vašeg sina? — upitam je naposletku.

Starica zaplaka. Nisam je više pitao o Radilovu.

Jednodvorac Ovsjanikov

Zamislite, dragi čitaoci, čoveka, puna, visoka, od svojih sedamdeset godina, lica koje unekoliko potseća na lice Krilova[17], jasna i pametna pogleda ispod gustih obrva, dostojanstvena držanja, odmerena govora, troma hoda: to vam je Ovsjanikov. Nosio je širok plav kaput na struk, dugačkih rukava, zakopčan do grla, svilenu plavu maramu oko vrata, sjajno uglađene čizme s kićankama, i uopšte svojom pojavom je podsećao na kakvog bogatog trgovca. Ruke su mu bile vrlo lepe, meke i bele: u toku razgovora bi se često hvatao za dugmad svoga kaputa. Osjanikov me je podsećao svojom dostojanstvenošću i tromošću, smišljenošću i lenošću, svojom iskrenošću i uporstvom na ruske boljare pre Petra Velikog... Samo mu još nedostaje ferjaz[18]. To je bio jedan od poslednjih ljudi starih vremena. Svi su ga susedi poštovali i smatrali su za čast da budu s njim poznati. Njegova braća jednodvorci, samo što mu se nisu molili kao Bogu, kape su žurno skidali još iz daleka, ponosili su se njim. Uopšte uzevši, kod nas je dosad bilo teško razlikovati jednodvorca od običnog seljaka: domaćinstvo teško da nije gore od seljačkog, telad ne izlaze iz eljde, konji se jedva vuku, amovi su mu od kanapa. Ovsjanikov je bio izuzetak od opšteg pravila, mada se nije smatrao za bogataša. Živeo je sam sa svojom ženom u udobnoj, čistoj kućici, bez mnoge posluge, odevao je svoje sluge i nazivao ih poslenicima. Oni su mu i zemlju orali. On se nije izdavao za plemnća, niti se pravio da je spahija, nikad se, što se kaže, „nije zaboravljao”, nije sedao odmah čim ga ponude, i kad bi ušao nov gost on bi uvek ustao s mesta, ali tako dostojanstveno, tako ponosno a ljubazno, da mu se gost i nehotice poklanjao još niže. Ovsjanikov se držao starinskih običaja ne iz praznoverstva (duša mu je bila dosta slobodna), već po navici. On, na primer, nije voleo kola na federe, jer mu nisu bila dovoljno udobna, i vozio se ili u lakim kočijama ili u omanjim lepim taljigama s kožnim jastukom na sedištu, i sam je upravljao svojim dobrim doratom kasačem. (On je držao samo dorate). Kočijaš, mlado rumeno momče, svud unaokolo potsečene kose, u plavičastoj dolami i sniskoj jagnjećoj kapi, opasan kajišem, sedeo je pun poštovanja pored njega. Ovsjanikov je uvek posle

ručka spavao, subotom išao u kupatilo, čitao samo duhovne knjige (pri tom je dostojanstveno naticao na nos okrugle srebrne naočari), ustajao je i legao rano. Ali je bradu brijao i kosu nosio po nemački. Goste je dočekivao vrlo ljubazno i srdačno, ali im se nije klanjao do pojasa, nije trčkao oko njih, nije ih nudio svakojakim sušenim i usoljenim jestivima. „Ženo”, govorio bi lagano, ne ustajući s mesta i okrenuvši malo glavu k njoj; — „donesi gospodi što da se prihvate”. On je držao da je grehota prodavati žito — božji dar, i četrdesete godine, za vreme opšte gladi i strašne skupoće, razdao je okolnim spahijama i seljacima svu svoju rezervu u hrani; oni su mu iduće godine sa zahvalnošću vratili svoj dug u naturi.

Ovsjenikovu su često dolazili susedi i molili ga da presudi neki njihov spor, da ih izmiri, i skoro uvek su se pokoravali njegovoj presudi, slušali njegove savete. Mnogi su se konačno razgraničili tek posle njegovog prijateljskog posredništva... Ali posle dva ili tri sukoba sa spahinicama on izjavi da više nikad neće posredovati među licima ženskog pola. Nikako nije mogao podnositi žurbu, uzrujano trčkaranje, žensku brbljivost i sujetu. Jednom mu se nekako zapali kuća. Jedan radnik kao bez duše uleti u njegovu sobu, vičući: „vatra, vatra!” — „De, šta vičeš?” mirno reče Ovsjanikov — „dodaj mi kapu i štaku”... Voleo je sam da obučava konje u kolima. Jedared ga jedan vatren bićuk[19] ponese niz brdo k jaruzi. „De, lakše, lakše, ždrebence, — ubićeš se”, — dobroćudno mu je govorio Ovsjanikov i, za trenut, polete u jarugu s taljigama, dečkom što je sedeo pozadi i konjem. Srećom je na dnu jaruge bio pesak. Niko nije povređen, samo je bićuk uganuo nogu. — „Eto, vidiš” — nastavi mirno Ovsjanikov, ustajući sa zemlje, — „jesam li ti kazao”.

I ženu je našao prema sebi. Tatjana Iliničdepth Ovsjanikova bila je visoka žena, ponosita i ćutljiva, uvek povezana mrkom svilenom maramom. Od nje je bilo hladnoćom, iako se niko ne samo nije žalio na njenu strogost, već su je, naprotiv, mnogi siromasi nazivali majkom i dobrotvorkom. Pravilne crte lica, velike zagasite oči, tanke usne i sad su još pokazivale nekad čuvenu njenu lepotu. Dece Ovsjanikov nije imao.

Ja sam se s njim upoznao, kao što je već poznato čitaocu, kod Radilova i posli dva-tri dana pođem k njemu. Zastanem ga kod kuće.

Sedeo je u kožnoj naslonjači i čitao „Žitija svetih”. Siva mačka prela mu je na ramenu. On me dočeka, po svome običaju, ljubazno i dostojanstveno, i upustismo se u razgovor.

— Kažite mi pravo, Luko Petroviću, — rekoh pored ostalog, — da li je u vaše doba bilo bolje?

— Ponešto je zaista bilo bolje, priznajem — odgovori Ovsjanikov — mirnije smo živeli; bilo je svega više, to je tačno... Pa ipak je sad bolje; a vašoj dečici ako Bog da, biće još bolje.

— A ja sam sve očekivao, Luko Petroviću, da ćete mi početi hvaliti stara dobra vremena.

— Ne, nema rašta da hvalim stara vremena. Eto, na priliku, vi ste danas spahija, isti onakav spahija kao i vaš pokojni ded, a već nemate onake vlasti. Pa i vi sami niste onakav čovek. Nas i sad gnjave razna gospoda, ali bez toga, izgleda, ne može biti. Samleće se, valjda, pa će biti brašno. Ne, sad već više neću videti ono čega sam se u mladosti nagledao.

— A šta, na primer?

— Pa eto, na primer, da opet kažem o vašem dedi. Bio je to silovit čovek. Mnogo nas je napastovao. Vi možda znate — a kako i ne biste znali svoje zemlje, — onaj klin što ide od Čepligina do Malinina?... Sad vam je pod ovsom... E, na to je naše — sve kako stoji, naše je. Vaš deda ga je oteo od nas; izjahao u polje, pokazao rukom i rekao: ovo je moje — i zaueo. Moj pokojni otac (Bog da mu dušu prosti) bio je čovek pravičan, ali i plahovit, ne otrpe — a i ko bi pristao da gubi svoje imanje? — na podnese žalbu sudu. Ali je to uradio samo on, a drugi ne, — nisu smeli. Vašem dedi neko potkazao kako se, vele, „Petar Ovsjanikov protiv vas žalio: zemlju ste mu, kaže, oteli”... Vaš deda odmah noćna našoj kući svog lovca Bauša s momcima. Dokopaše ti moga oca, pa odvedoše na vaše imanje. Ja sam tada bio mali deran, bos potrčim za njim. I šta mislite?... Izvedoše ga pred vašeg dedu, pa ga pod prozorom išibaše. A vaš deda stoji na balkonu pa posmatra; a vaša baba sedi pod oknom pa i ona gleda. Moj otac viče: „Majčice, Marija Vasiljevna, branite me, smilujte se bar vi!” A ona se samo malo popridigne i pogleda. I tako uzeše od mog oca reč da će odustati od zemlje, pa mu još narediše da zahvali što su ga živa pustili. Te tako ona ostade vaša. Upitajte samo seljake: kako 'no se zove ta zemlja? Zove se

„Batinska”, jer je batinama oteta. Eto zašto mi sitni ljudi ne možemo mnogo žaliti za starim vremenima.

Nisam znao šta da odgovorim Ovsjanikovu i ne smedoh mu pogledati u lice.

— A imali smo u to vreme još jednog suseda, — nekog Komova, Stepana Niktopolionića. Sasvim je bio dozlogrdio mome ocu, samo na drugi način. Večito je bio pijan i voleo je da časti, pa kad se podnapije i kaže francuski „se bon”[20], pa se oblizne — onda mu beži s očiju. Sve susede poziva na gozbu. Trojke su mu zato uvek bile spremne; a ako ne dođeš, — on ti odmah sam rupi u kuću... A bio je čudan neki čovek. Kad je bio trezan nije lagao, a čim se napije — odmah počne pričati kako u Petrogradu ima tri kuće na Fontanki: jedna je crvena s jednim dimnjakom, druga žuta s dva dimnjaka i treća plava bez dimnjaka, — i tri sina (a nije se nikad ni ženio): jedan je u pešadiji, drugi u konjici, treći za sebe. Dalje priča kako mu u svakoj kući živi po jedan sin, kako najstarijem dolaze admirali, srednjem đenerali, a najmlađem sve Englezi! Pa se tek digne i veli: „u zdravlje mog najstarijeg sina, on me najviše poštuje”, — pa se zaplače. I teško onom ko počne da se izvlači. „Ubiću te”, — veli, — „i neću dati ni da te sahrane”... Ili tek skoči na poviče: „Igraj, narode božji, te se zabavi i mene uteši!” I ti moraš igrati, hteo ne hteo. Svoje podanice devojke sasvim je ugnjavio. Ponekad mu svu noć do zore pevaju u horu, pa koja više podigne glas veću i nagradu dobije. A kad stanu malaksavati, — on metne glavu u ruke pa počne jadikovati: „Ej udan ti sam i jadan. Svi me sirotana ostavljaju!” Na to konjušari odmah nateraju devojke da i dalje pevaju. Moj otac mu se odnekud dopao; šta je mogao raditi? A umalo ga nije u grob oterao, i oterao bi ga, ali, hvala Bogu, umre: pao je pijan s golubinjaka... Eto takve smo susede imali!

— Kako su se vremena izmenila! — rekoh ja.

— Da, da, — potvrdi Ovsjanikov... Nego, i to da vam kažem: u stara vremena plemići su živeli raskošnije. A već o velikašima da i ne govorim: u Moskvi sam se nagledao njihova života. Kažu da ih ni tamo nema više.

— Zar ste bili u Moskvi?

— Bio sam davno, sasvim davno. Ja sam sad uzeo sedamdeset treću godinu, a u Moskvu sam išao u šesnaestoj godini.

Ovsjanikov uzdahnu.

— Pa koga ste tamo viđali?

— A mnoge sam velikaše video — i svako ih je video; živeli su javno, te ih je svet slavio i divio im se. Ali pokojnom grofu Aleksiju Grigorijeviću, Orlovu-Česmenskom nijedan nije bio ni prineti. A Aleksija Grigorijevića sam viđao često; moj stric je bio kod njega ekonom. Grof je živeo kod Kaluške Kapije, na Šabalovki. To vam je bio velikaš! Tako držanje, tako ljubazan pozdrav ne da se zamisliti niti se može iskazati! — Koliko je vredeo onaj stas, pa snaga, pogled. Dok ga ne znaš, dok ne uđeš kod njega — Boga mi se bojiš, strepiš; a kad uđeš — prosto kao da te sunce ogreje, pa se sav ozariš. Svakoga je puštao k sebi, i sve ga je zanimalo. Na kolskim trkama sam je upravljao konjima i sa svakim se utrkivao; i nikoga ne obiđe odjednom, nikog ne preseče u trku, da ne bi uvredio, i valjda tek na samom kraju pretekne; pa je tako ljubazan, — protivnika uteši, konja mu pohvali. Držao je golubove prevrtače prve vrste. Izađe tako u dvorište, sedne u naslonjaču i naredi da krenu golubove; a svud okolo, no krovovima, stoje ljudi s puškama, da pucaju na jastrebove. Kod nogu grofovih nameste veliki srebrn lavor s vodom, te on gleda golubove u lavoru. Stotine bogalja i siromaha živelo je o njegovu hlebu... a koliko je tek novca davao! A kad se rasrdi, — kao da grom zagrmi. Zada mnogo straha, a nema se čovek na što požaliti: pogledaš, — on se već osmehuje. Kad priredi gozbu — svu Moskvu napoji!... A što je bio pametan. Ta on je Turčina potukao. Voleo i da se rve; dovodili su mu snažne ljude iz Tule, iz Harkova, iz Tambova, odasvud. Koga nadvlada on ga nagradi; a ako neko njega nadvlada — on ga obaspe poklonima, pa još i u usta poljubi... A jednom opet, kad sam ja bio u Moskvi, priredi takvu hajku na zečeve kakve u Rusiji nije bilo: što god je bilo lovaca u celoj carevini pozvao je k sebi u goste i odredio dan za tri meseca unapred. Eto ti ih skupiše se. Nadovodili pasa, lovaca, — ama čitava vojska navalila, prava vojska. Prvo se počastiše kao što treba, pa se uputiše van varoši. Naroda se skupi tma božja!... I šta mislite? Vašeg dede pas sve pretekao.

— Da nije Milovidka? upitah ja.

— Milovidka, Milovidka... I grof ga stane moliti. Prodaj mi, veli, tvog psa; uzmi koliko hoćeš! — „Ne, grofe”, odgovara ovaj, „nisam ja trgovac, ni krpicu nepotrebnu neću prodati, a iz poštovanja i ženu ću svoju ustupiti, samo ne Milovidku... Pre ću sam od svoje volje otići u ropstvo”. A Aleksije Grigorijević ga za to pohvali: „To volim”, veli. A vaš deda je odveze natrag u kolima; a kad je crkla Milovidka, s muzikom ju je sahranio u parku — kučku je sahranio i kamen s natpisom nad kučkom udario.

— Pa eto, Aleksije Grigorijević nije nikome nažao činio, — primetim ja.

— Pa ono uvek tako biva, ko sam ne valja on drugog izaziva.

— A kakav je čovek bio taj Bauš? — upitam posle nekoliko trenutaka ćutanja.

— Kako ste vi to za Milovidku čuli, a za Bauša niste?... To je bio glavni lovac i psetar vašeg dede. Vaš deda ga je voleo toliko isto koliko i Milovidku. Bio je to preterano smeo čovek, ne znam šta da naredi vaš deda — očas ispuni, pa makar morao i za go nož hvatati... A kad bi počeo da pujda pse — čitav se urnebes digne u šumi. A ponekad se odjedared uzjoguni, sjaše s konja pa legne na zemlju... A psi čim ne čuju više njegova glasa — svršeno! Svež trag ostave i neće dalje da gone ni za šta na svetu. A-ih što bi se vaš deda tada naljutio! „Da nisam živ, ako ne obesim lenčugu! Kožu ću mu oguliti, antihristu jednom. Pete ću mu zlikovcu kroz grlo provući!” A sve se svrši tim što pošlje ljude da ga pitaju: šta mu je, zašto ne pujda? I Bauš tada obično traži vina, napije se, ustane i počne opet kliktati, da se sve ori.

— I vi, čini mi se, volite lov, Luko Petroviću?

— Voleo bih... imate pravo, — ali sad ne; sad je moje vreme prošlo, a kad sam bio mlad... nego znate, nije bilo zgodno za ljude moje vrste. Sa plemićima mi nismo pristali. Istina, i iz našeg staleža, poneki, pijanica i neradin, katkad se utrpa među gospodu... ali šta ima od toga!... Samo se sramoti. Dadu mu kakvu ragu, koja se samo spotiče; malo-malo pa mu bace kapu s glave; ili tobož hoće da udare bičem konja, pa njega okrznu; a on mora sve da se smeje i da druge zasmejava. Ne, ja velim: što ti je stalež niži tim više pazi na svoje ponašanje, inače se baš sramotiš.

— Da, nastavlja Ovsjanikov, uzdišući, — mnogo je vode proteklo otkako živim na ovom svetu, nastala su druga vremena. Naročito kod plemića vidim veliku promenu. Manji posednici svi su ili bili neko vreme u državnoj službi, ili ne žive na imanju a one s većim imanjem ne možeš ni poznati više. Nagledao sam ih se, baš tih krupnijih, prilikom razgraničavanja imanja. I moram vam priznati: srce se čoveku topi od miline kad ih gleda, ljubazan, uljudan. Samo se jednom čudim: sve su nauke učili, govore tako lepo, da ti je milina slušati, a ni u kakvom poslu ne umeju da se snađu, ne vide ni šta je za njih lično korisno, niko drugi nego njihov podanik, nastojnik imanja, navija ih po svojoj volji, kao luk. Eto, na primer, vi možda znate Koroljeva, Aleksandra Vladimirića — zar nije to pravi plemić? Vrlo lep, bogat, učio se na „niverzitetima”, čini mi se bio je neko vreme i u inostranstvu, govori tečno, skromno, sa svima se nama rukuje. Poznajete ga?... E pa čujte onda. Prošle nedelje skupismo se u Berezovki, na poziv posrednika, Nićifora Ilića. Kaže nam taj posrednik Nićifor Ilić: „Treba, gospodo, da se odredi međa; ovo je sramota, naš atar iza svih drugih zaostao; hajdete da počnemo posao”. I počesmo. Nastade objašnjavanje, prepirka, kao što obično biva; naš punomoćnik poče da zanoveta. Ali prvi poče da galami Ovčinikov Porfirije... Pa bar da ima zašta da galami!... Nema ni pedlja svoje zemlje, već zastupa brata. Viče: „Ne! Mene vi nećete prevariti! A ne, nisam ja taj! Planove ovamo! Dajte mi zemljomer, dajte ovamo tog hristoprodavca. Pa dobro, kakvi su vaši zahtevi?” — „Mene li ludog nađoste! Taman posla! Vi mislite: sad ću ja vama smesta kazati svoje zahteve?... A, ne; nego vi dajte ovamo planove, — to vam ja kažem!” A međutim rukom lupa po planovima. Martu Dmitrijevnu je strašno uvredio. Ona vrišti. „Kako smete sramotiti moju reputacnju? „Ja, veli, „vaše reputacije ne želim ni mojoj mrkuši”. Jedva ga maderom napojiše. Taman njega umiriše, — a drugi se uzbuniše. A Koroljev, Aleksandar Vladimirić, sedi ti, bratac moj, u uglu, gricka okruglu dršku na štapu i samo glavom maše. Bi me stid, teško mi je bilo sve to gledati, dođe mi da bežim napolje. Šta će, rekoh u sebi, pomisliti čovek o nama? Kad gle, ustade ti moj Aleksandar Vladimirić, vidi se da bi želeo da govori. Posrednik se užurba, pa veli: „Gospodo, gospodo, Aleksandar Vladimirić želi da govori”. I mora čovek pohvaliti plemiće: svi odmah zaćutaše. I poče ti

Aleksandar Vladimirić govoriti: te kako smo, veli, čini mi se zaboravili zbog čega smo se skupili; te iako je, nesumnjivo, razgraničavanje korisno za posednike, ali zbog čega je ono u stvari uvedeno? — Zato da bi seljaku bilo lakše, da bi mu bilo zgodnije raditi, svoje obaveze vršiti; a ovako on sad ni sam ne zna koje je njegova zemlja i mnogo puta kad ide na oranje mora da ide po pet vrsta daleko, pa zato se od njega ne može mnogo ni tražiti. Zatim će Aleksandar Vladimirić reći da je grehota što se plemić ne stara o blagostanju svojih seljaka, da naposletku, ako zrelo promislimo, što je za njih korisno i za nas je korisno — sve izlazi na isto: ako je njima dobro i nama je dobro, ako je njima zlo i nama je zlo... i da je, znači, grehota i ludosg ne sporazumeti se zbog kojekakvih sitnica... Pa kad poče kititi i nameštati... ama sve što je govorio prosto kao da nam je iz duše vadio!... Plemići ti svi obesiše nosove, a ja, Boga mi, mal' se ne zaplakah. To je bila istinska reč, takvih beseda nema ni u starinskim knjigama... A čim se sve svršilo? On sam nije hteo da ustupi i proda četiri desetine najgoreg rita. Veli: moji će ljudi taj rit isušiti, pa ću na njemu podići fabriku sukna, s usavršenim mašinama. Ja sam, veli, to mesto već izabrao, imam svoje kombinacije u tom pogledu... I bar da je to bilo istina, nego u stvari, __ Karasikovu Antonu, susedu Aleksandra Vladimirića, bilo mnogo da plati nastojniku imanja Koroljeva sto rubalja u papiru. Tako se i raziđosmo, ne svršivši posla. A Aleksandar Vladimirić još i sad smatra da je bio u pravu i sve priča o fabrici sukna, ali i ne misli da isuši rit.

— A kako svojim imanjem upravlja?

— Neprestano uvodi novine. Seljacima to nije no volji, — ali njih ne vredi slušati. Dobro radi A.leksandar Vladimirić.

— Kako to, Luko Petroviću? Ja sam mislio da se vi držite staroga?

— Ja sam drugo. Jer ja nisam ni plemić ni spahija. Kakvo je moje domaćinstvo?... A posle toga ja drukčije ne umem. Trudim se da radim po pravdi i da se držim zakona, a od mene je i to dosta. Mlada gospoda ne vole starinski način, pravo imaju. Vreme je da se i mi opametimo. Nego, evo šta ne valja: mlada gospoda suviše, brate, mudruju. Sa seljakom postupaju kao s lutkom: okreću, prevrću, izlome, pa bace. A nastojnik, njihov podanik, ili upravnik, kakav ruski Nemac, opet dokopa seljaka u svoje mane. I da je bar jedan od te

mlade gospode dao primer, da je pokazao: evo kako treba upravljati imanjem!... Čim li će se ovo svršiti? Neću zar umreti, ne dočekavši novog poretka?... Kakvo je ovo čudo? Staro izumrlo, a novo se ne rađa!

Nisam znao šta da odgovorim Ovsjanikovu. On se obazre, primače mi se bliže i nastavi poluglasno:

— A jeste li slušali za Vasilja Nikolajića Ljubozvonova?

— Ne, nisam slušao.

— Protumačite mi, molim vas, kakva je to napast? Ne mogu da budem pametan. Njegovi su mi seljaci pripovedali, ali ja njihovih reči nikako ne mogu da razumem. To je, kao što znate, mlad čovek, nedavno je posle matere dobio nasledstvo. Dakle, stigne ti on na to svoje imanje. Skupili se seljaci da vide svog gospodara. Izađe pred njih Vasilj Nikolajić. Gledaju seljaci, — kakvo je ovo čudo! — ide gospodin u plišanim pantalonama, k’o neki kočijaš, a obuo čizmice opšivene krznom no ivici; obukao crvenu košulju, a i kaftan mu kočijaški; bradu pustio, a na glavi mu neka čudnovata kapetina, i lice mu nekako čudnovato, — da kažeš da je pijan, nije pijan, ali nije ni pri čistoj svesti. „Zdravo da ste, junaci! Pomozi vam Bog!” Seljaci mu se klanjaju do pojasa, ali ćute: uplašili se, znate. Pa i on kao da se uplašio. Poče da im drži govor. „Ja sam”, veli, „Rus, a i vi ste Rusi; ja volim sve što je rusko... u mene je ruska duša, a i krv mi je ruska… Pa odjedared tek zapoveda: „Ded’te, deco, otpevajdete jednu rusku narodnu pesmu!” Seljacima klecnuše kolena; sasvim izgubiše glave. Nađe se jedan slobodniji pa zapeva, ali odmah čučnu, sakri se iza drugih... I evo čemu se čovek mora čuditi: imali smo mi, istina, i takih spahija koji su bili preterani u svemu, strasni lumpači; odevali su se skoro kao kočijaši i sami su igrali, svirali na gitari, pevali su i pili sa svojom poslugom, sa seljacima su se gostili; a ovaj Vasilj Nikolajić, k’o neka smerna devojka, samo čita knjige ili piše, ili naglas izgovara duhovne pesme, — ni s kim se ne razgovara, tuđi se, neprestano se po bašti šeta, kao da mu je dosadno ili da tuguje.

Pređašnji nastojnik u početku beše se sasvim uplašio, pred dolazak Vasilja Nikolajića obigrao je sve seljačke kuće, svima se klanjao, — jer je osećala mačka čije je meso pojela! I seljaci se ponadaše, misleći: „Čekaj, bratac, — imaćeš ti da daš računa, prijaško; kako si drobio onako i kusaj, lupežu jedan!...” A kad tamo, a

ono ispalo — kako da vam kažem? — sam Gospod ne može razabrati šta je sve ispalo. Pozvao ga preda se Vasilj Nikolajić na mu veli, a sam pocrveneo i nekako, znate, diše brzo: „Pravičan da mi budeš, nikoga da ne gnjaviš, — čuješ li?” — I otada ga više nikad nije zvao preda se! Na svojoj baštini živi kao tuđin. A nastojnik, dabogme, dahnu dušom; a seljaci ne smeju da izađu pred Vasilja Nikolajića, boje se. Ta to je za divno čudo: i klanja im se gospodin, i gleda na njih ljubazno, — a ovamo im strah ulazi u pete čim ga vide. Kakva su to čudesa, gospodine, recite molim vas?... Ili sam ja možda oglupavio, omatorio, šta li, — ne razumem.

Ja odgovorih Ovsjanikovu da je gospodin Ljubozvonov, no svoj prilici, bolestan.

— Kako bolestan! Širi je neg’ duži, a lice mu tako, Bog s njim, oblo, iako je mlad... A, uostalom, Bog će ga znati! (I Ovsjanikov duboko uzdahnu).

— Nego mahnimo se plemića, počeh ja — šta velite o jednodvorcima, Luko Petroviću?

— A ne, od toga me oslobodite, — brzo će reći on, — ono... i rekao bih vam... ali na što. (Ovsjanikov mahnu rukom). Bolje je da pijemo čaj... Seljaci k’o seljaci; a, uostalom, ako ćemo pravo, šta i možemo drugo biti?

On ućuta. Doneše čaj. Tatjana Ilinična ustade sa svoga mesta i sede bliže k nama. Za sve vreme večeri ona je nekoliko puta nečujno izlazila i tako isto tiho se vraćala. U sobi nastade tišina. Ovsjanikov je ozbiljno i lagano ispijao šolju za šoljom.

— Dolazio nam danas Mića, — reći će poluglasno Tatjana Iliničnа.

Ovsjanikov se namršti.

— Šta hoće?‘

— Dolazio da moli za oproštaj.

Ovsjanikov zamaha glavom.

— E, pa vidite, molim vas, — nastavi on, okrećući se k meni, — šta čovek da radi sa svojtom? A ne možeš je se ni odreći... Eto i meni je Bog dao jednog sinovca. Pametan je mladić, okretan, nema zbora; dobro se učio, samo ja nikakve koristi od njega neću dočekati. Bio je u državnoj službi, pa je napustio, tobož, nisu mu dali da napreduje... Pa zar je on plemić? Ni plemiće ne proizvode odmah za

đenerale. I tako sad živi bez posla... Ali to bi se još i moglo trpeti, — nego postao vam je pravi fiškal! Seljacima sastavlja molbe, piše dopise, seoske kmetove poučava, zemljomerima hvata tragove, po krčmama se skita, poznaje se s varošanima i s pokućarima mehanskim. Zar mu tu treba mnogo pa da nastrada? Već su mu i policiski komesar i sreski načelnik više puta pretili. Nego on, dao Bog, ume da se šali: on ih nasmeje, a posle im skuva poparu... Nego, kaži ti meni da on nije kod tebe gdegod skriven? — dodade on, okrećući se ženi; — znam ja tebe dobro: ti si zadušia baba, — uvek ga braniš.

Tatjana Ilinična obori oči, osmehnu se i pocrvene.

— Eto, kažem ja, — nastavi Ovsjanikov... Ah, što ga ti maziš! Pa dobro, kaži mu nek uđe, — šta da radim, zbog milog gosta da oprostim budali... Ded’, zovi ga, zovi...

Tatjana Ilinična priđe vratima i reče: „Mićo”.

Mića, mlad čovek od svojih dvadeset osam godina, visok, stasit i grgurav, uđe u sobu i, spazivši mene, zastade na pragu. Odelo mu je bilo nemačko, ali već odveć naduveni rukavi na ramenima očigledno su pokazivali da ga je krojio ne samo ruski — već rosiski krojač.

— A, hodi, hodi, poče starac, — šta se stidiš?

Strini reci hvala; oprošteno ti je... Evo, gospodine, preporučujem vam ga, — nastavi on, pokazujući na Miću; — rođeni mi je sinovac, a nikako da se složimo. Nastala su poslednja vremena. (Mi se poklonismo jedan drugom). Pa, govori šta si to tamo zakuvao? Zašto se žale na tebe, govori!

Mića očevidno nije imao volje da se preda mnom objašnjava i pravda.

— Posle, čiko, — promrmlja on.

— Ne, ne posle, već sad, — nastavi starac... Tebe je, znam, sramota pred gospodinom spahijom: tim bolje, — to nek ti bude kazna. Dede izvoli, izvoli govoriti... Mi ćemo te slušati.

— Nemam čega da se stidim, — živo otpoče Mića i zatrese glavom. Izvolite i sami, čiko, presuditi. Dođu mi rešetilovski jednodvorci na vele: „Pomagaj, brate”. — „Šta je bilo?” — „Evo šta: naši su magacini s hranom potpuno u redu, to jest, ne može bolje biti; najedared dolazi nam nekakav činovnik: naređeno mu, veli, da pregleda magacine. Pregledao ih pa veli: vaši magacini su u neredu,

mnogo su zapušteni, moram podneti izveštaj vlasti”. — „Ama u čemu su zapušteni?” — „To je već moja stvar,” veli... Mi se tada skupimo i odlučimo: da se činovniku, kao što je red, odužimo[21] — ali nas čiča Prohorić omete; veli: tako ćete ih samo navaditi. Zar za nas baš nema nigde suda i puta?... Mi starca poslušamo, a činovnik se rasrdi pa podnese tužbu, napiše referat. I zato nas sad zovu na saslušanje.

— A jesu li vam magacini doista u redu? pitam ih ja. —

— Tako nam Boga, u redu su i hrane ima koliko zakon propisuje... „E, velim, onda se ničega ne bojte”, pa im napišem molbu... I još se ne zna u čiju će se korist rešiti... A što su vam se zbog toga na mene žalili, — to je razumljivo: svakom je svoja košulja najbliža.

— Svakome jeste, samo kanda tebi nije, — reče starac poluglasno... — A šta to petljaš sa šutolomovskim seljacima?

— A otkud vi znate?

— Kao što vidiš, znam.

— I tu nisam ništa kriv, — eto na recite sami. Šutolomovskim seljacima sused Bespandin preorao četiri desetine zemlje. To je, veli, moja zemlja. A Šutolomovci plaćaju obrok, spahija im otputovao u inostranstvo — ko da ih brani, sami recite? A zemlja je neosporno njihova, od pamtiveka su je obrađivali kao spahiski podanici. Evo ti ih k meni, pa vele: napiši molbu. I ja im napišem. A Bespandin doznao za to, pa počeo da preti: „Ja ću, veli, tom Mićki prebiti noge, ako ne i glavu skinuti s ramena…” Da vidimo kako je to on misli skinuti, dosad je čitava.

— De, nemoj se hvaliti, teško tvojoj glavi! — progovori starac, — ti si sasvim lud čovek.

— A zašto, čiko, zar mi niste i vi sami govorili?...

— Znam, znam, šta ćeš mi reći, — prekide ga Ovsjanikov; — istina je: čovek treba da bude pravičan i dužan je da pomaže svoga bližnjeg. Ponekad čak ni sebe ne treba da žali... Ali zar ti baš uvek tako radiš? Zar te ne vode u krčmu? Zar te ne časte, ne ulaguju ti se govoreći: Dimitrije Aleksejiću, prijatelju, pomagaj, a mi već nećemo pred tobom ostati postidni, — pa ti tek ispod skuta tutnu u ruku srebrnu rublju ili banknotu od pet rubalja? A? Zar nije tako? Govori, zar nije?

— U tom sam zbilja kriv, — odgovori Mića, oborivši glavu, — ali od siromaha ne uzimam ništa i nepoštenu stvar ne branim.

— Sad ne uzimaš, a kad ti do nevolje dođe — uzimaćeš. Nepoštenu stvar ne braniš... eh, ti! Dakle, samo se za svete zauzimaš... A Boru Perehodova si zaboravio?... Ko se za njega zauzimao? Ko ga je zaštićavao, a?

— Perehodov je doista svojom krivicom nastradao...

— Državni novac potrošio... Sitnica.

— Ali treba da razumete, čiko, sirotinja, porodica...

— Sirotinja, sirotinja... Pijanica je on, strastan pijanica, — to ti ja kažem.

— Piti je počeo od muke, — primeti Mića, ponizivši glas.

— Od muke! Pa što mu nisi pomagao, kad ti je srce tako bolećivo, a ne da i sam sediš s pijanim čovekom po krčmama? A što on ume lepo da govori, — čudna mi čuda!

— Ali on je neobično dobar čovek...

— Tebi su svi dobri... A šta, nastavi Ovsjanikov, govoreći ženi, — jeste li mu poslali... nu, onamo, ti već znaš...

Tatjana Iljinična potvrdi glavom.

— Gde si ovih dana tumarao? — opet će početi starac.

— Bio sam u varoši.

— Mora da si jednako igrao bilijara i pio čaj, drnkao u gitar, no državnim kancelarijama se muvao, po sobičcima molbe sastavljao, s trgovačkim sinovima se nadmetao ko je veći kicoš? Zar nije tako?... Govori!

— Ono, skoro da je tako, — smešeći se reče Mića... Ah, da! Umalo nisam zaboravio: Funtikov, Anton Parfenić, molio vas da mu dođete u nedelju na ručak.

— Ne idem ja tom trbonji. Ribu će dati najsitniju, a maslo će mu biti užeženo. Nek ide s milim bogom!

— Pa sam se sreo s Fedosjom Mihailovnom.

— S kojom Fedosjom?

— Spahije Garpenčenka, onog što je Mikulino kupio na licitaciji. A Fedosja je iz Mikuline. U Moskvi je živela kao švalja i svoj obrok je uredno plaćala, sto osamdeset dve rublje i po godišnje... I svoj posao je dobro ispekla: u Moskvi je dobijala lepe porudžbine. A sad ju je Garpenčenko vratio u selo, pa je tako drži, ne određuje joj

nikakvu dužnost. Ona bi pristala i da se otkupi i gospodinu je to govorila, ali on joj ne daje nikakvog odgovora. Vi se, čiko, poznajete s Garpenčenkom — na ne biste li mu rekli koju dobru reč?... A Fedosja će za sebe dati dobar otkup.

— Da neće tvojim novcem? A? Pa dobro, dobro, kazaću mu, kazaću. Samo ne znam, — produži starac nezadovoljna lica, — taj je Garpenčenko, Bože me prosti, kaišar: kupuje tuđe menice, daje novac pod interes, imanja na licitaciji kupuje... I ko ga dovede u naš kraj? Eh, ti došljaci! Teško se čovek može s njim sporazumeti; a uostalom, videćemo.

— Zauzmite se, čiko.

— Dobro, zauzeću se. Samo ti pazi, pazi dobro! Dobro, dobro, ne pravdaj se... Kako znaš radi... Samo otsad pazi, inače Boga mi, Mićo, nećeš dobro proći, — Boga mi ćeš propasti. Jer ne mogu te ja jednako na svojim leđima izvlačiti... ja sam i sam neznatan čovek. A sad, idi s Bogom.

Mića izađe. Tatjana Iliničnа se uputi za njim.

— Podaj mu čaja, ti što ga večito maziš, — viknu za njom Ovsjanikov... Nije glup mladić, nastavi on, — i ima dobro srce, samo se bojim za njega... Nego, oprostite što sam vas toliko zabavio kojekakvim besposlicama.

Vrata se na predsoblju otvoriše. Uđe onizak, prosed čovek u kadifenom kaputiću.

— O, France Ivaniću! — uzviknu Ovsjanikov, — Dobar dan! Kako ste?

Dopustite, ljubazni čitaoče, da vas upoznam i s tim gospodinom.

Franc Ivanić Ležen, moj sused i orlovski spahija, nije na sasvim običan način došao do počasnog zvanja ruskog plemića. Rodio se u Orleanu, od francuskih roditelja i zajedno s Napoleonom uputio se da osvaja Rusiju, u svojstvu dobošara. Spočetka je sve išlo kao podmazano, i naš ti Francuz uđe u Moskvu uzdignute glave. Ali pri povratku jadni g. Ležen, upola smrznut i bez doboša, pade u ruke smolenskim seljacima. Smolenski seljaci ga zatvoriše preko noći u praznu valjavicu, a sutradan ga dovedoše na rupu u ledu, pored brane, i počeše moliti dobošara de la grande armée[22] da im učini po volji t. j. da se zagnjuri pod led. G. Ležen nije mogao pristati na

njihov predlog i od svoje strane poče na francuskom jeziku preklinjati smolenske seljake da ga puste da ide u Orlean. Tamo mi, messieurs[23], govorio je on, živi mati une tendre mère[24]. Ali seljaci, valjda zbog neznanja geografskog položaja varoši Orleana, i dalje mu predlagahu podvodno putovanje niz krivudavu rečicu Gnjiloterku, i već su ga bili počeli žuriti lakim bubotcima u vrat i leđa, kad se najedared, na neopisanu radost Leženovu, razleže zvuk zvonceta i na branu se popeše ogromne sanjke sa neobično šarenim ćilimom na preterano uzdignutom zadnjem sedištu. Sanjke su vukla tri vjatska alata. U njima je sedeo debeo i rumen spahija u bundi od vučje kože.

— Šta vi to tamo radite? — upita on seljake.

— A evo hoćemo da utopimo Francuza, gospodine.

— A! — ravnodušno reče spahija pa se okrete.

— Monsieur, monsieur! stade vikati siromah.

— A, a, poče prekorno govoriti vučja bunda, — s dvanaest nacija si pošao na Rusiju, Moskvu si spalio, prokletniče, krst si sa Ivana Velikog[25] skinuo, a sad — musje musje! sad si podvukao rep! Kako si drobio onako i kusaj... Teraj Fićo-o!

Konji se kretoše.

— A uostalom, stoj! — dodade spahija... Ej, ti, musje, razumeš li se ti u muzici?

— Sauvez moi, sauvez moi, mon bon monsieur[26], ponavljao je Ležen.

— Vidi ti kakav je to svet! Nijedan od njih ne zna ruski! Mjuzik, mjuzik, save muzjik vu? save? Ta govori, more. Komprene? Save mjuzik vu? na fortepjano žue save?[27]

Ležen razumede najzad šta hoće spahija i potvrdi glavom da zna.

— Oui, monsieur oui, oui, je suis musicien; je joue tous les instruments possibles! Oui, monsieur... Sauvez moi, monsieur![28]

— E srećan si koliko si težak, reče spahija... Pustite ga, momci; evo vam dvadeset kopejki za rakiju.

— Hvala gospodine, hvala. Izvolite, uzmite ga.

Ležena metnuše u saonice. On je jedva disao od radosti, plakao je, drhtao, klanjao se, zahvaljivao spahiji, kočijašu, seljacima. Na njemu je bio samo zelen grudnjak s ružičastim trakama, a mraz je bio tako jak da je pucalo i drvo i kamen. Spahija ćutke pogleda na njegove pomodrele i skočanjene udove, zamota nesrećnika u svoju bundu i doveze kući. Posluga dotrča. Francuza brzo ogrejaše, nahraniše i odeše. Spahija ga odvede svojim kćerima.

— Evo, deco, — reče im on — našao sam vam učitelja. Jednako ste mi dosađivali govoreći: daj da naučimo sviranje u francuski dialekat; evo vam i Francuza, a i na fortopjanima svira... Dede, musje, — nastavi on, pokazujući neku šklopociju fortepjano, kupljen pre pet godina od Jevrejina, koji inače prodaje kolonjsku vodu; — pokaži nam šta znaš: žue[29].

Ležen, sav premro od straha, sede na stolicu: on svoga veka nije dodirnuo fortepjana.

— Ta žue, žue more, — ponavljao je spahija.

Jadnik poče očajno udarati no klavijaturi, kao no dobošu, poče svirati nasumce... „Ja sam sve mislio”, pričao je docnije, „da će me moj spasilac ščepati za vrat i izbaciti iz kuće”. Ali se nehotični improvizitor neobično začudi kad ga spahija, malo posle, zadovoljno potapša no ramenu. „Dobro, dobro”, progovori, vidim da znaš; sad idi; pa se odmori”.

Posle jedno dve nedelje od tog spahije Ležen se preseli drugom bogatom i obrazovanom čoveku, koji ga zavole zbog njegove vesele i krotke naravi, oženi sa njsgovom poćerkom, stupi u državnu službu, dobi za plemića, udade svoju kćer za orlovskog spahiju Lobizanjeva, draguna u ostavci i stihotvorca, pa se preseli i sam da stalno živi u Orlu.

I eto taj isti Ležen, ili, kao što ga sad zovu, Franc Ivrnić, uđe preda mnom u sobu Ovsjanikova, s kojim je bio u prijateljstvu...

Ali možda je čitaocu već dosadno sedeti sa mnom kod jednodvorca Ovsjanikova, pa zato ću lepo ućutati.

Ljgov

Hajdete u Ljgov, reče mi jednom čitaocima već poznati Jermolaj, — tamo ćemo naloviti pataka do mile volje.

Iako za pravog lovca divlja patka nije ništa osobito primamljivo, ipak, nemajući tada nikakvog drugog lova (to je bilo početkom septembra: šumske šljuke još nisu bile počele doletati, a već mi je bilo dosadilo trčati za jarebicama), ja poslušah svoga lovca, na pođoh u Ljgov.

Ljgov je veliko stepsko selo sa vrlo starom, kamenom crkvom s jednim kubetom i sa dvema vodenicama na barovitoj rečici Rosoti. Ta se rečica, jedno pet vrsta od Ljgova, pretvara u široko jezero, koje je ivicom, a ponegde i sredinom, zaraslo u gust rogoz ili kako se u orlovskom kraju kaže „majer”. Na tom jezeru, u mrtvicama ili zalivima među rogozom leglo se i boravilo bezbrojno mnoštvo pataka svih mogućih vrsta: krupnih, polukrupnih, oštrorepih, krdža, gnjuračica i dr. Omanja jata svaki čas su preletala i krstarila nad vodom, a na pucanj su se dizali čitavi oblaci pataka, tako da se lovac i nehotice hvatao jednom rukom za kapu i otegnuto govorio: a-i-ih. Ja i Jermolaj pođosmo pored rita, ali, prvo, oprezna patka ne boravi uz samu obalu; drugo, ako se kakva zaostala i neiskusna krdža i izložila našim metcima i bila gotova da izgubi život, naši psi nisu je mogli izvući iz gustog rogoza; i pored sveg svog plemenitog požrtvovanja oni nisu mogli ni plivati ni gaziti po vodi, već su samo uzalud sekli svoje dragocene njuške o oštre ivice rogoza.

— A, ne, — reče najzad Jermolaj, — ovako ne ide, treba naći čamac... Hajdemo natrag u Ljgov.

I mi pođosmo. Nismo prešli ni nekoliko koraka, kad pred nas istrča iz gustog vrbaka dosta bedan lovački pas, a odmah za njim pojavi se čovek srednjeg rasta, u plavom, jako izlizanom kaputu na struk, žućkastom prsluku, u pantalonama boje „gri-de-len” ili „ble-d-amur”, na brzu ruku zavučenim u podrte čizme, s crvenom maramom na vratu i jednocevkom o ramenu. Dok su se naši psi, s običnim, njihovoj rasi svojstvenim kineskim ceremonialom, njuškali s ličnošću za njih novom, koja se očigledno plašila, podvijala rep, zabacivala uši i brzo se celim telom prevrtala, ne savijajući kolena i kezeći zube, — nepoznati nam se približi i neobično učtivo pokloni.

Po izgledu moglo mu je biti oko dvadeset pet godina; njegova duga, rusa kosa, sva naćapana kvasom[30], štrčala je u krutim pramenovima, — sitne crne očice prijateljski su žmirkale, — celo lice, povezano crnom maramom, kao kad zub boli, slatko se smešilo.

— Dopustite da vam se pretstavim, — poče on mekim i izveštačeno ljubaznim glasom, — ja sam ovdašnji lovac Vladimir... Čuvši za vaš dolazak i doznavši da ste izvoleli otići na naše jezero, odlučio sam se, ako vam to nije neprijatno, da vam ponudim svoje usluge.

Lovac Vladimir je govorio, ni uzmi ni ostavi, kao mlad palanački glumac, koji igra uloge prvih ljubavnika. Pristadoh na njegovu ponudu i pre nego što dođosmo do Ljgova već upoznadoh sav njegov život. On je bio spahiski sluga, pa je oslobođen; u ranoj mladosti učio je muziku, zatim je bio sobar; bio je pismen, pročitao je, koliko sam mogao opaziti, po neku knjižicu i, živeći sad onako kako žive mnogi u Rusiji, bez prebijene pare, bez stalnog zanimanja, hranio se takoreći manom nebeskom. Trudio se da govori fino i očigledno se razmetao svojim manirima; i ženskaroš mora da je bio strašan i, po svoj prilici, imao je uspeha; ruske devojke vole kad neko ume lepo da govori. Pored ostalog nagovestio mi je da pokatkad posećuje susedne spahije i da ide u varoš u goste, da igra i preferansa, i da se poznaje s prestoničkim svetom. Smeškao se vrlo vešto i neobično raznovrsno, naročito mu je lepo stajao skroman uzdržan osmeh, koji je igrao na njegovim usnama kad bi pažljivo slušao šta neko govori. On bi vas slušao, on bi se s vama u svemu slagao, ali ipak ne bi gubio osećanje svoga dostojanstva i kao da bi hteo da vam pokaže da i on ume, kad se ukaže prilika, iskazati svoje mišljenje. Jermolaj, kao čovek ne odveć obrazovan i baš nimalo „suptilan”, poče mu govoriti „ti”. Trebalo je videti s kakvim je osmehom Vladimir njemu govorio „vi”.

— Zašto ste se povezali maramom? upitah ga. — Da vas ne bole zubi?

— A ne, — odgovori on, — to je više štetna posledica neopreznosti. Imao sam jednog prijatelja, koji je bio dobar čovek, ali nikakav lovac, kao što to obično biva. Ele, jednog dana reći će on meni: ljubazni moj prijatelju, povedi i mene u lov, radoznao sam da

vidim u čemu se sastoji ta zabava. Ja, razume se, nisam hteo da učinim nažao svome drugu; nađem mu sam pušku i povedem ga u lov. I tako smo, kao što je već red, lovili neko vreme; najzad se rešismo da se odmorimo. Sednem pod drvo; a on se, naprotiv, poče vežbati puškom, pa danišani u mene. Zamolih ga da prestane, ali on me, budući neiskusan, ne posluša. Odjeknu pucanj i ja ostadoh bez donje vilice i kažiprsta desne ruke.

Dođosmo do Ljgova. I Vladimir i Jermolaj nađoše da se bez čamca ne može loviti.

— Suvarak ima daščanik[31], — reći će Vladimir — samo ne znam kud ga je deo. Trebalo bi otrčati do njega.

— Do koga? upitah ja.

— Ama ima tu jedan čovek, zovu ga Suvarak.

Vladimir ode s Jermolajem do Suvarka. Ja im rekoh da ću ih čekati u crkvi. Razgledajući grobove na groblju, naiđoh na pocrnelu četvorouglu urnu s ovim natpisom: s jedne strane francuskim slovima: Ci gît Théophile Henry, vicomte de Blangy, na drugoj: „Pod ovim kamenom pogrebeno je telo francuskoga podanika, grofa Blanžia; rodio se 1737, umro 1799 godine, svega žića njegova bilo je 62 godine”; s treće: „Mir prahu njegovu”; a s četvrte:

„Pod kamenom ovim leži francuski emigranat;
Poreklo znatno imao je i talenat.
Suprugu i porodicu oplakav pobijenu,
Napusti domovinu od tirana pogaženu;
Došavši na obale zemlje Rusije
Našao je pod starost gosloljubiv krov;
Decu je učio, roditelje tešio
Svevišnji Sudija ovde ga upokojio”.

Dolazak Jermolaja, Vladimira i čoveka s čudnim nadimkom Suvarak — prekide moje razmišljanje.

Bosonogi, odrpani i čupavi Suvarak imao je izgled bivšeg spahiskog sluge, od svojih šezdeset godina.

— Imaš li čamac? — upitah ja.

— Čamac imam, — odgovori on potmulim i rascepljenim glasom, — ama je sasvim rđav.

— Kako rđav?

— Rasušio se, — pa iz rupa poispadale daščice.

— Čudna mi čuda, — upade Jermolaj — može se zatiniti kučinama.

— Dabome da može, — potvrdi Suvarak.

— A šta si ti?

— Spahiski ribar.

— Kakav si mi ti to ribar, kad ti je čamac tako neispravan?

— Pa u našoj reci i nema riba.

— Riba ne voli barsku rđu, — primeti moj lovac praveći se važan.

— Dakle, — rekoh Jermolaju, — idi nađi kučina pa opravi čamac, ali samo što brže.

Jermolaj ode.

— Boga mi s ovim čamcem možemo se i podaviti, — rekoh Vladimiru.

— Bog je milostiv, odgovori on. U svakom slučaju rekao bih da ribnjak nije dubok.

— Da, nije dubok, — primeti Suvarak, koji je govorio nekako čudnovato, kao bunovan; — ali na dnu je žabokrečina i trava, i on je sav u travu zarastao. Uostalom ima i rupčaga.

— Pa ako je trava tako velika, — primeti Vladimir, — onda se ne može ni veslati.

— A ko još vesla na daščanicima? Treba se otiskivati. Ja ću poći s vama; imam ja tamo jednu čaklju, — a može se i lopatom.

— Lopatom je nezgodno, na ponekom mestu ne može ni do dna da dohvati.

— Ono jest da je nezgodno.

Ja sedoh na jedan grob, da pričekam Jermolaja.

Vladimir se, iz učtivosti, odmače malo u stranu, pa i on sede. Suvarak ostade stojeći na istom mestu, oborivši glavu i skrstivši, po navici, ruke za leđima.

— Reci mi, molim te, — počeh ja, — jesi li odavno ovde ribar?

— Sad je sedma godina, — odgovori on, stresavši se.

— A čim si se pre toga bavio?

— Pre sam bio kočijaš.

— A zbog čega nisi više kočijaš?
— Zbog nove gospođe.
— Koje gospođe?
— Pa one što nas je kupila. Vi je ne znate: Aljona Timofejevna, debela jedna... postarija.
— A zbog čega joj je palo na pamet da te proizvede iz ribara?
— A Bog bi je znao. Došla nam sa svoga imanja, iz Tambova, zapovedila da se sva posluga skupi, pa izašla pred nas. Mi je odmah u ruku, a ona ništa, ne ljuti se... A zatim nas poče redom ispitivati: čim se ko bavio, kakvu je imao dužnost? Dođe i na mene red; pita me: a ti, šta si bio? Ja, velim, kočijaš. Nije za tebe da budeš kočijaš, već budi ti kod mene ribar i obrij bradu. Kad god ja dođem, ti da spremiš ribe za gospodski sto, razumeš li?... Otada se ja vodim kao ribar. — A ribnjak pazi da mi držiš u redu... A kako da ga držim u redu?
— A čiji ste raniji bili?
— Sergija Sergejevića Pehtereva. Nasledio nas je. Ali ni pod njim nismo dugo bili, svega šest godina. Kod njega sam i bio kočijaš ali ne u varoši — tamo je imao druge, već u selu.
— I ti si iz mladosti jednako bio kočijaš?
— Kakav kočijaš jednako? Kočijaš sam postao kod Sergija Sergejevića, a pre toga sam bio kuvar, ali opet ne varoški kuvar, nego onako, u selu.
— A kod koga si bio kuvar?
— Kod ranijeg gospodara, kod Atanasija Nefedića, dede Sergija Sergejevića. Ljgov je on i kupio. Atanasije Nefedić ga je kupio. A Sergije Sergejević je to imanje nasledio.
— Od koga je kupio?
— Od Tatjane Vasiljevne.
— Od koje Tatjane Vasiljevne?
— One, znate, što je preklanjske godine umrla, kod Bolohova ili će biti kod Karačeva, kao devojka. Nije se ni udavala. Niste je poznavali? Mi smo njoj pripali iza njenog oca, Vasilja Semjonića. Pod njom smo prilično dugo bili... oko dvadeset godina.
— Pa šta, i kod nje si bio kuvar?
— Isprva sam zaista bio kuvar, na sam postao i kofišenk[32].

— Šta si bio?

— Kofišenk.

— A kakva je to dužnost?

— A ne znam, gospodine. Bio sam kod bifea i zvao se Anton, a ne Kuzma. Tako je gospođa izvolela narediti.

— Tvoje |e pravo ime Kuzma?

— Kuzma.

— I ti si neprestano bio kofišenk?

— Ne, nisam sve vreme, bio sam i ahter[33].

— Ta nije valjda?

— Nego kako, bio sam... na kejatru[34] sam igrao. Hama gospođa imala je svoj kejatar.

— Pa kakve si uloge imao?

— Kako velite molim?

— Šta si radio u teatru?

— A zar vi ne znate? Uzmu me tako i udese; na tako udešen idem, ili stojim, ili sedim, kako kad treba. Kažu mi: ovo ćeš govoriti, — i ja govorim. Jedared sam pretstavljao slepca... Pod svaki očni kapak su mi metnuli no zrno graška... Jakako!

— A posle šta si bio?

— Posle sam opet postao kuvar.

— A zašto su te opet vratili za kuvara?

— Brat mi je odbegao.

— Dobro, a šta si bio kod oca tvoje prve gospođe?

— A bio sam na raznim dužnostima: isprva sam bio kazačok[35], pa faletor[36], pa baštovan, a bio sam i psetar.

— Psetar?... Pa si vodio pse u lov?

— Vodio sam i pse, pa sam se ubio, pa sam zajedno s njima i konja povredio. A stari naš gospodar bio je vrlo strog; naredio je da me išibaju pa pošlju u Moskvu na zanat, kod obućara.

— Kako na zanat? Pa nisi valjda kao dete postao psetar?

— Pa moglo mi je biti tako nešto preko dvadeseg godina.

— Kakvo mi je to učenje zanata u dvadesetoj godini?

— Ništa za to, znači da može kad gospodar naredi. Nego on, srećom, uskoro umre, — te me vratiše u selo.

— A kad si naučio kuvarsku veštinu?

Suvarak izdiže svoje mršavo i žućkasto lice, na se osmehnu.

— Zar se to uči?... Pa eto i žene gotove jela!

— Boga mi si ti, Kuzmo, — rekoh ja, — bio i na situ i na rsšstu u svom životu. Pa šta sad kao ribar radiš, kad nemate ribe?

— Pa ja se, baćuška, ne žalim. I hvala Bogu što su me postavili za ribara. Jer evo drugog jednog, isto ovako stara kao što sam ja — Andreju Prišta gospođa naredila da metnu u fabriku hartije, u crpaonicu. Grehota je, veli, da badava jede hleb... A Prišta se još nadao da će se sažaliti na njega: njegov sinovac radi u spahiskoj kancelariji kao pisar, obećao mu da će govoriti gospođi o njemu, da će je potsetiti. Eto kako je potsetio... A Prišt se na moje oči do zemlje klanjao tom svom sinovcu.

— Imaš li svoju porodicu? Jesi li bio ženjen?

— Ne baćuška, nisam. Pokojna Tatjana Vasiljevna, Bog da joj dušu prosti, — nije dopuštala nikom da se ženi. Sačuvaj Bože! Tek bi rekla: Gle, molim vas! Kako ja živim kao devojka! Šta će im to?

— Pa od čega sad živiš? Primaš li platu?

— Kakvu platu, baćuška... Daju mi hranu — hvala Bogu i na tome! Sasvim sam zadovoljan. Neka Bog poživi našu gospođu!

Jermolaj se vrati.

— Opravljen je čamac, — progovori on surovo. A ti, hajd po čaklju.

Suvarak otrča po čaklju. Za vreme dok sam razgovarao s jadnim starcem, lovac Vladimir pogledao je na njega s prezrivim osmehom.

— Glup čovek, — reći će, kad onaj ode, sasvim neobrazovan čovek, seljak i ništa više. Dvorskim slugom ne možete ga nazvati... i samo se hvalio... Otkud on, moliću, da bude glumac, pomislite i sami! Uzalud ste se izvoleli uznemiravati, izvoleli s njim razgovarati.

Za četvrt sata već smo sedeli na Suvarkovom daščaniku. (Pse smo ostavili u kolibi pod nadzorom kočijaša Jegudijila). Nama nije bilo baš najzgodnije, ali lovci nisu veliki probirači. Na zatubastom, zadnjem kraju stajao je Suvarak i otiskivao se; ja i Vladimir smo sedeli na poprečnoj dasci; Jermolaj se namestio napred, kod samog kljuna. I pored svih kučina, voda nam se brzo pojavi pod nogama. Srećom, vreme je bilo tiho i ribnjak prosto kao da je spavao.

Plovili smo dosta lagano. Starac je s mukom čupao iz lepljivog mulja svoju dugu čaklju, svu isprepletanu zelenim koncima podvodnih trava; gusto, okruglo lišće lokvanjevo takođe je zadržavalo naš čamac. Naposletku dopresmo do rogoza i nasta lov. Patke su se s grajom dizale, „otkidale se" od rita, uplašene našom iznenadnom pojavom u njihovom carstvu; pucanj je sloški odjekivao za njima, i bilo je veselo videti kako se te kusave ptice prevrću u vazduhu, pa svom težinom pljuskaju u vodu. Sve pogođene patke, naravno, nismo mogli dobaviti: lako ranjene su se gnjurale, druge opet, na mesto ubijene, padale su u tako gust rogoz da ih čak ni risovske očice Jermolajeve nisu mogle naći; ali je ipak pred podne naš čamac bio prepun divljači.

Vladimir je, na veliku radost Jermolajevu, gađao dosta slabo i posle svakog promašaja čudio se, razgledao pušku i duvao kroz nju, vajkao se i, na kraju krajeva, objašnjavao nam zbog čega je promašio. Jermolaj je, kao uvek, pogađao ne može bolje biti, ja kao i obično dosta rđavo. Suvarak je pogledao na nas kao čovek koji je od rane mladosti bio u službi kod gospode, pokatkad bi samo viknuo: „eno, eno još jedne patkice" — i malo-malo pa bi češao leđa — ne rukama, već smičući ramenima. Vreme je bilo divno: beli okrugli oblaci tiho su prolazili visoko iznad nas, ogledajući se jasno u vodi; rogoz je šuštao svud unaokolo; ribnjak je mestimice bleštao na suncu kao čelik. Spremali smo se da se vratimo u selo, kad nam se iznenada desi nešto dosta neprijatno.

Već odavno smo mogli opaziti da nam se voda malo po malo kupi u čamcu. Vladimiru je bilo ostavljeno da je izbacuje napolje jednim kutlom, koji je moj lovac ukrao od neke žene, koja se nekud bila zablenula. Sve je išlo kao što treba, dokle Vladimir nije počeo da zaboravlja svoju dužnost. Ali pri kraju lova, kao da hoće da se pozdrave s nama, patke se počeše dizati jatomice, tako da smo jedva stizali da napunimo puške. Zauzeti neprestanim pucanjem nismo ni gledali u kakvom je stanju naš čamac, — kad odjednom, od jakog Jermolajeva pokreta (on je hteo da dohvati ubijenu pticu, pa se celim telom bio nagao preko čamca), naš se trošni brod naže, zahvati vodu i svečano poče tonuti, srećom, ne na dubokom mestu. Dreknusmo svi, ali je već bilo dockan: začas smo stajali do guše u vodi, a oko nas su plovile pobijene patke. I sad se uvek moram

nasmejati kad se setim uplašenih i pobledelih lica svojih drugova (po svoj prilici ni moje lice tada nije bilo najrumenije); ali u tom trenutku, priznajem, nije mi bilo ni na kraj pameti da se smejem. Svaki je od nas držao pušku nad svojom glavom, i Suvarak, svakako iz navike da podražava gospodi, podiže svoju čaklju u vis. Prvi prekide ćutanje Jermolaj.

— Ih, do vraga! — progunđa on, pljunuvši u vodu, — kakva nesreća! A svemu si ovome ti kriv, matori đavole — dodade on ljutito, govoreći Suvarku, — kakav ti je ovo čamac?

— Oprostite, — protepa starac.

— A i ti si mi krasan, — nastavljao je moj lovac, okrenuvši glavu prema Vladimiru, — kud si gledao, što nisi ispljuskivao vodu? ti, ti, ti...

Ali Vladimiru nije bilo do prepiranja; on je cepteo kao list, cvokoćući zubima, i sasvim se besmisleno smešio. Kud se dede njegova krasnorečivost, njegovo fino osećanje za ono što je pristojno i za svoje dostojanstvo!

Prokleti čamac se slabo njihao pod našim nogama... U trenutku brodoloma voda nam se učinila vrlo hladna, ali se brzo navikosmo. Kad nas prođe prvi strah, ja se obazreh; unaokolo, na deset koraka od nas, rastao je rogoz, u daljini, iznad njegovih vrhova, videla se obala. „Ne valja”, pomislih.

— Šta da radimo? — upitah Jermolaja.

— Pa da vidimo: nećemo valjda ovde noćiti, — odgovori on. Na, ti, drži pušku, — reče on Vladimiru.

Vladimir posluša bez pogovora.

— Idem da vidim gde je gaz, — kao da u svakom ribnjaku pošto-poto mora biti gaz, — uze od Suvarka motku, pa ode prema obali oprezno pipajući. dno.

— A umeš li ti plivati? — upitah ga ja.

— Ne, ne umem, — razleže se njegov glas iza pogoza.

— Pa onda će se udaviti, ravnodušno primeti Suvarak, koji se i ranije nije bio uplašio opasnosti već toga da se mi ne naljutimo, na je sad, easvim umiren, samo pokatkad odahnuo i izgledao je da nije osećao nikakvu potrebu da promeni svoj položaj.

— I bez potrebe će propasti — tužno dodade Vladimir.

Jermolaj se više od sata ne vrati. Taj sat nam se učini kao večnost. Isprva smo se živo dovikivali s njim; zatim on stade sve ređe odgovarati na naše uzvike, naposletku umuče sasvim. U selu zazvoni na večernju. Među sobom nismo razgovarali, čak smo izbegavali da gledamo jedan u drugog. Patke su letele iznad naših glava; neke su se spremale da se spuste pored nas, ali najedared su se dizale u vis, što se kaže, „kao strela”, i s krikom su odletale. Počesmo se već kočiti od zime. Suvarak je žmirkao očima, kao da se spremao da spava.

Na posletku, na našu neiskazanu radost, Jermolaj se vrati.

— Šta uradi?

— Bio sam na obali, našao sam gaz... Hajdemote.

Htedosmo već odmah da se krenemo; ali on najpre izvadi iz džepa uzicu, poveza pobijene patke za noge, uze oba kraja u zube i pođe napred. Vladimir za njim, a ja za Vladimirom. Suvarak je bio poslednji. Do obale je bilo oko dvesta koraka. Jermolaj je išao slobodno i bez zastajanja (tako je dobro zapamtio put), dovikujući nam samo pokatkad: „Nalevo, tu je desno rupčaga” ili: „nadesno, — tu ćeš se levo zaglibiti…” Ponekad nam je voda dolazila do guše, i jadni Suvarak, pošto je bio niži od nas, dvatriput se bio zagrcnuo i počeo da pušta mehure. — „De, de, de” oštro bi mu podviknuo Jermolaj, — i Suvarak bi se zabatrgao, zamlatarao nogama, poskočio i nekako se iskobeljao na plićak, ali se čak ni u najvećoj opasnosti nije hteo uhvatiti za peševe moga kaputa. Izmučeni, kaljavi, mokri, najzad stigosmo do obale.

Posle dva sata svi smo već sedeli kojekako osušeni u velikoj šupi za seno i spremali smo se da večeramo. Kočijaš Jegudijil neobično spor čovek, neokretan, smotren i sanjiv, stajao je kod vrata i svojski nudio Suvarka burmutom. (Opazio sam da se u Rusiji kočijaši vrlo brzo sprijatelje). Suvarak. je tako strasno šmrkao burmut da mu se smučilo: pljuvao je, kašljao i očevidno osećao veliko zadovoljstvo. Vladimir se zamislio, naginjao glavu na stranu i govorio malo. Jermolaj je brisao naše puške. Psi su preterano brzo vrteli repovima, očekujući ovseni hleb; konji su toptali i rzali pod naslonom... Sunce se smirivalo; poslednji njegovi zraci su se razlazili u širokim purpurnim trakama; zlatni se oblačići širili po nebu sve tanji i tanji, kao oprana, raščešljana vuna... U selu su se razlegale pesme.

Bežin lug

Bio je divan julski dan, jedan od onih dana koji bivaju samo onda kad se lepo vreme ustali. Od rane zore nebo je vedro; jutarnja rumen ne plamti kao oganj, već se lagano razliva kao nežno rumenilo. Sunce — ne vatreno, ne usijano, kao za vreme letnje pripeke, ne zagasito purpurno kao pred buru, već jasno i prijatno sjajno — mirno isplivava ispod uskog i dugačkog oblačka, sveže zasja i tone u njegovu ljubičastu maglu. Na gornjoj, tankoj ivici razvučenog oblačka zasvetlucaju kao neke zmijice; njihov sjaj je kao sjaj kovanog srebra... Ali eno opet nagrnuše treperavi zraci, — i veselo i veličanstveno, kao da uzleće, diže se moćno svetilo. Oko podne se obično pojavljuje mnoštvo okruglih, visokih oblaka, zlatasto-sivih, sa nežnim belim ivicama. Kao neka ostrva, razbacana po beskrajnoj razlivenoj reci, koja ih opasuje duboko-prozračnim rukavcima ujednačenog plavetnila, oni se skoro i ne miču s mesta, a tamo dalje, prema horizontu, gomilaju se, guraju, plavetnilo se među njima već ne vidi; ali i oni sami su plavi kao nebo: svi su skroz prožeti svetlošću i toplotom. Boja horizonta, laka, bledo-ljubičasta, ne menja se povazdan i svuda je ista; nigde se ne smanjuje, ne sprema se bura; sem što se ovde-onde ozgo na dole otegnu plavkaste pruge: — to rominja jedva primetna kiša. Pred veče tih oblaka nestaje; oni poslednji, crnkasti i nejasni kao dim, spuštaju se kao ružičasta klupčad prema suncu na zalasku; tamo gde ono zađe, onako isto mirno kao što se mirno rodilo, rumeni sjaj širi se neko vreme nad potamnelom zemljom, pa kroza nj zasvetluca večernjača, tiho trepereći kao pažljivo nošena svećica. Takvih dana sve boje su mekše; svetle ali ne jarke; sve izgleda nekako dirljivo i pitomo. Takih dana vrućina biva ponekad vrlo jaka, ponekad čak sve peče po padinama polja; ali vetar rasteruje, razmiče nakupljenu zaparu, i vihori — nesumnjiv znak postojanog vremena — dižu visoke bele stubove no putovima i njivama. Suv i čist vazduh miriše pelenom, požetom ražju, eljdom; čak i na jedav sat pred noć ne osećate vlage. Tako vreme želi zemljoradnik za žetvu...

Baš takog jednog dana lovio sam tetrebe u černskom srezu tulske gubernije. Našao sam i nalovio podosta divljači; napunjena lovačka torba nemilice mi je sekla ramena; ali se večernja rumen već

gasila, i u vazduhu koji je još bio svetao, ali ga više nisu obasjavali zraci sunca na smiraju, počeše se zgušnjavati i razlivati hladne senke, kad se reših, najzad, da se vratim kući. Brzim koracima pređoh dugačak trnjak, popeh se na brežuljak i, mesto očekivane poznate ravnice s hrastovom šumicom nadesno a niskom belom crkvom nešto dalje, ugledah sasvim druga, nepoznata mi mesta. Ispod mojih nogu otezala se uzana dolina; sasvim na suprotnoj strani, kao strma stena, uzdizala se česta jasikova šuma. Zastadoh u nedoumici, obazreh se... „E-he!” pomislih, „pa to sam ja zalutao, suviše sam na desno udario”, i, čudeći se sam svojoj pogrešci, brzo se spustih s brežuljka. Odmah me obuhvati neprijatna, nepomična vlaga, kao da sam ušao u podrum; gusta visoka trava na dnu doline, sva mokra, belela se kao prostrt čaršav; bilo je nekako nelagodio ići no njoj. Ja se brže bolje iskobeljah na drugu stranu i pođoh, držeći se sve levo, pored jasikove šume. Slepi miševi već su preletali iznad njenih zaspalih vrhova, kružeći tajanstveno i trepereći na potamnelom nebu; naglo i pravo prolete u visini odocneli kobac, žureći se u svoje gnezdo. „Eto, čim izađem na onaj ugao”, mišljah, „tamo će odmah biti put, a zaobilazio sam čitavu vrstu!”

Dođoh, najzad, do šumskog ugla, ali tamo nije bilo nikakvog puta: nekakvo neokresano nisko žbunje nadaleko se širilo preda mnom, a za njim, daleko, daleko, videlo se neobrađeno polje. Opet zastadoh. „Kakvo je ovo čudo?... Gde li sam ja ovo?” Stadoh se opominjati kako sam i kuda sam išao preko dana... „A! na ovo je parahinski trnjak!” uzviknuh naposletku; „tačno! eno ono će, svakako, biti sindejevski šumarak... Ama kako sam to ovamo zašao. Pa tako daleko?... Čudnovato! Sad opet moram udariti udesno”.

Pođoh pravo, kroz trnjak. Međutim noć se približavala i osvajala, kao oblak pred buru; činilo se kao da se, zajedno s večernjim isparenjem, odasvuda diže a s visine čak lije mrak. Naiđoh na nekakvu neutrvenu, zaraslu putanju; udarih njome zagledajući pažljivo napred. Sve se unaokolo brzo stamnjivalo i utišavalo, — jedino su prepelice pokatkad pućpurikale. Nekakva omanja noćna ptica, leteći nečujno i nisko na svojim mekim krilima, umalo ne udari na me i bojažljivo šmugnu u stranu. Izbih na kraj trnjaka i pođoh međom kroz polje. Već sam jedva mogao razlikovati udaljene predmete: polje se nejasno belelo unaokolo; iza njega je stajao

namršteni mrak, isturajući svakog trenutka sve veće svoje mase. Podmuklo su odjekivali moji koraci kroz vazduh, koji je postajao sve hladniji. Pobledelo neba poče se opet plaveti, — ali to je bilo. već noćno plavetnilo. Na njemu zasvetlucaše, zatreperiše zvezdice.

Ono za što sam ja mislio da je šumarak bila je u stvari tamna i okrugla humka. „Pa gde sam ja to?” glasno ponovih, po treći put se zaustavih i upitno pogledah u svoje englesko žuto-pegasto pseto, Dijanku, nesumnjivo najpametniju od svih četvoronožnih stvorenja. Ali najpametnije četvoronožno stvorenje samo mahnu nekoliko puta repićem, tužno zažmirka umornim očicama i ne dade mi nikakvog pametnog saveta. Bi me stid pred njim, te očajno jurnuh napred, kao da sam se odjedared setio kuda treba da idem, zaobiđoh humku i nađoh se u uzoranoj i ne odveć dubokoj dolini. Čudno me osećanje obuze u tom trenutku. Ta dolina imala je izgled skoro pravilnog kotla s kosim stranama; na dnu njenom štrčalo je nekoliko uspravljenih velikih belih kamenova, — izgledalo je kao da su se mileći spustili ovamo radi tajnog dogovora, — i tako je u njoj bilo tiho i gluvo, tako se ravno, tako tužno nadvilo nebo nad njom, Da mi se srce steže. Nekakva zverka slabo i žalosno pisnu među kamenjem. Pohitah da se ispnem nazad na humku. Sve dosad nisam gubio nade da ću naći put kući; ali tu sam se konačno uverio da sam sasvim zalutao i, ne trudeći se više da raspoznam okolna mesta, skoro sasvim potonula u magli, pođoh onako pravo, po zvezdama — nasumce... Išao sam tako oko pola sata, jedva vukući noge. Činilo mi se kao da svog veka nisam bivao u tako pustim mestima: nigde nije svetlucao plamičak, niti se čuo kakav zvuk. Jedan položit brežuljak ređao se za drugim, polja su se beskrajno otezala za poljima, žbunje kao da je iznenada nicalo iz zemlje pred mojim nosom. Jednako sam išao i već sam se spremao da prilegnem gde bilo do jutra, kad se najedared nađoh nad nekom strašnom provalijom.

Brzo trgoh nogu kojom sam već bio koraknuo i, kroz jedva providni noćni mrak, opazih daleko pod sobom ogromnu ravnicu. Široka reka obuhvatala ju je polukrugom, koji je počinjao od mene; čelični odblesci vode, svetlucajući pokatkad nejasno, pokazivali su njen tok. Brežuljak na kom sam se nalazio spuštao se odjednom gotovo okomitim obronkom; njegove ogromne konture crneći se izdvajale su se iz plavkaste vazdušne praznine, i pravo poda mnom,

u kutu između tog obronka i ravnice, pored reke, koja je na tom mestu stajala kao nepomično, tamno ogledalo, pod samim obronkom brežuljka, svetlele su se drvenim plamenom i dimile se jedna pored druge dve vatrice. Pored njih su promicali ljudi, lelujale se senke, poneki put se jasno obasjavala prednja polovina male kudrave glavice.

Najzad sam video kud sam zašao. Taj lug je poznat u celoj našoj okolini pod imenom Bežina Luga… Ali mi nije bilo nikako mogućno vratiti se kući naročito noću; noge su mi se bile otsekle zbog umora. Odlučim se da priđem k vatricama i dočekam zoru u društvu onih ljudi koje sam držao za dželebdžije. Srećno se slustih dole, ali još nisam bio ispustio iz ruku poslednju granu, za koju sam se držao, kad najedared poleteše na mene, strašno lajći, dva velika, bela kosmata psa. Zvonki dečji glasovi začuše se oko vatre; dva tri dečaka brzo ustadoše sa zemlje. Javih se na njihovo pitanje: „Ko je to?” Oni mi pritrčaše, odbiše odmah pse, koji su se naročito iznenadili kad su videli moju Dijanku i ja im priđoh.

Ja sam se bio prevario, misleći da su ljudi što sede oko tih vatara dželebdžije. To su prosto bila soska deca iz susednog sela, koja su čuvala konje. Za vreme letnje vrućine kod nas se konji noću izgone u polje na pašu: danju im muve i obadi ne bi dali mira. izgoniti uveče konje i zorom ih vraćati — veliki je praznik za seoske dečake. Jašući gologlavi i u starim kratkim kožusima na najpomamnijoj kljusadi, jure oni s veselim alakanjem i vriskom, mlatarajući nogama i rukama, visoko podskakuju, glasno se kikoću. Laka prašina, kao žut stub, diže se i leti putem; daleko se razleže složan topot, konji trče, načuljivši uši; ispred sviju, zadigavši rep i neprestano menjajući nogu, juri kakav riđi kušlja s čičkom u upletenoj glavi.

Rekoh dečacima da sam zalutao, pa sedoh kod njih. Oni me upitaše odakle sam, ućutaše, odmakoše se. Nismo mnogo govorili. Ja legoh pod obršćen žbun i stadoh gledati unaokolo. Slika je bila divna. Oko vatara je drhtao i čisto zamirao, prodirući u mrak, okrugao crvenkast odblesak; plamen je pokatkad, kad bi jače buknuo, bacao izvan toga kruga brze odseve; tanak mlaz svetlosti lizne gole vrbove grane pa ga začas nestane; oštre, dugačke senke, pojavljujući se za trenutak jedna za drugom dopirale su do samih vatrica; mrak se borio sa svetlošću. Pokatkad, kad bi plamen goreo

slabije i krug svetlosti se sužavao, iz okolnog mraka iznenada bi se promolila konjska glava, doratasta, s krivudavom belegom, ili sva bela pa bi pažljivo i tupo gledala na nas, brzo žvaćući dugačku travu, i saginjući se ponovo očas bi se skrila. Samo se čulo kako i dalje žvaće i frče. Iz osvetljenog prostora teško je bilo razaznati šta se dešava u mraku, i zato je izgledalo sve u blizini kao da je zaklonjeno crnom zavesom; ali dalje, prema horizontu nejasno su se videli, kao crne pege, brežuljci i šume. Tamno, vedro nebo veličanstveno i nedogledno visoko stajalo je nad nama sa svom svojom tajanstvenom lepotom. Slatko su se stezale grudi, udišući onaj osobiti opojni, sveži miris — miris ruske letnje noći. Unaokolo se nije čuo skoro nikakav šum... Samo pokatkad u bliskoj reci iznenada se začuje zvonko praćakanje riba, slab šum rogoza uz obalu kad naiđe talas i lako ga uskoleba... Jedino su vatrice tiho puckarale.

Dečaci su sedeli oko njih; tu su čučala i ona dva psa, koji su onako malo čas bili dobili volju da me pojedu. Oni se još dugo nisu mogli pomiriti s mojim prisustvom i, sanjivo žmirkajući i prečajući se na vatru, pokatkad su režali s neobičnim osećanjem svoga dostojanstva; isprva su režali, a posle su pomalo skičali, kao žaleći što ne mogu da ispune svoju želju. Dečaka je bilo svega pet: Feđa, Pavluša, Iljuša, Kosta i Vanja. (Iz njihovog razgovora saznao sam im imena i rad sam da upoznam s njima čitaoca).

Prvom, najstarijem, Feđi, dali biste jedno četrnaest godina. Bio je to stasit dečko, lepih i finih malo sitnih crta lica, grgurave plave kose, sjajnih očiju i sa stalnim pola veselim, pola rasejanim osmehom. On je, sudeći po svima znacima, bio iz bogate porodice i dojahao je u polje ne iz nužde, već onako, radi zabave. Na njemu je bila šarena cicana košulja s žutim porubom; mala nova kabanica, ogrnuta, jedva se držala na njegovim uzanim ramenima; o plavom pojasu visio mu je češljić. Čizme sa niskim sarama bile su zaista njegove čizme — ne očeve.

U drugog dečka, Pavluše, kosa je bila razbarušena, crna, oči sive, jagodice široke, lice bledo, boginjavo, usta velika, ali pravilna, cela glava ogromna, što se kaže, kao merica, telo nisko, zdepasto. Dečko je bio — mora se priznati — neugledan, pa ipak mi se dopao: gledao je vrlo pametno i pravo, pa i u glasu mu je zvučala snaga.

Odelom se nije mogao pohvaliti: ono se sastojalo samo iz proste kudeljne košulje i zakrpljenih čakšira.

Lice trećeg dečka, Iljuše, bilo je dosta beznačajno: kukasta nosa, istegnuto, prilično kratkovido; ono je izražavalo nekakvu tupu, bolesnu zabrinutost; njegove stisnute usne nisu se micale, skupljene obrve nisu se razdvajale, — sve kao da je žmirio zbog vatre. Oštri čuperci njegove žute, skoro bele kose, štrčali su ispod niske filcane kape, koju je on svaki čas obema rukama navlačio na uši. Imao je na nogama nove likove opanke i obojke; debela uzica triputa omotana oko struka, brižljivo je stezala njegovu čistu crnu gornju haljinu. I njemu i Pavluši nije moglo biti više od dvanaest godina.

Četvrti, Kosta, dečak od svojih deset godina, izazivao je moju radoznalost svojim zamišljenim tužnim pogledom. Celo mu je lice bilo sitno, mršavo, pegavo, s donje strane zašiljeno, kao u veverice; usne su se jedva raspoznavale; ali su čudan utisak činile njegove velike, crne oči, koje su blistale nekim slabim sjajem: one kao da su htele nešto da iskažu, za šta jezik bar njegov jezik nije imao reči. On je bio malog rasta, slaba telesna sastava, i dosta sirotinjski odeven.

Poslednjeg, Vanju, spočetka nisam bio ni opazio: on je ležao na zemlji, zavukavši se mirno pod neku grubu asuru, i samo bi pokatkad promolio ispod nje svoju kudravu glavu. Tome dečku bilo je svega jedno sedam godina.

Ja sam tako ležao pod žbunom u strani i posmatrao dečake. Omanji kotlić visio je nad jednom vatrom, u njemu su se kuvali krompiri. Pavluša je pazio na nj, i, klečeći, s vremena na vreme zavlačio iver u vodu koja je počinjala ključati. Feđa je ležao nalaktivši se i raširivši skute svoje kabanice. Iljuša je sedeo pored Koste i još uvek je gledao žmireći. Kosta je bio malo oborio glavu i gledao nekud u daljinu. Vanja se nije micao pod svojom asurom. Ja sam se pravio kao da spavam. Malo po malo dečaci se opet počeše razgovarati.

Isprva su ćaskali o koječemu, sutrašnjim poslovima, o konjima; ali se najedared Feđa okrete Iljuši i kao da nastavlja prekinuti razgovor, upita ga:

— Pa šta, jesi li zaista video kućnog duha?

— Ne, nisam ga video, a on se i ne može videti, odgovori Iljuša promuklim i slabim glasom, čiji je zvuk ne može biti bolje odgovarao

izrazu njegova lica; samo sam ga čuo... I nisam samo ja.

— A gde se on kod vas nalazi? — upita Pavluša.

— U staroj rolni[37].

— A zar vi radite u fabrici?

— Nego šta, idemo. Ja i moj brat Avđuška smo glačaoci[38].

— Gle ti njih — fabričnih radnika!...

— Dobro, pa kako si ga čuo? — upita Feđa.

— A evo kako. Bio sam s bratom Avđušom, i Fjodorom Mihejevskim, i sa Ivaškom Vrljavim, i s drugim Ivaškom, onim s Crvenih Brežuljaka, i još sa Ivaškom Suhorukovim; a bilo je tamo i druge dece; svega nas je bilo desetoro — upravo jedna smena; i tako jedamput smo imali da noćimo u rolni, to jest nije da smo imali, već nam Nazarov, nastojnik, zapretio; kaže: što, deco, da idete čak kući; sutra ima mnogo posla, pa vi, deco, nemojte ni ići kući. I tako mi ostanemo i ležimo svi zajedno, pa će Avđuška reći: Šta biste, veli, deco, kad bi kućni duh došao?... I tek što je on, isti Avdej, to rekao, kad najedared poče neko ići nad našim glavama; a mi smo ležali dole, a on poče ići gore, kod kola. Čujemo lepo: ide, daske se prosto savijaju pod njim, prosto pucaju; pređe tako preko naših glava; tek odjedared počne voda no kolu da pljuska; kolo zalupa, zalupa, poče da se okreće; a međutim je ustava na badnju spuštena. Čudimo se mi: — koli ju je to podigao, te voda ide; kolo se neko vreme okretalo, okretalo, pa stalo. A onaj opet ide gore k vratima, pa se poče spuštati niz stepenice, i tako se spušta, kao da se ne žuri; prosto čak stepenice pod njim škripile... Ele, priđe on našim vratima, popričeka, popričeka, — kad se ujedamput vrata širom otvoriše. Mi se prestravismo, gledamo — ništa... Kad odjedared, pogledamo, a u jedne kace poče da se kreće forma[39], podiže se, zagnjuri se, pođe, pođe tako po vazduhu, kao da je neko njom ispirao hartiju, pa se opet vrati na svoje mesto. Zatim na drugoj kaci kuka spade s klinca, pa tek opet na klinac; zatim kao da neko pođe s vrata, ali najedared se tek zakašlja, poče šmrkati, kao neka ovca, i to tako jako... Mi se svi sabismo u gomilu, podvukosmo se jedan pod drugog... E što smo se tada uplašili!

— Vidiš, molim te! — progovori Pavle. — A zašto li se zakašljao?

— Ne znam, možda zbog vlage.

Svi zaćutaše.

— Šta bi, — upita Feđa, — jesu li se skuvali krompiri?

Pavluša ih opipa.

— Ne, još su tvrdi... Gle, kako se praćaka — dodade on, okrenuvši se prema reci, — mora da je štuka... A gle, prelete zvezdica.

— Nego, da vam ja, braćo, ispričam, — poče Kosta tankim glasićem — čujte šta je onomadne preda mnom moj ćaća pričao.

— Ded da čujemo, — reče Feđa nekako starešinski.

— Vi valjda poznajete Gavrila, seoskog drvodelju?

— Kako da ne, poznajemo ga.

— A znate li zbog čega je on uvek tako neveseo, sve ćuti, znate? Evo zašto je tako neveseo: pošao on jedared, priča ćaća, pošao on, braćo moja, u šumu po lešnjike. I tako, pošao on u šumu po lešnjike, pa zalutao; zašao, Bog zna kud je zašao. Išao on, išao, braćo moja, — aja! nikako puta da nađe; a već se spušta noć. Te ti on sedne pod drvo; daj, veli, da pričekam dok ne svane, — sedne i zadrema. Zadrema on tako i čuje najedared da ga neko zove. Gleda — nikoga. On opet zadrema, — opet ga neko zove. On opet gleda, gleda: a pred njim na grani sedi vila, ljulja se i zove ga k sebi, a sama da pukne od smeha, smeje se... A mesec je jako sjao, tako jako, prosto se vidi kako sija mesec, — sve se, braćo moja, vidi. Ele, zove ona njega, a sva tako svetla, bela sedi na grani, kao crvenperka kakva ili krkuša, a i karaš može ponekad tako da se belasa, kao da je srebrn... Moj ti Gavrilo drvodelja, braćo moja, prosto obamre, a ona se sve kikoće, pa ga sve ovako rukom k sebi zove. I Gavrilo bio već ustao, poslušao vilu, braćo moja, ali ga zar sam Gospod urazumio: nekako uspe da se prekrsti... A već kako mu je bilo teško prekrstiti se, braćo moja; veli: ruka, prosto, kao od kamena, ne može da se savije... Ah, ti nečestivi, a! Ele, čim se prekrsti, braćo moja, svoja ti se vila prestade smejati, pa najedamput kad poče plakati. Plače ti ona, braćo moja, oči kosom briše, a kosa joj zelena, šta je tvoja konoplja prema njoj. Ele, pogleda, pogleda na nju Gavrilo, pa je poče pitati: „Zašto ti, šumski korove, plačeš?” A vila će ti mu reći: „Nisi se trebao, veli, čoveče, krstiti; trebao si da živiš sa mnom zadovoljno dok si živ; a plačem i tugujem zato što si se prekrstio; i neću samo ja

tugovati: tuguj i ti do kraja života”. Tada je, braćo moja, nestade, a Gavrilu odmah bi jasno, to jest, kako iz šume da iziđe... Samo otada uvek ide neveseo.

— Eh! reći će Feđa posle kraćeg ćutanja — ama kako to može tako šumski nečastivi stvor upropastiti kristijansku dušu, — ta on nju nije poslušao?

— A eto, vidiš! reče Kosta. I Gavrilo je kazivao da joj je, veli, glasić tako tanak, žalostivan kao u žabe.

— Je li to sam tvoj otac pričao? — nastavi Feđa.

— Sam on. Ja sam ležao na krevetu pod tavanicom i sve sam čuo.

— Čudna stvar! Zašto da bude neveseo?... A mora da joj se dopao, kad ga je pozvala.

— Da, dopao joj se! prihvati Iljuša. — Kako da ne! Htela je da ga golica dok ne umre, eto šta je htela. To one rade, te vile.

— A mora da i ovde ima vila, — reći će Feđa.

— Ne, odgovori Kosta — ovde je mesto čisto, otvoreno. Jedino što je reka blizu.

Svi ućutaše. Odjednom negde daleko razleže se otegnut zvonak glas, skoro kao da neko ječi, jedan od onih nerazumljivih noćnih glasova koji poniču katkad usred duboke tišine, dižu se, stoje u vazduhu i naposletku se lagano gube, kao da zamiru. Počneš da osluškuješ, — i čini ti se kao da nema ničega, a ipak se čuje. Izgledalo je kao da je neko dugo, dugo vikao pod samim horizontom, a neko drugi kao da mu se odazvao iz šume tankim, oštrim kikotom, i slab piskav zvizak promače rekom. Dečaci se pogledaše, stresoše...

— Bože, ti nam budi na pomoći! — šapnu Ilija.

— Eh, vi, zevzeci! — viknu Pavle — šta ste se prestravili? Pogledajte, krompiri kuvani.

Svi se poprimakoše kotliću i počeše jesti krompire, koji su se sve pušili; samo se Vanja nije micao.

— Šta ti čekaš? reče Pavle.

Ali on nije izlazio ispod svoje asure. Kotlić se skoro sav ispraznio.

— A jeste li vi, deco, čuli — poče Iljuša — šta se onomadne desilo kod nas na Varnavicama?

— Je li na brani? — upita Feđa.

— Da, da, na brani, što je provaljena. E, ako ima nečistih mesta, ono je nečisto, pa još tako usamljeno. Svud okolo sve nekake vododerine i jaruge, a u jarugama puno guja.

— Pa šta se to desilo? Pričaj...

— Evo šta se desilo. Ti možda, Feđo, ne znaš, tek tamo je kod nas sahranjen utopljenik; a udavio se Bog te pita kad, kad je ribnjak bio još dubok; grob mu se još vidi ali jedva se vidi: tako kao neka humčica... Ele, neki dan zove nastojnik Jermila psetara, na mu kaže: idi, veli, Jermile, na poštu. Jermil kod nas uvek ide na poštu; svoje pse sve je pomorio: nešto se kod njega ne drže, baš se nikad nisu ni držali, a on je dobar psetar. U svemu se odlikovao. Ele, otišao Jermil na poštu, pa se zabavio u gradu, a vraća se, razume se, pijan. A noć je, i to svetla noć, mesec sija... Ide ti Jermil preko brane: tuda ga je put vodio. Jaše on tako, isti psetar Jermil, i vidi: na utopljenikovu grobu jagnje belo tako, kudravo, divno, pa ide tamo-amo. A Jermil pomisli: daj da ga uzmem, — zašto da propadne, pa sjaha s konja i uze ga u ruke... A jagnje — kao da ništa nije bilo. Pođe ti Jermil konju, a konj se od njega beči, frče, trese glavom; ipak ga on umiri, pojaha s jagnjetom i pođe opet: jagnje drži pred sobom. Gleda on u njega, a i jagnje gleda njemu pravo u oči. Bi mu nelagodno, istom Jermilu psetaru: šta je ovo, pomisli; ne sećam se da su kadgod ovce kome tako u oči gledale. Ali opet ništa; poče ga tako gladiti po vuni, — kaže mu: „be, be!”... A ovan ti najedarsd iskezi zube, pa i on njemu: „be, be...”

Još pripovedač nije bio izgovorio poslednju reč, kad odjedared oba psa istovremeno skočiše, oštro lajući jurnuše dalje od vatre i izgubiše se u mraku. Svi se dečaci uplašiše. Vanja iskoči ispod svoje asure. Pavluša vičući odjuri za psima. Njihov se lavež brzo udaljavao... Začu se uzrujana jurnjava poplašenih konja. Pavluša je jako vikao: „Zeljov! Žućo!”... Posle nekoliko trenutaka lavež umuče; Pavlov glas dopirao je već izdaleka... Prođe još neko vreme; dečaci su se u nedoumici pogledali, kao iščekujući šta će biti... Iznenada se začu topot konja u trku; on se naglo zaustavi kod same vatre i s njega hitro skoči Pavluša, držeći se za grivu. Oba psa takođe uskočiše u osvetljeni krug i odmah čučnuše, isplazivši crvene jezike.

— Šta je to tamo? Šta se desilo? — upitaše dečaci.

— Ništa, — odgovori Pavle, mahnuvši rukom na konja — tako, psi su nešto osetili. Mislio sam da je vuk, — dodade on ravnodušno, dišući brzo punim grudima.

I nehotice počeh s uživanjem posmatrati Pavlušu. On je bio vrlo lep u tom trenutku. Na njegovom ružnom licu, oživelom zbog brzog jahanja, ogledala se smela hrabrost i čvrsta odlučnost. Bez i najmanjeg pruta u ruci, noću, ne kolebajući se nimalo, poleteo je sam na vuka... „Kakav divan dečko!” mislio sam gledajući ga.

— A da li je ko viđao vukove? — upitao je plašljivac Kosta.

— Njih ovde ima uvek mnogo, — odgovori Pavle, ali oni su opasni samo zimi.

On opet prileže kraj vatre. Sedajući na zemlju on spusti ruku na kosmati potiljak jednog psa i obradovana životinja dugo nije okretala glave, zahvalno i ponosno gledajući iskosa na Pavlušu.

Vanja se opet zavuče pod asuru.

— E kake nam ti, Iljuška, strahote napriča, — poče Feđa, koji je kao sin bogatih roditelja obično počinjao razgovor (on sam govorio je malo, kao bojeći se da ponizi svoje dostojanstvo). — A i pse đavo nadari da zalaju... Zaista, ja sam slušao da je to mesto nečisto.

— Zar Varnavice?... Kako da ne! Te još kako nečisto! Tamo su, kažu, više puta viđali starog gospodara, pokojnog gospodara. Ide, vele, u dugačkom kaftanu i sve tako uzdiše, nešto traži po zemlji. Jedamput ga je sreo deda Trofimić. — Šta to, veli, baćuška, Ivane Ivaniću, tražiš po zemlji?

— Zar ga baš upitao? — prekida ga zaprepašćeni Feđa.

— Da, upitao ga.

— E, Boga mi je onda Trofimić junak... Pa onda?

— Tražim, veli, travu raskovnik. A tako potmulo govori, potmulo: travu raskovnik. „A što će ti, baćuško Ivane Ivaniću, trava raskovnik?” Guši me, veli, grobnica, guši, Trofimiću, napolje hoću, napolje...

— Vidiš ti njega! primeti Feđa, — biće da je malo živeo.

— Gle čuda! progovori Kosta; ja sam mislio da se mrtvaci mogu videti samo na zadušnice.

— Mrtvi se u svako vreme mogu videti, — pouzdano prihvati Iljuša, koji je, koliko sam mogao opaziti, znao bolje nego drugi sva seoska verovanja… A na zadušnice ti možeš i živog videti, onoga, to

jest, koji je na redu te godine da umre. Treba samo noću sesti na crkvenu papertu, pa samo gledati na put. I svi će proći mimo tebe putem, to jest, oni koji imaju da umru te godine. Tako je naša baba Uljana prošle godine išla na papertu.

— Pa je li videla koga? — radoznalo će zapitati Kosta.

— Jakako. Prvo i prvo ona je sedela dugo, dugo, nikog nije videla ni čula... samo sve kao da pseto negde zalaje, zalaje... Odjednom, gleda: ide putanjom dečko samo u košulji. Ona se zagleda bolje kad ono ide Ivaška Fedosjev...

— Je l' onaj što je proletos umro?

— Baš on. Ide a glavu ne diže... A Uljana ga poznaje... A posle gleda: ide neka žena. Ona poče da se zagleda, zagleda, — Gospode Bože! — Ona sama ide, sama Uljana.

— Zar baš ona? — upita Feđa.

— Boga mi, ona sama.

— E, na šta, ona eto još nije umrla!

— Pa još nije prošlo godinu dana. A pogledaj je samo: duša joj je u nosu.

Svi opet zaćutaše. Pavle baci šaku suvog granja na vatru. Ono se oštro zacrne prema plamenu koji iznenada buknu, zapuckara, zadimi se i poče se uvijati, izdižući ogorele krajeve. Drhteći isprekidano svetlost blesnu na sve strane, naročito u vis. Odjedared, Bog bi ga znao otkud, ispade beo golub, nalete pravo na svetlost, plašljivo se povrte na jednom mestu sav obliven bleskom vatre, pa ga nestade, lupajući krilima.

— Mora da se odbio od kuće, — primeti Pavle. — Sad će leteti, dok ne udari na što, na gde zastane tu će prenoćiti do zore.

— A je li, Pavluša, — reče Kosta — da nije to pravedna duša letela na nebo, a?

Pavle baci drugu šaku granja na vatru.

— Može biti, — reče on naposletku.

— A reci, molim te, Pavluša, — poče Feđa, — je li istina da se i kod vas u Šalamovu moglo videti nebesko predviđenje?[40]

— Je l' kad se ono sunce nije videlo? Jakako.

— Mora da ste se i vi nahvatali straha?

— Ama, nismo samo mi. Naš gospodar, premda je objašnjavao ranije kako će, veli, biti predviđenje, a kad se zamračilo sam se, kažu, tako prestravio, da te Bog sačuva. A u kući za dvorsku poslugu jedna kuvarica, čim se smračilo, a ona ti dohvati kukaču[41], na porazbija sve lonce u peći: „Ko će sad jesti”, veli, „došao je smak sveta”. Tako se kupus prosuo. A kod nas no selu poče se, brate, pričati da će, kažu, beli vukovi po zemlji juriti, pa će jesti ljude, i da će grabljive ptice leteti, pa da će se čak i sam Triška[42] videti.

— Kakav to Triška? — upita Kosta.

— A zar ti ne znaš? — živo prihvati Iljuša — e brate, a otkale si mi ti, kad ne znaš za Trišku? Pa to vi u vašem selu ne znate ni dve unakrst, prava ste deca! Triška — to ti je čudnovat neki čovek, koji će doći; a kad taj čudan čovek dođe, niko ga neće moći uhvatiti, i niko mu ništa neće moći učiniti: takav će to biti čudnovat čovek. Namisle, na primer, seljaci da ga uhvate: izađu na njega s motkama, opkole ga, a on im tako zaseni oči — tako im zaseni oči, da se oni sami među sobom pobiju. Metnu ga, na primer, u tamnicu, — on zamoli da se napije vode iz kutla: donesu mu kutao, a on se zagnjuri u nj i nestane ga bestraga. Metnu na njega okove, a on samo pljesne dlanovima — i oni s njega spadnu. I tako će vam taj Triška ići po selima i gradovima; i taj će Triška, lukavi čovek, zavoditi narod kristjanski... a ništa mu se neće moći... Takav će to biti čudnovat, lukav čovek.

— Da, da, — nastavi Pavle svojim laganim glasom, — takav. I eto, njega su kod nas i čekali. Govorili su starci: čim se, veli, počne neoesko predviđenje, i Triška će doći. Ele, poče se predviđenje. Ispade sav svet na ulicu, u polje, čeka da vidi šta će biti. A kod nas je, kao što znate, mesto vidno, zgodno. Gledaju — kad odjednom od susednog sela s brda ide nekakav čudnovat čovek, tako čudnovat, glava mu tako neooična... Namah svi zavikaše. „Jao, ide Triška! jao, ide Triška!” pa kud koji! Naš kmet se šćućuri u jarak, kmetova žena se ukočila kod kapije, pa iz sveg glasa viče, svoje rođeno pseto je tako poplašila da se ono otelo s lanca, skočilo preko plota, pa u šumu; a Kuzmin otac, Dobrofejić, skočio u ovas, čučnuo pa udario pućpurikati kao prepelica: „Valjda će”, misli, „sotona nečastiva, bar prema ptici imati sažaljenja”. Eto, tako su se bili prestravili!... A taj

čovek što je išao, bio je naš bačvar, Vavila: kupio bio nov kabao, na natakao na glavu prazan kabao.

Svi dečaci se nasmejaše pa opet za trenutak ućutaše, kao što to često biva sa ljudima koji razgovaraju pod vedrim nebom. Pogledah unaokolo: noć je bila svečana i veličanstvena; vlažnu svežinu poznog večera zamenila je ponoćna suva toplina, i ona je još dugo imala da leži kao mek zastirač na zaspalim poljima; još je mnogo vremena ostalo do prvih znakova zore, do prve jutarnje rose. Meseca još nije bilo na nebu: on se u to vreme kasno rađao. Bezbrojne zlatke zvezde izgledalo je kao da sve tiho plove u pravcu kumovske slame, nadmećući se u treperenju, i gledajući u njih, kao da ste i sami nejasno osećali kako zemlja brzo i bez prestanka juri... Čudan, oštar, bolestan krik najedared se razleže dvaput jedno za drugim nad rekom, i posle nekoliko trenutaka ponovi se sad već negde dalje...

Kosta se strese... „Šta je to?”

— To se čaplja dere, — mirno odgovori Pavle.

— Čaplja, — ponovi Kosta... A šta sam ja to, Pavluša, sinoć čuo, — dodade on, poćutavši neko vreme; ti možda znaš...

— Šta si to čuo?

— Evo šta sam čuo. Idem ja iz Kamene Grede u Šaškino; isprva sam išao sve kroz naš leštar, a zatim pođem livadom — znaš tamo gde se ona odjednom završuje jarugom, — e pa tamo je bučilo[43]; ono je, kao što znaš, sasvim zaraslo u rogoz. Ele, prođem vam ja, braćo moja, pored tog bučila, kad najedared iz tog bučila neko zaječa, ali tako žalostivno, žalostivno: u-u...u-u... u-u...! Takav me strah spopade, braćo moja, — bilo je dockan, a i glas tako žalostivan. Sve mi je izgledalo da ću se i sam zaplakati. Šta bi to moglo biti, a?

— U tom bučilu su preklane razbojnici udavili Aćima šumara, — primeti Pavluša, — pa možda se to njegova duša žali.

— Pa zar još i to, braćo moja, — odgovori Kosta, raširivši svoje već i onako velike oči... Ja nisam ni znao da su Aćima udavili u tom bučilu, inače bih se još više uplašio.

— A, kažu, imaju take neke majušne žabe — nastavi Pavle, — koje se tako žalostivo deru.

— Žabe? A ne, nisu to žabe... kakve bi to... (Čaplja se opet prodera nad rekom). — Gle ti nje! — nehotice reče Kosta — kao da se vilenjak dere.

— „Vilenjak se ne dere, on je nem,” — dočeka Iljuša; — on samo pljeska dlanovima i prašti...

— A ti si ga, valjda, video, tog vilenjaka? — potsmešljivo ga prekida Feđa.

— Ne, nisam ga video, i ne daj Bože da ga vidim; ali su ga drugi videli. Eto neki dan zaveo jednog našeg seljaka: vodio ga, vodio po šumi, i sve oko jedne poljane... Jedva nekako pred zoru stigne kući.

— A da li ga je video?

— Video ga je. Kaže: stoji tako veliki, veliki, taman, zamotan, kao iza nekog drveta, ne može dobro da se razabere, kao da se krije od meseca, i gleda, gleda onim očetinama, trepće njima, trepće...

— Ih vraga! — uzviknu Feđa, zadrhtavši malo i smaknuvši ramenima — phi!...

— I zašto se ta pogan razmnožila na svetu? — primeti Pavle, — Boga mi!

— Ne grdi, može te čuti, primeti Ilija.

Nastade opet ćutanje.

— Glednite, glednite, deco, — začu se najedamput detinji Vanjin glas — glednite na božje zvezdice, — kao da se pčele roje!

On promoli svoje sveže lišce ispod asure, nalakti se i polako podiže gore svoje velike mirne oči. Oči svih dečaka se podigoše k nebu i dugo se nisu spuštale.

— A je li, Vanja, — umiljato poče Feđa, — je li zdrava tvoja sestra Anjutka?

— Zdrava je, — odgovori Vanja, malo rskajući.

— Kaži joj, zašto ne dođe kod nas?...

— Ne znam.

— Ti joj kaži da dođe.

— Kazaću.

— Kaži joj da ću joj dati slatkih kolača.

— A hoćeš li i meni dati?

— I tebi ću dati.

Vanja uzdahnu.

— A ne, meni ne treba. Bolje daj njoj: ona nam je tako dobra.

I Vanja opet metnu svoju glavu na zemlju. Pavle ustade i uze u ruku prazan kotlić.

— Kuda ćeš? — upita ga Feđa.

— Na reku, da zahvatim vode; pije mi se voda.

Psi se digoše i pođoše za njim.

— Pazi, nemoj da upadneš u reku! — viknu za njim Iljuša.

— A što da padne? — reče Feđa, — on će paziti.

— Da, paziće. Svašta se dešava: on se tako nagne, počne zahvatati vodu, a vodenjak ga ščepa za ruku i povuče k sebi. Počnu posle govoriti: upao dečko u vodu... Kako upao!... E — eno ga, zašao je u rogoz, dodade on osluškujući.

Rogoz je zaista šuštao, razmičući se.

— A je li istina, — upita Kosta, — da je luda Akulina od tog doba šenula otkako je u vodi bila?

— Jest, otada... Kakva je sad! E, a kažu da je ranije bila lepotica. Vodenjak ju je opčinio. Vidi se, nije se nadao da će je tako brzo izvući. Ele, on ju je, tamo kod sebe, na dnu, i opčinio.

(Ja sam više puta sreo tu Akulinu. Pokrivena dronjcima, strašno mršava, kao ugljen crna lica, pomućena pogleda i večito iskeženih zuba, tupće ona čitave sate na jednom mestu, gdegod na putu, pritisnuvši čvrsto svoje koščate ruke na grudi i lagano se premeštajući s noge na nogu, kao divlja zver u kavezu. Ona ništa ne razume, ma šta joj govorili, i samo se ponekad grčevito smeje).

— A kažu, nastavljao je Kosta, — Akulina je zato skočila u reku što ju je ljubavnik prevario.

— Samo zato.

— A sećaš li se Vase? — tužno dodade Kosta.

— Kakvog Vase? — upita Feđa.

— Pa onog što se utopio, — odgovori Kosta, — baš u ovoj reci. A kakav je to bio dečko! I — ih! Kakav je dečko bio! I kako ga je, tog Vasu, volela njegova mati, Feklista! Pa prosto kao da je predosećala, ista Feklista, da će mu voda doći glave. Tako, kad Vasa pođe s nama, decom, leti, da se kupa u reci — ona sva pretrne. Druge žene ništa, prolaze pored nas s koritima, gegaju se, a Feklista metne korito na zemlju na počne vikati: „Vrati se, veli, vrati, sunce moje! Oh, vrati se, sokole!” — I kako se udavi, sam Bog zna. Igrao se na obali, a mati mu je tu bila, kupila seno; najedared čuje kao da neko pušta

mehure u vodi, — kad tamo, a ono samo Vasina kapica pliva po vodi. I eto, od tog doba, i Feklista nije pri čistoj pameti: — dođe pa legne na ono mesto gde se on utopio; legne, braćo moja, pa počne pevati, — sećate li se, Vasa je uvek pevao taku pesmicu; — baš tu pesmicu počne pevati, a ovamo plače, plače, gorko do Boga tuguje.

— A evo i Pavluše, reče Feđa.

Pavle priđe vatri s punim kotlićem u ruci.

— Bogme, deco, — počne on, poćutavši, — nije dobro.

— A što? — užurbano upita Kosta.

— Čuo sam Vasin glas.

Svi se stresoše.

— Šta, šta? — protepa Kosta.

— Boga mi. Tek sam se bio počeo naginjati k vodi, kad najednom čujem, zove me neko kao Vasinim glasom i kao ispod vode: „Pavluša, o Pavluša, hodi ovamo”. Ja se odmaknem. Ali sam vode ipak zahvatio.

— O, Bože! o, Bože! — rekoše dečaci krsteći se.

— Pa to je, Pavle, tebe vodenjak zvao — dodade Feđa.

— A mi smo baš sad o njemu, o Vasi, govorili.

— Ah, to je rđav znak, — reče Iljuša razvlačeći.

— More, ništa, mani! — reče Pavle odlučno, na opet sede; — od sudbine ne možeš pobeći.

Dečaci se ućutaše. Videlo se da su Pavlove reči na njih jako delovale. Stadoše se nameštati pored ognja, kao da hoće da spavaju.

— Šta li je to? — upita najedared Kosta, podigavši glavu.

Pavle oslušnu.

— To šljuke lete, pište.

— A kud lete?

— Pa onamo, gde, kažu, nikad nema zime.

— A zar ima takva zemlja?

— Ima.

— Daleko?

— Daleko, daleko, preko toplih mora.

Kosta uzdahnu i zatvori oči.

— Već je prošlo više od tri sata kako sam se pridružio dečacima. Mesec najzad izađe; nisam ga odmah primetio: tako je bio malen i

uzan. Ta noć bez meseca, činilo mi se, bila je onako isto divna, kao i pre... Ali su se tamnom zemljinom kraju bile već približile mnoge zvezde, koje su do malopre stajale na nebu. Sve se potpuno utišalo unaokolo, kao što se obično sve utiša tek pred zoru: sve je spavalo čvrstim, nepomičnim, predjutarnjim snom. U vazduhu već nije tako jako mirisalo, — u njemu kao da se ponovo razlivala vlaga. Kratke su letnje noći!... Dečji razgovor se gasio zajedno s vatrom... Čak su i psi dremali; konji, koliko sam mogao razlikovati pri slaboj svetlosti zvezda, takođe su ležali, oborivši glave... Obuze me slab zanos; on pređe u dremež.

Sveža struja mi dodirnu lice. Otvorih oči: — svanjivalo je. Još se nigde nije videla jutarnja rumen, ali se na istoku već belelo. Sve se već videlo unaokolo, ma da još nerazgovetno. Bledo-sivo nebo je postajalo sve svetlije, sve hladnije, sve plavlje; zvezde su čas treptale slabom svetlošću, čas se gubile; zemlja posta vlažna, lišće se oznoji, no gdegde se stadoše razlegati glasovi živih stvorova, i slab, rani vetrić već poče lutati i lahoriti nad zemljom. Moje telo mu odgovori lakom, prijatnom jezom. Hitro ustadoh i priđoh dečacima. Oni su svi spavali kao zaklani oko vatre, koja je tinjala; samo se Pavle podiže do polovine i pažljivo me pogleda.

Ja mu klimnuh glavom i pođoh svojim putem niz reku, koja se pušila od isparenja. Nisam prošao ni dve vrste, kad svud oko mene, po širokoj mokroj livadi, i ispred mene, po zelenim brežuljcima, od šume do šume, i pozadi mene, po dugačkom prašnjavom putu, po blistavom, porumenelom žbunju, i po reci, koja se stidljivo plavila ispod sve ređe magle — svuda linuše spočetka rumeni, zatim crveni, zlatni mlazevi, mlade vatrene svetlosti... Sve se uskomeša, probudi, zapeva, zašume, progovori. Svuda se kao sjajni dragi kamen zablistaše krupne kaplje rose; na susret mi dopreše zvuci zvona, čisti i jasni, kao da su i oni umiveni jutarnjom svežinom, i odjednom promakoše pored mene odmorni konji, koje su gonili poznati dečaci.

Moram, na žalost, dodati da je te iste godine Pavle preminuo. Nije se udavio, stradao je pavši s konja. A šteta, divan je to dečko bio!

Kasjan s Krasive Meči

Vraćao sam se iz lova u rasklimatanim kolima i, klonuo od zagušljive omorine letnjeg oblačnog dana (poznato je da takih dana vrućina biva katkad još nesnosnija nego vedrih, osobito kad nema vetra), dremao sam i njihao se, mrzovoljno i strpljivo se predajući sav sitnoj, beloj, prašini, koja se neprestano dizala s iskvarenog puta ispod točkova, koji su, rasušeni, tandrkali, — kad mi odjednom padoše u oči neobična uznemirenost i uzbuđeni pokreti tela moga kočijaša, koji je do tog trenutka još tvrđe dremao nego ja. On stade cimati kajasima, uzvrda se na svom sedištu i poče podvikivati na konje, svaki čas pogledajući nekud u stranu. Ja razgledah oko sebe. Išli smo kroz široku uzoranu ravnicu; u nju su se talasasto spuštali oniži tako isto uzorani brežuljci vrlo blagog nagiba; pogled je obuhvatao svega kakvih pet vrsta nenaseljenog prostora; u daljini samo su brezove šume svojim zaokruženozupčastim vrhovima kvarile skoro pravu liniju horizonta. Uske stazice presecale su polja, gubile se u udolinama, vijugale se po brdeljcima, i na jednoj od njih, koja je na pet stotina koraka ispred nas presecala naš put, opazih nekakvu povorku. Na nju je pogledao moj kočijaš.

To je bio pogreb. Napred, u kolima s jednim konjem, koji je išao korakom, vozio se sveštenik; crkvenjak je sedeo pored njega i gonio konja; za kolima su četiri gologlava seljaka nosila mrtvački sanduk, pokriven belim platnom; dve žene su išle za sandukom. Tanak, žalostivan glas jedne od njih dolete do mojih ušiju; oslušnuh, ona je naricala. Tužno je odjekivala posred pustih polja ta jednostavna, beznadno tužna pesma s prelivima. Kočijaš potera konja, on je želeo da pretekne tu povorku. Sresti na putu mrtvaca — to je rđav znak. Njemu zaista pođe za rukom da projuri putem pre nego što je pokojnik naišao na njega; ali nismo prošli ni sto koraka, kad naša kola o nešto jako udariše, pa se nakriviše, tako da se umalo ne preturiše. Kočijaš zaustavi zahuktale konje, odmahnu rukom i pljunu.

— Šta je to sad? — upitah ja.

Moj kočijaš siđe ćuteći i ne žureći se.

— Ama šta je?

— Slomila se osovina... pregorela, — turobno odgovori on, i tako zlovoljno priteže najedared kuskun na logovu, da se on sasvim naže

u stranu, ali se održa, frknu, strese se i sasvim mirno poče se češati zubima ispod kolena prednje noge...

Ja siđoh i postojah neko vreme na putu, a sve više me je obuzimalo nejasno osećanje neprijatne nedoumice. Desni točak se skoro sasvim bio podvukao pod kola i kao u nekom nemom očajanju dizao u vis svoju glavčinu.

— Šta sad da radimo? — upitah ga naposletku.

— Eno ko je kriv! — reče moj kočijaš, pokazujući bičem prema sprovodu, koji je već bio skrenuo na put i približavao nam se; — ama ja sam to uvek opazio, — nastavljao je, — to je nesumnjivo rđav znak sresti mrtvaca... Da.

I on opet napade na logova, koji, videći njegovo neraspoloženje i surovost, odluči da ostane nepomičan, sa je samo pokašto skromno mahao repom. Ja prohodah malo tamo-amo, sa se opet zaustavim kod točka.

U to nas i pokojnik stiže. Skrenuvši tiho s puta na travu, oteže se pored naših kola tužna povorka. Ja i kočijaš skidosmo kape, pozdravismo se sa sveštenikom, pogledasmo se međusobno s nosačima mrtvaca. Oni su teško koračali; visoko su im se nadimale grudi. Od onih dveju žena što su išle za sandukom jedna je bila vrlo stara i bleda; njene nepomične crte, strašno unakažene žalošću, imale su izgled stroge, svečane dostojanstvenosti. Ona je išla ćutke, prinoseći pokatkad mršavu ruku tankim, upalim usnama. U druge seljanke, mlade žene od jedno dvadeset pet godina, oči su bile crvene i vlažne, a celo lice podnadulo od plača; kad je naišla pored nas ona prestade naricati i zakloni lice rukavom... Kad nas sprovod prođe i opet izbi na put, opet se razleže njena žalostiva pesma, koja je dušu razdirala. Pošto je ćuteći ispratio očima sanduk, koji se ravnomerno njihao, moj kočijaš se okrete k meni.

— To sahranjuju Martina drvodelju, — poče on, — onog iz Rjabe.

— A otkud ti znaš?

— Poznao sam po ženama. Ona stara mu je mati, a mlada je njegova žena.

— Bio je bolestan, šta li?

— Da... vrućica... Prekjuče je upravnik slao po doktora, ali doktora nisu zatekli kod kuće... A bio je dobar drvodelja; voleo je malko da povuče, ali je drvodelja bio dobar. Gle kako ga žena žali...

Pa dabome, zna se već: kod žena su suze jevtine. Ženske suze su što i voda... Da.

I on se saže, provuče se ispod kajasa za logova i uhvati se obema rukama za luk nad rukunicama.

— Pa, — rekoh ja — šta ćemo sad?

Moj kočijaš se prvo odupre kolenom o plećku rudnog konja, cimnu dva-triput onim lukom nad rukunicama, namesti ham na logovu, zatim se opet podvuče ispod logovljeva kajasa i, munuvši ga uzgred u gubnicu, priđe točku, priđe i, ne spuštajući s njega pogleda, polako izvadi ispod skuta od kaftana drvenu burmuticu, polako povuče za kajišić na poklopcu i otvori je, polako zavuče u burmuticu svoja dva debela prsta (i njih dva su jedva stali u nju), protrlja njima burmut, unapred već iskosi nos, ušmrknu nekoliko puta, svaki put dugo ishrakujući se, i, bolesno škiljeći i žmirkajući suznim očima, utonu u duboko razmišljanje.

— Dakle, šta ćemo? — rekoh naposletku.

Moj kočijaš pažljivo metnu burmuticu u džep, namače šešir na oči, ne rukama već pokretom glave, i zamišljeno poče da se penje na svoje sedište.

— Ama kuda ćeš ti? — upitah ga ja začuđeno.

— Izvolite sesti, — mirno odgovori on i priteže kajase.

— Pa kako ćemo ići?

— Ići ćemo već.

— Ama, osovina...

— Izvolite sesti.

— Ali osovina se slomila...

— Jest da se slomila, ali do naselja ćemo se nekako dokoturati... razume se korakom. Eno, tamo iza šume ima jedno naselje. Zove se Judini.

— I ti misliš da ćemo se moći dovesti?

Moj me kočijaš ne udostoji odgovora.

— Volim ja ići peške, — rekoh ja.

— Kako vam je volja...

I on mahnu bičem. Konji pođoše.

Mi se zaista dokoturasmo do naselja, ma da se desni prednji točak jedva držao i vrlo se čudnovato okretao. Na jednom brdeljku

umalo nije spao; ali moj kočijaš povika ljutito i mi se srećno spustismo niz brdo.

Naselje Judini sastojalo se iz šest niskih i malenih kućeraka koji su se već bili naherili, ma da su, po svoj prilici, nedavno sagrađeni; dvorišta nisu bila u svih ograđena plotom. Ulazeći u to naselje nismo sreli ni žive duše; čak se ni kokoši nisu videle na ulici, pa ni psi; samo jedan crn kusov brzo iskoči pred nas iz sasvim sasušenog korita, kuda ga je, mora biti, nagnala žeđ, i odmah, bez lajanja, glavačke jurnu pod kapiju. Ja uđem u prvu kuću, otvorim vrata na pretsoblju, viknem domaćine, — niko mi se ne odaziva. Viknem još jedared: iza drugih vrata začu se maukanje gladne mačke. Gurnem ih nogom: mršava mačka šmugnu pored mene, sevnuvši u mraku zelennm očima. Proturim glavu u sobu, pogledam: mračno, zadimljeno i prazno. Izađem u dvorište i tamo nema nikog... U oboru zamuka tele;. hrom, siv gusak odgeguca malo u stranu. Pređem u drugu kuću, — i u drugoj kući ni žive duše. Ja onda u dvorište...

Sasvim na sredini suncem obasjanog dvorišta, pod samom, što se kaže, zvezdom, ležao je, licem okrenut k zemlji i glave pokrivene kabanicom, nekakav dečak, kako mi se tad učinilo. Nekoliko koraka od njega, pored rabatnih taljiga, stajalo je, pod slamnim naslonom, mršavo kljuse u iskrpljenom amu. Sunčana svetlost, padajući u mlazevima kroz uzane otvore na prastarom krovu, šarala je omanjim svetlim pegama njegovu kosmatu crveno-dorastu dlaku. Odmah tu, u visokoj kućici, brbljali su čvorci, mirno i radoznalo pogledajući dole iz svoje vazdušne kućice. Priđoh zaspalom, počeh ga buditi...

On podiže glavu, ugleda me i odmah skoči na noge... „Šta, šta treba? Šta je?” — poče mrmljati bunovan.

Ja mu ne odgovorih odmah: toliko me je iznenadila njegova spoljašnost. Zamislite kepeca od jedno pedeset godina, sitna, preplanula i zbrčkana lica, šiljasta nosića, crnih jedva primetnih očica i kovrdžave, guste crne kose, koja je kao kapica na gljivi, široko stajala na njegovoj majušnoj glavici. Celo njegovo telo bilo je preko mere slabačko i mršavo, i sasvim je nemoguće rečima iskazati kako je on neobično i čudnovato izgledao.

— Šta želite? — upita me opet.

Objasnih mu u čemu je stvar, i on me je slušao, ne spuštajući s mene svojih očiju, koje su polako žmirkale.

— Pa da li bismo mogli dobiti novu osovinu? — rekoh naposletku; — ja bih drage volje platio.

— A ko ste vi? Lovci, šta li? — upita on, obuhvativši me pogledom od glave do pete.

— Lovci.

— Ptičice nebeske ubijate, a?... šumsko zverinje?... I nije vam greh ubijati božje ptičice, prolivati nevinu krv.

Čudni starčić govorio je vrlo jako otežući. Zvuk njegovog glasa takođe me začudi. U njemu ne samo da se nije osećalo ničega staračkog, već je bio neobično sladak, mlad i nežan, skoro kao u žene.

— Osovine u mene nema, — dodade on posle kraćeg ćutanja, — ova ovde ne bi valjala (on pokaza na svoje taljige), — vaša kola biće da su velika.

— A može li se naći u selu?

— Ta kakvo selo! Nema to ovde ni u koga... A i nema nikog kod kuće, svi su na radu. Idite, — reče on najedared i leže opet na zemlju.

Nikako nisam očekivao da će se tako završiti.

— Čuj, starče, — počnem ja, — dodirnuvši mu rame, — učini mi ljubav, pomozi!

— Idite s milim Bogom! Umoran sam, išao sam u varoš, — reče mi on i navuče armjak na glavu.

— Ama učini mi za ljubav, — nastavim ja — ja... ja ću platiti.

— Ne treba meni tvoj novac.

— Ama molim te, starče...

On se podiže do pola i sede, skrstivši svoje tanke nožice.

— Ja bih te, najposle, mogao odvesti u gorosečinu[44]. Tamo su od nas trgovci kupili šumu, — Bog nek sudi, tamane šumu, na su i kancelariju načinili, Bog nek im sudi. Tamo bi ti mogao kod njih naručiti osovinu ili kupiti gotovu.

— Odlično! — viknuh radosno. — Odlično!... Hajd’mo.

— Hrastovu osovinu, dobru, — nastavljao je on, ne ustajući s mesta.

— A je li daleko do te gorosečine?

— Tri vrste.

— Nije to mnogo! Možemo se na tvojim taljigama odvesti.

— Ama ne...

— No, hajd’mo, rekoh ja, hajd’mo starče! Kočijaš nas čeka na ulici.

Starac nerado ustade i izađe sa mnom na ulicu. Moj kočijaš bio je ljut: hteo je da napoji konje, ali je našao vrlo malo vode u bunaru, imala je i rđav ukus, a to je, kako veli kočijaš, glavna stvar... Ali, opazivši starca, on se isklibi, zamaha glavom i uzviknu:

— A, Kasjančiću! zdravo!

— Zdravo, Jerotije, pravedni čoveče! — odgovori Kasjan setnim glasom.

Ja odmah kazah kočijašu šta on predlaže. Jerotije reče da pristaje i utera kola u dvorište. Dok je on užurbano ali smišljeno isprezao konja, starac je stajao, naslonivši se leđima na kapiju i neveselo je pogledao čas na njega, čas na mene. On kao da nije znao šta da radi: koliko sam mogao opaziti, on se nije baš mnogo obradovao našoj iznenadnoj poseti.

— A zar su i tebe preselili? — upita ga najedared Jerotije, skinuvši luk s rukunica.

— I mene.

— Vidi, molim te! — procedi moj kočijaš kroz zube. Znaš li, Martin drvodelja... ti valjda poznaješ Martina iz Rjabova?

— Poznajem.

— Dakle, on je umro. Maločas smo sreli njegov sprovod.

Kasjan zadrhta.

— Umro? — reče on pa obori glavu.

— Da, umro. Što ga nisi izlečio, a? Jer ti, kažu, lečiš narod, ti si neki vidar.

Mome kočijašu očevidno je činilo zadovoljstvo da se potsmeva starcu.

— A jesu li to tvoja kola, a? — dodade on, pokazujući na njih ramenom.

— Moja.

— Hm, kola... i ovo su mi neka kola! — ponovi on i, uhvativši ih za rukunice, umalo ih ne okrete tumbe... Kola!... Pa na čemu mislite otići do gorosečine?... U te rukunice ne može se upregnuti naš konj, naši konji su veliki, — a šta je ovo?

— A ne znam na čemu ćete otići, — odgovara Kasjan; manj’ ako ne na ovom živinčetu, — dodade on uzdahnuvši.

— Zar na tom? dočeka Jerotije i, prišavši Kasjanovom kljusetu, prezrivo ga munu srednjim prstom desne ruke u vrat. — Gle, dodade prekorno, — zaspala strvina.

Zamolih Jerotija da što pre upregne. Baš sam bio dobio volju da. se odvezem s Kasjanom u gorosečinu, tamo često ima tetrebova. Kad su taljige već bile sasvim gotove i ja se nekako smestio sa svojim psom na njihovom iskrivljenom dnu, načinjenom od drvenog luba, i Kasjan, smotavši se u klupče i s pređašnjim setnim izrazom lica, takođe sedeo na prednjoj poprečnoj dasci — Jerotije mi priđe i s tajanstvenim izrazom lica prošapta mi:

— Lepo ste uradili, gospodine, što ste s njim pošli. Ta on je takav, ta on je luckast, i zovu ga Buva. Ne znam kako ste ga mogli razumeti...

Taman sam hteo primetiti Jerotiju da mi se dosad Kasjan učinio vrlo razborit čovek, ali moj kočijaš nastavi istim glasom:

— Samo gledajte, ovaj, da vas tamo odveze. A osovinu izvolite sami izabrati: što jaču osovinu, molim vas, uzmite... A je li, Buvo, — dodade on glasno — može li se kod vas hleba dobiti?

— Potraži, možda će se naći, — odgovori Kasjan, trže kajase i mi se krenusmo.

Njegovo konjče, na veliko moje čudo, kasalo je vrlo dobro. Celog puta Kasjan je uporno ćutao i na moja pitanja odgovarao kratko i nerado. Brzo stigosmo do gorosečine, a posle se dokoturasmo i do kancelarije, visoke kuće koja je stajala usamljena nad omanjom jarugom, na brzu ruku opasane nasipom i pretvorene u ribnjak. Nađoh u toj kancelariji dva mlada trgovačka pomoćnika, kao sneg belih zuba, slatkih očiju, slatka i žustra govora i slatkog obešenjačkog smeha, kupih od njih osovinu, pa pođoh u gorosečinu. Mislio sam da će Kasjan ostati kod konja i da će me čekati, ali on mi najedared priđe.

— A je li, ideš da ubijaš ptičice, a? — poče on.

— Da, ako nađem.

— Ja ću poći s tobom... Mogu li?

— Možeš, možeš.

I mi pođosmo. Šuma je bila isečena za jednu vrstu. Ja sam, priznajem, više gledao u Kasjana nego u svoje pseto. Nisu ga uzalud prozvali Buvom. Njegova crna, ničim nepokrivena glavica (uostalom njegova kosa mogla je zameniti makakvu kapu), svaki čas se pojavljivala i gubila u žbunju. On je išao neobično hitro i sve je nekako poskakivao u hodu, neprestano se saginjao, brao neke trave, metao ih u nedra, mrmljao nešto sebi pod nos i sve pogledao na mene i moga psa, ali tako nekako radoznalo i čudnovato. U niskim žbunovima, na podvodnim mestima gde je šuma isečena, često se nalaze neke malene sive ptičice, koje svaki čas preleću s drveta na drvo i ciriču, gubeći se iznenada u letu među lišćem. Kasjan ih je začikavao, natpevao se s njima; mlada prepelica polete, pućpuričući, ispod njegovih nogu, — on zapućpurika za njom; ševa se stade spuštati nad njim, trepereći krilima i zvonko pevajući — Kasjan preuze njenu pesmu. Sa mnom nikako nije stupao u razgovor...

Vreme je bilo divno, još lepše nego pre; ali pripeka nikako nije popuštala. Po jasnom nebu retko kad bi visoko prešao koji redak oblak, žućkastobeo, kao zadocneli proletnji sneg, rasplinut i razvučen kao otpuštena jedra. Njihove lepe ivice, pahuljaste i lake, kao pamuk, lagano ali očigledno su se menjale svakog trenutka; ti oblaci su se topili, i nisu bacali nikakve senke. Ja i Kasjan smo dugo tumarali po isečenom delu šume. Mladi izdanci, koji nisu bili veći od aršina, okružavali su svojim tankim, glatkim stabljikama pocrnele, niske, panjeve; okrugle, sunđeraste izrasli sa sivim rubovima, one iste izrasli od kojih se dobija trud, bile su izlepljene po tim panjevima; jagoda je pustila po njima svoje ružičaste brčiće; tu su i guste gomile gljiva. Noge su nam se neprestano zaplitale i zakačinjale za dugačku travu, koja se kupala u vrelom sunčanom sjaju; svuda je pred očima treperilo oštro, metalno svetlucanje mladog crvenkastog lišća na drveću; svuda su se šarenili plavi grozdovi divljeg graška, zlatne čašice lišjakinje, pola ljubičasti, pola žuti cvetovi dana i noći; ovdeonde, pored zapuštenih putova, na kojima je kolovoz obrastao nekom crvenom sitnom travom, dizale su se gomile u hvatove složenih drva, pocrnelih od vetra i kiše; slaba senka padala je od njih u obliku kosih četvorougaonika, — druge senke nije nigde bilo. Lak povetarac čas bi pirnuo, čas bi se smirio: dune odjedanput pravo u lice i kao da se razigra, — sve unaokolo veselo zašumi, zanjiha se i

pokrene, graciozno se zaljuljaju gipki vrhovi paprati, — taman mu se obradueš, — a on već opet zamro, i sve se opet utiša. Samo zrikavci složno cvrče, kao da su ljutiti — i taj neprestan, kiseli i suvoparni zvuk je zamoran. On dobro pristaje uz podnevnu žegu koja nikako ne popušta; kao da ga je ona rodila, kao da ga je izmamila iz usijane zemlje.

Ne naišavši nigde na legalo divljači, dođosmo, najzad, do novog isečenog mesta u šumi. Tu su se nedavno isečene jasike tužno pružale po zemlji, prignječivši sobom i travu i sitan šiprag, na jednim je lišće još zeleno, ali već mrtvo, mlitavo visilo na nepomičnim granama; na drugim se već osušilo i uvenulo. Od svežeg zlatno-belog iverja, koje je u gomili ležalo oko svetlo-vlažnih panjeva, bilo je osobitim, neobično prijatnim, gorkim mirisom. U daljini, bliže česti, potmulo su lupale sekire, i s vremena na vreme, svečano i tiho, kao da se klanja i širi ruke, padalo je kudravo drvo...

Dugo nisam mogao naći nikakve divljači; najzad, iz širokog hrastovog žbuna, sveg obraslog u pelen, polete barska koka. Ja opalih; ona se prevrte u vazduhu i pade. Čuvši pucanj, Kasjan brzo pokri oči rukom i ne mače se dok ja ne napunih pušku i ne podigoh pticu. A kad ja pođoh dalje, on priđe onom mestu gde je pala ubijena ptica, naže se nad travom, koju je poprskalo nekoliko kapi krvi, zamaha glavom, plašljivo pogleda u mene... Posle sam čuo kako šapće: „Grehota!... Ah, kakva grehota!"

Pripeka nas najzad natera da uđemo u čestu. Ja se pručih ispod visokog leskovog žbuna, nad kojim je mlad, vitak klen bio divno raširio svoje lake grane. Kasjan sede na debeli kraj oborene breze. Gledao sam u njega. Lišće se slabo njihalo nad nama i njegove retko-zelenkaste senke tiho su klizile tamoamo no slabačkom mu telu, kojekako zamotano u mrku haljinu, no malenom mu licu. On nije dizao glave. Kad mi dosadi njegovo ćutanje, legoh na leđa i počeh s uživanjem posmatrati mirnu igru isprepletanog lišća na dalekom vedrom nebu. Neobično je prijatno zanimanje ležati na leđima u šumi i gledati u vis! Izgleda vam kao da gledate u more bez dna, kao da se ono širi ispod vas, da se drveće ne diže sa zemlje, već da se, kao žile golemih biljaka, spušta, pada upravno u te staklasto-jasne talase; lišće na drveću je čas prozračno kao smaragd, čas se zgušnjava u zlatasto, skoro crno zelenilo. Negde daleko, na

završetku tanke grančice, nepomično stoji usamljen listić na plavom komadiću prozračnog neba, a pored njega njiha se drugi, potsećajući svojim pokretima na igru ribljeg repa, kao da je taj pokret sam od sebe, a da ga ne izaziva vetar. Kao neka čarobna podvodna ostrva tiho nailaze i tiho prolaze beli okrugli oblaci, — i gle, najedanput sve to more, taj sjajni vazduh, te grane i lišće, obliveni suncem — sve to zastruji, zadrhti trenutnim sjajem i nastane sveže, treperavo šuštanje, nalik na beskrajno sitno pljuskanje iznenada nadošlih talasića. Vi se ne dižete vi gledate: i nemoguće je rečima iskazati kako vam radosno i tiho i slatko bude na srcu. Vi gledate: ono duboko, čisto nebesno plavetnilo izaziva na vašim usnama osmeh, nevin kao što je ono samo; kao oblaci no nebu, i, kao zajedno s njima, kroz vašu dušu prolazi polako niz srećnih uspomena, i sve vam se čini da vaš pogled odlazi sve dalje i dalje i vuče i vas za sobom u taj mirni, sjajni bezdan, i nemoguće je otrgnuti se od te visine, od te dubine...

— Gospodine, o gospodine! — progovori najedared Kasjan svojim zvučnim glasom.

Ja se podigoh čudeći se; dosad je on jedva odgovarao na moja pitanja, a sad je odjedared sam otpočeo razgovor.

— Šta je? — upitah.

— A zašto si ubio onu ptičicu? — poče on, gledajući mi pravo u lice.

— Kako zašto?... Barska koka je divljač, ona se može jesti.

— Nisi ti zato nju ubio, gospodine, kud ćeš ti nju jesti! Ti si nju ubio radi svoje zabave.

— Pa valjda i ti jedeš, na primer, guske i kokoške?

— Tu pticu je Bog za čoveka odredio, a barska koka je slobodna šumska ptica. I nije samo ona: ima mnogo svakojakih šumskih stvorova, i poljskih, i rečnih stvorova, i ritskih, i livadskih, i brdskih i nizinskih — i greh je ubijati ih, i neka je, neka živi na zemlji do svog suđenog dana... A čoveku je određena druga hrana: hleb — božja blagodat, i vode nebesne, i pitome živuljke ostale od drevnih otaca.

Ja začuđeno pogledah u Kasjana. Njegove reči tekle su slobodno; on ih nije tražio, on je govorio s tihim oduševljenjem i smernom dostojanstvenošću, zatvarajući pokatkad oči.

— Pa onda je, no tvom mišljenju, grehota i ribu ubijati? — upitah ja.

— Riba ima hladnu krv, — odgovori on pouzdano — riba je nem stvor. Ona se ne boji, ne veseli, riba ne ume govoriti. Riba ne oseća, u nje i krv nije živa... Krv, — nastavlja on, poćutavši malo — sveta je stvar krv! Krv ne vidi božjeg sunca, krv se krije od svetlosti, — veliki je greh pokazati krv svetlosti, velika grehota i strahota... Oh velika!

On uzdahnu i obori pogled. Ja, pravo da kažem, potpuno zadivljen pogledah na čudnog starca. Njegov govor nije imao zvuk seljačkog govora, tako ne govore prosti ljudi, pa ni rečiti ljudi tako ne govore. To je jezik smišljeno svečan i čudan... Ja nikad nisam slušao tako nešto.

— Reci, molim te, Kasjane, — počeh ja, ne skidajući očiju s njegova lako zarumenelog lica, — čim se ti baviš?

On ne odgovori odmah na moje pitanje. Njegov pogled za trenutak nemirno lutaše.

— Živim kako Gospod zapoveda, — reče on naposletku; — a da se, ovaj, bavim nečim — ničim se ne bavim. Nerazuman sam zdravo još iz malena; radim koliko se može, — slab sam vam ja radnik... Kud sam pristao! Nisam zdrav i ruke su mi nespretne. A leti hvatam slavuje.

— Slavuje hvataš?... Pa ti reče da nikakvo šumsko i poljsko i drugo ne znam koje stvorenje ne treba dirati.

— Ne treba ga ubijati, to ja kažem; smrt će i tako doći po svoje. Eto, uzmimo Martina drvodelju: živeo je Martin drvodelja i nije dugo živeo pa umro; njegova žena sad oplakuje muža zbog nejake dečice... Smrti ne može podvaliti ni čovek, niti kakav drugi stvor. Niti smrt beži, niti se od nje može pobeći; ali joj ne treba ni pomagati... A ja slavujčiće ne ubijam, — sačuvaj me Bože! Ja ih ne hvatam zato da ih mučim, da im oduzmem život, već radi zadovoljstva čovečjeg, na radost i veselje.

— Ti ideš u Kursk da ih hvataš?

— Idem ja i u Kursk pa i dalje, kako kad. Po ritovima noćivam i po zagorju; u polju noćivam sam, u samoći, tu šljuke zvižde, tu zečevi viču, tu divlji. patkovi gaču... Večerom promatram, pred zoru osluškujem, zorom razapinjem mrežu po žbunju... Poneki slavujak tako žalostivo peva, slatko... tužno čoveku dođe.

— A prodaješ li ih?

— Dajem dobrim ljudima.

— A šta još radiš?

— Kako šta radim?

— Čim se zanimaš?

Starac poćuta malo.

— Ničim se naročito ne zanimam... Slab sam ja radnik. Ali umem čitati.

— Zar si ti pismen?

— Pismen sam. Pomogao mi Gospod i dobri ljudi.

— A imaš li svoju porodicu?

— Ne, nemam porodice.

— Kako to?... Da nisu pomrli?

— Ne, nego tako, nisam imao sreće u životu. Ali sve je to u božjoj ruci, svi mi pod Bogom hodimo; a čovek treba da je pravedan, — to je glavno! To jest treba da je Bogu ugodan.

— Nemaš ni rodbine?

— Imam... ali... eto...

Starac se splete.

— Kaži mi, molim te, — počeh ja, — učini mi se da te moj kočijaš upita, zašto nisi izlečio Martina? Zar ti umeš lečiti!

— Tvoj je kočijaš pravedan čovek, — zamišljeno mi odgovori Kasjan, — ali i on nije bez greha. Zovu me vidarom... Kakav sam ja vidar!... I ko može lečiti? Sve je to od Boga. A ima... ima trava, cveća ima; doista pomažu. Eto, na primer, kozji rogovi su dobra trava za čoveka; eto i bokvica takođe; o njima nije sramota govoriti: čiste su to travčice — božje. E, ali druge nisu takve, one istina pomažu, ali je greh; i govoriti o njima je greh. Jedino možda s molitvom... A, dabome, ima tako i nekih reči... A ko veruje — spašće se, — dodade on, ponizivši glas.

— Zar nisi Martinu ništa davao?

— Dockan sam saznao, — odgovori starac. Ali šta ćete! — kako je kome na rođenju zapisano. Martin drvodelja nije bio od ovog sveta, nije bio, tako vam je to. Ne, kad već nekom nije suđeno da živi na zemlji, njega ni sunce ne greje kao drugog, njemu ni hleb ne prija, — kao da ga sve nešto zove odavde... Da; Bog da mu dušu prosti!

— Jesu li vas davno preselili ovamo k nama? — upitah, posle kraćeg ćutanja.

Kasjan se trže.

— Ne, nisu davno, ima jedno četiri godine. Dok je bio živ stari gospodar, mi smo stalno živeli na svojim pređašnjim mestima, a sad nas eto staraoci preselili. Naš stari gospodar bio je krotka duša, skroman čovek; — carstvo mu nebesko! A staraoci su, naravno, pravično odlučili; valjda je tako moralo biti.

— A gde ste ranije živeli?

— Mi smo s Krasine Meči.

— Je li to daleko odavde?

— Oko sto vrsta.

— Pa šta, je li tamo bolje bilo?

— Bolje... bolje... Tamo su mesta prostrana, puna reka, gnezdo naše, a ovde teskoba, zemlja peskovita... Ovde smo osiromašili. Tamo kod nas, na našoj Krasivoj Meči, popneš se na brdo, popneš — na šta sve ne vidiš, Gospode Bože! I reku, i livade, i šumu; tamo crkva, a onamo se opet pružile livade. Daleko se vidi, daleko. Kud god pogledaš, svud se vidi daleko Boga mi! A ovde je, dabome, zemlja bolja; peskuša izmešana s glinom, dobra peskuša, kažu seljaci; a za mene se svuda nađe dovoljno hlepca.

— A je li, starče, kaži pravo: ja mislim da bi ti rado otišao malo u zavičaj?

— Da, voleo bih da ga vidim. A uostalom, svud je dobro. Ja sam čovek beskućnik, ne mogu nigde da se skrasim. A i zašto ne! Valjda ćeš nešto steći sedeći kod kuće? A ovako, kad pođeš, kad pođeš — prihvati on, podigavši glas, — pa ti dođe lakše, Boga mi i sunašce na tebe sija, i Bog te bolje vidi, i peva ti se lepše. Ovde pogledaš, — raste neka trava; pa kad je opaziš, uzbereš je. Tamo voda teče, na primer, izvorska, vrelo, sveta voda, — pa je se napiješ kad je opaziš. Ptice nebeske pevaju... A iza Kurska opet se otegle stepe, sve neka stepska mesta; to je divota, to je zadovoljstvo čoveku, to je milina, to je božja blagodat! I prostiru se one, kažu ljudi, do samih toplih mora, gde živi miloglasna ptica Gamajun, i gde lišće s drveća ni zimi ne spada, ni u jesen, i jabuke rastu zlatne na srebrenim grančicama, i živi svaki čovek u izobilju i pravičnosti... I eto tamo bih ja išao... A gde sve nisam išao, i u Romjon sam išao, i u Simbirsk, slavni grad, i

u samu Moskvu — zlatoglavu; išao sam na Oku — hraniteljku, i na Crnu — golubicu, i na Volgu — majčicu i mnogo sam ljudi video, dobrih kristijana, i u gradovima sam boravio časnim... Tamo bih, dakle, pošao... i eto... i već... I ne samo ja grešnik... mnogo drugih kristijana u likovim opancima idu, po svetu se potucaju, ištu pravde... da! A šta mu je prema tome živeti kod kuće, a? Pravičnosti nema u čoveku, — to je ono...

Te poslednje reči Kasjan izgovori brzo, skoro nerazgovetno; zatim još nešto reče, što čak ni čuti nisam mogao, a lice mu dobi takav čudan izraz, da se i nehotice setih njegova naziva „jurodivca”[45]. On obori pogled, nakašlja se i kao da dođe sebi.

— Kakvo sunce! — progovori on poluglasno, kakva blagodat, Gospode! Kakva zapara u šumi!

On smače ramenima, poćuta, rasejano pogleda i zapeva tiho. Nisam mogao uhvatiti svaku reč njegove otegnute pesmice; samo sam čuo ovo:

Ime mi je Kasjan,
A nadimak Buva...

„E!” pomislih ja; — „pa on sastavlja pesme”... Najedared on se strese i ućuta, gledajući netremice u gustu šumu. Okretoh se i spazih malu seljančicu, od jedno osam godina, u plavom sarafančiću[46], s klečanom maramom na glavi i pletenom kotaricom na preplanuloj, goloj ruci. Ona se svakako nije nimalo nadala da će nas ovde sresti; što se kaže, nabasala je na nas, i stajala nepomično u zelenoj leskovoj česti, na hladovitom proplanku, pogledajući plašljivo u mene svojim crnim očima. Tek što sam je malo bolje zagledao, ona očas šmugnu za drvo.

— Anuška! Anuška! odi ovamo, ne boj se, — viknu starac umiljato.

— Bojim se, — začu se tanak glasić.

— Ne boj se, ne boj, hodi k meni.

Anuška ćuteći ostavi svoj zaklon, tiho obiđe okolo, — njene detinje nožice jedva su se čule da idu po gustoj travi, — i izađe iz česte pored samog starca. Bila je to devojčica ne od osam godina,

kao što mi se u početku učinilo, no njenom niskom rastu, — već od trinaest ili četrnaest. Celo njeno telo bilo je malo i mršavo, ali vrlo skladno i vitko, a lepo lišce neobično nalik na lice samog Kasjana, mada Kasjan nije bio lep. Iste one oštre crte, isti onaj čudnovati izgled, lukav a poverljiv, zamišljen a pronicljiv, i pokreti isti... Kasjan je obuhvati pogledom; ona mu je bila bokom okrenuta.

— Šta je, brala si pečurke?

— Da, pečurke, odgovori ona s bojažljivim osmehom.

— Pa jesi li mnogo našla?

— Mnogo. — (Ona brzo pogleda u njega i opet se osmehnu).

— Ima li belih?

— Ima i belih.

— Pokaži-de, pokaži... (Ona spusti kotaricu s ruke i upola diže širok list repušine, kojom su pečurke bile pokrivene). — Oho! reče Kasjan, nagnuvši se nad kotaricu — ala su divne! Gle ti Anuške!

— Je li to tvoja ćerka, Kasjane? — upitah ja. (Lice Anuškino malo porumene).

— Ne, nego onako, srodnica, reče Kasjan kao nemarno. — E, Anuška, sad idi — dodade odmah, — pođi s Bogom. Samo pazi...

— A zašto bi išla peške? — prekidoh ga ja. — Mogli bismo je povesti...

Anuška pocrvene kao bulka, uhvati se obema rukama za povraz od kotarice i unezvereno pogleda u starca.

— A ne, može ona i peške doći, odgovori on, onim istim ravnodušno-lenim glasom — šta će njoj kola?... Doći će ona i tako... Hajd, idi!

Anuška hitro ode u šumu. Kasjan pogleda za njom, zatim obori pogled i osmehnu se. U tom dugom osmehu, u ono nekoliko reči što ih je rekao Anuški, u samom zvuku njegova glasa, kad je govorio s njom, osećala se neiskazana, topla ljubav i nežnost. On opet pogleda onamo kud je ona otišla, opet se osmehnu i, brišući lice, nekoliko puta odmahnu glavom.

— Zašto si je tako hitro odaslao? — upitah ga ja — ja bih kupio od nje pečurke....

— Svejedno, vi ćete kupiti kod kuće, kad zaželite, — odgovori on prvi put upotrebivši reč „vi”.

— A divna ti je devojčica!

— Ne... Kako lepa... onako... — odgovori on kao preko volje, i od tog trenutka potonu u pređašnju ćutljivost.

Videći da su uzaludni svi moji napori da ga nateram na razgovor, uputim se na gorosečinu. Uz to je i pripeka malo popustila; ali neuspeh, ili kao što se kod nas veli baksuz, pratio me je i dalje, i ja se vratih u naselje samo s jednom barskom kokom. Skoro na samom ulasku u dvorište Kasjan se odjednom okrete k meni.

— Gospodine, o gospodine — poče on; pa ja sam kriv pred tobom; ta to sam ja tebi odbio divljač.

— Kako to?

— E to je moj posao, a eto ti imaš i izučenog psa i dobrog, pa opet ništa nije mogao učiniti. Kad pomisliš šta su ljudi, šta, a? Eto on je životinja, a šta su od njega načinili?

Uzalud bi mi bilo uveravati Kasjana da se divljač ne može „ureći”, i zato mu nisam ništa odgovorio. A već smo bili na kapiji.

U kući nije bilo Anuške; ona je stigla pre nas i ostavila kotaricu s pečurkama. Jerotije namesti novu osovinu, podvrgavši je pre toga strogoj i nepravičnoj oceni; a posle jednog sata krenuh se, ostavivši Kasjanu nešto novaca, koje on ispočetka ne htede primiti, ali zatim, promislivši se i podržavši ih neko vreme na dlanu, metnu ih u nedra. U toku toga sata on nije progovorio skoro ni jedne reči; stajao je kao pre, naslonivši se na vrata, nije odgovarao na prebacivanje moga kočijaša i vrlo se hladno oprostio sa mnom.

Čim sam se vratio opazih da je moj Jerotije opet turoban. A nije ni čudo, jer u selu nije ništa našao za jelo, a voda za konje bila je rđava. Izađosmo iz sela. Nezadovoljan, što se videlo čak i po njegovom potiljku, sedeo je on na svome sedištu i strašno mu se htelo da razgovara sa mnom, ali čekajući da ga ja prvi što zapitam, ograničavao se na kakvo poluglasno gunđanje, i na poučne, a pokatkad i zajedljive reči, koje je govorio konjima.

— „Selo! — mrmljao je on — i to mi se zove selo! Zaištem bar kvasa, ni kvasa nemaju... Ah Bože! A voda — prosto pih! (on glasno pljunu). Ni krastavaca, ni kvasa — ničega.

— No ti, dodade on glasno, obraćajući se dešnjaku, znam ja tebe, maznice jedna! Voliš da se maziš, a... (i on ga udari bičem). — Sasvim se iskvario konj, a kako su pre sloški vukli... De-de, obziri se!..

— Reci mi, molim te, Jerotije, — počeh ja, — kakav je čovek onaj Kasjan?

Jerotije mi ne odgovori odmah, on je uopšte bio čovek smišljen i spor; ali ja sam se odmah dosetio da ga je moje pitanje razveselilo i umirilo.

— Je l’ Buva? — progovori on naposletku, trgnuvši kajasima — čudan čovek: pravi jurodivac, takvog osobenjaka nigde nema. Jer on je, na primer, ni uzmi ni ostavi kao ovaj naš alat, i on se sasvim odmetnuo, to jest od posla. Ono, dabome, kakav mi je on radin, — duša mu u nosu — ali ipak... Jer je on takav izmalena. Spočetka je išao sa svojim stričevima te kirijao, oni su imali svoju trojku; pa posle mu, izgleda, dosadilo, te napustio. Počeo da živi kod kuće, ali se ni kod kuće nije mogao skrasiti; tako je nepostojan — baš prava buva. Sreća je njegova što mu se desio gospodar dobar — nije ga nagonio. I eto tako on otada neprestano tumara, kao metiljava ovca. I tako je nekako čudan, Bog bi ga znao šta mu je: čas ćuti k’o zaliven, čas odjedanput počne govoriti, a šta govori, Bog bi ga znao. Zar je to red? To nije red. Osim sveta čovek, pa to ti je! — Istina, peva lepo. Onako gospodski — nije fajde.

— A šta, da li on zaista leči?

— Šta leči!... Zar on da leči! Kakav je on čovek! Mene je ipak izlečio od škrofula... Zar on lekar! glup je on zato, — dodade on poćutavši.

— Ti ga odavno poznaješ?

— Odavno. Mi smo s njima susedi na Krasivoj Meči, samo nas Sičovka rastavlja.

— A koja je ona devojčica što smo je videli u šumi, Anuška; je li mu što rod?

Jerotije me pogleda preko ramena i isklibi usta do ušiju.

— Ne!... na da, rod su. Ona je siroče; nema matere, a i ne zna se ko joj je bila mati. A mora da mu je rođaka, zdravo liči na njega... Pa eto, živi kod njega. Žustro devojče, nema se šta reći; dobro devojče i stari je drži kao malo vode na dlanu; dobro je to devojče. Nećete verovati, ali on će svakako svoju Anušku naučiti i da čita i da piše. Boga mi, od njega se to može očekivati, jer on je taki neki neobičan čovek. Tako je nestalan, čak i preko mere... E-e-e! prekide najedared moj kočijaš samog sebe i, zaustavivši konje, naže se u stranu i stade

mirisati vazduh. — Ovo miriše kao da se nešto upalilo. Tako je! Ex te nove osovine... A već toliko sam je mazao... Moram ići da potražim vode; a eno baš i ribnjaka.

I Jerotije lagano siđe sa sedišta, odveza vedro, pođe k ribnjaku i, vrativši se, baš je zadovoljno slušao kako je cvrčao tuljak na točku, iznenada poliven vodom... Nekih šest puta na rastojanju od jedno deset vrsta morao je polivati zagrejanu osovinu, i već se uveliko bilo smrklo kad smo se vratili kući.

Burmister[47]

Oko petnaest vrsta od mog imanja živi jedan moj poznanik, mlad spahija, gardiski oficir u ostavci, Arkadije Pavlić Penočkin. Divljači na njegovu imanju ima mnogo, kuća mu je sagrađena po planu francuskog arhitekte, posluga mu je odevena po engleski, ručkove priređuje izvrsne, dočekuje goste ljubazno, pa ipak mu čovek nerado odlazi. On je čovek razborit i odlučan, dobio je, kao što je već red, odlično vaspitanje, bio je u državnoj službi, doterao se u velikom društvu, a sad se vrlo uspešno bavi ekonomijom. Arkadije Pavlić je, da kažem njegovim rečima, strog, ali pravičan, brine se o dobru svojih podanika i kažnjava ih — opet za njihovo dobro. „S njima treba postupati kao s decom”, veli on u takoj prilici — prostota „mon chèr, il faut prendre cela en considération“[48]. A on u slučaju takozvane žalosne neophodnosti[49] izbegava oštre i nagle pokrete i ne voli da podiže glas, već više maše unapred rukom, mirno govoreći: „pa ja sam te molio, dragi moj” ili: „šta je tebi, prnjatelju, dođi sebi”, pri čem bi samo malo stisnuo zube i iskrivio usta. Rasta je omanjeg, kicoški skladnog, prilično lep, ruke i nokte drži vrlo čisto; iz njegovih rumenih usana i obraza prosto bije zdravlje. Smeje se glasno i bezbrižno, umiljato žmiri svetlim, smeđim očima. Odeva se odlično i ukusno, poručuje francuske knjige, crteže i novine, ali nije veliki ljubitelj čitanja: „Večitog Judu” jedva je nekako pročitao, u kartanju je majstor. Uopšte Arkadije Pavlnć smatra se za jednog od najobrazovanijih plemića i od najboljih partija u našoj guberniji; dame luduju za njim i naročito hvale njegove manire. On se neobično lepo ponaša, oprezan je kao mačka i ni u kakvu avanturu nikad nije bio umešan, mada, ako treba, voli da se pokaže ko je i da zapanji i zbuni bojažljivog čoveka. Rđavo društvo prezire — boji se da se ne kompromituje; ali kad se razveseli izjavljuje da je poštovalac Epikura, mada o filozofiji uopšte rđavo misli, govoreći da je ona maglovnta hrana germanskih glava, a ponekad čak i da je prosto ludorija! Muziku takođe voli; kartajući se peva kroz zube ali sa osećanjem; iz Lučie i Somnambule takođe pamti nešto, ali nekako sve visoko hvata. Zimi odlazi u Petrograd. U kući mu je neobičan red; čak su se

i kočijaši potčinili njegovom uticaju, na svaki dan ne samo što čiste amove i haljine već se i sami umivaju. Kućna posluga istina gleda na Arkadija Pavlića nekako namršteno, — ali kod nas je u Rusiji teško razlikovati mrgodnog od sanjivog. Arkadije Pavlić govori mekim i prijatnim glasom, na razdele, i kao s uživanjem propuštajući svaku reč kroz svoje divne namirisane brkove; tako isto upotrebljava mnogo francuskih izraza: kao napr.: „Mais c’est impayable! Mais comment donc!“[50] i dr. Pored svega toga ja ga bar ne posećujem odveć rado, i da nije tetrebova i jarebica, verovatno bih sasvim prestao da mu odlazim. Neki čudni nemir vas obuzme u njegovoj kući, nije vam prijatna čak ni ona udobnost, i svaki put uveče kad se pred vama pojavi njegov nakolmovani lakej u plavoj livreji s dugmetima s grbom i počne vam ponizno skidati čizme, vi osećate da kad bi, umesto njegove blede i mršave prilike, iznenada se pojavile pred vama neobično široke jagodice i neverovatno prćast nos mladoga, snažnog momka, koga tek što je gospodar uzeo od pluga, no koji je već stigao da na deset mesta raspara nedavno poklonjeni mu nankinski kaftan, — vi bi se neiskazano obradovali i rado bi se izložili opasnosti, da ostanete zajedno s čizmom i bez svoje rođene noge sve do kuka...

I pored svega mog neraspoloženja prema Arkadiju Pavliću, morao sam jedared noćiti kod njsga. Sutradan rano ujutru reknem da mi se upregnu kola, ali me on ne htede pustiti bez doručka na engleski način, i povede me u svoj kabinet. Uz čaj nam donesoše kotlete, rovita jaja, maslo, med, sir i dr. Dva sobara u čistim belim rukavicama brzo i ćuteći ispunjavali su i najmanje naše želje pre nego što smo ih i izgovorili. Sedeli smo na persiskom divanu. Na Arkadiju Pavliću bile su široke svilene čakšire, crn kadifeni kaputić, lep fes s plavom kićankom i kineske žute papuče bez luba. On je pio čaj, smejao se, razgledao svoje nokte, pušio, podmetao jastuke pod kukove i uopšte osećao se odlično raspoložen. Pošto je obilato doručkovao, i sa očevidnim zadovoljstvom, Arkadije Pavlić nali sebi čašicu crnog vina, prinese je usnama i najedared se namršti.

— Zašto vino nije ugrejano? — upita on dosta oštrim glasom. Sobar se zbuni, stade kao ukopan i poblede.

— Ja tebe pitam, dragi moj! — mirno produži Arkadije Pavlić, ne spuštajući s njega pogleda.

Nesrećni sobar zbuni se i stade neodlučan, poče uvrtati salvetu i ne reče ni reči. Arkadije Pavlić obori glavu i zamišljeno ga pogleda ispod oka.

— Pardon, mon cher[51], reče on prijatno se smešeći i dotakavši se prijateljski moga kolena, i ponovo pogleda u sobara. — Hajd, odlazi, dodade on poćutavši malo, podiže obrve i zazvoni.

Uđe čovek debeo, crnomanjast, crne kose, niska čela, očiju koje su prosto zatekle od debljine.

— Naredi tamo za Fjodora, — reče Arkadije Pavlić poluglasno i savršeno vladajući sobom.

— Razumem, — odgovori debeljko i izađe.

— Voilà, mon cher, les désagréments de la campagne[52], veselo će reći Arkadije Pavlić. — Ta kuda ćete? Ostanite, posedite još malo.

— Ne mogu, odgovorih ja, — vreme je da idem.

— Jednako u lov! Eh, brate, ti lovci! Pa kud idete sad?

— Četrdeset vrsta odavde, u Rjabovo.

— U Rjabovo? Ah, Bože moj, pa onda ću i ja s vama, Rjabovo je svega pet vrsta daleko od moje Šipilovke, a ja i tako nisam odavno bio u Šipilovci; nikako ne mogu da ugrabim vremena. Ispalo je baš kao naručeno: vi ćete danas loviti u Rjabovu a uveče ćete k meni. se sera charmant[53]. Večeraćemo zajedno — povešćemo sa sobom kuvara, — kod mene ćete noćiti. Divota! divota! — dodade on i ne sačekavši moga odgovora. C'est arrangé[54]. Ej, ko je to? Recite da nam se spreme kola, ali što brže. Vi niste bili u Šipilovci? Sramota bi me bilo da vam predložim da prenoćite u sobi moga burmistra, ali ja znam da vi niste probirač, a inačs bi u Rjabovu morali noćiti u šupi za seno... Hajd da idemo!

I Arkadije Pavlić zapeva nekakvu francusku romansu.

— A vi možda i ne znate, — reći će on dalje, klateći se s noge na nogu, kod mene su tamo seljaci na obroku. Konstitucija, — šta da radiš? Nego, obrok mi plaćaju uredno. Ja bi ih, priznajem vam, odavno doveo da rade moju zemlju, ali zemlje je malo! Ja se i ovako

čudim kako oni hvataju kraj s krajem. Uostalom, c’est leur affaire[55]. Nastojnik mi je tamo vidra čovek, une forte tête[56], pravi državnik. Videćete... Boga mi, kako je to zgodno ispalo!

Šta sam mogao da radim, umesto u devet sati izjutra krenuli smo se tek u dva. Lovci će razumeti moje nestrpljenje. Arkadije Pavlić je voleo, kao što on kaže, pokatkad da se pomazi, pa je poneo sa sobom tako silestvo rublja, namirnica, odela, mirisa, jastuka i raznih drangulija, da bi tog bogatstva kakvom štedljivom i prisebnom Nemcu bilo dosta za čitavu godinu. Kad god smo silazili niz brdo, Arkadije Pavlić je držao kratak ali oštar govor kočijašu, po čemu sam mogao suditi da je moj poznanik prilična kukavica. Uostalom, putovanje se završilo sasvim srećno; samo se na jednom nedavno popravljenom mostiću kola s kuvarom preturiše i zadnji mu točak prignječi trbuh.

Arkadije Pavlić, opazivši kako iz kola ispade domaći ruski Karem[57], ozbiljno se uplaši i odmah naredi da ga upitaju da li su mu ostale nepovređene ruke? Dobivši povoljan odgovor, odmah se umiri. Ipak smo dugo putovali; ja sam sedeo u jednim kolima s Arkadijem Pavlićem i na kraju puta osetih tako strašnu dosadu, u toliko više što je moj poznanik u toku nekoliko časova sasvim popustio i počeo već da govori kao liberalan čovek. Najzad stigosmo, samo ne u Rjabovo, vsć u Šipilovku; tako mu nekako ispalo. Toga dana ja i inače nisam mogao loviti, pa zato, stegnuvši srce, pokorih se sudbini.

Kuvar je stigao nekoliko minuta pre nas i izgleda da je već uspeo da naredi što treba i obavestio koga treba, jer na samom ulasku u seoski atar srete nas kmet (burmistrov sin), snažan riđ seljak, više od hvata visok, na konju i gologlav, u novoj otkopčanoj kabanici. „A gde je Sofron?” upita ga Arkadije Pavlić. Kmet prvo hitro skoči s konja, pokloni se svome gospodaru do pojasa pa reče: „Zdravo da ste, gospodaru, Arkadije Pavliću”, zatim malo podiže glavu, prenu se i saopšti da je Sofron otišao u Perov, ali da su već poslali po njega. — „Dobro, hajde za nama”, reče Arkadije Pavlić. Kmet odvede iz učtivosti konja u stranu, navali se na njega i potera kasom za kolima, držeći kapu u ruci. Pođosmo kroz selo. Usput sretosmo nekoliko

seljaka u praznim kolima; oni su se vraćali s gumne i pevali su pesme, potskakujući celim telom i mlatarajući nogama po vazduhu; ali kad spazište naša kola i kmeta smesta umukoše, skidoše svoje zimske šubare (a bilo je leto), pa se poizdizaše, kao da čekaju neku naredbu.

Arkadije Pavlić ih milostivo pozdravi.

Videlo se da su se svi u selu uzbunili. Žene u klečanim suknjama gađale su iverkama nepromišljene ili suviše usrdne pse; hrom starac s bradom, koja je počinjala ispod samih očiju, trže nenapojena konja od bunara, udari ga ne znam zašto u slabinu, pa se pokloni. Mališani u dugačkim košuljicama vrišteći bežali su u kuću, potrbuške legali na visoki prag, otpuštali glavu, zabacivali noge u vis te se tako vrlo hitro prebacivali za vrata, u mračno predsoblje, odakle se više nisu pokazivali. Čak su i kokoši ubrzanim trkom bežale ispod kapije; jedan petao junačan, crnih grudi koje su ličile na atlasni prsluk, i crvena repa, zakovrčena do same kreste, bio je ostao na putu i baš se spremao da kukurekne, ali se najedamput zbuni pa i on pobeže.

Burmistrova kuća stajala je u strani od drugih, posred gustog zelenog konopljišta. Mi se zaustavismo pred kapijom. G-n Penočkin ustade, živopisno zbaci sa sebe ogrtač i siđe s kola, ljubazno se obzirući unaokolo. Burmistrova žena nas presrete, nisko se klanjajući, i priđe gospodarevoj ruci. Arkadije Pavlić joj dopusti da se naljubi do mile volje; pa se pope u trem. U predsoblju, u mračnom kutu, stajala je kmetova žena, pa se i ona pokloni, ali se nije usudila da priđe k ruci. U takozvanoj hladnoj sobi[58] — iza predsoblja na desno — već su se muvale druge dve žene; one su otud iznosile svakojake prnje, prazne sudove, okorele kožuhe, maslene ćupove, kolevku s gomilom krpa i pegavim detetom, pa su čistile brezovim metlama đubre. Arkadije Pavlić ih posla napolje, pa sede na klupu pod ikonama. Kočijaši počeše unositi sanduke, kutije i druge zgode, trudeći se svojski da umere lupu svojih teških čizama.

Međutim Arkadije Pavlić je raspitivao kmeta o letini, usevima i drugim stvarima koje se tiču domaćinstva. Kmet je odgovarao povoljno, ali nekako mlitavo i nevešto, kao da je zamrzlim prstima zakopčavao kaftan. On je stajao kod vrata i svaki čas prezao i obzirao se, praveći put hitrom sobaru. Iza njegovih snažnih pleća

mogao sam videti kako burmistrova žena u predsoblju krišom bije neku drugu ženu. Najedared zatandrkaše kola i zaustaviše se pred ulaskom u kuću: uđe burmistr.

Taj, kako reče Arkadije Pavlić, državnik bio je omanjeg rasta, plećat, sed i temeljan, crvena nosa, malenih plavih očiju i brade u obliku lepeze. Uzgred da napomenemo da, otkako postoji Rusija, nije još bilo primera da bi se neki čovek ugojio i obogatio a da u isto vreme ne bi imao široku bradu; no neki je celog svoga veka nosio retku, šiljastu bradicu, — kad odjednom pogledaš, a on okružio lice, kao nekim oreolom, — otkud samo onolike dlake! Burmistr je, mora biti, malo više povukao u Perovu, i lice mu se prilično nadulo, a i udarao je pomalo na rakiju.

— Ah, oče naš, milostivče naš, — poče on govoriti otežući kao da peva i s takim umiljatim licem da samo što mu suze nisu udarile — jedva jednom ste izvoleli doći!... Ručicu, gospodaru, ručicu — dodade on, nameštajući još zaranije usne za poljubac.

Arkadije Pavlić mu učini no volji. — Pa, brat Sofronije, kako ti idu poslovi? — upita on umiljatim glasom.

— Ah, oče naš — kliknu Sofron, kako mogu ići rđavo moji poslovi! Ta vi ste, oče naš, vi milostivče, izvoleli obasjati naše seoce svojim dolaskom, usrećili ste ga za ceo vek. Hvala Gospodu, Arkadije Pavliću, hvala Gospodu! Sve u redu vašom milošću.

Tu Sofron poćuta, pogleda u gospodara i kao da je ponovo bio zanet bujnim osećanjem (a pored toga je i piće činilo svoje), po drugi put zamoli da poljubi ruku i zapeva žešće nego malopre.

— Ah, vi oče naš, milostivče... i... već ne znam šta da kažem! Boga mi sasvim sam poludeo od radosti... Boga mi, gledam a ne verujem... Ah, vi oče naš!...

Arkadije Pavlić pogleda u mene, osmehnu se i upita: N’est-ce pas que c’est touchant?[59]

— Ali baćuška, Arkadije Pavliću, — nastavi neumorni burmistr — kako vi to? Sasvim ste me ožalostili baćuška; niste izvoleli javiti mi da ćete doći. Ta gde ćete i prenoćiti? Jer ovde je nečisto, đubre...

— Ništa, ništa Sofrone, — odgovori smešeći se Arkadije Pavlić — ovde je dobro.

— Ali, oče naš — za koga dobro? Za nas seljake dobro; a vi ste... ah, vi oče moj, milostivče, ah vi oče moj!... Oprostite meni budali, s uma sam sišao, Boga mi sam sasvim poludeo.

Uto postaviše večeru; — Arkadije Pavlić poče jesti. Svog sina starac istera — „zaudara od tebe” veli.

— Dakle, šta bi, jesi li se razgraničio, starino? — upita g-n Penočkin, koji je očevidno hteo da govori seljački, pa mi je namigivao.

— Razgraničili smo se, baćuška, sve tvojom milošću. Prekjuče smo potpisali izjavu. Hlinovci su se s početka nećkali... baš se nećkali, oče. Zakerali... zakerali... Bože, šta sve nisu tražili; ta oni su budale, gospodaru, glup svet. A mi smo, baćuška, s tvojim dopuštenjem izjavili zahvalnost i posrednika Mikolaja Mikolajevića zadovoljili; sve smo, gospodaru, radili po tvojoj naredbi; kako si ti izvoleo narediti tako smo mi i radili, i sve smo radili sa znanjem Jegora Dmitrića.

— Jegor mi je o tome podneo izveštaj, — reče Arkadije Pavlić, praveći se važan.

— Dabome, baćuška, Jegor Dmitrić, dabome.

— I sad ste valjda zadovoljni?

Sofron je samo to i čekao. — Ah, vi oče naš milostivi! zapeva on opet... Ali smilujte se na mene... ta mi se za vas, oče naš, dan i noć Gospodu Bogu molimo... A zemlje je, naravno, omalo...

Penočkin ga prekide. — No, dobro, dobro, Sofrone, znam da si mi veran sluga... Nego, kako se žito plaća pri vršaju?

Sofron uzdahnu.

— E Boga mi, oče naš, žito se ne plaća najbolje. Nego, baćuška, Arkadije Pavliću, dopustite da vam saopštim kakva se stvar desila. (Tu se on približi gospodinu Penočkinu, mašući rukama, naže se i zažmiri na jedno oko). Mrtvo telo se našlo na Harnoj zemlji.

— Kako to?

— Ni sam ne mogu da budem pametan, baćuška, oče naš, mora da je đavo umešao svoje prsge. Nego, srećom, naišlo se pored tuđe međe; samo ne vredi kriti, na našoj zemlji. Ja sam odmah naredio da ga odvuku na tuđi klin zemlje, dok se još moglo; postavio sam stražu i svojim zapovedio: da niste pisnuli! A policiskom komesaru sam za svaki slučaj objasnio: eto, velim, šta se kod nas dešava; pa ga

počastim čajem, pa onda blagodarnost[60]... Ta šta mislite, baćuška? Ostade drugima na vratu; a već za mrtvo telo odmah kazna dvesta rubalja — k'o ništa.

G-n Penočkin se mnogo smejao dovitljivosti svoga nastojnika i nekoliko puta mi reče, pokazujući na njega glavom: Quel gaillard, a? [61]„

Za to vreme se napolju bilo sasvim smrklo; Arkadije Pavlić naredi da se uspremi sto i donese sena. Sobar nam prostre čaršave, namesti jastuke, pa legosmo. Sofron ode u svoju sobu, dobivši naredbu za sutra. Arkadije Pavlić, uspavljujući se, još je malo pričao o odličnim osobinama ruskog seljaka i tom prilikom napomenu mi da otkako je Sofron seoski starešina, seljaci u Šipilovci ne duguju ni pare za obrok... Stražar zalupa u dasku; neko dete, koje očevidno još nije uspelo da se prožme osećanjem potrebnog samoodricanja, zapiska negde u kući... Mi zaspasmo.

Sutra ujutru ustadosmo dosta rano. Ja sam se već bio spremio da idem u Rjabovo, ali Arkadije Pavlić je želeo da mi pokaže svoje imanje, pa me zamoli da ostanem. Ja i sam nisam bio s raskida da vidim na delu odlična svojstva državnika — Sofrona. Dođe burmistr. Na njemu je bila plava kabanica, potpasana crvenim pojasom. Govorio je daleko manje nego juče, gledao je oštro i netremice u oči gospodaru, odgovarao skladno i razborito. Mi se zajedno s njim kretosmo na gumno. Sofronov sin — tri aršina visok kmet, po svima znacima čovek vrlo glup, takođe pođe za nama, pa nam se pridruži još i seoski pisar Fedosejić, isluženi vojnik ogromnih brkova i vrlo čudnog izgleda lica: kao da se nekad, vrlo davno, nečemu neobično začudio, pa otada već više nije ni dolazio sebi. Razgledasmo gumno, šupe za sušenje žita u snoplju, šupu za smeštaj sena, vetrenjaču, mlin, pojatu, vrt, konopljište; sve je doista bilo u odličnom redu; jedino su me tužna lica seljaka unekoliko zbunjivala. Sem o korisnom, Sofron se starao i o prijatnom: pored svih jaraka zasadio je vrbe, između kamara žita na gumnu napravio je staze i posuo ih peskom, na vetrenjači načinio je vetrokaz u obliku medveda s razjapljenom čeljusti i crvenim jezikom, uza zidanu štalu za stoku dozidao je nešto u obliku grčkog zabata i pod njim je belom smesom napisao: „Sagrađena u selu Šipilofki u iljadu osam Stotina četerestoj

godini. Ova štala”. — Arkadije Pavlić se sav topio od miline, stade mi izlagati na francuskom koristi obročnog stanja, ipak uzgred napomenu da je za spahije barščina[62] korisnija — ali malo li šta nije kao što treba!... Poče davati burmistru savete kako da sadi krompir, kako da sprema hranu za stoku i dr. Sofron je pažljivo slušao gospodarev govor, poneki put je stavljao primedbe, ali već nije više zvao Arkadija Pavlića ni ocem, ni milostivim, i neprestano je navodio govor na to, kako imaju malo zemlje i kako ne bi zgoreg bilo da se dokupi. „Pa dobro, kupite”, govorio je Arkadije Pavlić: — „na moje ime — ja ne branim”. — Na te reči Sofron ne odgovori ništa, samo je bradu gladio. — „Nego sad ne bi bilo rđavo da odemo u šumu”, primeti g. Penočkin. Odmah nam dovedoše jahaće konje; pođosmo u šumu ili, kako se kod nas kaže, u „zabran”. U tom „zabranu” nađosmo strašnu čestu i divljinu, zbog čega Arkadije Pavlić pohvali Sofrona i potapša ga no ramenu. G-n Penočkin se u šumarstvu držao ruskih shvatanja, pa mi ispriča, po njegovim rečima, vrlo zanimljiv slučaj, kako je jedan šaljivčina spahija iščupao svom šumaru pola brade, da bi mu dokazao da od seče šuma ne postaje gušća... Uostalom, u drugim stvarima, ni Sofron, ni Arkadije Pavlić nisu bili protivnici novačenja. Vrativši se u selo, burmistr nas povede da vidimo vejalicu, koju je nedavno poručio iz Moskve. Vejalica je doista dobro radila, ali da je Sofron znao kakva je neprijatnost čekala i njega i njegovog gospodara na toj poslednjoj šetnji verovatno bi ostao s nama kod kuće.

Evo šta se desilo. Izlazeći iz šupe za seno, ugledasmo ovaj prizor. Nekoliko koraka od vrata, pored prljave bare, u kojoj se bezbrižno brčkale tri patke, stajala su dva seljaka: jedan starac od svojih šezdeset godina, drugi, mladić, od jedno dvadeset godina, oba u iskrpljenim košuljama od domaćeg platna, bosonogi i opasani uzicom. Seoski pisar Fedosejić usrdno se baktao oko njih i po svoj prilici bi uspeo da ih nagovori da se udalje, samo da smo se više zadržali u šupi, ali on, spazivši nas, ispravi se kao proštac i ukipi se na mestu. Pored njega je stajao kmet razjapljenih usta i ne znajući šta će s pesnicama.

Arkadije Pavlić se namršti, ujede se za usnu i priđe k moliocima. Oba mu se ćuteći pokloniše do zemlje.

— Šta hoćete? Za šta molite? — upita on strogo i malo kroz nos. (Seljaci pogledaše jedan u drugog i ne rekoše ni reči, samo zažmiriše, kao zbog sunca, i stadoše ubrzano disati).

— No, šta je? — nastavi Arkadije Pavlić i odmah se okrene Sofronu — iz koje su porodice?

— Iz Toboljejeve porodice, — polagano je odgovarao burmistr.

— Dakle, šta hoćete? — poče opet g. Penočkin, — zar nemate jezika? Govori ti, šta hoćeš? — dodade on, mahnuvši glavom na starca. — Ta ne boj se, budalo!

Starac ispruži svoj tamno-mrki smežurani vrat, zinu, iskrivi pomodrele usne, pa promuklim glasom izgovori: „Ne daj nas, gospodaru!” i ponovo udari čelom o zemlju. Mladi seljak se takođe pokloni. Arkadije Pavlić dostojanstveno pogleda u njihove potiljke, zabaci glavu i malo se raskorači. šta je? Na koga se žališ?

— Smiluj se, gospodaru! Daj nam da dahnemo dušom... Sasvim smo upropašćeni. (Starac je jedva govorio).

— Ko te je upropastio?

— Pa Sofron Jakovljić, baćuška.

Arkadije Pavlić malo poćuta.

— Kako ti je ime?

— Antip, baćuška.

— A ovo ko je?

— Moj sin, baćuška.

Arkadije Pavlić poćuta opet malo i mrdnu brkovima.

— Pa dobro, čim te je upropastio? — poče on opet, gledajući u starca kroz brkove.

— Baćuška, sasvim me je upropastio. Dva mi je sina, gospodaru, preko reda dao u nekrute[63], a sad i trećeg uzima. Juče mi, baćuška, poslednju kravicu odveo iz obora i moju domaćicu istukao — eno njegova milost. (On pokaza rukom na kmeta).

— Hm! — reče Arkadije Pavlić.

— Ne daj da sasvim propadnemo, hranioče naš.

G-n Penočkin se namršti. — Pa šta to znači? upita on burmistra poluglasno i nezadovoljna izgleda.

— Pijanica-s, — odgovori burmistr, prvi put upotrebljujući rečcu s[64], — neradin. Već peta godina kako ne plaća uredno danak-s.

— Sofron Jakovljić je platio za mene dugovani danak, baćuška, nastavio je starac; — evo peta godinica kako je platio, a čim je platio, tako me je zapleo u svoje mreže, gospodaru, da evo...

— A zbog čega nisi platio sav danak? — oštro upita g. Penočkin. (Starac obori glavu). — Mora biti voliš da pijančiš, da se vučeš po mehanama? (Starac zinu da kaže nešto). — Znam ja vas, — ljutito nastavi Arkadije Pavlić, — vi samo znate da pijete i da se izležavate na pripećku, a valjan seljak da za vas odgovara.

— Pa je i grubijan, — dodade burmistr uz gospodareve reči.

— Pa to se već samo po sebi razume. Tako je to uvek; ne jedamput sam to opazio. Celu godinu rasipa, grubo se ponaša, a sad tu metaniše.

— Baćuška, Arkadije Pavliću, — očajno poče starac, — smiluj se, pomozi, — zar ja grubijan? Ispovedam se kao pred Gospodom Bogom, ovo se više ne može snositi. Namrzao me Sofron Jakovljić, zašto me je namrzao — Bog nek mu sudi! Hoće sasvim da me satari... Eto i poslednjeg sinčića... i njega... (Na žutim i zbrčkanim očima starcu se zablista suza). — Smiluj se, gospodaru, odbrani nas...

— I ne samo nas, — započe mladi seljak...

Arkadije Pavlić najedamput planu:

— A ko tebe pita, a? Kad te niko ne pita, a ti ćuti... Šta to znači? Da ćutiš, kaže ti se! da ćutiš!... Oh Bože moj, na to je prosto buna! A ne, prijatelju, ne savetujem ti da se kod mene buniš... jer kod mene... (Arkadije Pavlić koraknu napred, ali, verovatno, setivši se da sam i ja tu, okrete se i metnu ruke u džepove)... Je vous demande bien pardon, mon cher[65] — reče on s usiljenim osmehom, ponizivši dosta glas. C’est le mouvais coté de la médaillé[66]... Pa dobro, dobro, — nastavi on ne gledajući u seljake, — ja ću narediti... dobro, odlazite. (Seljaci nisu ustajali). — No, na rekao sam vam... dobro. Odlazite, kaže vam se da ću narediti.

Arkadije Pavlić mi okrete leđa. — „Večito nezadovoljni”, — progovori on kroz zube i pođe krupnim koracima kući. Sofron pođe za njim. Pisar iskolači oči, kao da se spremao da nekud daleko skoči. Kmet najuri patke iz bare. Molioci postojaše još malo na istom

mestu, pogledaše jedan drugog, pa odgegaše svojim putem, ne obzirući se.

Oko dva sata posle toga ja sam bio u Rjabovu i spremao sam se da idem u lov s Anpadistom, poznatim mi seljakom. Sve do mog polaska Penočkin se durio na Sofrona. Ja počnem razgovor s Anpadistom o šipilovskim seljacima, o g. Penočkinu, pa ga upitam da li poznajete tamošnjeg burmistra.

— Je l' Sofrona Jakovljića?... Kako da ne!

— A kakav je to čovek?

— Pas, a ne čovek; takog psa nema do samog Kurska.

— A po čemu?

Pa Šipilovka se samo vodi na onoga Penkina, kako li se zove, jer on joj u stvari nije gazda: Sofron joj je gazda.

— Je li moguće?

— Upravlja njom kao sa svojom imovinom. Seljaci su mu svi od reda dužni; rade mu kao robovi, nekog šalje uz kola s robom, nekog na drugu stranu... — sasvim ih je zarobio.

— Izgleda da nemaju mnogo zemlje?

— Nemaju mnogo? Ta on samo od Hlinovčana uzima pod najam osamdeset desetina, a od naših sto dvadeset; eto vam čitavih dvesta desetina. Ali on ne radi samo sa zemljom: trguje on i konjima, i marvom, i katranom, i maslom, i kudeljom, i čim sve ne trguje... Pametan je, zdravo pametan, a i bogat je, beštija! Ali mu ne valja to što hoće da bije. On je zver, a ne čovek; kažem vam: džukela, pas, pravi pas.

— Pa što se ne žale protiv njega?

— Eh! Šta mari za to gospodar! Danak uredno prima, pa šta ga se tiče drugo. A posle, čik da se požališ, — dodade on poćutavši malo. Ne, on će te... samo pokušaj... Ta on bi te tako...

Ja se setih Antipa i ispričah mu šta sam video.

— No, — reče Anpadist — sad će mu dušu pojesti. Kmet će ga sad prebiti. Ala je nesrećan, kukavac! I zašto samo trpi? Na seoskom zboru se s njim posvađao, s istim burmistrom, bilo mu je prosto prekipelo... A nije ni čudo! I otada je on njega, to jest Antipa, i počeo tucati. Sad će ga dokusuriti. Jer on je takav pas, džukela, da oprostite, na zna na koga će nasrnuti. Starce koji su bogatiji i iz jače porodice ne dira, đavolja traga, a ovde se okomio! Ga on je Antipove

sinove preko reda dao u nekrute, razbojnik bezdušni, pas, prosti mi Gospode moje grehe!

I mi se kretosmo u lov.

Salcbrun, u Šleskoj
jul 1847. g.

Kancelarija

Bilo je to u jesen. Već nekoliko sati ja sam tumarao s puškom po poljima i, svakako, pre večera ne bih se vratio u gostionicu na kurskom drumu, gde me je čekala moja trojka, da me sitna i hladna kiša koja me je od ranog jutra, baš kao neka stara devojka, neprestano i nemilosrdno pratila, nije najzad naterala da potražim gde u blizini makar privremeno sklonište. Dok sam se ja još rešavao na koju stranu da pođem, pred mojim očima iznenada se pojavi niska koliba kraj polja zasejanog graškom. Priđem kolibi, zavirim pod slamni krov i spazim starca tako nemoćna, da mi odmah pade na pamet onaj jarac na umoru, koga je Robinzon našao u jednoj pećini svoga ostrva. Starac je čučao, žmirio svojim potamnelim, sitnim očima i brzo ali oprezno kao zec (jadnik nije imao nijednog zuba) žvatao suvo i tvrdo zrno graška, neprestano ga premeštajući s jedne na drugu stranu. On se toliko bio zadubio u svoj posao da nije ni opazio kad sam ja došao.

— Deda, o deda! — rekoh ja.

On prestade žvatati, visoko podiže obrve i jedva otvori oči.

— A? promrmlja on promuklim glasom.

— Ima li tu u blizini kakvo selo? — upitam ja. Starac opet poče žvatati. On me nije dobro čuo.

Ja ponovim svoje pitanje jače nego malo pre.

— Selo?... a što će ti?

— Pa eto da se sklonim od kiše.

— Kako veliš?

— Da se sklonim od kiše.

— Tako! (On se počeša no preplanulom potiljku). Dakle, ti, ovaj idi, — poče on najedared razmahujući nepravilno rukama; pa... pa kad budeš pored šumice — elem kad budeš — tuda će i biti put; ali ti njega ostavi, taj put, pa drži sve nadesno, sve nadesno, sve nadesno, sve nadesno... E pa tamo će i biti Ananjevo. Inače bi i u Sitovku došao.

Ja sam teško mogao razumeti starca. Brkovi su mu smetali, a i jezik mu se slabo pokoravao.

— A odakle si ti? upitam ga.

— A?

— Odakle si?
— Iz Ananjeva.
— Šta radiš tu?
— Ja sam čuvar.
— A šta čuvaš?
— Grašak.
Nisam mogao da se uzdržim, a da se ne nasmejem.
— Ama šta govoriš, — pa koliko imaš godina?
— A Bog zna.
— Mora da slabo vidiš?
— Kako?
— Slabo vidiš, zar ne?
— Slabo, ponekad baš ništa ne čujem.
— Pa kako ti možeš biti čuvar, po Bogu?
— A to stariji znaju.

„Stariji”, pomislim ja, i ne bez sažaljenja, pogledah u jadnog starca. On se popipa, dohvati iz nedara komad tvrda hleba i poče da sisa, kao dete, s naporom uvlačeći i onako upale obraze.

Ja pođem prema šumici, skrenem udesno, držeći sve desno, kao što mi je savetovao starac i stignem naposletku do velikog sela s kamenom crkvom po novom ukusu, t. j. s kolonama, i s prostranim gospodskim domom takođe s kolonama. Još izdaleka, kroz čestu kišnu mrežu, ugledah kuću s daščanim krovom i dva dimnjaka koji su bili viši od drugih. To je bila po svoj prilici kmetova kuća, te se uputim prema njoj, nadajući se da ću naći kod njega samovar, čaja, šećera i ne sasvim prokisao skorup. U pratnji svog prozeblog psa popnem se na doksat, u predsoblje, otvorim vrata, ali mesto običnog nameštaja seljačke kuće, spazim nekoliko stolova, pretrpanih hartijom, dva crvena ormana, isprskane mastionice, olovne peskonice od puda težine, vrlo dugačka pera i ostalo. Za jednim stolom sedeo je mladić od svojih dvadeset godina, podbula i bolešljiva lica, sićušnih očiju, debela čela i beskrajnih zulova. Obučen je bio, kao što je red, u siv nankinski kaftan, koji je bio mastan i izlizan oko vrata i na trbuhu.

— Šta želite? — upita on; trgnuvši glavom u vis, kao konj koji nije očekivao da će ga uhvatiti za gubicu.

— Ovde živi nastojnik... ili...

— Ovde je glavna spahiska kancelarija — prekida me on. — A ja sam dežurni u kancelariji... Zar niste videli natpis? Zato je prikucan natpis.

— A gde bi se ja tu osušio? Ima li ko u selu samovar?

— Kako ne bi bilo samovara, — dostojanstveno odgovori momče u sivom kaftanu — idite k ocu Timofeju, a možete i u kuću za dvorsku poslugu, ili kod Nazara Tarasića, ili kod Agrafena Živinarke.

— S kim ti to govoriš, klipane jedan? Ne daš mi spavati, klipane! — začu se glas iz susedne sobe.

— A evo nekakav gospodin svratio; pita, gde bi se mogao osušiti.

— Kakav sad gospodin?

— A ne znam. Sa psom i puškom.

U susednoj sobi zaškripa krevet. Vrata se otvoriše i uđe čovek od svojih pedeset godina, debeo, niska rasta, vrata kao u bika, izbuljenih očiju, neobično okruglih obraza, a celo lice mu se sjaktilo.

— Šta je po volji? — upita me on.

— Da se osušim.

— Ovde nije mesto za to.

— Nisam znao da je ovo kancelarija; a u ostalom ja sam gotov da platim...

— Ono znate, možete i ovde, — odgovori debeljko — evo, je li po volji ovamo? (On me povede u drugu sobu, ali ne u onu iz koje je izašao).

— Hoće li biti ovde dobro za Vas?

— Dobro je... A da li bi se moglo dobiti čaja sa skorupom?

— Molim, odmah. Vi se za to vreme izvolite svući i odmoriti, a čaj će ovaj čas biti gotov.

— A čije je to imanje?

— Gospođe Losnjakove, Jelene Nikolajevne.

On izađe. Ja pogledah oko sebe: duž pregrade, koja je rastavljala moju sobu od kancelarije, stajao je grdno veliki kožni divan; dve stolice, takođe kožne, s neobično visokim naslonima štrčale su s obe strane jedinog prozora koji je gledao na ulicu. Na zidovima, oblepljenim zelenim tapetima s ružičastim šarama, visile su tri vrlo velike slike, rađene masnim bojama. Na jednoj je bio naslikan lovački pas s plavom ogrlicom i natpisom: „Ovo je moja radost”; pored psećih nogu tekla je reka, a na drugoj obali reke pod borom

sedeo je zec neizmerne veličine s podignutim uvom. Na drugoj slici videlo se kako dva starca jedu lubenicu; iza lubenice video se u daljini grčki trem s natpisom: Hram zadovoljstva. Na trećoj slici bila je naslikana polunaga žena kako leži en reccourcie[67], s crvenim kolenima i vrlo debelim petama. Moj pas, ni malo ne oklevajući, s natprirodnim naporom zavuče se pod divan i no svoj prilici nađe tamo mnogo prašine, jer poče strašno kijati. Priđoh prozoru. Preko ulice, idući od spahiskog doma do kancelarije, bile su popreko nameštene daske, vrlo korisna opreznost, zato što je svud okolo bilo blato, zbog našeg crnozemnog tla i dugotrajne kiše. Oko gospodskog dvora, koji je svojim zadnjim delom bio okrenut ulici, dešavalo se ono što se obično dešava oko spahiskih dvorova: devojke u pohabanim cicanim haljinama tumarale su tamo amo; dvorske sluge gazili su po blatu, zastajali su i zamišljeno se češali po leđima; privezan pandurov konj leno je mahao repom i, zabacivši visoko glavu, gledao je plot; kokoši su kakotale, sušičave ćurke su se dovikivale. Na doksatu mračne i trule zgrade, po svoj prilici kupatila, sedeo je kršan momak s gitarom i s priličnim osećanjem je pevao poznatu romansu:

»Ej — u pustinju ja odlazim
Iz prekrasnih ovih mesta” — i t. d.

Debeljko uđe k meni u sobu.

Eto vam nose čaj, — reče mi on prijatno se smešeći.

Momče u plavom kaftanu, kancelariski dežurni, razmesti na starom stolu za kartanje samovar, čajnik, čašu s razbijenim tanjirićem, lončić povlake i svežanj đevreka tvrdih kao kremen. Debeljko izađe.

— Je li to nastojnik? upitah ja dežurnog.

— A ne, bio je ranije glavni blagajnik, a sad je proizveden za glavnog šefa kancelarije.

— Pa zar u vas nema nastojnika?

— Nema. Ima burmistr, Mihajlo Vikulov, a nastojnika nema.

— Onda ima upravnik?

— Dabome, ima: Nemac, Lindamandol, Karlo Kaplić, samo što on ne upravlja.

— Pa ko kod vas upravlja?

— Sama gospođa.

— Gle sad!... A ima li vas mnogo u kancelariji? Mladić se zamisli.

— Ima nas šestorica.

— Ko i ko? upitah ja.

— A evo ko: prvo vam je Vasilije Nikolajević, glavni blagajnik, zatim Petar pisar, Petrov brat Ivan pisar, drugi Ivan pisar, Koskenkin Narkizov, takođe pisar, i evo ja, — a kud ćeš ih sve i prebrojati.

— Mora biti da vaša gospođa ima mnogo posluge?

— Ne, ne može se reći da ih je mnogo...

— Pa dobro, koliko?

— Pa biće ih tako oko sto pedeset duša. Obadvojica zaćutasmo.

— A ti valjda pišeš lepo? — počeh ja opet. Mladić se osmehnu celim licem, mahnu glavom, ode u kancelariju i donese ispisan list hargije.

— Evo kako ja pišem, reče on neprestano se smešeći. Ja pogledah; na četvrtini sivkaste hartije bila je napisana lepim i krupnim rukopisom ova

NAREDBA

Iz glavne spahpske domaće kancelarije u Ananjevu nastojniku Mihailu Vikulovu Br. 209.

„Naređuje ti se da odmah po prijemu ovoga izvidiš: ko je prošle noći u napitom stanju i s nepristojnim pesmama prošao po ingleskom parku, i guvernantu madam Enženi Francuskinju probudio i uznemirio? i u što su stražari gledali, i ko je bio stražar u parku i takav nered dopustio? Sve goreopisano naređuje ti se da podrobno izvidiš, i odmah kancelariji saopštiš.

Glavni pisar, Nikolaj Hvostov”

Na naredbi je udaren grdno veliki pečat s grbom i natpisom: „Pečat glavne spahiske kancelarije u Ananjevu”, a dole je bilo dopisano: „Da se tačno izvrši. Jelena Losnjakova”.

— Je li to sama gospođa dodala? — upitah ja.

— Nego kako, sama, oni uvek sami. A bez toga ni naredba nema vrednosti.

— Pa šta, vi ćete tu naredbu poslati nastojniku?

— Ne. Sam će doći i pročitati. To jest, pročitaću mu — jer on nije pismen. (Dežurni opet poćuta). A šta velite, — dodade on, smeškajući se; je l'da je dobro napisano?

— Dobro je.

— Priznajem, ja to nisam sastavljao. Za to je Koskenkin majstor.

— Kako?... Zar se kod vas naredbe prvo sastavljaju?

— Nego kako? Neće se valjda odmah načisto pisati?

— A koliku ti platu dobijaš? — upitah ja.

— Trideset pet rubalja i pet rubalja na čizme.

— I ti si zadovoljan?

— Naravno da sam zadovoljan. — Kod nas u kancelariju ne dospeva svako. Meni je to, da vam pravo kažem, sam Bog dosudio; moj stric služi u dvoru kao ekonom.

— Pa je li ti dobro?

— Dobro je. Da vam pravo kažem, nastavi on uzdahnuvši, — kod trgovaca je, na primer, to jest za nas bolje. Kod trgovaca je nama sasvim dobro. Eto juče nam došao trgovac iz Venjeva, — pa mi je njegov sluga pričao... Dobro, nema se šta kazati, dobro.

— A šta, zar trgovci daju veću platu?

— Bože sačuvaj! Ta on će te za jaku pa napolje, ako mu zatražiš platu. Kod trgovca je sve na poverenje i odgovornost. On te i hrani, i poji, i odeva, i sve. Ako mu ugodiš, — još više će dati... Šta ti je prema tome plata! Nije ni potrebna nikako... Pa posle, trgovac živi prosto, po ruski, po naški; pođeš s njim na put, — ako on pije čaj, piješ i ti; što on jede, jedeš i ti. Trgovac... živi kako može. Trgovac nije što gospodin spahija. Trgovac se ne izmotava; kad se naljuti on, doduše, istuče — pa mirna krajina. Ne kinji te, ne pecka... A s gospodinom je napast! Ništa mu nije no volji: te ovo ne valja, te ono mu nisi ugodio. Daš mu čašu vode ili jelo — „pih, voda zaudara! pih jelo zaudara!” Izneseš i malo postojiš iza vrata, pa opet doneseš — „eto viš, sad je dobro, eto sad ne zaudara”. A već, gospođe, znate li, a već gospođe što su!... Ili uzmimo gospođice!...

— Feđuška! — začu se debeljkov glas iz kancelarije.

Dežurni hitro iziđe. Ja ispih čašu s čajem, legoh na divan i zaspah. Spavao sam oko dva sata.

Probudivši se htedoh da se dignem, ali lenost nadjača; zatvorih oči, ali ne zaspah više. Iza pregrade u kancelariji tiho je neko razgovarao. Ja i nehotice stadoh slušati razgovor.

— Tako, tako, Nikola Jeremiću, — govorio je jedan glas, tako. O tome se mora voditi računa, mora, mora, dabome... Hm! (Govornik se nakašlja).

— Ama verujte mi, Gavrilo Antoniću, — odgovori debeljkov glas, pa ja valjda poznajem ovdašnji red, sami promislite.

— Pa i ko da zna, ako ne vi, Nikola Jeremiću, vi ste ovde, može se kazati, prva ličnost. Pa, dakle, kako ćemo? nastavljao je nepoznati mi glas; na čemu ostajemo, Nikola Jeremiću? — Dopustite da budem radoznao.

— Pa na čemu ćemo ostati, Gavrilo Antoniću? Od vas, tako reći, stvar zavisi: vi, čini mi se, nemate volje.

— Ta za Boga, Nikola Jeremiću, kako vi to? Ja sam čovek trgovac, kupac; moje je da kupim. Mi se toga držimo, Nikola Jeremiću, — smem reći.

— Osam rubalja, — progovori debeljko razvlačeći.

Záču se uzdah.

— Nikola Jeremiću, odveć mnogo tražite.

— Ne može se, Gavrilo Antoniću, drukčije; kao pred Gospodom Bogom velim vam, ne može.

Nastade ćutanje.

Ja se polako podigoh i pogledah kroz pukotinu na pregradi. Debeljko je sedeo leđima okrenut meni. Prema njemu je sedeo trgovac od svojih četrdeset godina, suvonjav i bled, kao da je namazan olajem. On je neprestano šašoljio bradu i vrlo brzo treptao očima a usnama micao.

— Divni su, može se reći, usevi ove godine, poče on opet, — celog puta sam uživao gledajući na njih. Od samog Voroneža su divni, prva vrsta, može se reći.

— Zaista su usevi prilični, odgovori glavni pisar; ali vi znate, Gavrilo Antoniću, kako se kaže: daleko je od setve do žetve.

— Doista je tako, Nikola Jeremiću; sve je u božjoj ruci; potpuno ste tačno kazali... Nego čini mi se da se vaš gost probudio.

Debeljko se okrete... oslušnu...

— Ne, spava. A u ostalom može se, ovaj...

On se prikuči vratima.

— Ne, spava, — ponovi i vrati se na svoje mesto.

— E, pa kako ćemo, Nikola Jeremiću? — poče opet trgovac; treba stvar da svršimo... Nek bude tako, Nikola Jeremiću, nek bude tako, nastavi on, neprestano trepćući — dve sive i jednu belu vašoj milosti, a tamo (on pokaza glavom na spahiski dvorac) šest i po[68]. Dajte ruku, a?

— Četiri sive, — odgovori glavni pisar.

— Pa dobro, tri!

— Četiri sive, bez bele.

— Tri, Nikola Jeremiću.

— Tri i no, ali ni pare manje.

— Tri Nikola Jeremiću.

— Tri i po, ali ni pare manje.

— Tri Nikola Jeremiću.

— Neću ni da čujem, Gavrilo Antoniću.

— Eh brate, s vama se ne može razgovarati, — promrmlja trgovac. Onda bolje da sam s gospođom svršim.

— Kako hoćete, — odgovori debeljko — trebali ste to odavno učiniti. Zašto zbilja da se uznemiravate?... Mnogo je bolje tako!

— Ta nemojte, molim vas, Nikola Jeremiću. Eto već se naljutio! Ta ja sam to onako kazao.

— Ne zbilja, šta tu vazdan...

— Ta ostavite, molim vas... Kaže vam se da sam se šalio. Dobro, evo ti tri i po, šta čovek s tobom da radi.

— Trebalo je da ti uzmem četiri, ali ja se, budala, požurio, — progunđa debeljko.

Dakle tamo, u dvorcu, po šest i po, Nikola Jeremiću, — po šest i po se pšenica daje?

— Po šest i po, već sam rekao.

— E na dobro, dajte ruku, Nikola Jeremiću (trgovac udari svojim rastavljenim prstima po dlanu pisarevu). Nek je sa srećom! (Trgovac ustade). Dakle, ja sad, prijatelju Nikola Jeremiću, idem gospođi i

kazaću da me prijave, pa ću joj reći: Nikola Jeremić je pristao po šest i po.

— Tako i kažite, Gavrilo Antoniću.

— A sad izvolite primiti.

Trgovac dodade pisaru omanji svežanj novčanica, pokloni se, zatrese glavom, uze svoj šešir sa dva prsta, smače ramenima, napravi telom talasast pokret i izađe, pristojno škripeći čizmama. Nikola Jeremić priđe k zidu i, koliko sam mogao čuti, poče razgledati novčanice koje mu je dao trgovac. Kroz vrata se promoli riđa glava s gustim zulovima.

— No, šta je? — upita glava, — je li sve u redu?

— Sve je u redu.

— Koliko?

Debeljko zlovoljno mahnu rukom i pokaza na moju sobu.

— A, dobro! — odgovori glava pa je nestade.

Debeljko priđe stolu, sede, otvori knjigu, dohvati računaljku i poče odvajati i dodavati koščane kuglice, radeći ne kažiprstom, već srednjim prstom desne ruke, tako je otmenije.

Uđe dežurni.

— Šta ćeš?

— Došao Sidor iz Golopleka.

— E! na zovi ga. Čekaj, čekaj... Idi prvo pogledaj: spava li još onaj strani gospodin ili se probudio.

Dežurni oprezno uđe k meni u sobu. Ja metnuh glavu na lovačku torbu, koja mi je služila mesto jastuka, i zatvorih oči.

— Spava, — prošapta dežurni, vrativši se u kancelariju.

Debeljko progunđa kroz zube.

— A sad pozovi Sidora, — reče on naposletku.

Ja se opet poizdigoh. Uđe seljak grdno velikog rasta, od svojih trideset godina, zdrav, rumenih obraza, ruse kose i omanje kudrave brade. On se prekrsti okrenuvši se ikoni, pokloni se glavnom pisaru, uze svoj šešir u obe ruke, pa se ispravi.

— Zdravo, Sidore, — reče debeljko, lupkajući računaljkom.

— Zdravo da ste, Nikola Jeremiću.

— No, šta je, kakav je put?

— Dobar je, Nikola Jeremiću. Malo je raskaljan. (Seljak je govorio lagano i ne odveć glasno).

— Je li ti zdrava žena?

— A šta bi joj moglo biti?

Seljak uzdahnu i isturi nogu. Nikola Jeremić zadenu pero za uvo, pa se ušmrknu.

— Šta je, što si došao? — pitao je on dalje ostavljajući klečanu maramicu u džep.

— Ama čuj, Nikola Jeremiću, od nas traže drvodelje.

— Pa šta je s tim, valjda ih nemate, šta li?

— Kako da ih ne bi bilo kod nas, Nikola Jeremiću; naš kraj je šumski, to se zna. Ali je sad težatno doba, Nikola Jeremiću.

— Težatno doba! Jest, vi volite da radite kod drugih, a kod svoje gospođe ne volite da radite... Sve je to jedno!

— Ono tako je, Nikola Jeremiću, svejedno je kod koga će se raditi... ama...

— No?

— Plata je odveć... ovaj...

— Nije nego još nešto! Gle ti njih kako su se razmazili. Vidi ti sad!

— Pa i to da kažem, Nikola Jeremiću, posla bude svega za nedelju dana, a zadrže nas čitav mesec. Te ili nema materijala, ili nas pošlju u park da čistimo staze.

— Ne znam ja ništa! Sama gospođa je izvolela narediti i tu ja i ti nemamo šta da razgovaramo.

Sidor ućuta i poče da se premešta s noge na nogu.

Nikola Jeremić nakrivi glavu u stranu i svojski zalupa koštanim kuglicama na računaljci.

— Naši... seljaci... Nikola Jeremiću... — poče najzad Sidor, zapinjući kod svake reči, — rekli mi da vašoj milosti... evo ovo... ima... (On zavuče svoju ručurdu za gornju haljinu i poče iz nedara izvlačiti nešto zamotano u ubrus s crvenim šarama).

— Šta ćeš, šta ćeš, budalo, jesi li poludeo, šta li? — brzo ga prekida debeljko. — Odlazi, odlazi mojoj kući, — nastavi on, skoro gurajući seljaka; — tamo pitaj moju ženu... ona će ti dati čaja, ja ću ovaj čas doći, hajd’ idi. Ta odlazi kad ti se kaže.

Sidor iziđe.

— Kakav je... medved! — mrmlja za njim glavni pisar, odmahnu glavom i ponovo uzme računaljku.

Najedared se na ulici i na doksatu začuše uzvici: „Kupro! Kupro! Drž' se Kupro!” i malo posle uđe u kancelariju čovek niska rasta, sušičava izgleda, neobično duga nosa, velikih nepokretnih očiju i vrlo ponositog držanja. Na njemu je bio iznošen, pocepan kaput na struk boje „adelaida” ili, kako se kod nas kaže „odeloida”, s plišanim okovratnikom i vrlo malim dugmetima. On je nosio breme drva na leđima. Oko njega se bilo skupilo petšest dvorskih slugu i svi su vikali: „Kupro! Ko će sad s Kuprom! Za ložača je Kupra proizveden, za ložača!” Ali čovek u kaputu s plišanom jakom nije se ni najmanje obzirao na obest svojih drugova i ni malo se nije promenio u licu. Odmerenim koracima dođe do peći, zbaci svoj teret, ispravi se, dohvati iz zadnjeg džepa burmuticu, izbeči oči i poče nabijati nos istrtom ždraljikom, pomešanom s pepelom.

Pri ulasku bučne družine debeljko s početka namršti obrve i ustade s mesta; ali videvši u čemu je stvar, osmehnu se i samo reče da ne viču: u susednoj sobi, veli, spava lovac.

— Kakav lovac? — upitaše dva-tri u jedan glas.

— Spahija.

— A!

— Neka galame, — poče, raširivši ruke, čovek s plišanom jakom — šta se to mene tiče! Samo mene nek ne diraju. Mene su postavili za ložača...

— Za ložača! za ložača! — veselo prihvati gomila.

— Gospođa je naredila, — nastavi on, smaknuv ramenima — a vi pričekajte... vas će još za svinjare unaprediti. A što sam ja krojač, i to dobar krojač, kod najboljih majstora u Moskvi sam učio zanat i za jenerale šio... to mi niko ne može oduzeti. A šta se vi razmećete?... a? vi čankolizi, gotovani i ništa više. Mene i kad bi oslobodili ne bih umro od gladi; da mi je samo pašport ja bih lep obrok platio i gospodare zadovoljio. A šta će od vas biti? Propašćete, propašćete k'o muve, i ništa više!

— Eto kako slaga, — prekide ga momak boginjava lica i beličarast, s crvenom mašnom i poderanim laktovima; — ti si išao i s pašportom, ali od tebe gospoda nisu dobila ni pare obroka niti si sebi i groša zaradio; jedva si se kući dovukao, i otada sve u jednom kaputiću ideš.

— A šta da mu radiš, Konstantine Narkiziću! — odgovori Kuprijan; — kad se čovek zaljubi, on je propao, on je poginuo. Ti prvo preživi ono što sam ja preživeo, Konstantine Narkiziću, na me onda tek osuđuj.

— I u koga si našao da se zaljubiš! u pravu nakazu!

— A ne, to nemoj da kažeš, Konstantine Narkiziću.

— Ama kome ti to govoriš? Ta ja sam video prošle godine, u Moskvi, svojim sam je očima video.

— Prošle godine ona je doista bila malko poružnjala, — primeti Kuprijan.

— Nemojte, gospodo, nego znate šta, — otpoče prezrivim, nemarnim glasom čovek visoka rasta, suvonjav, isprištanog lica, kolmovane i naćapane kose, po svoj prilici sobar; — eto nek nam Kuprijan Afanasić otpeva svoju pesmicu. Ded’, počnite, Kuprijane Afanasiću!

— Da, da, prihvatiše drugi. — Vrlo dobro, Aleksandra! podiđe ti Kupri, nema se šta peći... Pevaj, Kupro... Baš si majstor, Aleksandra! (Dvorska čeljad često radi veće nežnosti, govoreći o muškarcu, upotrebljavaju ženske završetke). — Pevaj!

— Ovde nije mesto za pevanje — odlučno odgovori Kuprijan — ovde je spahiska kancelarija.

— A što se to tebe tiče? da ne nišaniš na pisarsko mesto! s grubim smehom odgovori Konstantin. — Mora biti!

— Sve je u gospodarskoj vlasti, — primeti jadnik.

— Gle, gle, kud on puca, gle šta on zna: u! u! a!

I svi prsnuše u smeh, neki počeše skakati. Jače od svih gušio se od smeha jedan dečak od svojih petnaest godina, verovatno sin nekog aristokrate među poslugom; on je imao na sebi prsluk s bronzanim dugmetima, mašnu ljubičaste boje, pa je već odgajio i trbuščić.

— Nego čuj-de, Kupra, priznaj, — zlurado poče Nikola Jeremić, — očevidno razdragan i raspoložen — je l’ da je rđavo biti ložač? Mora da je to sasvim nikakav posao?

— A što, Nikola Jeremiću, — poče Kuprijan; eto vi ste sad naš glavni pisar, zacelo, o tome ne može biti spora; a i vi ste bili u nemilosti, i vi ste neko vreme proživeli u seljačkoj kući.

— Pazi ti, nemoj da mi se zaboravljaš, — planuvši prekida ga debeljko; — ja se s tobom, budalom, šalim; ti bi, budalo, trebalo da osećaš to i da zahvališ što se s tobom, budalom, zabavljam.

— Došlo mi uz reč, Nikola Jeremiću, oprostite.

— I ja tebi uz reč kažem.

Vrata se otvoriše i uđe dečko obučen kao kozak.

— Nikola Jeremiću, gospođa vas zove.

— Ko je kod gospođe? — upita on dečka.

— Aksinja Nikitišna i trgovac iz Venjeva.

— Ovog časa ću doći. A vi, prijatelji, — nastavi on molećivo, — bolje će biti da se udaljite odavde s novopostavljenim ložačem, može iznenada Nemac naići, pa će jedva dočekati da se žali.

Debeljko popravi kosu na glavi, nakašlja se u ruku, skoro potpuno pokrivenu rukavom kaputa, zakopča se, pa ode kod gospođe, široko rastavljajući u hodu noge. Malo posle ode za njim polako i cela grupa zajedno s Kuprom. Samo je ostao moj stari znanac, dežurni. On poče da zarezuje pera, ali sedeći i zaspa. Nekoliko muva odmah iskoristiše zgodnu priliku na mu popadaše na usta. Komarac mu pade na čelo, pravilno rastavi svoje nožice i lagano zagnjuri u njegovo meko telo celu svoju rilicu.

Otoičašnja riđa glava sa zulovima ponovo se ukaza iza vrata, pogleda, pogleda, pa uđe u kancelariju zajedno sa svojim zaista ružnim trupom.

— Feđuška! O Feđuška! večito spavaš! — progovori glava.

Dežurni otvori oči i ustade od stola.

— Je li Nikola Jeremić do gospođe otišao?

— Otišao do gospođe, Vasilije Nikolajiću.

— A, a! pomislih ja, — to li je taj glavni blagajnik.

Glavni blagajnik poče hodati po sobi. Upravo on se više šunjao nego što je hodao, i uopšte je mnogo ličio na mačku. Na leđima mu je landarao stari, crn frak, s vrlo uzanim peševima; jednu ruku je držao na grudima, a drugom se neprestano hvatao za svoju visoku i tesnu mašnu od konjske dlake i s naporom je vrteo glavom. Nosio je čizme od kozje kože koje ne škripe i koračao je lako.

— Danas vas je tražio spahija Jaguškin, — reče dežurni.

— Hm, tražio? Pa šta je rekao?

— Rekao je da će, veli, pred veče svratiti kod Ćućureva i tamo će vas čekati. Moram, veli, da se porazgovaram s Vasilijem Nikolajićem o jednoj stvari, a o kakvoj stvari — nije rekao. Vasilije Nikolajić, veli, već zna.

— Hm! — primeti glavni blagajnik i priđe prozoru.

— Je li Nikola Jeremejev u kancelariji? — praču se u predsoblju jak glas, i preko praga koraknu čovek visoka rasta, očevidno ljut, nepravilna lica, ali izrazita i smela, dosta čisto odeven.

— Zar nije ovde? — upita on, razgledavši brzo unaokolo.

— Nikola Jeremić je kod gospođe, — odgovori blagajnik. — Šta vam treba, kažite meni, Pavle Andrejiću, možete meni reći... Šta hoćete?

— Šta hoću? Vi hoćete da znate šta ja hoću? (Blagajnik bolesno klimnu glavom). — Hoću da ga naučim pameti, tog nevaljalog trbonju, podlog opadača... Pokazaću mu kako se kleveta!

Pavle se spusti na stolicu.

— Šta vam je, šta vam je, Pavle Andrejiću? Umirite se... Kako vas nije sramota?... Ne zaboravljajte o kome govorite, Pavle Andrejiću! — poče mucati blagajnik.

— O kome? Marim ja što su njega unapredili za glavnog pisara! I našli su koga će unaprediti, nema se šta reći! E sad se može kazati, pustili jarca u kupus!

— Za Boga, za Boga, Pavle Andrejiću, za Boga! manite se... kakve su to gluposti?

— Gle teta-lije kako uvija repom!... Ja ću ga dočekati, — ljutito reče Pavle i udari rukom o sto. — A, pa evo ga, — dodade on pogledavši kroz prozorčić — mi o vuku, a vuk na vrata... Izvol’te, izvol’te! (On ustade).

Nikolaj Jeremić uđe u kancelariju. Lice mu se sijalo od zadovoljstva, ali spazivši Pavla on se malo zbuni.

— Zdravo, Nikola Jeremiću, — reče Pavle s naročitim naglaskom, idući mu polako u susret — zdravo.

Glavni pisar ne odgovori ništa. Na vratima se pokaza trgovčevo lice.

— A zašto mi ne izvolevate odgovoriti? — nastavljao je Pavle. — Uostalom, ne... ne, — dodade on — tako ne ide; vikom i psovkom ništa se ne može postići. Ne, bolje vi meni lepo recite, Nikola

Jeremiću, zašto me gonite? Zašto hoćete da me upropastite? No, ta govorite, govorite!

— Ovde nije mesto da se s vama objašnjavam, — dosta uzbuđeno odgovori glavni pisar, — a nije ni vreme. Samo se ja, otvoreno kažem, jednom čudim: otkud ste vi našli da ja vas hoću da upropastim ili da vas gonim? A i kako vas, na kraju krajeva, mogu goniti? Vi niste na službi u mojoj kancelariji.

— Taman posla, — odgovori Pavle — samo bi još to trebalo. Ali zašto ss pretvarate, Nikola Jeremiću?... Ta vi me dobro razumete...

— Ne, ne razumem.

— Ne, razumete.

— Ne, Boga mi ne razumem.

— Još cè kunete! Pa kad je dotle došlo, onda mi recite: da li se vi bojite Boga? Zašto ne date živeti onoj sirotoj devojci? Šta hoćete vi od nje?

— O kome vi to govorite, Pavle Andrejiću? — upita debeljko, praveći se da je iznenađen.

— Gle ti njega! kobajagi ne zna! Ja o Tatjani govorim. Bojte se Boga, — zašto se svetite? Stidite se: vi ste čovek oženjen, deca su vam velika kao ja, a ja neću ništa drugo... ja hoću da se oženim njom; ja časno postupam.

— Pa šta sam ja tu kriv, Pavle Andrejiću? Gospođa vam ne dopušta da se ženite: to je njena gospodska volja! Šta ja tu mogu?

— Šta vi tu možete? Kao da niste imali tajan dogovor sa onom starom veštícom ključarkom! Ko bajagi ne spletkarite, a? Recite, zar ne izmišljate protiv nezaštićene devojke svakojake izmišljotine? Nije li vašom milošću od pralje postala sudopera! I zar je ne biju i ne drže u grubom odelu no vašoj milosti?... Treba da vas je stid, star ste čovek! Ta svaki čas vas može udariti kaplja… Imaćete Bogu da date računa.

— Grdite, Pavle Andrejiću, grdite... Mislite da ćete još dugo moći grditi?

Pavle planu.

— Šta? hoćeš da mi pretiš? — ogorčeno progovori on. Ti misliš da te se ja bojim? Ne, bratac, nisi na takog naišao! Šta imam da te se bojim?... Ja ću svuda hleba naći. A ti — to je već druga stvar! Ti jedino ovde možeš živeti, i klevetati, i krasti...

— Gle kako se taj razmeće, — prekide ga pisar, koji takođe poče gubiti strpljenje; — feršel, običan feršel, ništavan vidar, a kad ga čuješ mislio bi Bog zna kaka sila!

— Da, feršel, ali bez toga feršela vaša bi milost sad trulila u groblju... I otkud me nadari đavo da ga izlečim — dodade on kroz zube.

— Ti mene izlečio?... Ne, ti si mene hteo otrovati; ti si mene alojem opio, — prihvati pisar.

— Pa šta ću, kad na tebe osim aloja ništa nije moglo dejstvovati.

— Aloje je lekarska uprava zabranila, govorio je dalje Nikola; — ja ću te još tužiti... Ti si me hteo ubiti — to ti ja kažem. Ali Bog nije dao.

— Ta dosta, dosta, gospodo, — poče blagajnik...

— Ostavi me! — dreknu pisar. On je mene hteo da otruje! Razumeš li ti to?

— Marim ja za to... Slušaj, Nikola Jeremejeve, — poče Pavle očajno — poslednji put te molim... doveo si me dotle da više ne mogu da izdržim. Ostavi nas na miru, razumeš li? Inače, tako mi Boga, jedan od nas će zlo proći, kažem ti.

Debeljko se razgoropadi.

— Ja se tebe ne bojim, — dreknu on; čuješ li ti, balavče! Ja sam i s tvojim ocem izašao na kraj, ja sam i njemu rogove sabio, — nek ti je to za primer razumeš!

— Ne diraj mi u oca, Nikola Jeremejeve, ne diraj!

— Gle sad! Je si li ti moj komandir?

— Kaže ti se, ne diraj!

— A tebi se kaže, nemoj da zabražđuješ... Makoliko ti mislio da si potreban gospođi, ako bude morala birati između nas dvojice, — ti si propao golube! Nikome nije dopušteno da diže bunu, razumeš li! (Pavle je drhtao od besa). A Tatjana devojka što je tražila to je i našla... Pričekaj, dobiće ona još!

Pavle jurnu napred s podignutim rukama i pisar se skljoka na pod.

— Okujte ga, okujte, — jauknu Nikola Jeremejev.

Ne mislim opisivati kraj tog prizora; bojim se da i ovako nisam povredio osećanje čitaoca.

Onog istog dana vratio sam se kući. Posle nedelju dana doznao sam da je gospođa Losnjakova ostavila kod sebe na službi i Pavla i Nikolu, a devojku Tatjanu je oterala u selo; mora biti da joj nije bila potrebna.

Mrgud

Vraćao sam se iz lova uveče, sam, na lakim taljigama. Do kuće mi je bilo ostalo još oko osam vrsta; moja dobra kasačica živo je kasala prašnjivim putem, frčući pokatkad i strižući ušima; umorno pseto, kao da je bilo privezano, ni koraka nije izostajalo iza zadnjih točkova. Nepogoda se spremala. Napred se polako dizao iza šume grdno veliki ljubičast oblak; nada mnom i meni na susret leteli su dugački, suri oblaci; vrbe su se nemirno njihale i lišće im je treperilo. Posle zagušljive zapare najedamput nasta vlažna hladovina; senke su brzo postajale sve crnje. Ja udarih kajasom po konju, spustih se u jarugu, pređoh suv potok, sav zarastao u vrbak, ispeh se gore i uđoh u šumu. Put je krivudao preda mnom između gustog leskovog žbunja već potonulog u mrak; odmicao sam s teškom mukom. Taljige su se truckale preko žila stogodišnjih hrastova i lipa, koje su neprestano presecale duboke uzdužne rupčage — tragove kolskih točkova, — konj mi se poče spoticati. Jak vetar iznenada zahuja u visini, drveće se uskomeša, krupne kišne kaplje oštro zalupaše, zapljeskaše po lišću, sinu munja i nepogoda poče da besni. Kiša poče liti kao iz kabla. Ja poterah korakom, ali uskoro se moradoh zaustaviti: moj konj stade da se zaglibljuje; nisam video ni prst pred nosom. Nekako se sklonim pod širok žbun. Šćućurivši se i umotavši lice, strpljivo sam čekao kraj nepogode, kad najedared, prema munji, učini mi se da vidim neku visoku priliku. Stadoh pažljivo gledati na tu stranu, — kad ona ista prilika kao da niče iz zemlje pored mojih taljiga.

— Ko je to? — upita zvonki glas.

— A ti koji si?

— Ja sam ovdašnji čuvar šuma.

Ja rekoh ko sam.

— A znam! vi idete kući.

— Kući. Ali vidiš kakva je nepogoda...

— Da, nepogoda, — odgovori glas.

Bela munja obasja čuvara šuma od glave do pete; odmah za njom odjeknu jak, kratak tresak troma. Kiša pljusnu dvaput jače.

— Neće skoro prestati, — nastavi čuvar.

— Šta da se radi?

— Pa da vas odvedem svojoj kući, — reče on otsečno.

— Pa dela, molim te!

— Samo vi sedite.

On stade pred konja, uhvati za oglavinu i povede ga s mesta. Mi se kretosmo. Ja sam se držao za jastuk od kola, koja su se ljuljala, „kao na moru čun”, i dovikivao sam psa. Sirota moja kobila s mukom je šljapkala nogama po blatu, klizala se, spoticala se; čuvar šuma se muvao pred rukunicama čas desno, čas levo, kao neka avet. Išli smo prilično dugo; naposletku se moj vođa zaustavi. — „Evo nas kod kuće, gospodine” — progovori on mirno. — Vrataoca zaškripaše, nekoliko pasa složno zalajaše. Podigoh glavu i pri blesku munje spazih omanju kućicu usred prostranog dvorišta, ograđenog plotom. Iz jednog prozorčeta slabo je izbijala svetlost. Čuvar šuma dovede konja do doksata i zakuca na vrata.

— Odmah, odmah! odazva se tanak glasić,raču se bat bosih nogu, zasovnica zaškripa i na pragu se pojavi devojčica od svojih dvanaest godina, u prostoj košulji, opasana krajcem, s fenjerom u ruci.

— Posvetli gospodinu, — reče joj on, — a ja ću vaše taljige oterati pod naslon.

Devojčica pogleda u mene pa ode u kuću. Ja pođoh pravo za njom. Čuvareva kuća bila je u stvari samo jedna soba, čađava, niska i prazna, bez police za spavanje i bez pregrada. Dronjav kožuh visio je na zidu. Na klupi je ležala puška jednocevka, u uglu je stojala gomila dronjaka; dva velika lonca bila su kraj peći. Luč je goreo na stolu, tužno svetlomrcajući. Na samoj sredini kuće visela je kolevka, privezana za kraj dugačke motke. Devojčica ugasi fenjer, sede na vrlo malu klupicu i poče desnom rukom ljuljati kolevku a levom popravljati luč. Pogledah oko sebe, — srce me zabole: nije prijatno ući noću u seljačku kuću. Dete je u kolevci disalo teško i ubrzano.

— Zar si ti ovde sama? — upitah devojčicu.

— Sama, — reče ona, tako da se jedva razumelo.

— Jesi li ti čuvareva kći?

— Jesam, prošapta ona.

Vrata zaškripaše i čuvar koraknu pognute glave preko praga. On podiže fenjer s poda, priđe k stolu i zapali fitilj.

— Vi bez sumnje niste navikli na luč? reče on i zatrese grguravom kosom.

Pogledah u njega. Retko mi se dešavalo da vidim tako kršnog čoveka. Bio je visoka rasta, plećat i divno razvijen. Ispod mokre i prtene košulje reljefno su se isticale njegove snažne mišice. Crna kovrdžava brada pokrivala je polovinu njegovog surovog i muškog lica; ispod sastavljenih širokih obrva smelo su gledale omanje smeđe oči. On se lako podboči i zaustavi se preda mnom.

Ja mu zahvalih i upitah ga kako mu je ime.

— Ime mi je Toma, odgovori on, — a zovu me Mrgud[69].

— A ti li si Mrgud?

Ja s udvojenom radoznalošću pogledah u njega. Od moga Jermolaja i od drugih ja sam često slušao priče o čuvaru šuma Mrgudu, koga su se svi okolni seljaci bojali kao žive vatre. Po njihovim rečima nije bilo u svetu čoveka koji poznaje svoj posao kao on: „Ne da ti izneti ni naramak suvadi; u koje hoćeš doba, ma u samu ponoć, bane kao iz vedra neba, i ne pomišljaj da se protiviš, — jak je, kažu, i okretan k’o vrag... I ničim ga ne možeš podmititi: ni pićem, ni novcem; neće ti on ni na kakav mamac. Već toliko puta su se dobri ljudi spremali da ga otprave na onaj svet, ali hoćeš — ne da se”.

Eto tako su govorili okolni seljaci o Mrgudu.

— Dakle, ti si Mrgud? — ponovih ja — ja sam, brate, slušao o tebi. Kažu da ti nikom ne opraštaš.

— Vršim svoju dužnost, odgovori on mrzovoljno, — ne može se badava jesti gospodarev hlebac.

On izvadi iza pojasa sekiricu, čučnu na pod i stade cepati luč.

— Zar ti nemaš domaćice? — upitah ga ja.

— Nemam, odgovori on i jako udari sekirom.

— Mora da je umrla?

— Nije... da... umrla je, dodade on pa okrete glavu na drugu stranu.

Ja ućutah; on podiže oči i pogleda u mene.

— Pobegla je s nekim varošaninom koji je ovud prošao, reče on s jetkim osmehom. Devojčica obori pogled; dete se probudi i poče plakati; devojčica priđe kolevci. — Na, podaj mu, — reče Mrgud,

tutnuvši joj u ruku prljav sisak. — Eto i njega je ostavila, nastavi poluglasno, pokazujući na dete. On priđe k vratima, zastade, pa se okrete.

— Bojim se, gospodine, — poče on, — da vi nećete hteti jesti naš hleb, a ja osim hleba...

— Ja nisam gladan.

— Pa kako vam drago. Spremio bih vam samovar, ali nemam šećera... Idem da obiđem vašeg konja.

On izađe i zalupi vratima. Ja i po drugi put razgledah oko sebe. Kućica mi se učini još jadnija nego malopre. Ljut zadah ohladnelog dima jedva mi je dao disati. Devojčica se nije micala s mesta niti je podizala očiju; pokatkad bi gurnula kolevku, bojažljivo je navlačila na rame košulju, koja joj je svaki čas spadala; njene bose noge visile su ne mičući se.

— Kako ti je ime? — upitah je ja.

— Ulita, odgovori ona, oborivši još više svoje tužno lice.

Čuvar uđe i sede na klupu.

— Nepogoda prestaje, — reče on, poćutavši malo; ako hoćete ja ću vas izvesti iz šume.

Ja ustadoh. Mrgud uze pušku i pogleda da li je potprašena.

— A šta ćeš s tim? — upitah ja.

— Pa kradu u šumi... Kod Kobiljeg Vrha[70] seku drvo, — dodade on, kao odgovarajući na moj začuđen pogled.

— Zar se čuje odavde?

— Čuje se iz dvorišta.

Iziđosmo zajedno. Kiša je bila prestala. U daljini su se još gomilale crne oblačine, pokatkad bi senule dugačke munje, ali nad našim glavama već se ovde-onde videlo tamnoplavo nebo, zvezdice su svetlucale kroz tanke oblake koji su brzo preletali. Iz mraka počeše da se pojavljuju obličja pokislog drveća, koje je vetar njihao. Počesmo osluškivati. Čuvar skide kapu i obori pogled. — „Eno... eno”, — progovori on najedared i pokaza rukom — „viš kakvu su noć izabrali”. — Ja nisam ništa čuo sem šuštanja lišća. Mrgud izvede konja ispod naslona. „Ovako mi još može i umaći” — dodade on glasno. — „Ja ću poći s tobom... hoćeš li?” — „Lepo”, — odgovori on

i stoznu konja, — „sad ćemo mi njega brzo uhvatiti, a posle ću vas ispratiti. Hajdmote!”

Pođosmo. Mrgud napred, ja za njim. Bog bi ga znao kako je raspoznavao put, ali samo se pokatkad zaustavljao i to samo radi toga da bi oslušnuo čuje li se sekira. „Eto vidite”, progunđa on kroz zube,

— „Čujete li? Čujete?” — „Ta gde?” — Mrgud smače ramenima. Siđosmo u jarugu, vetar se utiša za trenutak, — ravnomerni udarci jasno su dopirali do mojih ušiju. Mrgud pogleda u mene i odmahnu glavom. Pođosmo dalje po mokroj paprati i koprivi. Potmuo i otegnut tresak razleže se...

— Obori... promrmlja Mrgud.

Međutim nebo se sve više razvedravalo; u šumi se jedva nešto malo videlo. Mi naposletku izađosmo iz šume. — „Pričekajte ovde”, šapnu mi čuvar, saže se malo i izdigavši pušku izgubi se u žbunju. Ja se sav pretvorih u uho. Kroz neprestan šum vetra činilo mi se kao da čujem u blizini neke slabe zvuke: sekira je oprezno lupala po granama, točkovi od kola su škripali, konj je frkao... „Kuda ćeš? Stoj!” najedared zagrme snažni Mrgudov glas. — Drugi glas zapiska žalostivo kao u zeca... Poče gušanje. „A ne, ne, — neprestano je ponavljao Mrgud zaduvano, — nećeš mi umaći..Ja pojurih onamo otkud se čula vika i dotrčah, spotičući se, na bojno polje. Pored otsečenog drveta na zemlji, batrgao se nešto šumar; on je držao pod sobom kradljivca i pojasom mu vezivao ruke na leđima. Ja se primakoh. Mrgud ustade i uspravi ga na noge. Spazih nekakvog seljaka, mokrog, dronjavog, duge razbarušene brade. Bedno kljuse, dopola pokriveno nekom nezgrapnom asurom, stajalo je takođe tu, zajedno s kolima bez trapa. Šumar nije govorio ni reči; seljak je takođe -ćutao i samo je otresao glavom.

— Pusti ga, — šapnuh na uvo Mrgudu, — ja ću platiti za drvo.

Mrgud ćutke uhvati levom rukom konja za grivu na čelu, — a desnom je držao kradljivca za pojas. „Dede, okreći se paro!” Progovori on surovo. „Uzmite sekiru, eno je tamo” — promrmlja seljak. — „Što da propada!” — reče čuvar i podiže sekiru. Krenusmo se. Ja sam išao pozadi... Kiša stade opet promicati i ubrzo poče liti kao iz kabla. S teškom mukom stigosmo do kućice. Mrgud ostavi uhvaćeno kljuse nasred dvorišta, uvede seljaka u sobu, popusti čvor

od pojasa i namesti ga da sedi u uglu. Devojčica, koja je već bila zaspala pored peći, skoči i ćuteći i uplašeno stade gledati u nas. Ja sedoh na klupu.

— Ih, brate, kako lije, — reče šumar, — moraćete pričekati. Ne biste li malo legli?

— Hvala.

— Ja bih njega zbog vas zatvorio u sobičak — nastavi on, pokazujući na seljaka, — ali, eto, zasovnica je...

— Ostavi ga tu, ne diraj, — prekidoh ja Mrguda. Seljak pogleda na mene ispod oka. Ja se u sebi zarekoh da pošto-poto oslobodim jadnika. On je sedeo nepomično na klupi. Prema svetlosti od fenjera Morao sam razgledati njegovo ispijeno, naborano lice, nakostrešene žute obrve, nemirne oči, mršave udove... Devojčica leže na pod kod samih njegovih nogu i opet zaspa. Mrgud je sedeo pored stola, nalaktivši se. Popac je cvrčao u uglu... kiša je udarala po krovu i curila niz prozore; mi smo svi ćutali.

— Tomo Kuzmiću, — poče najedared seljak potmulim i rascepljenim glasom — o, Tomo Kuzmiću!

— Šta ćeš?

— Pusti me.

Mrgud ne odgovori.

— Pusti me... glad me naterala... pusti me.

— Znam ja vas, mrgodno odgovori čuvar, — celo je vaše selo tako — sve sam ovejani lopov.

— Pusti me, — ponavljao je seljak, — nastojnik... upropašćeni smo, sasvim smo upropašćeni... pusti me!

— Upropašćeni!... Niko ne treba da krade.

— Pusti me, Tomo Kuzmiću... ne ubijaj me. Vaš će me znaš i sam sasvim satrti.

Mrgud se okrete. Seljak se trzao kao da ga je groznica tresla. On je tresao glavom i disao je nejednako.

— Pusti me, — ponovi on tužno i očajno; pusti me, tako ti Boga, pusti me! Platiću, da, Boga mi. Tako mi Boga od gladi... dečica mi cvile znaš i sam. Teško je živeti, ne može gore biti.

— A ti onda ne idi da kradeš.

— Bar mi konja pusti — nastavi seljak, to mi je sve što imam!

— Kaže ti se da ne može. Ni ja nisam svoj gospodar: kazniće me. A i vas ne treba maziti.

— Pusti me! Nevolja, Tomo Kuzmiću, nevolja, Boga mi, ovaj... pusti me!

— Znam ja vas!

— Ama pusti me!

— Eh, na šta tu vazdan da se s tobom objašnjavam; sedi s mirom, jer znaš meni ne treba mnogo! Zar ne vidiš gospodina?

Jadnik se pokunji... Mrgud zevnu i metnu glavu na sto. Kiša nikako da prestane. Čekao sam da vidim šta će biti.

Seljak se najedamput ispravi. Oči mu senuše a lice se zacrvene. „E na na, jedi, na, zajazi se, na”, poče on zažmirivši i otombolji usne; — „na ubico prokleti, pij hrišćansku krv, pij!”

Šumar se okrete.

— Tebi velim, tebe Azijate, krvopilče, tebi!

— Jesi li ti pijan, šta li ti je, kad si napao da me grdiš? — progovori šumar začuđen. — Jesi li. poludeo, šta li ti je?

— Pijan!... Valjda za tvoje pare, zlikovče prokleti, zveru, zveru, zveru!

— Ah, ti... ta sad ću te!...

— Marim ja? Svejedno, ja sam i tako propao; kud sam pristao bez konja? Umlati me — jedared se mre; umro od gladi ili ovako — svejedno mi je. Nek sve propadne, žena, deca — nek sve pocrka... A ti pričekaj, pašćeš nam šaka!

Mrgud se diže.

— Udri, udri, — nastavi seljak divljim glasom; — udri, evo na, udri... Devojčica brzo skoči s poda i upilji se u njega. Udri, udri!

— Da ćutiš! — zagrme čuvar i pođe dva koraka.

— Ta ostavi, ostavi, Tomo, povikah ja; — ne diraj ga... nek ide s milim Bogom!

— Neću da ćutim, — nastavi nesrećnik. — Sve jedno mi je, i tako moram skapati. Zlikovče, zveru, što ne crkneš jedared... Ali pričekaj, nećeš se ni ti dugo razmetati, i ti ćeš jednom zategnuti konopac, pričekaj samo!

Mrgud ga uhvati za rame... Ja poleteh da odbranim seljaka...

— Ne dirajte, gospodine! — viknu na mene čuvar.

Ja se ne bih poplašio njegove pretnje i već sam bio pružio ruku, ali na moje veliko iznenađenje on jednim pokretom ruke smače pojas sa seljakovih laktova, ščepa ga za vrat, nabi mu kapu na oči, otvori širom vrata, pa ga izbaci napolje.

— Vuci se do vraga, i ti i tvoj konj! — viknu on za njim, — samo pazi drugi put ću te...

On se vrati u kuću i stade nešto tražiti u uglu.

— E, Mrgude, — rekoh ja naposletku, — baš si me iznenadio; ti si, kao što vidim, krasan čovek.

— Eh, ostavite, gospodine, prekide me on zlovoljno; — nemojte, molim vas, samo nikom kazivati. Nego, da ja vas ispratim, dodade on, — izgleda da nećete skoro dočekati prestanak kiše...

U dvorištu zatandrkaše točkovi seljačkih kola.

— Eno ga, odvuče se! — progunđa on; a pokazaću ja njemu!...

Kroz pola sata on se oprosti sa mnom pri izlasku iz šume.

Dve spahije

Ja sam već imao čast, ljubazni čitaoci, da vas upoznam s nekim od moje gospode suseda; na zato mi dopustite da vas sad ovom prilikom (mi pisci uvek nađemo priliku) upoznam sa još dvojicom spahija, kod kojih sam često lovio. To su vrlo valjani i ispravni ljudi, koje je uvažavalo nekoliko srezova.

Prvo ću vam opisati general majora u ostavci Većeslava Ilarionovića Hvalinskog. Zamislite čoveka visokog i koji je nekad bio vitak, a sad je unekoliko oćiškavio, ali još nije oronuo, čak nije ni star; čoveka zrelih godina, u najlepšem dobu, kao što se kaže. Istina, nekad pravilne i prijatne crte lica nešto su se izmenile, obrazi su mu se obesili, česte bore se nahvatale u luk oko očiju, nekih zuba već nema, kao što je rekao Sadi, ako je verovati Puškinu; zatvoreno-plava kosa, ukoliko se još očuvala, pretvorila se u ljubičastu, zbog upotrebe tečnosti, kupljene na romjonskom konjskom vašaru kod Jevrejina koji se pravio da je Jermenin. Ali, Većeslav Ilarionović ide lako, smeje se glasno, zvecka mamuzama, uvrće brkove, i naposletku kaže za sebe da je stari konjanik, a međutim zna se da pravi starci nikad neće kazati da su stari. Nosi obično dugačak kaput na struk, zakopčan do guše, visoku vratnu maramu s uštirkanim okovratnicima i sive pantalone vojničkog kroja sa sjajnim pegama; šešir namiče pravo na čelo, ostavljajući sav potiljak nepokriven. On je vrlo dobar čovek, ali dosta čudnovatih pojmova i navika. Na primer: on sa spahijama koji su siromašniji ili nemaju čina, nikako ne može da se ponaša kao sa sebi ravnim ljudima. Razgovarajući s njima on ih obično gleda iskosa, pritiskujući jako obraz o kruti i beli okovratnik; ili najedared ih odmeri jasnim i ukočenim pogledom, poćuti i mrdne celom kožom ispod kose na glavi; čak i reči drukčije izgovara nego drugi ljudi, Pa: na primer ne kaže: „zahvaljujem, Pavle Vasiliću” ili „izvolite ovamo, Mihailo Ivaniću”, već: „hvaljujem Pal Asiljić”, ili „zvolte ovamo, Mihal Vanić”, — a s ljudima koji su na još nižim društvenim stepenicama, on se ponaša još čudnovatije: na njih on nikako i ne gleda, i pre nego što im kaže šta želi, ili izda naredbu, nekoliko puta uzastopce zabrinuto i sanjalački ponovi: „Kako ti je ime?... Kako ti je ime?”, udarajući neobično oštro glasom na prvu reč „kako”, a ostale izgovarajući vrlo brzo, što čini da sav njegov govor

liči na pućpurikanje prepelice mužjaka. On. je žustar i strašno je gramziv, a rđav ekonom; za upravnika svoga imanja uzeo je isluženog narednika Malorusa, neobično glupa čoveka. Uostalom, u ekonomiji još niko kod nas nije pretekao jednog petrogradskog visokog činovnika, koji je, opazivši iz izveštaja svoga nastojnika, da se kod njega na imanju šupe za sušenje žita često pale, zbog čega mnogo hrane propada — izdao najoštriju naredbu da se u buduće snopovi ne meću u šupu, pre nego što se vatra ne ugasi. Isti taj velikodostojnik naumi jedared da zaseje sva svoja polja makom, na osnovu vrlo prostog po izgledu računa: mak je skuplji od raži, znači korisnije je sejati mak. Tako isto on je naredio svojim podanicama seljankama da nose kokošnik no mustri koja mu je poslata iz Petrograda; i zaista na njegovim imanjima žene još i danas nose kokošnike... samo povrh konđe...

Nego da se vratimo Većeslavu Ilarionoviću. Većeslav Ilarionović je strašan ženskaroš i, čim opazi u svojoj sreskoj varoši na šetalištu lepu žensku, odmah poleti za njom, ali onog časa počne hramati, — to je ono što je neobično. Voli i da se karta, ali samo s ljudima nižeg položaja; jer oni njemu govore: „Vaša preuzvišenost!” a on njih grdi i čita im bukvicu, koliko mu srce hoće, a kad mu se desi da se karta s gubernatorom, ili s kakvim višim čikovnikom, — na njemu se izvrši čudna promena: i smeška se, i glavom klima, i u oči im gleda — prosto slađi od meda... Čak i kad gubi, on ss ne žali. Većeslav Ilarionović čita malo, pri čitanju neprestano miče obrvama i brkovima, kao da tera talas po licu odozdo na više. Naročito je neobično to talasasto kretanje na licu Većeslava Ilarionovića, kada (naravno pred gostima) letimično pregleda stupce „Žurnal de Deba”. Na plemićskim izborima igra on dosta značajnu ulogu, ali se zbog tvrdičenja nikad ne prima uglednog položaja predvodnika plemićskog u srezu. „Gospodo”, — govori on obično plemićima koji ga mole da se primi, i to kaže glasom punim pokroviteljstva i samostalnosti, — „mnogo vam zahvaljujem na počasti, ali ja sam se rešio da svoje slobodno vreme provedem u samoći”. I kazavši te reči, mane glavom na desno i na levo, a zatim dostojanstveno nasloni glavu i obraze na visoku jaku.

U mladosti je bio ađutant kod neke važne osobe, koju i danas i ne zove drukčije nego po imenu i po ocu; kažu, kao da on nije vršio

samo ađutantske dužnosti, već da je obučen u punu paradnu uniformu i čak potpuno zakopčan, pario svoga šefa u kupatilu, ali ko bi svetu sve verovao. Uostalom, i sam đeneral Hvalinski ne voli da govori o svom službovanju, što je uopšte prilično čudnovato; ni u ratu on, izgleda, nije bio. Đeneral Hvalinski živi u omanjoj kući sam; bračne sreće u svom životu nije osetio i zato ga još smatraju za mladoženju, i to za zgodnog mladoženju. Zato njegova ključarica, žena od svojih trideset i pet godina, crnooka, crnih obrva, punačka, sveža i s brčićima, radnim danima nosi uštirkane haljine, a nedeljom meće i muselinske rukave.

Zgodan je Većeslav Ilarionović na velikim svečanim ručkovima, koje priređuju spahije u čast gubernatora i drugih vlasti: tu je on, može se reći, potpuno kao kod svoje kuće. Obično on u takim prilikama sedi, ako ne baš s desne strane gubernatora, a ono ne odveć daleko od njega; u početku ručka više pazi na svoje dostojanstvo i, zabacivši se unazad, ali ne okrećući glave, iskosa baca poglede po okruglim potiljcima i uspravnim jakama gostiju; ali se zato pri kraju ručka razveseli, počinje da se smeška na sve strane (prema gubernatoru se smeškao u početku ručka), a ponekad nazdravlja lepom polu, ukrasu naše planete, po njegovim rečima.

Isto tako zgodan je đeneral Hvalinski u svima svečanim i zvaničnim prilikama na ispitima, skupovima i izložbama; a veštak je i u prilaženju svešteniku radi blagoslova. Na raskrsnicama, prelazima preko reke i drugim sličnim mestima momci Većeslava Ilarionovića ne galame, ne viču, već naprotiv, razmičući narod ili zovući kola, govore prijatnim baritonom iz grla: „Molim, molim, napravite mesta da prođe đeneral Hvalinski”, ili „ekipaž đenerala Hvalinskog”... Ekipaž Hvalinskog, istina, dosta je starinskog oblika; na lakejima je livreja bila dosta izlizana (da je ona siva s crvenim ispuskama, ne treba valjda ni spominjati); konji su takođe pomatori, i dosta su vukli za svoga života, ali Većeslav Ilarionović i ne polaže mnogo na kicoštvo i smatra čak da njegovom položaju ne dolikuje bacati prašinu u oči. Naročitog govorničkog dara Hvalinski nema, ili, može biti, nema prilike da pokaže svoju rečitost; jer on ne samo što ne trpi prepirke, nego neće da čuje ni za kakve primedbe, i marljivo se kloni svakih drugih razgovora, naročito s mladim ljudima. A tako je zaista i sigurnije, jer je s današnjim svetom prava muka: začas zaboravi ko

je stariji i izgubi poštovanje. Pred licima višeg položaja Hvalinski većinom ćuti, a licima nižim, koja, kako izgleda, prezire, ali s kojima se jedino i poznaje, govori otsečno i oštro, neprestano upotrebljavajući izraze, kao što su ovi: „Ali vi tu koješta govorite” ili: „Ja se naposletku nalazim prinuđen, štovani moj gospodine, predočiti vam” ili: „Najzad vi ipak treba da znate s kim imate posla”, i dr. Naročito ga se boje poštari, stalni porotnici i starešine stanica. Kod svoje kuće on nikog ne prima i živi, kao što se čuje, kao tvrdica. Pa i pored toga on je divan spahija. „Stari službenik”, čovek nesebičan, s utvrđenim pravilima, vieux grognard[71], vele za njega susedi.. Jedino guberniski državni tužilac dopušta sebi da se osmehne kad se pred njim pomenu odlične i solidne osobine đenerala Hvalinskog, — ali šta sve neće učiniti zavist!...

Nego, da pređemo sad na drugog spahiju.

Mardarije Apolonić Stegunov ničim nije bio nalik na Hvalinskog; on teško da je gde bio u službi i nikad nije smatran za lepa čoveka. Mardarije Apolonić je omalen starčić, bucmast, ćelav, sa dvostrukim podvoljkom, mekanim ručicama i priličnim trbuščićem. On je vrlo gostoljubiv i veliki šaljivčina; živi, kao što se kaže, za svoj groš; i zimi i leti nosi prugast šlafrok, postavljen vatom. Samo u jednom se on podudara s đeneralom Hvalinskim: i on je neženjen. Ima pet stotina duša. Mardarije Apolonić zanima se svojim imanjem dosta površno; da ne bi izostao iza svoga vremena, kupio je pre deset godina, kod Butenopa u Moskvi, vršaću mašinu, zatvorio je u šupu, pa se tim zadovoljio. Samo kad je lep letnji dan, ponekad naredi da se upregnu laka kola, pa se odveze u polje da vidi letinu i da nabere različka. Živi Mardarije Apolonić sasvim po starinski. I kuća mu je neka starinska građevina: u predsoblju, kao što je red, miriše na kvas, na lojane sveće i kožu; tu je odmah na desno bife sa lulama i ubrusima; u trpezariji su porodični portreti, muve, velika saksija zdravca i raštimovan klavir; u gostinskoj sobi su tri divana, tri stola, dva ogledala i promukao časovnik, s pocrnelim emaljom i bronzanim, graviranim skazaljkama; u kabinetu je sto sa hartijama, španski zid plavičaste boje, oblepljen sličicama, koje su izrezane iz raznih knjiga prošlog stoleća, ormani s plesnivim knjigama, paucima i crnom

prašinom, naduvana naslonjača, talijanski prozor i zakovana vrata što vode u baštu... Jednom rečju, sve kao što je već red.

Slugu u Mardarija Apolonića ima vrlo mnogo i svi su obučeni po starinski: u dugačke plave kaftane s visokim jakama, pantalone tamne boje i vrlo kratke, žućkaste prslučiće. Oni govore gostima: „baćuška”. Imanjem mu upravlja nastojnik, seljak s dugačkom bradom koliko i kožuh; kućom mu upravlja starica, povezana cimetastom maramom, zbrčkana lica i tvrdica. U konjušnici ima Mardarije Apolonić trideset konja raznog kalibra; izvozi se u kolima od dve hiljade i pet stotina kila, koja su domaći proizvod. Goste dočekuje vrlo rado i časti ih usrdno, to jest tako da gosti, zbog naročitih osobina ruske kujne, ne mogu ničim drugim da se zanimaju nego preferansom. On sam ničim se nikad ne zanima, čak je i „Sanovnik” prestao čitati. Ali takih spahija ima još prilično mnogo, pa će me ko zapitati, otkud sam ja počeo govoriti o njemu i zašto?... Pa zato, dopustite da vam umesto odgovora ispričam o jednoj svojoj poseti kod Mardarija Apolonića.

Došao ja jednom k njemu leti, tako oko sedam časova uveče. Kod njega tek što je otsluženo bdenije, i sveštenik, mlad čovek, vrlo bojažljiv no svoj prilici tek što je svršio bogosloviju, sedeo je u gostinskoj sobi pored vrata, na samom krajičku stolice. Mardarije Apolonić, kao i obično, vrlo me ljubazno dočeka; on se iskreno radovao svakom gostu, a i bio je preko mere dobar čovek. Sveštenik ustade i dohvati šešir.

— Pričekaj, pričekaj, baćuška, poče Mardarije Apolonić, ne puštajući moju ruku; — nemoj ići... Rekao sam da ti donesu rakije.

— Ja ne pijem, zbunjeno promrmlja sveštenik i pocrvene do ušiju.

— Koješta! odgovori Mardarije Apolonić; — Miška! Juška! rakije baćuški!

Juška, visok i suvonjav starac od svojih osamdeset godina, uđe s čašicom na zagasito obojenom poslužavniku, išaranom pegama boje mesa.

Sveštenik poče da odbija.

— Pij, baćuška, ne mlati se, nije to lepo, primeti spahija prekorno.

Siromah mladić pokori se.

— A sad, baćuška, možeš ići.

Sveštenik se poče klanjati.

— No, dobro, dobro, idi!... Divan čovek, nastavi Mardarije Apolonić, vrlo sam zadovoljan s njim; samo jedno ne valja — još je mlad. A kako ste mi vi baćuška?... Šta vi radite, kako ste? Hajd'mo na balkon — gle kako je divno veče.

Iziđosmo na balkon, sedosmo i počesmo razgovor. Mardarije Apolonić pogleda dole s balkona i najedared se strašno uzbudi.

— Čije su to kokoši? Čije su to kokoši? povika on; — čije to kokoši idu po bašti?... Juška! Juška! Idi odmah vidi čije ono kokoši idu po bašti?... Čije su to kokoši? Koliko sam puta zabranjivao, koliko sam govorio!

Juška otrča.

— Kakav je to nered! — ponavljao je Mardarije Apolonić; to je strašno!

Nesrećne kokoške, sećam se kao da je sad, dve pirgave i jedna bela kaporasta, sasvim mirno su hodale ispod jabuka, pokatkad izražavajući svoja osećanja otegnutim rakoljenjem, kad odjedared Juška gologlav s batinom u ruci, i još trojica punoletnih dvorskih slugu svi zajedno sloški jurnuše na njih. Nasta lom. Kokoši su krekale, lupale krilima, kakotale da uši zaglunu; sluge su trčale, spoticale ce; gospodin s balkona derao se kao lud: „Drži, drži! drži, drži! drži, drži, drži!... Čije su to kokoši, čije su to kokoši?” — Naposletku jednom sluzi pođe za rukom da uhvati kaporastu kokoš, pritisnuvši je grudima uza zemlju, a u isto vreme preko baštenskog plota sa ulice preskoči devojčica od svojih jedanaest godina, sva razbarušena i s prutom u ruci.

— A, eto čije su kokoši! pobedonosno uzviknu spahija; — Jermile kočijaša su kokoši! Eno poslao svoju Natalku da ih istera... Razume se, nije poslao Parašu, dodade spahija poluglasno i značajno se nasmeši.

— E, Juška! ostavi kokoš, uhvati mi Natalku.

Ali, pre nego što je zaduvani Juška stigao do uplašenog devojčeta, — odnekuda ispade ključarka, dokopa je za ruku i nekoliko puta šljepi jadnicu po leđima...

— A tako, tako, — reče spahija; — a, a, a! a, a, a!...

— A kokoš joj uzmi, Avdokija, — dodade on gromkim glasom, i sa zadovoljnim licem okrete se meni; — ala je ovo, baćuška, bila

hajka, a? — Čak sam se oznojio, pogledajte.

I Mardarije Apolonić pršte u smeh.

Ostadosmo na balkonu. Veče je bilo doista neobično lepo.

Doneše nam čaj.

— Recite mi, počeh ja, — Mardarije Apoloniću, jesu li ono vaši seljaci iseljeni, eno onamo na putu iza jaruge?

— Moji su... A što pitate?

— Pa kako vi to, Mardarije Apoloniću, ta to je grehota, kućice su seljacima date rđave, tesne; nigde drveta unaokolo, čak nema ni bare za potapanje konoplje. Samo jedan bunar, pa i on ne valja. Zar ne nađoste drugo mesto?... I još kažu da ste im čak i stara konopljišta oduzeli.

— A šta mogu sa tim razgraničavanjem? — odgovori mi Mardarije Apolonić. Meni se to razgraničavanje evo ovde popelo. (On pokaza na svoj potiljak). I nikakve koristi ne vidim od tog razgraničavanja. A što sam im oduzeo konopljišta i što im nisam iskopao nekakvu baru za potapanje konoplje, — to, baćuška, i ja sam znam. Ja sam čovek prost, — postupam po starinski. Po mome mišljenju: ako si spahija — budi spahija, a ako si seljak — budi seljak... Tako je to.

Na takav jasan i ubedljiv razlog nije se, razume se, imalo šta odgovoriti.

— A posle toga, — nastavi on, — i seljaci su rđavi, uvek pod nadzorom. Naročito dve porodice; još moj pokojni otac, Bog mu dao carstvo nebesko, nije ih mario, nikako nije mario. A ja imam jedan pouzdan znak: ako je otac lopov, i sin je lopov, — pa mislite vi kako hoćete... O, krv, krv je krupna stvar!

Za to vreme vazduh se sasvim utišao. Samo bi pokatkad vetar prostrujao i zamirući poslednji put oko kuće doneo do naših ušiju zvuk ravnomernih i čestih udara, koji su se razlegali u pravcu konjušnice. Mardarije Apolonić upravo je bio prineo ustima tanjirić, u koji je bio usuo čaja, i već je bio raširio nozdrve, bez čega, kao što se zna, ni jedan pravk Rus ne srče čaj, — ali se zaustavi, oslušnu, mahnu glavom, srknu i ostavljajući tanjirić na sto, reče s najdobroćudnijim osmehom, i kao da nehotice prati udarce: Opauči, — opauči — opauči! Opauči — opauči! Opauči — opauči!

— Šta je to? — upitah ja iznenađen.

— Ta znate, kažnjavaju po mojoj naredbi jednog ugursuza... Poznajete li Vasu bifetčika?

— Kojeg Vasu?

— Pa onog što nas je onomadne služio za ručkom. Onaj što ima velike zulove.

Ni najljuće ogorčenje ne bi izdržalo pred vedrim i krotkim pogledom Mardarija Apolonića.

— Šta je vama, mladiću, šta je? — poče on, odmahujući glavom. Jesam li ja zlikovac, šta li, kad me tako gledate? Ko ljubi taj i kazni, znate i sami tu izreku.

Posle pola sata oprostio sam se s Mardarijem Apolonićem. Prolazeći kroz selo, spazih bifetčika Vasu. On je išao ulicom i krckao lešnjike. Ja rekoh kočijašu da zaustavi konje, pa ga pozvah.

— Je li, prijatelju, tebe su danas kaznili? — upitah ga.

— A otkud vi znate?

— Rekao mi tvoj gospodar.

— Baš sam gospodar?

— Pa zašto je naredio da te kazne?

— A zaslužio sam, baćuška, zaslužio. Kod nas se za sitnice niko ne kažnjava; takve uredbe kod nas nema, — â-â! Naš gospodar nije takav; naš gospodar je... takog gospodara nećeš naći u celoj guberniji.

— Teraj! — rekoh kočijašu.

„Eto ti stare Rusije!” — razmišljao sam usput.

Lebeđanj

Jedna od glavnih koristi lova, ljubazni moji čitaoci, jeste u tome što zbog njega morate neprestano da idete iz mesta u mesto, što je za besposlena čoveka vrlo prijatno. Istina, pokekad (osobito kad je kišovito vreme) nije baš prijatno potucati se po seoskim putevima, ići „prečicama”, kud niko nije prolazio, zaustavljati svakog seljaka na koga naiđeš i pitati ga: „Ej, prijatelju! Kako bismo mogli doći u Mordovku?” A u Mordovki raspitivati tupoumnu seljanku (radini su svi na njivama): je li daleko do drumskih mehana i kako se može stići do njih, — pa prošavši desetak vrsta, umesto u drumskoj mehani naći se u spahiskom, strašno zapuštenom seocetu Hudobubnovu, na najveće iznenađenje čitavog čopora svinja, zaglibljenih do ušiju u tamnomrkom blatu nasred ulice, koje nimalo nisu očekivale da će ih neko uznemiriti. Isto tako nije prijatno prelaziti preko mostića koji se tresu i savijaju pod nogama, silaziti u jaruge, gaziti preko glibavih potoka; nije prijatno voziti se čitav dan i noć po zelenkastom moru drumova ili, sačuvaj Bože, ostati zaglibljen po nekoliko časova pred šarenim putokazom na kome stoje brojevi 22 na jednoj i 23 na drugoj strani; nije prijatno po čitave nedelje hraniti se jajima, mlekom i toliko hvaljenim raženim hlebom... Ali, sve te neugodnosti i nedaće isplaćuju se koristima i zadovoljstvima druge vrste. Uostalom, da pređemo na samu priču.

Zbog svega što sam maločas rekao, nije potrebno da objašnjavam čitaocu kako sam pre pet godina dospeo u Lebeđanj, u jeku vašara. Mi lovci možemo jednog lepog jutra poći iz svoga više ili manje rodbinskog imanja s namerom da se vratimo odmah sutradan uveče, pa malo po malo, neprestano pucajući na šljuke, stići naposletku do blagoslovenih obala Pečore; uz to je svaki ljubitelj puške i psa strastan poštovalac najplemenitije životinje na svetu: konja. I tako, ja stignem u Lebeđanj, zaustavim se u gostionici, preobučem se i uputim se na vašar. (Gostioničarski sluga, dugačak i suvonjav mladić od svojih dvadeset godina, sa slatkim nosnim tenorom, već mi je stigao da saopšti da su njihova svetlost knez N, remonter[72] ***-ga puka, otseli kod njih u gostionici, da je mnogo druge gospode stiglo, da uveče cigani pevaju i da se u pozorištu

daje pan Tvardovski, da su konji, kažu, na ceni, — uostalom dovedeni su dobri konji.

Na vašarištu su se otezali beskrajni redovi kola, a za kolima konji svih mogućih vrsta: kasači, ergelski, teški teretni, rabadžiski, kočijaški i prosti seljački. Neki su uhranjeni i glatki, probrani prema boji, pokriveni raznobojnim pokrovcima, nakratko privezani za visoke napore, plašljivo pogledajući iskosa nazad na dobro poznate im bičeve svojih gazda-džambasa; spahiski konji, koje su stepski plemići poslali iz daljine od sto do dvesta vrsta, pod nadzorom kakvog drljavog kočijaša i dva ili tri tupouma konjušara, mahali su svojim dugim vratovima, trupkali nogama, grizli od dosade pregrade; vjatski alati tiskali su se jedni uz druge; dostojanstveni i nepomični kao lavovi stajali su kasači, širokih sapi, talasastih repova i kosmatih kopita, pulijasti zelenci, vranci, dorati. Poznavaoci su se s poštovanjem zaustavljali pred njima. Na prolazima između poređanih kola gurali su se ljudi svakojakih poziva, godina i izgleda: džambasi, u plavim kaftanima i visokim kapama lukavo su pogledali i iščekivali kupce; buljooki, kudravi cigani muvali su se tamo amo kao mahniti, gledali konjima u zube, podizali im noge i repove, vikali, svađali se, kalauzili, bacali kocku ili se uvijali oko kakvog remontera u kačketi i vojničkom šinjelu s dabrovim krznom. Snažan kozak štrčao je na mršavom paripu jelenskog vrata i prodavao ga je „sasvim” t. j. sa sedlom i uzdom. Seljaci, u kožusima podrtim pod miškom, svojski su se gurali kroz gomilu, natrpali se po desetorica na kola, u koja je upregnut konj što ga treba „isprobati”, ili su se negde u strani, uz pomoć okretnog ciganina, cenjkali do iznemoglosti sto puta uzamance, pljeskali se šakama, držeći se nepopustljivo svaki svoje cene, a za to vreme je predmet njihovog cenjkanja, bedno kljuse, pokriveno nekom zgužvanom asurom, samo žmirkalo očima, kao da se sve to njega nije ticalo... A stvarno, zar njemu nije svejedno ko će ga tući! Spahije široka čela i ofarbanih brkova i dostojanstvenih izraza, u konfederatkama[73] i kamiljim dugim kaputima, obučenim samo na jednu ruku, milostivo su počinjali razgovor sa trbušatim trgovcima u filcanim šeširima i zelenim rukavicama. Oficiri raznih pukova takođe su se tuda muvali; neobično dugačak oklopnik, nemačkog porekla, hladnokrvno je pitao hromog džambasa, koliko

on želi dobiti „za ovog riđu”? Plavi husarčić od svojih devetnaest godina tražio je logova za svoga mršavog ravana; kočijaš u plitkom šeširu, obvijenom paunovim perom, u tamnomrkoj haljini i s kožnim rukavicama bez prstiju, zadenutim za uzan zelen pojas, tražio je rudnog konja za trojku. Kočijaši su pleli svojim konjima repove, kvasili grive i davali učtive savete gospodi. Oni koji su se pogodili, žurili su u gostionicu ili u krčmu, svaki prema svome stanju... I sve se to muvalo, deralo, komešalo, svađalo i mirilo, psovalo i smejalo u blatu do kolena. Ja sam hteo da kupim tri dobra konja za svoja kola: moji su počeli bili poluštati. Nađoh dva, a trećeg nisam mogao izabrati. Posle ručka, koji ne smem opisivati (još Enej je znao kako je neprijatno sećati se minulih jada), pređem u takozvanu kafanu, gde su se svako veče skupljali remonteri, imaoci ergela i drugi namernici. U bilijarskoj sobi, punoj sivih talasa duvanskog dima, bilo je dvaestak ljudi. Tu su bili raspojasani mlade spahije u madžarskim kabanicama i sivim pantalonama s dugim zulovima i namazanim brčićima, koji su otmeno i smelo gledali oko sebe; tu su drugi plemići u kozačkom odelu, s neobično kratkim vratovima i uraslim očicama, koji su jedva disali od sala; trgovčići su sedeli u strani, što se kaže „na oprezu”; oficiri su slobodno razgovarali jedan s drugim. Bilijara je igrao knez I., mlad čovek od svojih dvadeset dve godine, vesela i malo prezriva lica, raskopčana kaputa na struk, s crvenom svilenom maramom i širokim kadifenim šalvarama; igrao je s poručnikom u ostavci Viktorom Hlopakovom.

Poručnik u ostavci Hlopakov, omalen, crnpurast i mršav čovek od svojih trideset godina, crne kose, mrkih očiju i tupa prćasta nosa, marljivo posećuje izbore i vašare. On skakuće kad ide, hitro odmahuje svojim oblim rukama, kapu nosi naero i posuvraća rukav svog vojnog kaputa na struk, postavljenog plavičastim kolenkorom[74]. Gospodin Hlopakov ume vešto da se umili bogatim petrogradskim vetrogonjama, puši, pije i karta se s njima, govori im „ti”. Zašto ga oni vole, dosta je teško razumeti. On nije pametan, nije čak ni smešan; a nije zgodan ni za budalu. Istina, prema njemu se ponašaju prijateljski — nemarno, kao s dobrim, ali beznačajnim čovekom; druže se s njim dve-tri nedelje, a zatim najedared prestanu da mu se javljaju, čak se i on njima ne javlja. Osobenost poručnika

Hlopakova je u tome što on čitavu godinu dana, a nekad i dve, upotrebljava jedan isti izraz, i kad ima mesta i kad nema, izraz koji nimalo nije zanimljiv, ali koji, Bog bi znao zašto, sve nasmeje. Pre osam godina on je na svakom koraku govorio: „Moje vam počitovanje, najpokornije blagodarim” i tadašnji njegovi zaštitnici svaki put su pucali od smeha i terali ga da ponovi „moje počitovanje”, posle je počeo upotrebljavati dosta složen izraz: „a ne, to vi, ovaj, keskese[75], — to je ispalo, ispada”, sa isto onako sjajnim uspehom; posle dve godine izmislio je novu šaljivu rečenicu: „Ne vu žeste na[76], čoveče boži opšiven u jagnjećoj koži” i t. d. I zamislite! Te, kao što vidite, sasvim obične rečice njega hrane, poje i odevaju. (Svoje imanje on je davno proćerdao i sad živi jedino na račun svojih prijatelja!). Imajte na umu da se on nije odlikovao baš nikakvim drugim privlačnim osobinama; istina, on popuši dnevno po sto lula žukova[77], a kad igra bilijara diže desnu nogu iznad glave i nišaneći besno trza takom iznad ruke, — ali ne mari svaki za takve vrline. Pije takođe dobro... ali se u Rusiji nije teško time odlikovati... Jednom rečju, za mene je njegov uspeh prava zagonetka... Jedno mu se mora priznati: oprezan je, ne pronosi glasove, ni o kom neće kazati nijedne rđave reči...

„No, pomislih kad spazih Hlopakova, — kakva li mu je sad uzrečica?”

Knez napravi belu.

— Trideset i nijednu! — viknu sušičavi marker tamna lica i olovne boje pod očima.

Knez s treskom protera žutu kroz krajnju rupu na bilijaru.

— Aha! odobravajući zakrklja celim telom gojazni trgovac, koji je sedeo u uglu za rasklimatanim stočićem na jednoj nozi, zakrklja pa se uplaši. Ali, srećom, niko ga nije opazio. On odahnu i pogladi bradicu.

— Trideset šest i vrlo malo! — povika marker kroz nos.

— A, šta veliš prijatelju? — upita knez Hlopakova.

— Šta velim? Pa dabome rrrrakaliooon, baš rrrrakaliooon!

Knez prsnu u smeh.

— Kako, kako, ponovi!

— Rrrrakalion! — zadovoljno ponovi poručnik u ostavci.

„To mu je, dakle, nova uzrečica!” — pomislih ja.

Knez satera crvenu u rupu.

— Eh! ne tako, kneže, ne tako, zamuca najedared plavi oficirčić pocrvenelih očiju, majušnog nosića i sanjiva lica kao u deteta. — Ne igrate dobro... trebalo je... nije tako dobro!

— A kako? — upita ga knez preko ramena.

— Trebalo je... ovaj... tripletom.

— Zbilja? promrmlja knez kroz zube.

— A hoćete li, kneže, večeras kod cigana? žurno prihvati zbunjeni mladić. Sćoška će pevati... Iljuška...

Knez mu ne odgovori.

— Rrrrakaliooon, brate, progovori Hlopakov, lukavo zažmirivši levim okom.

I knez se poče smejati.

— Kako, kako, kako?

— Trideset devet i nijedna, objavi marker.

— Nijedna... pogledajte kako ću ja sad ovu žutu...

Hlopakov zacima takom po ruci, nanišani i promaši.

— Eh, rrakalioon, viknu on zlovoljno.

Knez se opet poče smejati.

— Kako, kako, kako?

Ali Hlopakov nije hteo da ponovi svoju reč: trebalo je malo i pokoketirati.

— Omašku ste izvoleli načiniti, primeti marker. — Dopustite da vam namažem kredom... Četrdeset i vrlo malo!

— Da, gospodo, poče knez, govoreći celom skupu, a ne gledajući ni u kog naročito; — vi znate, danas u pozorištu treba izazivati Veržembicku.

— Kako da ne, kako da ne, svakako, povikaše jedan za drugim nekolicina od gospode, kojima je neobično godilo što mogu odgovarati na kneževu reč: — Veržembicku...

— Veržembicka je odlična glumica, daleko bolja od Sopnjakove, zapišta iz ugla neki gadan čovek s brčićima i naočarima. Nesrećnik! on je potajno mnogo uzdisao za Sopnjakovom, a knez ga nije udostojio nijednog pogleda.

— Ej, momče, lulu! reče sebi u nedra nekakav gospodin visoka rasta, pravilna lica i vrlo otmena držanja, — po svemu sudeći kockar.

— Momak otrča po lulu i vrativši se izvesti njegovu svetlost da za njega pita kočijaš Baklaga.

— A! na reci mu nek pričeka i podaj mu rakije.

— Molim lepo.

Baklaga se, kao što su mi docnije kazali, zvao mlad čovek, lep i preko mere razmažen kočijaš; knez ga je voleo, poklanjao mu konje, utrkivao se s njim, provodio s njim po čitave noći... Tog istog kneza, bivšeg vetrogonju i raspikuću, sad ne biste mogli poznati... Kako je on namirisan, utegnut, ponosit! Kako je zauzet službom, — a što je najglavnije, kako je trezven!

Najzad mi duvanski dim poče da kolje oči. Saslušavši i poslednji put uzvikivanje Hlopakova i kneževo smejanje, ja odem u svoju sobu, gde mi je na uzanom i ulubljenom divanu od dlaka, s visokim ispupčenim naslonom, moj sluga već namestio postelju.

Drugog dana pođem da gledam konje po dvorištima i počnem od poznatog džambasa Sitnikova. Na vrataoca uđem u dvorište, nasuto peskom. Pred širom otvorenim vratima konjušnice stajao je sam sopstvenik, stariji čovek, visok i pun, u kožuščiću od zečevine, s podignutom i podvrnutom jakom. Spazivši me on mi lagano pođe u susret, podrža neko vreme obema rukama kapu nad glavom i kao da peva izgovori:

— A, moje poštovanje. Želite, valjda, da vidite konje?

— Da, hoću da vidim konje.

— A smem li pitati kakve?

— Pokažite mi kakve sve imate.

— Vrlo rado.

Uđosmo u konjušnicu. Nekoliko malih belova diže se sa sena i pritrča nama, vrteći repovima; matori dugobradi jarac zlovoljno se ukloni u stranu; tri konjušara, u jakim ali umašćenim kožusima, ćuteći nam se pokloniše. Desno i levo u veštački izdignutim pregradama stajalo je oko trideset konja, dobro odgajenih i istimarenih. S grede na gredu su preletali i gukali golubovi.

— Zašto vam, upravo, treba konj: za vuču ili priplod? — upita me Sitnikov.

— I za vuču i za priplod.

— Razumemo, razumemo, razumemo, izgovori džambas otežući. — Pećo, pokaži gospodinu Lasicu.

Izađosmo na dvorište.

— Je li po volji da vam se iznese klupica iz kuće?... Ne treba?... Kako hoćete.

Kopita zatrupkaše no daskama, puče bič, i Peća, čovek od svojih četrdeset godina, boginjav i crnpurast, ispade iz konjušnice zajedno sa zelenim, prilično krupnim ždrepcem, pusti ga da se propne, protrča s njim dva-triput u krug po dvorištu i vešto ga zaustavi gde treba. Lasica se isteže, jako frknu, zabaci rep, mrdnu brnjicom i pogleda popreko na nas.

„Naučena ptica!” pomislih ja.

— Popusti mu, popusti, — progovori Sitnikov i pogleda u mene.

— Kako vam izgleda, moliću? — upita naposletku.

— Konj nije loš, — samo mu prednje noge nisu čvrste.

— Noge su odlične! — ubedljivo odgovori Sitnikov; — a sapi... izvolite pogledati... prava peć, prosto da čovek spava na njima.

— Kičice su mu dugačke.

— Kako dugačke, molim vas. Protrči, Pećo, protrči ali kasom, kasom, kasom... ne daj mu da skače.

Peća opet protrča po dvorištu s Lasicom. Svi smo ćutali neko vreme.

— No, odvedi ga na mesto, — reče Sitnikov, pa nam daj Sokola.

Soko, crn kao zift, ždrebac, holandske pasmine, sa opuštenim zadnjim delom i mršav, nije bio mnogo bolji od Lasice. On je spadao u one konje za koje stručnjaci kažu da „seku i kose i zarobljavaju”, t. j. u hodu se vrte i izbacuju prednje noge nadesno i nalevo, a napred se slabo odmiču. Trgovci srednjih godina mnogo vole take konje: njihovo trčanje ih potseća na hitar hod okretnog kelnera; oni su dobri kad se sami prežu, radi šetnje posle ručka, napravivši se u hodu kao slovo F i ukrutivši vrat, svesrdno vuku glomazna kola, na kojima sede: kočijaš, koji se preko mere prejeo, potišteni trgovac, koga mori ljutina, i mlitava trgovčeva žena u plavom svilenom kaputu, s ljubičastom maramom na glavi.

Ja ne pristah ni na Sokola. Sitnikov mi pokaza još nekoliko konja... Naposletku mi se dopade jedan pulijast zelenko, pastuv

vojejkovske pasmine. Ne mogah se uzdržati da ga ne potapšem po grivi. Sitnikov se očas napravi kao da je ravnodušan.

— A kasa dobro? — upitah ja.

— Kasa, — mirno odgovori džambas.

— Da li bih mogao videti?...

— Zašto da ne; možete. Ej, Kuzja, upregni Dogonjaja u kola.

Kuzja jahač, majstor u svom poslu, proveze se dvatriput pored nas ulicom. Konj dobro trči, ne zbunjuje se, sapi ne podbacuje, nogu izbacuje slobodno, rep odvaja i „drži ga”, jednom rečju fino gazi.

Sitnikov strašno zaceni. Počesmo se cenjkati odmah onde na ulici, kad najedared iza ugla izlete s grajom majstorski udešena kočijaška trojka i otput se zaustavi pred vratima Sitnikovljeve kuće. Na ljubiteljskim, kicoškim kolima sedeo je knez N., pored njega se ukipio Hlopakov. Balaga je terao... i to kako! Kroz prsten bi projurio, obešenjak! Dorati logovi, sitni, živi, crnih očiju i nogu prosto gore, samo što ne polete; zvizni samo! — odoše bestraga! Izmrka doratasti rudni stoji, zakovrčivši vrat, kao labud, grudi isturio napred, noge kao strela, na samo glavom odmahuje i ponosito žmirka... Divota! Kogod hoćeš da se provoza na njima i na sam Uskrs!

— Vaša svetlosti, izvolite, molim! povika Sitnikov.

Knez skoči iz kola. Hlopakov lagano siđe s druge strane.

— Zdravo, bratac... Imaš li konja?

— Kako ne bih imao za vašu svetlost! Izvolite, uđite... Pećo, Pauna izvedi! a Pohvalnog nek spremaju. A s vama, baćuška, — nastavi on obraćajući se meni, drugi put ćemo svršiti pogodbu... Tomo, klupu njegovoj svetlisti.

Iz naročite konjušnice, koju isprva nisam opazio, izvedoše Pauna. Jak, tamnomrk konj smesta poskoči u vazduh svima nogama. Sitnikov čak okrete glavu i zažmuri.

— U rrakalion! — javi se Hlopakov. — Žemsa[78]

Knez se nasmeja.

Pauna jedva zaustaviše; vukao je za sobom konjušara po dvorištu; najzad ga doteraše do zida. On je frkao, podrhtavao i kopao nogama, a Sitnikov ga je još dražio, zamahujući na njega bičem.

— Kuda zveraš? sad ću te! uh! — govorio je džambas prijateljski preteći, uživajući nehotice i sam u svom konju.

— Koliko? — upita knez.

— Za vašu svetlost pet hiljada.

— Tri.

— Ne može, vaša svetlosti, molim vas...

— Kaže ti se tri, rrakalion, — prihvati Hlopakov.

Nisam sačekao kraja pogađanja već odem. Na krajnjem uglu ulice spazim na vratima sivkaste kućice prilepljen veliki list hartije. Gore je bio nacrtan perom konj s repom u obliku trube i s beskrajnim vratom, a ispod konjskih kopita stajale su ove reči napisane starinskim rukopisom:

„Ovde se prodaju konji razne boje, dovedeni na lebeđinski vašar iz poznate stepske ergele Anastaseja Ivanića Černobaja, tambovskog spahije. Ovi konji su odlične pasmine; obučeni do savršenstva i krotke ćudi. Gospoda kupci neka izvole pitati samoga Anastaseja Ivanića; a ne bude li Anastaseja Ivanića, onda pitati kočijaša Nazara Kubiškina. Gospodo kupci udostojite starca svojom posetom!”

Ja se zaustavih. Daj, pomislim, da vidim konje poznatog stepskog imaoca ergele g-na Černobajeva.

Htedoh da uđem na kapijicu, ali, protiv običaja, ona je bila zatvorena. Zakucam.

— Ko je to?... Kupac? — zapita ženski glas.

— Kupac.

— Odmah, baćuška, odmah.

Kapijica se otvori. Opazim žensku od svojih pedeset godina, nepovezane glave, u čizmama i u raskopčanu kožuhu.

— Izvolite, hrano moja, ući, a ja idem da kažem Anastaseju Ivaniću... Nazare, o Nazare!

— Šta je? — protepa iz konjušnice glas sedamdesetogodišnjeg starca.

— Spremi konje; evo došao kupac.

Starica otrča u kuću.

— Kupac, kupac, — progunđa za njom Nazar. — Nisam im još svima repove oprao.

„O, Arkadijo!”[79] pomislih ja.

— Zdravo, baćuška, izvolite, molim, — lagano se začu za mojim leđima pun i prijatan glas. Obazreh ce: preda mnom, u plavom šinjelu dugih skuta, stajao je starac srednjeg rasta, sede kose, ljubazna osmeha i divnih plavih očiju.

— Treba li ti konja? Izvoli, baćuška, izvoli... Ali hoćeš li prvo da svratiš k meni na čaj?

Ja odbijem ponudu i zahvalim.

— No, kako ti je drago. Ti meni, baćuška, oprosti: ja po starinski. (G-n Černobaj je govorio bez žurbe, izgovarajući o[80]. — U mene ti]e, znaš, sve prosto... Nazare, o Nazare, — dodade on otegnuto i ne podižući glas.

Nazar, zbrčkan starkelja, nosića kao u jastreba, i klinaste brade, pojavi se na pragu od konjušnice.

— Kakvih tebi, baćuška, treba konja? — nastavi g-n Černobaj.

— Da nisu suviše skupi, da su vukli, u kibitki[81].

— Izvoli... i takvih ima, izvoli... Nazare, Nazare, pokaži gospodinu zelenka, znaš, onog što je s kraja, i lisastog dorata ili onog drugog mrkova, što je od Lepotice, znaš?

Nazar se vrati u konjušnicu.

— Zaulari ih na izvedi, — viknu za njim g-n Černobaj. — Kod mene, baćuška, nastavi on, gledajući mi vedro i umiljato u lice, — nije kao kod džambasa — prekupaca, — preselo im da Bog da! Oni Vam upotrebljavaju razne đumbire, so, rakiski talog[82], Bog im sudio!... A kod mene, izvoli videti, sve kaa na dlanu, bez lukavstva.

Izvedoše konje. Ne dopadoše mi se.

— No, vrati ih s Bogom, na mesto, — progovori Anastasije Ivanić. — Pokaži nam druge.

Pokazaše druge konje. Ja naposletku izaberem jednog, pojeftinijeg. Počesmo se pogađati. G-n Černobaj se nije žestio, govorio je tako razložno, s takvim dostojanstvom da nisam mogao ne „počastvovati starca”, pa mu dam kaparu.

— A sad, — progovori Anastasej Ivanić, — dopusti mi, da ti, po starom običaju, konja iz skuta u skut predam[83]... Bićeš mi za njega

zahvalan... gle kako je svež! kao orah... nedirnut... stepski-i! Vuče u svakim kolima.

On se prekrsti, metnu skut svoga šinjela sebi na ruku, uze ular i predade mi konja.

— Nek ti je sa srećom!... A čaja baš nećeš?

— Neću, najlepša vam hvala; vreme je da idem kući.

— Kako ti je drago... A hoće li moj kočijaš povesti konja za tobom?

— Da, sad, ako dopustite.

— Izvoli, golube, izvoli... Vasilije, ej Vasilije, idi s gospodinom; odvedi konja i primi pare. A sad, prošćavaj, baćuška, zbogom.

— Zbogom, Anastaseju Ivaniću.

Dovedoše mi konja kući. Već sutradan pokaza se da je sipljiv i hrom. Pokušam da ga upregnem, ali ti moj konj poče stozati nazad, a kad ga udarim bičem, on se uarumi, počne da se rita, pa i legne. Odmah odem do g-na Černobaja. Pitam:

— Je li kod kuće?

— Jeste.

— Kako vi to, velim mu; — pa vi ste mi prodali sipljiva konja.

— Sipljiva?... Bože sačuvaj!

— Pa je još i hrom, a pored toga i ćudljiv.

— Hrom? Ne znam, mora da ga je tvoj kočijaš nekako osakatio... a ja, Bog mi je svedok...

— Red bi bio, Anastaseju Ivaniću, da ga uzmete natrag.

— Ne, baćuška, nemoj da se ljutiš; kad je već izašao iz dvorišta, — svršeno je. Trebao si ranije gledati.

Ja razumedoh u čemu je stvar, pokorih se svojoj sudbini, nasmejah se i odoh. Srećom za tu lekciju nisam odveć skupo platio.

Kroz dva-tri dana otputujem, a kroz nedelju dana vraćajući se opet svratim u Lebeđanj. U kafani nađem skoro ona ista lica i opet zastanem kneza N. za bilijarom. Ali u sudbini gospodina Hlopakova već se izvršila velika promena. Plavi oficirčić sada je bio umesto njega u milosti kod kneza. Jadni poručnik u ostavci pokušao je još jednom, dok sam ja bio tu, da okuša sreću sa svojom uzrečicom, — ne bi li se dopala kao i prve, ali knez ne samo što se ne nasmeja, već se čak namršti i smaknu ramenima. Gospodin Hlopakov se pokunji, naježi se, zavuče se u kut i poče ćuteći pušiti lulu.

Tatjana Borisovna i njen bratanac

Dajte mi ruku, dragi čitaoče, pa hajdete sa mnom. Vreme je divno, pitomo se plavi majsko nebo; glatko, mlado lišće na vrbama sija se kao da je oprano; širok, ravan put sav je pokriven onom sitnom travom crvenkaste stabljičice, koju tako rado čupkaju ovce; desno i levo no dugačkim padinama položitih brežuljaka tiho se leluja zelena raž; kao tanke pege klize po njoj senke omanjih oblačaka. U daljini se crne šume, svetlucaju se ribnjaci, žute sela; hiljade ševa se podižu u vis, pevaju, padaju strmoglavce, ispruživši vratiće, stoje na busenju; gakulje padaju po putu, gledaju u vas, saginju se k zemlji, puštaju vas da im priđete i, skoknuvši dvatriput tromo, odleću u stranu; gore iznad jaruge seljak ore; šareno ždrebe kusa repića i nakostrešene grivice trči na nepouzdanim nožicama za materom: čuje se njegovo tanko rzanje. Ulazimo u brezovu čestu; jak, svež miris prijatno nam otežava disanje. Evo i utrine oko sela. Kočijaš silazi, konji frču, logovi se obziru, rudni maše repom i naslanja glavu na oblučac... Otvara se kapija škripeći. Kočijaš seda na svoje mesto... Hajd! Pred nama je selo. Minuvši pet-šest kuća, skrećemo nadesno, silazimo u udoljicu i penjemo se na nasip. Za omanjim ribnjakom, iza okruglih vrhova jabuka i jorgovana vidi se daščan krov, nekad crven, s dva dimnjaka. Kočijaš udara pored plota nalevo i uz ciku i promuklo lajanje tri matora ovčarska psa ulazi na širom otvorenu kapiju, vešto obgoni po širokom dvorištu pored konjušnica i šupe, okretno pozdravlja staricu ključaricu, koja je taman bila koraknula preko visokog praga na otvorenim vratima za ostavu, i naposletku se zaustavi pred ulaskom u tamnu kućicu sa svetlim prozorima... Evo nas kod Tatjane Borisovne. A evo i nje same, otvara okance na prozoru i maše nam glavom... Dobar dan, majčice!

Tatjana Borisovna je žena od svojih pedeset godina, velikih, sivih, buljavih očiju, malo zatubasta nosa, rumenih obraza i dvostrukog podvaljka. Lice joj odiše gostoljubivošću i ljubavlju. Ona je nekad bila udata, ali je ubrzo ostala udova. Tatjana Borisovna je sasvim neobična žena. Ona živi na svom malenom dobru, ne izlazeći nikuda; sa susedima se malo druži, prima i voli samo mlade ljude. Roditelji su joj bili vrlo siromašne spahije, pa nije dobila nikakvog

obrazovanja, t. j. ne govori francuski; u Moskvi nije čak nikad ni bila, i, kraj svih tih nedostataka, tako se prosto i lepo ponaša, tako slobodno oseća i misli, tako je malo zaražena običnim slabostima sitne spahinice da joj se zaista mora čovek diviti... I zbilja, živi žena celu bogovetnu godinu u selu, za božjim leđima, — pa opet ne spletkari, ne sikće, ne pravi „reveranse, ne uzbuđuje se, ne tvrdiči, ne drhće od radoznalosti... Čudo jedno! Nosi obično sivo odelo od tafta i belu kapicu s ljubičastim trakama; voli lepo da pojede, ali umereno; kuvanje slatkog, sušenje voća i spremanje turšije ostavlja ključarici. Pa čim se onda ona bavi po ceo dan? — zapitaćete... Čita?... — Ne, ne čita; a pravo da kažemo, po njoj se knjige mogu i ne štampati... Ako nema kod nje nikakvog gosta, sedi vam moja Tatjana Borisovna kod prozora i plete čarape — zimi; leti ide u baštu, rasađuje i zaliva cveće, čitave časove se igra s mačićima, hrani golubove... Gazdinstvom se malo bavi. Ali ako joj dođe gost, kakav mlad sused, koji joj je u volji — Tatjana Borisovna sva oživi; posadi ga, napoji ga čajem, sluša njegovo pričanje, smeje se, kašto ga pljesne po obrazu, ali sama malo govori; u nevolji, u žalosti uteši svakoga, da dobar savet. Koliko je ljudi njoj poverilo svoje domaće, intimne tajne, koliko ih je plakalo na njenim rukama! Ponekad tek sedne naspram gosta, nalakti se polako i s takvim mu saučešćem gleda u oči, tako se prijateljski smeši da gostu nehotice dođe u glavu misao: „Ala si ti divna žena, Tatjana Borisovna! Hajd baš da ti kažem šta mi je na srcu”.

U njenim omanjim, udobnim sobicama čoveku je prijatno, toplo; kod nje je u kući uvek divno vreme, ako se tako može reći. Divna je žena Tatjana Borisovna, a niko joj se ne divi: njen zdrav smisao, nostojanstvo i sloboda, toplo saučešće u tuđim nevoljama i radostima, jednom rečju sve njene vrline kao da su se rodile s njom, nisu je stajale nikakvog truda ni muke... Drukčije se ona ne da ni zamisliti; dakle, nema joj se rašta ni zahvaljivati. Naročito voli gledati kad se mlad svet igra i đavoliše; skrsti ruke pod grudima, zabaci glavu, zažmiri i sedi, smešeći se, pa tek najedamput uzdahne i kaže: ah vi, deco moja, deco!... Tako neki put dođe čoveku da joj priđe, uzme je za ruku i kaže: Čujte me, Tatjana Borisovna, vi ne znate koliko vredite, jer vi ste, i pored sve svoje prostote i neškolovanosti — neobično biće!

I samo ime njeno zvuči nečim poznatim, predusretljivim, rado ga čovek izgovara, izaziva prijateljski osmeh. Koliko mi se puta desilo da upitam seljaka pri susretu: kako ću prijatelju doći, recimo, do Gračevke? — „Pa vi, baćuška, idite prvo na Brestovac, a otalen na Tatjanu Borisovnu, a od Tatjane Borisovne svak će vam pokazati put”. I kad se pomene Tatjana Borisovna, seljak nekako naročito mahne glavom. Posluge nema mnogo, prema svome stanju. Kućom, perionicom, sobom za ostavu i kuhinjom upravlja kod nje ključarica Agafja, njena bivša dadilja, neobično dobro, plačljivo i bezubo stvorenje; dve zdrave devojke, jakih modrikastih obraza, kao antonovske jabuke, stoje pod njenim starešinstvom. Dužnost sobara, upravnika dvora i peharnika vrši sedamdesetogodišnji sluga Polikarp, veliki osobenjak, čovek načitan, bivši violinista i Viotijev[84] poštovalac, lični neprijatelj Napoleonov, ili, kako on veli, Bonaparčetov, i strastan ljubitelj slavuja. On ih uvek drži po pet ili šest u svojoj sobi; u rano proleće po čitave dane sedi pored kaveza, očekujući da slavuji prvi put počnu svoju zvonku pesmu i, dočekavši, da pokrije lice rukama i zajauče: „oh, žalosti, žalosti!” — pa počne plakati kao kiša. Polikarpu je dat u pomoć njegov unuk Vasa, dečak od svojih dvanaest godina, kudrav i živih očiju; Polikarp ga bezumno voli i vrči na njega od jutra do mraka. On se brine i o njegovom vaspitanju. — „Vaso”, veli mu, „kaži: Bonaparče je razbojnik”. — „A šta ćeš mi dati, deko?” — „Šta ću ti dati?... Ništa ti neću dati... Ko si ti, da ti dam? Jesi li ti Rus?” — „Ja sam Amčanin, deko, ja sam se rodio u Amčensku[85]. — „O, glupa glavo, na gde ti je taj Amčensk?” — „A kud ja znam”. — „U Rusiji je Amčensk, glupače”. — „Pa šta je s tim što je u Rusiji?” — „Kako šta je? Ta Bonaparče je njegova svetlost pokojni knez Mihailo Ilarionović Goleniščev-Kutuzov Smolenski božjom pomoću iz ruskih predela izvoleo isterati. Za otaj slučaj je i pesma sačinjena:

„Bonapartu ne do pljaski,
rasterjal svoji podvjazki…[86]

Razumeš li: otadžbinu ti je oslobodio”. — „A šta se to mene tiče?” — „Ah, ti glupi derane, glupače! Ta da nije presvetli knez Mihajlo Ilarionović izagnao Bonaparče, tebe bi sad kakav musie štapom po tikvi mlatio. Prišao bi ti tamo, pa bi rekao: koman vu porte vu?[87] — Pa tuc, tuc”. — „A ja bi njega pesnicom u škembe”. — „A on bi tebi: bonžur, bonžur, vene isi[88], — pa bi za kiku, za kiku”. — „A ja bi njega po nogama, po nogama, bangavim”. — „Ono zaista, noge su im bangave... Ali ako bi ti on počeo ruke vezivati?” — „Ja se ne bih dao; pozvao bih u pomoć Miheja kočijaša”. — „A misliš li, Vaso, da Francuz ne bi izišao na kraj s Mihejom?” „Kako bi izišao na kraj! Ta Mihej je jak kao kurjak!” — „No, pa šta biste vi s njim uradili?” „Mi bismo njega po leđima, sve po leđima”. — „A on bi molio za milost: pardon, pardon, sevuplej[89]. „A mi bismo njemu, nema ti sevupleja, ti Francuzu nijedan! — „E, Boga mi si junak, Vaso... Pa sad viči: razbojnik Bonapart!” — „A ti mi daj šećera”. — „Gle ti obešenjaka!”...

Sa spahinicama Tatjana Borisovna se malo druži; one nerado k njoj dolaze, a ona ne ume da ih zabavlja, obično zaspi uz žubor njihova govora, trza se, muči se da otvori oči, pa opet zaspi. Tatjana Borisovna uopšte ne voli žene. Jedan od njenih prijatelja, valjan i miran mlad čovek, imao je sestru, staru devojku od svojih trideset osam godina, neobično dobro stvorenje, ali izopačeno, nategnuto i egzaltirano. Brat joj je često pričao o svojoj susetki. Jednoga lepoga jutra moja ti usedelica, ne govoreći nikom ni reči kuda će, naredi da joj se osedla konj, pa se uputi k Tatjani Borisovnoj. U svojoj dugoj haljini, sa šeširom na glavi, zelenim velom i raspuštenim viticama, uđe ona u predsoblje i prošavši pored zaprepašćenog Vase, koji je pomislio da je ona vila, utrča u gostinsku sobu. Tatjana Borisovna se uplaši, htede da se digne, ali joj se noge otsekoše. — „Tatjana Borisovna”, poče govoriti bolećivim glasom gošća, „oprostite mi što sam bila tako slobodna, ja sam sestra Vašeg prijatelja Aleksija Nikolajevića K*** i toliko sam slušala od njega o Vama, da sam se rešila da se upoznam s Vama”. — „Kakva čast za mene”, promrmlja začuđena domaćica. Gošća skide šešir s glave, zatrese uvojicama, sede pored Tatjane Borisovne, uze je za ruku. — „Dakle ovo je ona”, poče ona zamišljeno i ganuto: „ovo je ono dobro, vedro, plemenito

sveto stvorenje! Evo te proste a ujedno duboke žene. Kako mi je milo, kako mi je milo! Kako ćemo voleti jedna drugu! Najzad ću odahnuti... Baš taku sam ja i zamišljala", — dodade ona šapatom, zagledavši se oštro u oči Tatjane Borisovne. — „Jel'te, vi se ns srdite na mene, dobra moja, lepa moja?" — „Molim vas, vrlo mi je milo... Je li po volji čaja?" — Gošća se snishodljivo osmehnu. Wie wahr, wie unreflectirt[90].

Stara devojka je presedela kod Tatjane Borisovne tri sata, ne ućutavši ni trenutka. Ona se trudila da objasni svojoj novoj poznanici koliko ona u stvari vredi. Odmah, čim je neočekivana gošća otišla, sirota spahinica je otišla u kupatilo, te se okupala, napila se lipovog čaja, pa legla u postelju. Ali sutradan se usedelica vratila, prosedela četiri sata, pa otišla, obećavši da će svaki dan posećivati Tatjanu Borisovnu. Ona je, da vidite, bila namislila da potpuno razvije, da do kraja obrazuje tu kako je ona govorila, bogatu prirodu i jamačno bi je potpuno ugnjavila da se nije, prvo, kroz jedno dve nedelje „potpuno" razočarala u prijateljici svoga brata, a drugo, da se nije zaljubila u mladog studenta prolaznika, s kojim je odmah počela živo i vatreno da se dopisuje. U svojim poslanicama ona je, kao što je već red, slala mu svoj blagoslov za sveti i divan život, prinosila „svu sebe" na žrtvu, tražila je jedino da je zove sestrom, upuštala se u opisivanje prirode, pominjala Getea, Šilera, Betinu[91] i nemačku filosofiju — i dovela na kraju krajeva sirotog mladića do mračnog očajanja. Ali mladost je nadvladala: jednog lepog jutra on se probudi s takvom pomamnom mržnjom na svoju „sestru i najboljeg prijatelja" da u ljutini umalo nije izbio svog sobara i dugo vreme samo što nije ujedao i pri najmanjoj aluziji na uzvišenu i nesebičnu ljubav... I otada je Tatjana Borisovna počela još više nego pre izbegavati druženje sa svojim susetkama.

Ali avaj! ništa nije stalno na zemlji. Sve što sam vam ispričao o živovanju moje dobre spahinice pripada prošlosti; tišina koja je ispunjavala njenu kuću narušena je zauvek. Kod nje sad, ima više od godine dana, živi njen bratanac, umetnik iz Petrograda. Evo kako se to desilo.

Jedno osam godina pre toga živeo je kod Tatjane Borisovne dečak od svojih dvanaest godina, siroče bez igde ikoga, sin njenog

pokojnog brata, Andrjuša. Andrjuša je imao krupne, sjajne, vlažne oči, mala ustašca, pravilan nos i divno visoko čelo. Govorio je tihim i slatkim glasom, držao se čisto i uljudno, umiljavao se i bio uslužan prema gostima, tetki je ljubio ruku osećajno kao svako siroče. Ponekad još niste ni nos pomolili — a on vam već podnosi naslonjaču. Kod njega se nije moglo naći nikakvih nestašluka: ni živ se ne čuje; sedi negde u uglu za knjigom, i to tako skromno i mirno da se čak ni na stolicu ne nasloni. Uđe li gost — moj ti se Andrjuša digne, pristojno se nasmeši i pocrveni; kad gost izađe — on opet sedne, izvadi iz džepa četkicu s ogledalom pa začešlja kosu. Još izmalena je osetio naklonost prema crtanju. Ako bi mu došao do ruke komadić hartije, on bi odmah tražio od Agafje ključarke makaze, pažljivo isekao iz hartije pravilan četvorougao, povukao unaokolo ivicu i počinjao posao: nacrta oko s ogromnom zenicom, ili grčki nos, ili kuću s dimnjakom u obliku zavrtnja, psa „en face“, nalik na klupu, maleno drvo s dva golubića i ispod toga napiše: „crtao Andreja Belovzorov, tog i tog dana, te i te godine, selo Male Brike”. Osobito bi se usrdno trudio jedno dve nedelje pred imendan Tatjane Borisovne: prvi bi došao da čestita, pružajući svitak, povezan ružičastom trakom. Tatjana Borisovna bi poljubila svoga bratanca u čelo i drešila čvorić: svitak bi se odmotao i pokazao radoznalom pogledu gledaoca okrugao, dobro tuširan hram s kolonadama i oltarom u sredini; na oltaru je plamtelo srce i stajao venac, a odozgo, na izvijuganoj traci, bilo napisano razgovetnim slovima: „Tetkici i dobrotvorci Tatjani Borisovnoj Bogdanovoj u znak najdublje odanosti od njenog bratanca, koji je poštuje i voli”. Tatjana Borisovna bi ga ponovo poljubila i darovala mu srebrnu rublju. Ali neke velike ljubavi prema njemu ona nije osećala: suvišna poniznost Andrjušina nikako joj se nije sviđala. Međutim je Andrjuša rastao. Tatjanu Borisovnu je počinjala da zabrinjava njegova budućnost. Neočekivan slučaj izvede je iz te neprilike...

A evo kako. Jednom, pre nekih osam godina, svrati k njoj nekakav g. Benevolenski, Petar Mihajlović, koleški savetnik[92] i kavaljer. G-n Benevolenski je nekad bio na službi u obližnjoj sreskoj varoši i marljivo je posećivao Tatjanu Borisovnu; posle se preselio u Petrograd, stupio u Ministarstvo, dobio dosta važan položaj, i na

jednom od svojih čestih putovanja po službenoj potrebi setio se svoje stare poznanice na svrati k njoj, u nameri da se odmori dan-dva od zvaničnih briga „u krilu seoske tišine”. Tatjana Borisovna ga dočeka sa svojim uobičajenim gostoljubljem, i g. Benevolenski... Ali pre nego što nastavim priču, dopustite, ljubazni čitaoče, da vas upoznam s tom novom ličnošću.

G-n Benevolenski je bio čovek podebeo, srednjeg rasta, nežna izgleda, kratkih nogu i punačkih ruku; nosio je širok i neobično čist frak, visok i širok okovratnik, kao sneg belo rublje, zlatan lančić na svilenom prsluku, prsten s kamenom na kažiprstu i plavu periku; govorio je ubedljivo i kratko, koračao je nečujno, prijatno se smešio, prijatno prevrtao očima, prijatno uvlačio bradu u okovratnik: uopšte bio je prijatan čovek. I neobično dobrim srcem Gospod ga je obdario: plakao je i oduševljavao se lako; sem toga, osećao je nesebičnu strast prema umetnosti, i to baš nesebičnu, jer se baš u umetnosti, ako ćemo pravo reći, g. Benevolenski nije ni malo razumevao. Čak je čudno otkud se, usled kakvih tajanstvenih i neobjašnjivih zakona, začela kod njega ta strast? Izgleda da je bio trezven čovek, čak sasvim običan... uostalom kod nas u Rusiji takvih ljudi ima prilično mnogo.

Ljubav prema umetnosti i umetnicima daje tim ljudima neiskazanu otužnost; poznavati se s njima, s njima razgovarati — dosadno je: prave ćuskije, namazane medom. Oni, na primer, nikad ne nazivaju Rafaela — Rafaelom, Koredžija — Koredžijem; „božanstveni Sancio, nedostižni de-Alegris”, kažu oni, i stalno govore na o[93]. Svaki domaći, uobraženi, dovitljivi i osrednji talenat nazivaju genijem, ili, tačnije „henijem”; plavo italijansko nebo, južni limun, mirisno isparenje Brentinih[94] obala ne slaze im s jezika. „Eh Vanja, Vanja”, ili: „eh, Sašo, Sašo”, govore oni s osećanjem jedan drugom, „na jug bi trebalo da idemo, na jug... ta ja smo i ti dušom Grci, pravi Grci!” Može ih čovek posmatrati na izložbama, pred kakvim radovima kakvih ruskih živopisaca. (Treba istaći da su sva ta gospoda većinom strašni rodoljubi). Čas se odmaknu korak-dva i zabace glavu, čas se opet približe slici; očice im se prevuku nekom zejtinjavom vlagom... „Ih, Bože moj,” — vele oni naposletku glasom razbijenim od uzbuđenja, „šta je tu duše, duše koliko je! pa srca, šta

je srca! gle koliko je duše uneo! tma božja duše!... Pa kako je samo zamišljeno! majstorski je zamišljeno!” — A kakve su slike kod njih samih! Kakvi umetnici idu k njima večerom, piju kod njih čaj, slušaju njihove razgovore. Kakve im oni daju perspektive svojih soba, s četkom na desno, gomilicom đubreta na uglačanom podu, žutim samovarom na stolu pored prozora i samim domaćinom u sobnoj haljini i kapici, s jasno osvetljenim obrazom! Kakvi ih dugovlasi pitomci Muza, grozničavo-prezriva osmeha posećuju! Kakve bledozelene gospođice podvriskuju za klavirima! jer kod nas je u Rusiji već tako uobičajeno: čovek se ne može odavati samo jednoj umetnosti — nego daj mu sve. I zato nije nikako čudo što ta gospoda — amateri tako isto ukazuju silnu zaštitu ruskoj književnosti, naročito dramskoj... „Džakobi Sanazari” pisani su za njih, hiljadu puta opisana borba nepriznatog talenta s ljudima, s celim svetom potresa ih do dna duše...

Sutradan po dolasku g. Benevolenskog Tatjana Borisovna uz čaj naredi bratancu da pokaže svoje crteže. „A zar vam on crta?” prilično začuđeno reče g. Benevolenski i zainteresovan okrete se Andrjuši. „Dabome, crta”, — reče Tatjana Borisovna. „Tako voli crtanje! a i nema učitelja, već onako sam”. — „Ah, pokažite, pokažite”, — prihvati g. Benevolenski. Andrjuša, crveneći i smešeći se, dade gostu svoju sveščicu. G-n Benevolenski, s izgledom stručnjaka, poče je prelistavati. „Dobro je, mladiću”, — progovori on na kraju, „dobro, vrlo dobro”. I pomilova Andrjušu po glavi. Andrjuša ga hitro poljubi u ruku. „Gledaj ti, kakav talenat! — Čestitam vam, Tatjana Borisovna, čestitam”. — „Nego vidite, Petre Mihajliću, ovde ne mogu da mu nađem učitelja. Iz varoši je skup; susedi Artamonovi imaju živopisca i kažu da je odličan, ali mu gospođa ne dopušta da van njene kuće daje časove. Veli, pokvariće sebi ukus”. — „Hm”, — progovori g. Benevolenski, zamisli se i pogleda ispod oka u Andrjušu. „No, o tome ćemo se razgovarati”, — dodade on najedared i protrlja sebi ruke. Tor istog dana zamoli Tatjanu Borisovnu za dopuštenje da razgovara s njom nasamo. Oni se zatvoriše. Za pola sata pozvaše Andrjušu. Andrjuša uđe. G-n Benevolenski je stajao kraj prozora s lakim rumenilom na licu i sjajnim očima. Tatjana Borisovna je sedela u uglu i brisala suze. „Dakle, Andrjuša”, — poče ona naposletku, — „zahvali Petru Mihajliću, on te uzima da se brine o tebi, vodi te u

Petrograd”. Andrjuša prosto premre. „Recite mi, mladiću, otvoreno”, — poče g. Benevolenski glasom punim dostojanstvenosti i pokroviteljstva — „želite li vi da budete umetnik, osećate li svetu naklonost prema umetnosti?” — „Ja želim da budem umetnik, Petre Mihajliću”, — uzdrhtalim glasom potvrdi Andrjuša. — „Ako je tako, onda mi je vrlo milo. Vama, naravno — nastavi g. Benevolenski — biće teško da se rastanete od vaše poštovane tetkice; mora da osećate prema njoj najdublju zahvalnost”. — „Ja obožavam svoju tetkicu”, — prekide ga Andrjuša i zatrepta očima. „Dabome, dabome, to je sasvim razumljivo i služi vam na čast; ali zato, zamislite kakvu ćete radost vremenom... vaši uspesi…” „Zagrli me, Andrjuša”, — promrmlja dobra spahinica. Andrjuša joj se obisnu o vrat. „Nu, a sad zahvali svome dobrotvoru…” Andrjuša obuhvati trbuh g. Benevolenskog, podiže se na prste na nekako dohvati njegovu ruku, koju je dobrotvor, istina, dao, ali se prilično ustezao da je da... Treba obradovati, zadovoljiti dete, pa Boga mi i sebe pomaziti. Kroz dan-dva Benevolenski je otputovao i odveo svoga novog pitomca.

U toku prve tri godine rastanka Andrjuša je pisao dosta često, ponekad je uz pisma slao i crteže. G. Benevolenski je pokatkad dodavao takođe po koju reč od svoje strane, većinom pohvalnu; zatim su pisma dolazila sve ređe i ređe, dok naposletku nisu sasvim prestala. Cele godine je bratanac ćutao; Tatjana Borisovna poče se već brinuti, kad najedared dobi pisamce ove sadržine:

„Ljubazna tetkice!

Pre četiri dana Petar Mihailović, moj zaštitnik, preminu. Jak udar kaplje liši me ove poslednje potpore. Istina, meni je sad već dvadeseta godina; za sedam godina postigao sam znatan uspeh; ja se mnogo uzdam u svoj talenat i mogu pomoću njega živeti; neću klonuti duhom, ali ipak, ako možete, pošljite mi, za prvi mah, 250 papirnih rubalja. Ljubim vam ručice i ostajem” i t. d.

Tatjana Borisovna posla bratancu 250 rubalja. Posle dva meseca on zatraži još; ona skupi poslednju paru i posla još. Nije prošlo ni šest nedelja posle ove druge pošiljke, a on zamoli po treći put, tobož da kupi boje za portret, koji je kod njega poručila kneginja Terterešenjeva. Tatjana Borisovna mu ne hte poslati. „Onda sam”, napisa joj on, „nameran da dođem k vama u selo da popravim

zdravlje. I zaista, u maju mesecu iste godine Andrjuša se vrati u Male Brike.

Tatjana Borisovna ga nije odmah poznala. Prema njegovom pismu ona je očekivala čoveka bolešljiva i mršava, a videla je plećata, debela momka, široka i crvena lica, kovrdžave i masne kose. Tanani i bledunjavi Andrjuša pretvorio se u snažnog Andreju Ivanova — Belovzorova. I nije se samo spoljašnost kod njega izmenila. Preteranu bojažljivost, opreznost i čistunstvo pređašnjih godina zamenila je nemarna drskost, strašna aljkavost; pri hodu se ljuljao desno i levo, padao u naslonjače, navaljivao na sto, izvaljivao se, zevao na sva usta; s tetkom, s poslugom ponašao se drsko. Ja sam, veli, umetnik, ko mi šta sme! Da znate s kim imate posla! Ponekad čitave dane ne uzme kičice u ruke; dođe li mu takozvano nadahnuće — stane se ačiti, kao da je mamuran, teško, nespretno, bučno; obrazi mu se zaplamte prostačkim crvenilom, oči mu se pomute; stane pričati o svom talentu, o svojim uspesima, o tome kako se razvija, napreduje... A u stvari se pokazalo da je imao sposobnosti jedva toliko koliko je potrebno za osrednje portretiće. Bio je puka neznalica, ništa nije čitao, a i šta će umetniku da čita? Priroda, sloboda, poezija — to je njegov život. Pa samo trese kudravom kosom i peva kao slavuj i srče pušeći duvan Žukova! Lepa je ruska neusiljenost, ali ona ne stoji lepo svakome; a Poležajevi[95] drugog reda ako su bez dara nesnosni su. Naš ti se Andrej Ivanić ugnezdi kod tetke, besplatan hleb očevidno mu je prijao. Gostima je strašno dosađivao. Sedne tako za klavir (Tatjana Borisovna imala je klavir) i počne jednim prstom tražiti „Besnu trojku”, hvata akorde, lupa no dirkama; no čitave sate dosadno urla romanse Varlamove[96]: „Usamljeni bor” ili „Ne, doktore, ne, ne dolazi”, a oči mu plivaju u salu i obrazi se sjakte kao bubanj... Ili grmne najedared: „Utišajte se strasna uzbuđenja”... Tatjana Borisovna sva pretrne.

— Čudna stvar, — reći će mi ona jedared, — kakve sad sve pesme ne sastavljaju, nekakve očajne; u moje vreme drukčije su sastavljali; bilo je i tužnih, pa ipak ih je bilo prijatno slušati... Na primer:

Dođi, dođi k meni u livadu

Gde te čekam uzamance;
Dođi, dođi k meni u livadu,
Gde suze lijem neprestance...
Jao, doći ćeš mi u livadu,
Al' će biti kasno, moj dragi!

Tatjana Borisovna lukavo se osmehnu.

— Ja se mu-učim, ja se mu-u čim, zaurla u susednoj sobi bratanac.

— Ta dosta, Andrjuša.

— Duša mi gine na rasta-anku, nastavljao je neumorni pevač.

Tatjana Borisovna odmahnu glavom:

— Oh, brate, ti umetnici!...

Od tog vremena prošlo je godinu dana. Belovzorov i danas živi kod tetke i sve se sprema u Petrograd. On je u selu postao širi neg' duži. Tetka ga — ko bi to mogao pomisliti — pazi kao malo vode na dlanu, a okolne se devojke zaljubljuju u njega...

Mnogo je pređašnjih poznanika prestalo odlaziti k Tatjani Borisovnoj.

Smrt

Imam suseda mlada domaćina i mlada lovca. Jednog divnog julskog jutra odjašem k njemu i pozovem ga da pođemo zajedno na tetrebe. On pristane. „Samo”, — veli — „da udarimo preko moje sitnogorice na Zušu; hoću uzgred da obiđem Čapligino; vi znate, tamo mi je hrastova šuma. Seku mi je”.

— Pa hajd’mo.

On naredi da se osedla konj, obuče zelen kaput na struk s bronzanim dugmetima, na kojima su bile izrađene veprovske glave, metnu na se lovačku torbu vezenu vunicom, srebrnu poljsku flašu, obesi o rame novu novcatu francusku pušku, s uživanjem se majaše neko vreme pred ogledalom i viknu svoje pseto Esperans, koje mu je poklonila rođaka, stara devojka odlična srca, ali bez kose. Pođemo. Moj sused povede sa sobom pandur-Arhipa, debelog i omanjeg seljaka četvrtasta lica i jagodica razvijenih kao u prepotopskih ljudi, pa i otskora uzetog upravitelja iz ostzejskih gubernija[97], mladića od svojih devetnaest godina, mršava, plava, kratkovida, uskih ramena i dugačka vrata, g. Gotliba fonder-Koka. Moj sused je i sam nedavno postao vlasnik ovog imanja. Nasledio ga je od tetke, statske savetnice[98] Kardon-Katajeve, neobično debele žene, koja je čak i ležeći u krevetu dugo i tužno brektala. Uđosmo u „sitnogoricu”. — „Vi me pričekajte ovde na poljani”, — reče Ardalion Mihajlić (moj sused) svojim saputnicima. Nemac se pokloni, sjaha s konja, uze iz džepa knjigu, čini mi se roman Johane Šopenhauer, pa sede pod žbunić; Arhip ostade na suncu i čitav sat nije se makao. Mi prođosmo po trnjaku i ne nađosmo nijednog legala. Ardalion Mihajlić izjavi da je rad poći u šumu. Ja i sam toga dana nešto nisam verovao da ćemo što uloviti, pa zato i ja pođem za njim. Vratismo se na poljanu. Nemac obeleži stranu u knjizi, ustade, metnu je u džep i uzjaha ne baš lako svoju kusu, rashodovanu kobilu, koja je vrištala i ritala se pri najmanjem dodiru; Arhip se trže, poče cimati oba kajasa, zamlatara nogama i najzad krete s mesta svoje smeteno i klonulo kljuse. Pođosmo.

Šuma Ardaliona Mihajlića bila mi je poznata još iz detinjstva. Zajedno sa svojim francuskim guvernerom m-r Dezire Fleri,

neobično dobrim čovekom (koji mi, uostalom, umalo nije nasvagda upropastio zdravlje, terajući me da pijem uveče lek Lerua), često sam odlazio u Čapligino. Sva ta šuma sastojala se iz nekih dvesta ili trista ogromnih hrastova i jasenova. Njihova lepa, jaka debla divno su se crnela na zlatasto-prozračnom zelenilu leske i brekinje; podižući se u vis, lepo su se ocrtavala na jasnom plavetnilu nebesnom i tamo su već razapinjala kao šatore svoje široke, čvornovite grane; jastrebovi, kopci, mišjake, pišteći preletali su ispod nepomičnih vrhova, šareni detlići snažno su kljucali u debelu koru; zvonka pesma kosa iznenada se razlegla u gustom lišću odmah za žunjinim kliktanjem s prelivima; dole, u džbunju, cvrkutale su i pevale grmuše, konopljarke i carići; zebe su hitro trčkarale po putanjama; zec se prikradao ivicom šume, oprezno „štulecajući”; crveno-mrka veverica živo je skakala s drveta na drvo, pa bi tek najedamput sela, podigavši rep nad glavom. U travi oko visokih mravinjaka, pod lakom senkom izreckanog, lepog lišća paprati, cvale su ljubičice i đurđevci, rasle gljive sirnjaje, vilovnjače, mlečnice, cerovače; crvene muholovke; na proplancima, među širokim džbunjem, crvenela se jagoda... A što je hladovina bila u šumi! U najjaču vrućinu, u podne — prava noć, tišina, miris, svežina... Veselo sam provodio vreme u Čapliginu, i zato sam, priznajem, nekako tužno ulazio u ovu dobro poznatu mi šumu. Ubitačna golomrazica u zimu 40-te godine nije poštedela stare moje prijatelje — hrastove i jasenove; suvi, ogoleli, ovde-onde pokriveni bednim zelenilom, tužno su se uzdizali nad mladom čestom, koja je došla namesto njih, ali ih nije zamenila”[99]. Neki od njih, još obrasli lišćem pri dnu, kao s nekim prekorom i očajanjem dizali su u vis svoje zamrle, izlomljene grane; u drugih iz listara, još dosta gustog, mada ne obilnog, ne tako suvišnog kao pre, štrčalo je debelo, suvo, mrtvo granje; s nekih je već kora otpadala; neki su naposletku bili sasvim pali i trulili na zemlji, kao leševi. Ko je mogao to predvideti hlada, u Čapliginu, hlada se nigde nije moglo naći! Šta, mislio sam, gledajući ovo Drveće na umoru, mora biti da vas je stid i da vam je teško?... Setih se Koljcova:

Gde se dede
Govor visoki,

Sila ponosna,
Vrlina carska?
Gde ti je sad
Moć zelena?...

— Kako to — Ardalione Mihajliću, — počeh ja zašto to drveće nije posečeno odmah iduće godine? Ta sad vam za njih neće niko dati ni deseti deo od onoga što biste ranije dobili.

On samo sleže ramenima.

— Mogli ste pitati tetku; — a trgovci su dolazili, novac donosili, navaljivali.

— Majn Got! Majn Got! — uzvikivao je na svakom koraku fon-der-Kok. — Kakva šalost, kakva šalost!

— Kaka šalost?[100] — smešeći se upita moj sused.

— To-ist, hteo sam kasati, kako je to šalllosno. (Poznato je da svi Nemci, kad već jednom savladaju naše slovo „ljudi”, neobično ga ističu u govoru).

Naročito mu je bilo žao gledati kako leže po zemlji hrastovi, — i zaista: kakav mlinar skupo bi ih platio. A pandur Arhip je sačuvao nepokolebljivu mirnoću i nije se nimalo žalostio; naprotiv, on je čak s priličnim zadovoljstvom preskakao preko njih i šibao bičem po njima.

Mi smo se provlačili do mesta gde se sekla šuma, kad najedanput, za hukom oborena drveta začu se jauk i govor, i za nekoliko trenutaka iskoči pred nas iz česte mlad seljak, bled i razbarušen.

— Šta je? Kud trčiš? — upita ga Ardalion Mihajlić.

On se odmah zaustavi.

— Oh, baćuška, Ardalione Mihajliću, nesreća!

— Šta se desilo?

— Maksima, baćuška, drvo ubilo.

— Kako to?... Je li preduzimača Maksima?

— Preduzimača, baćuška. Stali mi seći jasen, a on stoji i gleda... Stajao, stajao, pa pođe po vodu na bunar: biće da je bio ožedneo. Kad najedanput jasen poče puckati, pa pravo na njega. Mi mu vičemo: beži, beži, beži... Trebalo je da skrene u stranu, a on uzeo da beži u pravcu... valjda se prepao. A jasen ga pritište gornjim

granama. I otkud se tako brzo strovalio, — Bog bi ga znao... Mora da mu je srž bila trula.

— Pa zar ubilo Maksima?

— Ubilo, baćuška.

— Na mestu?

— Nije, baćuška, još je živ, — ali šta mu vredi: prebijene mu i noge i ruke. Ja sam potrčao po Seliverstića, lekara.

Ardalion Mihajlić naredi panduru da trči u selo po Seliverstića, a on krupnim kasom pojaha napred na gorosečinu... Ja za njim.

Nađosmo jadnog Maksima na zemlji. Desetak seljaka stajalo je oko njega. Sjahasmo s konja. On skoro nije ni jaukao, pokašto je otvorio i širio oči, kao da se čudio gledajući oko sebe i ugrizao se za pomodrele usne... Brada mu se tresla, kosa mu se zalepila za čelo, grudi su mu se nejednako dizale: umirao je. Retka senka mlade lipe tiho je klizila po njegovu licu.

Nagosmo se nad njim. On poznade Ardaliona Mihajlića.

— Baćuška, — prozbori on jedva čujno — po popa... naredite... da pošlju... Bog me kaznio... noge, ruke, sve prebijeno... danas... nedelja... a ja... a ja... eto... nisam pustio momke.

On zaćuta. Disanje mu je bilo sve teže.

— A novac moj... ženi... ženi dajte... pošto se isplate... eto Onisim zna... kome sam... koliko dužan.

— Poslali smo po lekara, Maksime, — progovori moj sused — možda i nećeš umreti.

On otvori malo oči i s naporom podiže obrve i očne kapke.

— Ne, umreću. Evo... evo je prilazi, evo je, evo... Oprostite mi, momci, ako sam u čemu...

— Nek ti je Bogom prosto, Maksime Andrejiću, — potmulo rekoše seljaci u jedan glas i skidoše kape — oprosti ti nama.

On odjedared očajno zatrese glavom, čežnjivo isturi prsa na opet klonu.

— Ta nećemo ga valjda pustiti da tu umire, — viknu Ardalion Mihajlić — momci, dajde-te onu asuru s kola, pa da ga odnesemo u bolnicu.

Dvojica-trojica pritrčaše kolima.

— Jefima... Sičovskog... — promuca samrtnik, — konja sam juče kupio... kaparu dao... te je konj moj... ženi... i njega...

Stadoše ga metati na asuru... on sav zadrhta kao pogođena ptica, pa se ispruži.

— Umro je, — promrmljaše seljaci.

Mi ćutke pojahasmo konje pa odosmo.

Smrt sirotog Maksima nagna me da se zamislim. Čudno umire ruski seljak! Stanje njegovo pred smrt ne možeš nazvati ni ravnodušnošću ni tupošću; on umire kao da vrši obred: hladno i prosto.

Nekoliko godina pre toga drugom mom seoskom susedu izgoreo seljak u sušionici. (On bi i ostao u sušionici da ga nije neki građanin-prolaznik polumrtvog izvukao: zagnjurio se u kadu s vodom, zaletio se i izbio vrata ispod zažarene nadstrešnice). Svratim k njemu u kućerak. Tamno u kućerku, zagušljivo, zadimljeno. Pitam: gde je bolesnik? — A eno ga, baćuška, na pripećku, — odgovara mi otegnutim glasom snuždena žena. Priđem — leži seljak, pokrio se kožuhom, diše teško. „Šta je, kako se osećaš?” Zameškolji se bolesnik na pripećku, hoće da se podigne, a sav u ranama, na samrti. „Lezi, lezi, lezi... No, šta je? Kako ti je?” — „Sasvim rđavo”, veli. — „Boli li te?” — Ćuti. — „Treba li ti što?” — Ćuti. — „Da ti pošljem čaja, à?” — „Ne treba”. — Odmaknem se od njega, sednem na klupu. Sedim četvrt sata, sedim pola sata, — grobno ćutanje u kući. U uglu, za stolom pod ikonama, krije se devojčica od svojih pet godina, jede hleb. Mati joj pokatkad popripreti. U pretsoblju idu, lupaju, razgovaraju: bratova žena riba kupus. „O, Aksinja!” — progovori najzad bolesnik. — „Šta je?” — „Daj mi kvasa”. — Aksinja mu dade kvasa. Opet ćutanje. Pitam šapatom: Jesu li ga pričestili? — „Pričestili smo”. — Znači, dakle, sve je u redu: čeka smrt, i ništa više. Ne mogoh izdržati, te izađem...

A jedared opet, sećam se, svratim u bolnicu sela Krasnogorja, kod poznatog mi felčera Kapitona, strasnog lovca.

Bolnica se nalazila u jednom krilu nekadašnjeg spahiskog dvorca; osnovala ju je sama spahinica, to jest naredila da se prikuca nad vratima plava daska s natpisom iz belih slova: „Krasnogorska bolnica”, i sama predala Kapitonu lep album za zapisivanje bolesničkih imena. Na prvom listu tog albuma jedan od čankoliza i udvorica dobrotvorne spahinice napisao je ove stihove:

„Dans ces beaux lieux, ou règne l'allégresse,
„Ce temple fut ouvert par la Beauté;
„De vos seigneur admirez la tendresse,
„Bons habitants de Krasnogoriè!”[101]

a drugi je gospodin dole dopisao:

„Et moi aussi j'aime la nature!”[102]

Jean Kobyliatnikoff”.

Felčer je kupio za svoje pare šest kreveta i otpočeo, u ime Boga, lečiti narod božji. Sem njega, pri bolnici je bilo još dvoje: graver Pavle, koji je bio naklonjen ludilu i suvoruka baba Melikitrisa, koja je vršila dužnost kuvarice. Oni su oboje spremali lekove, sušili trave i pravili od njih razne odvare; a oni su savlađivali i bolesnike u vrućici. Sumanuti graver bio je po izgledu turoban i tvrdica u rečima; noću je pevao pesmu „o divnoj Veneri”, i svakom prolazniku prilazio je s molbom da mu dopusti da se oženi nekakvom devojkom Malanjom, koja je već odavno umrla. Suvoruka baba ga je tukla i terala ga da čuva ćurke. Sedim ja tako jednom kod felčera Kapitona. Taman smo bili počeli razgovarati o poslednjem našem lovu, kad odjednom na kapiju uđoše taljige, u koje je bio upregnut neobično debeo zelenko, kakve obično imaju mlinari. U taljigama je sedeo krupan seljak u novoj kabanici, raznobojne brade. — „A, Vasilije Dmitriću”, povika kroz prozor Kapiton, „izvolite, molim... Libovšinski mlinar”, — šapnu mi on. Stenjući, seljak siđe s taljiga, uđe u felčerovu sobu, potraži očima ikone, pa se prekrsti. — „Pa, Vasilije Dmitriću, šta ima novo?... Nego, vi mora biti niste zdravi: u licu rđavo izgledate”. — „Da, Kapitone Timofejiću, nešto mi nije dobro”. — „Šta vam je?” — „Evo šta, Kapitone Timofejiću. Tu skoro kupio sam u varoši žrvnje; elem, dovezem ih kući, pa kad ih stadoh stovarivati s kola, mora da sam se suviše napregao, šta li, tek mi u utrobi puče, kao da se nešto prekinulo... pa eto otada neprestano kunjam. Danas mi je čak vrlo rđavo”. — „Hm”, — progovori Kapiton i ušmrknu burmuta, „to su onda kile. A je li vam se to davno desilo?” — „Pa danas je deseti dan”. — „Deseti?” Felčer povuče u sebe kroz zube vazduh i mahnu glavom. „Daj da te pregledam”. — „E, Vasilije Dmitriću”, — reče on

najzad, „žao mi te je, brate, ali kod tebe nije kao što treba; ti si ozbiljno bolestan; ostani ti ovde kod mene; ja ću koliko do mene stoji sve učiniti, a uostalom ni za što ne jamčim”. — „Zar je baš tako opasno?” — promrmlja preneraženi seljak. — „Da, Vasilije Dmitriću, rđavo je; da ste došli k meni dva-tri dana ranije, — ne bi bilo ništa, prošlo bi kao rukom odneto; a sad Boga mi imate zapaljenje; svaki čas može da izbije gangrena. — „Ta ne može biti, Kapitone Timofejiću!” — „Ama kad vam kažem”. — „Pa kako to!” (Felčer smače ramenima). — „I zar da moram umreti zbog takve sitnice?” — „To ja ne velim... ali samo vi ostanite ovde”. Seljak mišljaše, mišljaše, pogleda na pod, zatim na nas, počeša se po potiljku, pa uze kapu. „Ta kuda ćete, Vasilije Dmitriću?” — „Kuda? Zna se kuda — kući, kad je tako rđavo. Valja da naredim što treba, ako je tako”. — „Ta za Boga, Vasilije Dmitriću, vi ćete sami sebi zlo učiniti; ja se i ovako čudim kako ste se dovezli. Ostanite”. — „Ne, Kapitone Timofejiću, ako je da se mre, onda, brate, da umrem kod svoje kuće; jer ako ovde umrem, Bog zna šta će se kod moje kuće desiti”. — „Još se ne zna, Vasilije Dmitriću, kako će se stvar razviti... Dabome, opasno je, vrlo opasno, nema spora... ali baš zato i treba da ostanete”. (Seljak odmahnu glavom). — Ne, Kapitone Timofejiću, neću ostati... nego mi propišite kakav lek”. — „Lek sam neće pomoći”. — „Neću ostati, kažem vam”. — „Pa, kako hoćeš... samo posle nemoj da žališ na mene!”

Felčer otkide list iz albuma i, napisavši recept, posavetova ga šta treba još da radi. Seljak uze hartijicu, dade Kapitonu pola rublje, izađe iz sobe i sede na kola. — „Pa zbogom, Kapitone Timofejiću, zadržite me u dobroj uspomeni i ne zaboravljajte moje siročadi, ako bi što bilo...” — „Ej, ostani Vasilije!” — Seljak samo odmahnu glavom, udari kajasem po konju i izađe iz dvorišta. Izađem na ulicu i pogledam za njim. Put je bio kaljav i pun rupčaga; mlinar je gonio oprezno, ne žureći se, vešto je upravljao konjem i javljao se prolaznicima... Četvrtog dana je umro.

Uopšte, čudno umiru Rusi. Mnogo mi pokojnika. dolazi sad na pamet. Sećam se tebe, davnašnji moj prijatelju, nedoučeni studente Avenire Sorokoumove, divni, najplemenitiji čoveče! Vidim opet tvoje sušičavo zelenkasto lice, tvoju retku rusu kosu, tvoj krotki osmeh, tvoj oduševljeni pogled, tvoje dugačke udove; čujem tvoj slabi,

umiljati glas. Živeo si kod velikoruskog spahije Gura Krupjanikova, predavao si njegovoj deci Fori i Zjozi ruski jezik, geografiju i istoriju, strpljivo si podnašao neslane šale samoga Gura, prostačke ljubaznosti dvoroupravitelja, bljutave šale nevaljalih derana; ne bez gorkog osmeha, ali i bez gunđanja izvršivao si ćudljive zahteve gospođe, koja nije znala šta da radi od dosade. Ali, zato, kako si se odmarao, kako si se osećao blažen uveče, posle večere, kada si, otresavši se najzad svih dužnosti i poslova, sedao kod prozora, zamišljeno pripaljivao lulu, ili željno prelistavao raskupusani i izmašćeni broj debelog časopisa, koji je iz varoši doneo zemljomer, takav isti kukavni beskućnik kao i ti! Kako su ti se tada dopadale svake pesme i pripovetke, kako su ti lako navirale suze na oči, kako si se zadovoljno smejao, kakvom se iskrenom ljubavlju prema ljudima, kakvim plemenitim saosećanjem prema svemu dobrom i lepom prožimala tvoja detinjski čista duša! Moram reći istinu: nisi se odlikovao suvišnim oštroumljem; priroda te nije obdarila ni pameću ni vrednoćom; na univerzitetu si se računao među najgore studente; na predavanjima si spavao, na ispitima — svečano ćutao; ali čije su se oči sijale od radosti, ko je ono gubio dah od uzbuđenja zbog uspeha, zbog sreće svoga druga? Avenir... Ko je slepo verovao u visoki poziv svojih drugova, ko ih je ponosno hvalio, ogorčeno branio? Ko nije znao ni za zavist, ni za samoljublje, ko se nesebično žrtvovao, ko se rado potčinjavao ljudima koji nisu bili vredni ni njegovog malog prsta?... Sve ti, sve ti, naš dobri Avenire! Sećam se: skrušena srca rastajao si se od drugova, odlazeći na „kondiciju”; mučila su te zla predosećanja... I imao si pravo: u selu si zlo prošao; u selu nisi imao koga sa strahopoštovanjem slušati, nisi imao kome da se diviš, koga da voliš... I proste stepske i obrazovane spahije ponašali su se prema tebi kao prema učitelju: jedni grubo, drugi nepažljivo. Uz to, ti i svojom pojavom nisi pridobijao; ustručavao si se, crveneo, znojio se, mucao... Čak ni tvoje zdravlje nije popravio seoski vazduh: istopio si se kao sveća, kukavče! Istina, soba ti je gledala u baštu; cremže, jabuke, lipe sipale su ti na sto, na mastionicu, na knjige svoje lake cvetiće; na zidu je visio plav svilen jastučić za sat, koji ti je na rastanku poklonila dobra, osetljiva Nemica, guvernanta s plavim viticama i plavim očicama; ponekad je svraćao kod tebe stari prijatelj iz Moskve, pa te dovodio u ushićenje tuđim ili čak i svojim pesmama;

ali samoća, nepodnošljivo ropstvo učiteljskog zvanja, nemogućnost oslobođenja, pa beskrajne jeseni i zime, pa neprekidna bolest... Jadni, jadni Avenire!

Ja sam posetio Sorokoumova kratko vreme pred njegovu smrt. Već skoro nije mogao ići. Spahija Gur Krupjanikov nije ga terao iz kuće, ali mu više nije davao platu i uzeo je drugog učitelja Zjozi... Fofu su dali u kadetski korpus. Avenir je sedeo kod prozora u staroj volterovskoj naslonjači. Vreme je bilo neobično lepo. Svetlo jesenje nebo veselo se plavilo nad tamnomrkim redom ogolelih lipa; ovde-onde na njima treperilo je i šuštalo poslednje, svetlozlatno lišće. Promrzla zemlja znojila se i kravila na suncu; njegovi kosi, rumeni zraci klizili su no bledoj travi, u vazduhu kao da se čulo lako puckaranje; jasno i razgovetno su odjekivali u bašti radnički glasovi. Na Aveniru je bila iznošena sobna haljina, zelena vratna marama bacala je mrtvzčki ton na njegovo strašno smršalo lice. On mi se jako obradova, pruži ruku, poče govoriti, pa se zakašlja. Pustih ga da se umiri, sedoh do njega... Na kolenima Avenirovim stajala ie sveščica Koljcovljevih pesama, brižljivo prepisanih; smešeći se on udari po njoj rukom. „Ovo je pesnik”, protepa on, silom uzdržavajući kašalj i stade deklamovati jedva čujnim glasom:

„Da li su sokolu
Krila svezana?
Il’ su mu putevi
Svi zabranjeni?”

Zaustavih ga: lekar mu je zabranio da razgovara. Znao sam kako mu mogu ugoditi. Sorokoumov nije nikad, što se kaže, „pratio” nauku, ali je bio radoznao da zna do čega su, veli, došli danas veliki umovi. Dešavalo se da uhvati druga gdegod u uglu i počne ga raspitivati: sluša ga, divi se, veruje mu na reč, a posle za njim ponavlja. Naročito ga je zanimala nemačka filozofija. — Počeh mu pričati o Hegelu (stvari davne prošlosti, kao što vidite). Avenir je klimao glavom odobravajući, dizao obrve, smešio se, šaputao: „Razumem, razumem!... a! dobro, dobro!...” Detinjska radoznalost ovog samrtnika, beskućnika i od svakog napuštenog jadnika, priznajem, do suza me ganula. Treba da napomenem da se Avenir

nije kao drugi sušičavi bolesnici nimalo zavaravao u pogledu svoje bolesti... Jer, zamislite! — on nije uzdisao, nije se žalostio, čak nijedamput nije ni nagovestio svoje stanje...

Prikupivši snagu, poče govoriti o Moskvi, o drugovima, o Puškinu, o pozorištu, o ruskoj književnosti; sećao se naših pijanki, vatrenih prepiraka našeg „kola”[103], sa žaljenjem izgovori imena dvojice trojice umrlih prijatelja...

— Sećaš li se Daše? — dodade on naposletku, to je bila zlatna duša! to je bilo srce! i kako me je volela!... Šta li je s njom sad? — Mora da je uvela, usahla jadnica?

Nisam smeo razočaravati bolesnika, a i šta mu je trebalo da zna da je njegova Daša sad šira neg’ duža, viđa se s trgovcima — braćom Kondačkovim, beli se i rumeni, vrišti i svađa se.

Nego, pomislih, gledajući njegovo iznemoglo lice, kako bi bilo da ga izvučem odavde? Možda bi se još mogao izlečiti... Ali mi Avenir ne dade da završim svoj predlog.

— Ne, brate, hvala ti, — reče on — svejedno je gde ću umreti. Jer ja neću doživeti zime... Zašto uzalud da uznemiravam ljude? Navikao sam se na ovu kuću. Istina, ovdašnja gospoda su...

— Rđavi ljudi, šta li? — prekidoh ga ja.

— Ne, nisu rđavi; — već nekakve cepanice. A uostalom, ne mogu se na njih potužiti. Imaju susedi: kći spahije Kasatkina je obrazovana, ljubazna, neobično dobra devojka... nije ohola...

Sorokoumov opet poče jako kašljati.

— Sve to ne bi bilo ništa, — nastavi on, odahnuvši — samo kad bi mi dopustili da popušim jednu lušu... A vala neću tako umreti, popušiću jednu lulicu! — dodade, namignuvši mi lukavo. — Hvala Bogu, živeo sam dovoljno; poznavao sam se s dobrim ljudima...

— Kad bi bar rodbini pisao, — prekidoh ga ja.

— Zašto da pišem rodbini? Pomoći mi ne mogu, a kad umrem — doznaće. Nego, zašto o tom da govorimo... Bolje mi pričaj šta si video u inostranstvu!

Počeh mu pričati. On se prosto upi u mene. Pred veče otputujem, a posle jedno deset dana dobijem ovo pismo od g. Krupjanikova.

„Čast mi je izvestiti vas, poštovani gospodine, da je vaš prijatelj, student što je živeo u mojoj kući, g. Avenir Sorokoumov, pre četiri

dana, u dva sata no podne, preminuo i danas je o mom trošku sahranjen u parohiskoj crkvi. Zamolio me je da vam pošljem ovde priložene knjige i sveske. Novaca se kod njega našlo 22 i po rublje, koje će se, sa ostalim njegovim stvarima, dostaviti njegovim srodnicima, kojima i pripadaju. Vaš prijatelj umro je pri potpunoj svesti i može se reći tako isto ravnodušno, ne pokazujući nikakvih znakova žaljenja, čak i kada se cela moja porodica s njim opraštala. Moja vas supruga, Kleopatra Aleksandrovna, pozdravlja. Smrt vašeg prijatelja nije mogla da ne utiče na njene živce; a što se mene tiče, ja sam, Bogu hvala, zdrav i čast mi je ostati

Vaš najponizniji sluga
G. Krupjanikov."

Mnogo mi još i drugih primera dolazi na pamet, — ali ko bi ih sve ispričao. Ograničiću se samo na ovaj jedan.

Bio sam pri smrti jedne starice spahinice. Sveštenik poče čitati nad njom veliku molitvu, kad najedared opazi da bolesnica zaista umire, pa joj brže pruži krst. Spahinica se ljutito odmače. „Kud žuriš, oče", — progovori ona ukočenim jezikom, „imaćeš kad"... Ona poljubi krst, turi ruku pod jastuk i ispusti poslednji dah. Pod jastukom je bila srebrna rublja: htela je da plati svešteniku za svoju vlastitu veliku molitvu...

Da, čudno umiru Rusi!

Pevači

Omanje seoce Kolostovka, koje je nekad pripadalo spahinici prozvanoj u okolini zbog opake i neobuzdane naravi Oštrokonđom (pravo joj je ime ostalo nepoznato), a koje je sad svojina nekakvog petrogradskog Nemca, leži na padini golog brežuljka, ozgo do dole presečenog strašnom jarugom, koja, zjapeći kao bezdan, vijuga se, razrivena i izlokana, posred ulice, i gore nego reka, — preko reke se bar može napraviti most, — deli siromašno seoce na dve polovine. Nekoliko mršavih vrba bojažljivo se spuštaju niz njegove peščane bokove; na samom dnu, suvom i žutom kao bakar, leže goleme ploče glinovitog kamena. Neveseo izgled, mora se priznati, — a međutim svima okoliim stanovnicima vrlo dobro je poznat put u Kolotovku: oni tamo idu rado i često.

Na samom ulasku u jarugu, nekoliko koraka od one tačke gde ona počinje kao uzana pukotina, stoji omanja četvorougla kućica, stoji sama, odvojena od drugih. Pokrivena je slamom, ima dimnjak; jedan prozor, kao neko oštro oko, okrenut je jaruzi i u zimnje večeri, osvetljeno iznutra, daleko se vidi u tamnoj mraznoj magli, i mnogom prolazniku seljaku svetluca se kao zvezda predvodnica. Nad vratima kućice prikucana je plava daščica: ta kućica je — krčma, prozvana „Skrovište”[104]. U toj krčmi rakija se, verovatno, ne prodaje jevtinije od propisane cene, ali nju posećuju daleko marljivije nego sve okolne ustanove te vrste. Tome je uzrok krčmar Nikola Ivanić.

Nikola Ivanić — nekad vitko, grguravo i rumeno momče, a sad neobično debeo, već osedeo čovek, gojazna lica, lukavo-dobrodušnih očica i masna čela, preko koga se prevukle bore kao konci, — već više od trideset godina živi u Kolotovci. Nikola Ivanić je čovek okretan i smišljen, kao što su većinom krčmari. Nije se odlikovao ni osobitom ljubaznošću ni razgovornošću, ali ima dar da privlači i zadržava kod sebe goste, kojima je nekako prijatno sedeti pred njegovim kelnerajem, pod mirnim i prijatnim, mada oštrim pogledom flegmatičnog domaćina. On ima mnogo zdravog smisla; njemu je dobro poznat i spahiski način života, i seljački, i građanski; u teškim slučajevima mogao bi dati dosta pametan savet, ali on, kao čovek oprezan i sebičan, više voli ostati u strani, i tek dalekim, tobož

bez ikakve namere izgovorenim aluzijama, izvoditi svoje goste — i to najmilije svoje goste — na pravi put. On se razume u svemu što je važno i zanimljivo za Rusa: u konjima i stoci, u šumi, u cigljama, u posuđu, u manufakturnoj robi i u kožnoj, u pesmi i u igri. Kad nema gostiju, on obično sedi, kao vreća, pred vratima svoje kuće, podavivši poda se svoje tanke nožice, i dobacuje ljubazne reči svakom ko prođe. Mnogo je video u svom veku, preživeo je ne jednu desetinu sitnih plemića, koji su mu svraćali na „prepečenicu”, zna sve šta se radi na sto vrsta unaokolo i nikad se ne izbrblja, ne pokazuje čak ni izgledom lica da mu je poznato čak i ono što ne naslućuje ni najpronicljiviji policajac. Samo ćutkari, smeška se i čaše pomiče. Susedi ga poštuju: civilni general Ščerepetenko, po činu najstariji posednik u srezu, svaki put ga blagonaklono pozdravlja kad prolazi pored njegove krčme. Nikola Ivanić je čovek od uticaja: on je poznatog konjokradicu naterao da vrati konja koga je odveo iz dvorišta jednog njegovog poznanika, urazumio je seljake iz susednog sela koji nisu hteli da prime novog upravitelja i t. d. Uostalom, ne treba misliti da je on to činio iz ljubavi prema pravičnosti, iz brige za bližnje — ne! On se prosto trudi da otkloni sve ono što bi moglo poremetiti njegovo spokojstvo. Nikola Ivanić je oženjen i ima decu. Njegova žena, žustra varošanka, šiljasta nosa i bistra pogleda, u poslednje vreme takođe je malo u telu otežala, kao i njen muž. On se u svemu na nju oslanja, i novac je kod nje pod ključem. Pijanice bukači nje se boje; ona ih ne voli, od njih je malo koristi a mnogo galame; miliji su joj ćutljivi, mrgodni. Deca Nikole Ivanića još su mala; prva su sva pomrla, ali ona koja su ostala metnula su se na roditelje; milina je gledati na pametna lica te zdrave dece.

Bio je nesnosno vreo julski dan kad sam se, lagano, mećući nogu pred nogu, peo sa svojim psom uz kolotovsku jarugu u pravcu „Skrovite Krčmice”. Sunce je gorelo na nebu, kao da se pomamilo; žeglo je i peklo neprestano; vazduh je bio zasićen zagušljivom prašinom. Sjakteći se na suncu vrane i gavrani, otvorenih kljunova, tužno gledahu na prolaznike, kao da ih mole za pomoć; samo vrabaca nije bilo nimalo briga, već su, rašepurivši perje, još bešnje nego pre cirikali i tukli se no plotovima, složno uzletali s prašnjivog puta, kao siv oblak leteli nad zelenim konopljištima. Žeđ me je

morila. Vode nije bilo blizu: u Kolotovci, kao i u mnogim drugim stepskim selima, nemajući izvora i bunara, seljaci piju nekakav mutljag iz ribnjaka... Ali ko može tu gadnu tečnost nazvati vodom? Htedoh da zaištem čašu piva ili kvasa od Nikole Ivanića.

Pravo da kažem, ni u jedno godišnje doba Kolotovka ne izgleda primamljiva; ali naročito tužno osećanje izaziva ona kad blistavo julsko sunce svojim nemilosrdnim zracima peče i tamno-mrke, polurazvaljene kućnje krovove, i onu duboku jarugu, i spržennu zaprašenu utrinu, no kojoj tumaraju mršave, dugonoge kokoške, i sivu zgradu od jasikovine s rupama mesto prozora, ostatak nekadašnjeg spahiskog doma, koja je sva zarasla u koprivu, burjan i pelen, i crn, usijan ribnjak, pokriven guščijim perjem, oivičen polusasušenim muljem, s naherenom branom, pored koje se, na sitno utapkanoj pepeljastoj zemlji, ovce, jedva dišući i kijajući od žege, žalosno guraju jedna uz drugu i s tužnim strpljenjem saginju glave što mogu niže, kao očekujući kad će najzad proći ta nesnosna zapara. Umornim koracima približavao sam se prebivalištu Nikole Ivanića, izazivajući, kao obično, kod dečurlije divljenje, tako da su ona naposletku blenula u mene napregnuto; kod pasa srdžbu, koja se izražavala lajanjem, tako promuklim i zlobnim da je izgledalo kao da im se kida sva utroba, te su i oni sami posle kašljali i teško disali — kad se najedamput, na pragu krčme, pojavi čovek visokog rasta, bez kape, u suknenom šinjelu, nisko potpasanom plavim pojasićem. Po izgledu bio je to spahiski sluga; gusta seda kosa u neredu mu je stršila nad mršavim i izboranim licem. On je zvao nekoga, brzo mašući rukama, koje su se očevidno razmahivale mnogo dalje nego što je on sam želeo. Videlo se da se podnapio.

— Hajde, ta hajde! — protepa, jedva dižući guste obrve; — hajde, Migalo, hajde! Kakav si, brate, prosto miliš. Ne valja to, brate. Ovde te čekaju, a ti eto miliš... Hajde.

— No, idem, idem, —raču se zveketav glas, i iza kuće, s desna, pojavi se čovek nizak, debeo i hrom. Na njemu je bila dosta čista suknena kabanica, natučena na jedan rukav; visoka šiljasta kapa, nabijena čak do obrva, davala je njegovom okruglom i podbulom licu lukav i nasmešljiv izraz. Njegove malene, žute očice igrale su kao na loju, s tankih usana nije slazio uzdržan usiljen osmeh, a nos, šiljat i dugačak, drsko se isticao napred kao krma. — Idem, prijatelju, —

nastavljaše on, gegajući u pravcu krčme — zašto me zoveš?... Ko me čeka?

— Zašto te zovem? — reče prekorno čovek u suknenom šinjelu. — Ala si ti, Migalo, čudan, brate: zovu te u krčmu, a ti još pitaš zašto? A čekaju te sve dobri ljudi: Turčin Jaška, pa Divlji Gospodar, pa preduzimač sa Žizdre. Jaška se opkladio s preduzimačem u osminu piva: ko će koga pobediti, to jest ko će bolje otpevati... razumeš li?

— Jaška će pevati? živahno reče čovek zvani Migalo. — I ti ne lažeš, Šamšula? — Ja ne lažem, — dostojanstveno odgovori Šamšula, — nego ti kevćeš. Znači da će pevati, kad se opkladio, Migalo, vole božji, lupežu jedan!

— Pa hajdmo, prostačino, — odvrati Migalo.

— No, na poljubi me barem, dušo moja, — protepa Šamšula, široko raširivši ruke.

— Gle ti razneženog Jezopa, prezrivo odgovori Migalo, odgurujući ga laktom i oba, nagnuvši se, uđoše na niska vrata.

Čuvši ovaj razgovor, postadoh vrlo radoznao. Već toliko puta dolazio mi je do ušiju sluh o Jaški Turčinu, kao o najboljem pevaču u okolini, i eto mi se iznenada dade prilika da ga čujem kako se takmiči s drugim majstorom. Udvojim korake i uđem u krčmu.

Verovatno malo je mojih čitalaca imalo priliku da zaviruje u seoske krčme; ali mi lovci kud sve ne zalazimo! One su udešene neobično prosto. Obično se sastoje iz tamnog trema i bele sobe, na dvoje podeljene pregradom, iza koje niko od gostiju nema prava zalaziti. U tom pregrađenom delu, nad širokim hrastovim stolom, napravljen je velik, podugačak otvor. na tom stolu ili kelneraju prodaje se rakija. Zapečaćene flaše razne veličine poređane su na policama, odmah prema otvoru. U prednjem delu sobe, određenom za goste, nalaze se klupe, dve-tri prazne flaše, sto u uglu. Seoske krčme su većinom prilično mračne, i skoro nikada nećete videti na njihovim zidovima od brvana kakvih živim bojama izrađenih prostih slika, bez kojih je retko koja seljačka kuća.

Kad sam ušao u Skrovitu Krčmu, u njoj se već bilo skupilo dosta veliko društvo.

Za kelnerajem je, kao obično, skoro na svu širinu otvora, stajao Nikola Ivanić, u šarenoj cicanoj košulji i s lenim osmehom na

bucmastim obrazima, nalivao je svojom punom i belom rukom dve čaše vina prijateljima što tek uđoše, Migalu i Šamšuli; a za njim, u uglu pored prozora, videla se njegova oštrooka žena. Na sredini sobe stajao je Jaška Turčin, mršav i vitak čovek od svojih dvadeset tri godine, obučen u dugačak nankinski kaftan golubje boje. Izgledao je kao odvažan fabrični radnik i, po svemu sudeći, nije se mogao pohvaliti osobitim zdravljem. Njegove upale oči, velike, nemirne, sive oči, prav nos s tankim, pokretljivim nozdrvama, belo zabačeno čelo s nazad zabačenom otvoreno-plavom kosom, krupne ali lepe, izrazite usnice — celo njegovo lice odavalo je osetljiva i strasna čoveka. Bio je vrlo uzrujan: žmirkao očima, nejednako disao, ruke su mu se tresle kao u groznici, — a njega je stvarno i bila obuzela groznica, ona nemirna, iznenadna groznica koja je tako poznata svima ljudima koji govore ili pevaju pred skupom. Pored njega stajao je čovek od svojph četrdeset godina, širokih ramena, širokih jagodica, niska čela, uzanih tatarskih očiju, kratka i šopava nosa, četvorouglastog podbratka i crne sjajne kose, oštre kao čekinje. Izraz njegovog crnpurastog lica, koje se prelivalo u olovnu boju, a osobito njegovih bledih usana, mogao bi se nazvati gotovo divljačkim, samo da to lice nije bilo onako tiho zamišljeno. On se skoro nije micao i samo je polako pogledao unaokolo, kao bik ispod jarma.

Na sebi je imao nekakav iznošen dug kaput na struk s glatkim bakarnim dugmetima; stara crna svilena marama omotavala je njegov ogromni vrat. Zvali su ga Divljim Gospodarom. Pravo prema njemu, na klupi pod ikonama, sedeo je Jaškin suparnik — preduzimač iz Žizdre: to je bio snažan čovek omanjeg rasta, od svojih trideset godina, boginjav i grgurav, zatubasta prćasta nosa, živih mrkih očiju i retke bradice. On je živahno gledao oko sebe, podmetnuvši poda se ruke, bezbrižno je mlatarao i lupkao nogama, obuvenim u kicoške čizme opšivene krznom. Na njemu je bila nova, fina kabanica od sivog sukna s plišanom jakom, od koje se oštro izdvajaše kraj crne košulje, čvrsto zakopčane oko vrata. U suprotnom uglu, desno od vrata, sedeo je za stolom nekakav seljak u tesnoj, iznošenoj haljini s ogromnom rupom na ramenu. Tanka žućkasta struja sunčane svetlosti probijala se kroz prašnjiva stakla dvaju omanjih prozora i, izgleda, nije mogla da nadvlada običnu sobnu tamu: svi predmeti bili su slabo osvetljeni, kao pegama. Ali

zato je u njoj bila skoro hladovina, i osećanje omorine i zapare, kao neko breme, svalilo mi se s leđa, čim sam prekoračio preko praga.

Moj dolazak — to sam mogao opaziti — spočetka je malo zbunio goste Nikole Ivanića; ali, videvši da me on pozdravlja kao poznatog čoveka, oni se umiriše i više nisu obraćali na mene pažnju. Zatražih piva i sedoh u ugao, pored seljaka u poderanoj haljini.

— Dakle, šta je! kliknu najedared Šamšula, ispivši na dušak čašu vina i prateći svoj usklik onim čudnim razmahivanjem ruku bez kojeg on, očevidno, nije izgovarao nijedne reči. — Šta da čekamo više? Ako ćemo počinjati onda da počnemo. A, Jašo?...

— Da se počne, da se počne, — prihvati Nikola Ivanić odobravajući.

— Pa dobro, počnimo, — progovori preduzimač hladnokrvno i smešeći se, pun pouzdanja, — ja sam gotov.

— I ja sam gotov, — uzbuđeno reče Jakov.

— No, počinjite, deco, počinjite, — zapišta Migalo.

Ali, i pored jednodušno izjavljene želje, niko nije počinjao; preduzimač se čak i ne diže s klupe, — svi kao da su nsšto čskali.

— Počinji! — turobno i oštro reče Divlji Gospodar.

Jakov se strese. Preduzimač ustade, smače naniže pojas i iskašlja se.

— A ko da počne? — upita on s nešto promenjenim glasom Divljeg Gospodara, koji je i dalje nepomično stajao na sred sobe, široko raskoračivši debele noge i turivši skoro do lakta snažne ruke u džepove od čakšira.

— Ti, ti, preduzimaču, — promrmlja Šamšula, — ti brate.

Divlji Gospodar ga pogleda ispod oka. Šamšula slabo nešto pisnu, splete se, pogleda nekud u tavanicu, smaknu ramenima pa ućuta.

— Da se vuče kocka, — izgovori razgovetno Divlji Gospodar, — a osminu na kelneraj.

Nikala Ivanić se naže, dohvati, stenjući, s poda osminu piva i metnu je na sto.

Divlji Gospodar pogleda u Jakova i progovori: „Dede!”

Jakov zagnjuri ruku sebi u džep, izvadi groš[105] i zubima ga obeleži. Preduzimač izvuče ispod skuta od kaftana. novu kožnu

kesu, polako odreši gajtan pa, izručivši u ruku silnu sitninu, izabra potpuno nov groš. Šamšula podmetnu svoj umašćeni kačket sa slomljenim i odvaljenim štitom; Jakov baci u nj svoj groš, preduzimač svoj.

— Ti vuci, — progovori Divlji Gospodar, okrenuvši se Migalu.

Migalo se zadovoljno osmehnu, uze kačket obema rukama i poče ga treskati.

Začas nastade duboka tišina: groševi su slabo zveckali, udarajući jedan o drugi. Ja pažljivo pogledah unaokolo: sva lica su pokazivala napregnuto iščekivanje; i sam Divlji Gospodar zažmiri; čak i moj sused, seljak u poderanoj haljini, ispruži vrat. Migalo turi ruku u kačket i izvadi preduzimačev groš: svi odahnuše. Jakov pocrvene, a preduzimač pređe rukom po kosi.

— Ta ja sam ti govorio da ti treba da počneš, — viknu Šamšula, — ja sam ti govorio.

— No, no, ne „cirkaj”! — prezrivo primeti Divlji Gospodar. — Počinji, — nastavi on, klimnuvši glavom preduzimaču.

— Kakvu pesmu da pevam? — upita preduzimač, uzrujavajući se.

— Kakvu hoćeš, — odgovori Migalo. Koja ti dođe na pamet tu i pevaj.

— Naravno, kakvu hoćeš, — dodade Nikola Ivanić, nameštajući polako ruke na grudima. — U tome ti niko ne može zapovedati. Pevaj koju hoćeš; ali samo pevaj lepo; a mi ćemo posle po savesti presuditi.

— Razume se, po savesti, — prihvati Šamšula i liznu kraj prazne čaše.

— Pustite me, braćo, da se malo iskašljem, — poče preduzimač, pipajući prstima po jaci od kaftana.

— De, de, ne ošljari — počinji! — preseče Divlji Gospodar pa obori pogled.

Preduzimač se malo promisli, zatrese glavom pa izađe napred. Jakov se upi u njega očima...

Ali pre nego što počnem opisivati samu utakmicu, smatram da neće biti zgoreg da kažem nekoliko reči o svakom licu ove moje pripovetke. Život nekih od njih bio mi je već poznat kad sam se sreo s njima u Skrovitoj Krčmi; o drugim sam se obavestio docnije.

Počnimo sa Šamšulom. Pravo ime tome čoveku bilo je Jevgraf Ivanov; ali ga niko u celoj okolini nije zvao drukčije nego Šamšula, na i on sam se nazivao tim nadimkom, tako mu je dobro stajao. A on je doista, ne može lepše biti, dolikovao njegovim beznačajnim, večno unezverenim crtama lica. To je bio neženjen spahiski sluga, koji se propno, od koga su i njegovi gospodari odavno digli ruke i koji je, nemajući nikakve dužnosti, ne dobijajući ni prebijene pare plate, ipak nalazio načina da na tuđ račun svaki dan pijanči. Imao je mnoštvo poznanika, koji su ga častili rakijom i čajem, ni sami ne znajući zašto, jer on ne samo što nije bio zanimljiv u društvu, već je naprotiv dosađivao svima svojim besmislenim brbljanjem, nesnosnim nametanjem, grozničavim pokretima tela i neprekidnim, neprirodnim smejanjem. On nije umeo ni pevati ni igrati; otkad se rodio nije rekao ne samo pametne već čak ni koliko bilo razumne reči, sve je „lupao” i lagao pravi Šamšula! Pa ipak nije moglo biti nijedne pijanke na četrdeset vrsta unaokolo a da se nije njegova protegljasta figura vrtela tu među gostima, — tako su već navikli na njega, na su trpeli njegovu prisutnost, kao neizbežno zlo. Istina, držali su se prema njemu prezrivo, ali njegove ružne ispade znao je savlađivati samo Divlji Gospodar.

Migalo nije nimalo ličio na Šamšulu. I njemu je pristajao nadimak Migalo, iako očima nije migao više nego drugi ljudi; poznato je da je ruski narod majstor u izmišljanju nadimaka. I pored svega mog truda da potanje ispitam prošlost toga čoveka, u njegovom životu ostalo je za mene, — a verovatno i za mnoge druge — tamnih pega, kako bi rekli bibliografi, pokrivenih gustim mrakom neizvesnosti. Samo sam to saznao da je nekad bio kočijaš kod stare spahinice bez dece, da je pobegao s poverenom mu trojkom konja, nije ga bilo čitavu godinu dana, pa, mora biti, uverivši se lično o neugodiostima i nevoljama skitničkog života, vratio se sam, ali hrom, pao je pred noge svojoj gospođi, i, za nekoliko godina, zagladivši svoju pogrešku primernim vladanjem, malo po malo zadobio je opet njenu milost, zaslužio je najzad njeno potpuno poverenje, postao nastojnik a po smrti gospođinoj, ne zna se kako, pokaza se da je oslobođen, upisa se među građane, poče od suseda uzimati pod zakup bašte, obogati se, pa sad živi zadovoljno. To je čovek iskusan, obazriv, ni rđav ni dobar, a više računđija; bio je i na situ i na rešetu, pa poznaje ljude i

ume da ih iskoristi. On je oprezan i u isto vreme preduzimljiv, kao lisica, brbljiv je, kao stara žena, a nikad se neće izbrbljati, dok će svakog drugog izvući za jezik; uostalom, ne pravi se budala, kao što to čine drugi prepredenjaci njegove bagre, a teško bi mu i bilo pretvarati se; nikad nisam video pronicljivijih i umnijih očiju od njegovih majušnih, lukavih „gledalica”[106]. One nikad ne gledaju prosto, već sve pažljivo promatraju i vrebaju. Migalo ponekad po čitave nedelje smišlja kakvo na izgled prosto preduzeće, a drugi put se najedared odluči na neko očajno smelo delo, rekao bi čovek vrat će slomiti... a kad pogledaš — sve mu je ispalo za rukom, kao namazano. On je srećan i veruje u svoju sreću, veruje u rđava pretskazanja. On je uopšte vrlo praznoveran. Ne vole ga, zato što ni njemu samom nije stalo ni do koga, ali ga poštuju. Sva mu se porodica sastoji iz jednog sinčića, koga pazi kao oko u glavi, i koji će, vaspitan takim ocem, verovatno, otići daleko. „A mali Migalo na oca se turio”, kažu već i sad poluglasno za njega starci, sedeći na klupama pred kućom i razgovarajući među sobom letnjih večeri; i svi razumeju šta to znači, na ne dodaju više ni reči.

O Jakovu Turčinu i o preduzimaču nema se šta naročito reći. Jakov, prozvan Turčin, zato što je vodio poreklo od zarobljene Turkinje, bio je no duši umetnik u potpunom smislu te reči, a po zanimanju crtač u fabrici hartije nekog trgovca; što se tiče preduzimača, čija mi je sudbina, priznajem, ostala nepoznata, učinio mi se domišljan i okretan varošanin. Ali o Divljem Gospodaru vredno je progovoriti1 malo opširnije.

Prvi utisak koji je na vas činio izgled toga čoveka bilo je osećanje nekakve surove, teške, ali neodoljive snage. Bio je nezgrapnog sastava, kao od brda odvaljen, kako kod nas kažu, ali je iz njega prosto bilo nesalomljivo zdravlje, i — za čudo — njegova medveđa prilika nije bila bez neke osobite gracije, koja je možda dolazila otuda što je on sasvim spokojno bio pouzdan u svoju rođenu snagu. Teško je bilo otput pogoditi kojem je staležu pripadao taj Herkul; nije ličio ni na spahiskog služitelja, ni na varošanina, ni na osirotelog sudskog pisara u ostavci, ni na propalog malog spahiju, držaoca pasa i svađalicu: on je bio neki naročit čovek. Niko nije znao otkud je zabasao u naš srez; govorilo se kao da je poreklom od jednodvoraca

i kao da je nekad bio negde u službi, ali se ništa pouzdano o tome nije znalo; a i od koga bi se moglo doznati, — ta svakako ne od njega samog: nije bilo ćutljivijeg i mrgodnijeg čoveka od njega. Isto tako niko nije umeo tačno reći od čega on živi; nije se bavio nikakvim zanatom, nikom nije odlazio, nije se skoro ni s kim poznavao, a imao je novaca; istina, malo, ali ih je imao. Ponašao se ne može se reći skromno, — kod njega uopšte nije bilo ničega skromnog, — ali tiho; živeo je tako kao da nikoga oko sebe nije opažao i kao da mu baš niko ne treba. Divlji Gospodar (tako su ga prozvali; a pravo mu je prezime bilo Perevlesov) imao je golem uticaj u svojoj okolini; njemu su se odmah i rado pokoravali, mada on ne samo što nije imao nikakvog prava ma kome zapovedati, već čak ni sam nije nimalo pokazivao želju da ga slušaju ljudi s kojim je slučajno dolazio u dodir. On je govorio — oni su ga slušali. Sila Boga ne moli. On gotovo i nije pio rakije, nije se poznavao s ženskinjem i strasno je voleo pevanje. Kod toga čoveka bilo je mnogo koječega zagonetnog; izgledalo je kao da su neke ogromne mračne sile počivale u njemu, kao da su znale da će, ako se jednom podignu, ako jednom provale na slobodu, morati uništiti i sebe i sve do čega se dotaknu; i ja se žestoko varam, ako se u životu toga čoveka nije desila taka provala, ako on, poučen iskustvom i jedva se spasavši od propasti, nije nemilosrdno držao samog sebe u ježevim rukavicama. Naročito mi je čudna bila kod njega mešavina nekakve urođene prirodne surovosti i tako isto urođene plemenitosti, — mešavina koju nisam ni kod koga našao.

Dakle, preduzimač stupi napred, upola zatvori oči i zapeva najvišim falsetom. Glas mu je bio dosta prijatan i sladak, iako nešto promukao; igrao se i izvijao tim glasom kao čigrom, neprestano ga dižući i spuštajući u trilerima i neprestano se vraćao visokim notama, koje je izdržavao i otezao s naročitim staranjem, zaćutao bi pa bi zatim odjednom prihvatio raniju melodiju s nekakvom lolskom zanosnom smelošću. Njegovi prelazi bili su pokatkad dosta smeli, ponekad dosta zabavni: stručnjaku bi oni pričinili mnogo zadovoljstva; Nemac bi se zbog njih naljutio. To je bio ruski tenore di grazia, ténor léger. Pevao je veselu pesmu, uz koju se igra, koja je, ukoliko sam mogao razabrati kroz beskrajno ukrašavanje, dodate suglasnike i usklike, ovako glasila:

Uzoraću, mlada-mlađana
Malo zemljice:
Posejaću mlada-mlađana
Cveća crvena.

On je pevao; svi su ga slušali s velikom pažnjom. Očevidno je osećao da ima posla s ljudima koji razumeju stvar i zato se, što se kaže, upinjao iz petnih žila. Doista, u našim krajevima se ljudi razumeju u pevanju, i nije badava selo Sergijevsko, na orlovskom drumu, čuveno u svoj Rusiji sa svoga neobično prijatnog i skladnog pevanja. Dugo je preduzimač pevao, ne izazivajući odveć jakog odobravanja kod svojih slušalaca; nedostajala mu je potpora, hor; najzad kod jednog osobito uspelog prelaza, koji je izazvao osmeh i kod samog Divljeg Gospodara, Šamšula ne izdrža, već podviknu od zadovoljstva. Svi se trgoše. Šamšula i Migalo počeše poluglasno prihvatati ariju, potpomagati, podvikivati: „A sad!... Hvataj više, lopove!... Hvataj više, oteži, beštijo! Oteži još! Raspali još, kučko jedna, pseto!... Irod ti dušu odneo!” i t. d. Nikola Ivanić iza kelneraja odobravajući klimnu glavom levo i desno. Šamšula, naposletku, zatopta, usitni nogama i zacima ramenom, — a Jakovu se oči prosto zažariše kao žeravica, i on je sav drhtao kao list i razuzdano se smešio. Jedino se Divlji Gospodar nije menjao u licu i, kao pre, nije se micao s mesta; ali njegov pogled, ustremljen na preduzimača, unekoliko je postao blaži, mada je izraz usana ostao i dalje prezriv. Ohrabren znacima opšteg zadovoljstva, preduzimač se sasvim pomami, pa poče tako izvijati, tako zacvokta i zabubnja jezikom, tako zaigra pomamno grlom da, kad naposletku, iznemogao, bled i obliven vrelim znojem, zabacivši se celim telom nazad, pusti poslednji zamirući poklik, — prolomi se kao odgovor složan pomaman uzvik. Šamšula mu polete u zagrljaj i stade ga daviti svojim dugim, koščatim rukama; na debelom licu Nikole Ivanića izbi rumen, i on kao da se podmladi; Jakov kao van sebe povika: „ Dobro, vrlo dobro!” — Čak i moj sused, seljak u iscepanoj haljini, ne izdrža, već, lupnuvši pesnicom no stolu, viknu: „A-ha! lepo, da ga đavo nosi. — Lepo!” i odlučno pljunu u stranu.

— E, brate, baš si nas zadovoljio! — viknu Šamšula, ne puštajući iznemoglog preduzimača iz svoga zagrljaja, — zadovoljio, nema se šta reći! Pobedio si brate, pobedio! Čestitam ti — osmina piva je tvoja! Jama nije tebi ni prineti... Ama kažem ti: ni prineti... A ti meni veruj! (I on opet pritisnu preduzimača na svoje grudi).

— Ta pusti ga, pusti, bedo nevidovna... — mrzovoljno progovori Migalo; — pusti ga da sedne na klupu; zar ne vidiš da je sustao... Ala si ti, brate, neki klipan, pravi si klipan! Šta si se prilepio k'o krpelj?

— Pa dobro, nek sedne, a ja ću popiti jednu u njegovo zdravlje, reče Šamšula i priđe kelneraju. — Na tvoj račun, brate, — dodade on, obraćajući se preduzimaču.

Onaj mahnu glavom, sede na klupu, izvadi iz kape ubrus i stade brisati lice; a Šamšula hitro i halapljivo ispi čašu i, no običaju drevnih pijanica, hraknuvši, napravi setno-zabrinuto lice.

— Lepo pevaš, brate, lepo, — umiljato reče Nikola Ivanić. — A sad je na tebe red, Jamo: pazi, nemoj da se uplašiš. Da vidimo ko će koga, da vidimo... A lepo peva preduzimač, lepo, Boga mi, dobro.

— Zdravo lepo, — primeti žena Nikole Ivanića i smešeći se pogleda u Jakova.

— Lepo bome — ponovi poluglasno moj sused.

— A, vukodlak-poljeha[107], povika najedared Šamšula i, prišavši seljaku s rupom na ramenu, pokaza na njega prstom, poče skakati i pršte u grohotan smsh. — Poljeha; poljeha! Ha, bađe panjaj[108], vukodlače. Zašto si izvoleo doći, vukodlače? vikao je kroz smeh.

Jadni seljak se zbuni i već se spremao da ustane i što brže ode, kad se najedared razleže bakarni glas Divljeg Gospodara.

— Ta kakva je to nesnosna životinja? reče on, škripnuvši zubima.

— Ja nisam ništa, promrmlja Šamšula, ja nisam ništa... samo sam onako...

— Nu, dobro, da ćutiš! odgovori Divlji Gospodar. — Jakove, počinji!

Jakov se maši rukom za grlo.

— Šta ću, brate, ovaj... nešto... Hm... Ne znam, zbilja, nešto mi, ovaj...

— Ta koješta, ne plaši se. Sram te bilo!... šta se izmotavaš?... Pevaj kako te Bog uči.

I Divlji Gospodar obori glavu, iščekujući.

Jakov malo poćuta, pogleda oko sebe i zakloni se rukom. Svi se prosto upiše u njega očima, naročito preduzimač, na čijem licu, kroz obično samopouzdanje i triumfovanje zbog uspeha, izbi nehotičan, lak nemir. On se nasloni na zid i opet metnu poda se obe ruke, ali više već nije mlatarao nogama. Kad, na posletku, Jakov otkri svoje lice, ono je bilo bledo, kao u mrtvaca; oči su se jedva nazirale kroz opuštene trepavice. On duboko uzdahnu i zapeva... Prvi zvuk njegova glasa bio je slab i neravan i činilo se kao da ne izlazi iz njegovih grudi, već da dopire odnekud iz daleka, kao da je uleteo slučajno u sobu. Čudno je delovao taj drhtavi, zvonki zvuk na sve nas; pogledasmo jedan u drugog, a žena Nikole Ivanića sasvim se isprsi. Za ovim prvim zvukom začu se drugi, pouzdaniji i otegnut, ali očevidno još uvek drhtav kao žica kada, iznenada prozvučavši pod snažnim prstom, trepti poslednjim, brzo zamirućim drhtajem, za drugim — treći i malo po malo, raspaljujući se i šireći se, razleže se setna pesma. „Ne ide jedna staza poljem”, pevao je on i svima nam je bilo nekako i slatko i strašno. Moram priznati da sam takav glas retko kad slušao: on je bio malko razbijen i zvučao je kao napukao; čak se, ispočetka, u njemu osećalo nešto bolno; ali u njemu je bila i neizveštačena duboka strast, i mladost, i snaga, i slast, i nekakva zanosno-bezbrižna, setna tuga. Ruska, istinita, vatrena duša zvučala je i odisala iz njega, pa vam je prijanjala za srce, hvatala se pravo za njegove ruske žice. Pesma je rasla, razlivala se. Jakova je očevidno obuzimao zanos: više se već nije plašio, već se sav predao svojoj sreći; glas mu više nije treptao već je drhtao, ali onim jedva primetnim strasnim drhtanjem koje se kao strela zabada u slušaočevu dušu, i sve više je jačao, čvrsnuo i širio se. Sećam se, jedanput sam video, uveče, za vreme oseke, na plitkoj peščanoj obali mora, koje je strašno šumelo u daljini, velikog belog galeba: on je stajao nepomično, izloživši svoje svilaste grudi večernjem rumenilu, i samo bi pokatkad lagano raširio svoja dugačka krila prema niskom, purpurnom suncu: njega sam se setio, slušajući Jakova. On je pevao, zaboravivši potpuno i svoga suparnika, i sve nas, ali se videlo da ga je, kao talasi smelog plivača, podizalo naše

ćutljivo, strasno interesovanje. On je pevao, i svaki zvuk njegova glasa odisao je nečim bliskim i nepregledno širokim, kao da se poznata stepa otvarala pred nama, gubeći se u beskrajnoj daljini. U mome srcu, osećao sam, navirale su i dizale se prema očima suze; iznenadih se kad najedared začuh potmulo, uzdržano jecanje... — obazrem se — krčmareva žena je plakala, prislonivši se grudima o prozor. Jakov baci na nju brz pogled pa razvuče još zvučnije, još slađe nego malopre. Nikola Ivanić obori pogled, Migalo okrete glavu, Šamšula, sav raznežen, stajao je razjapivši usta; neugledni selja je tiho jecao u uglu, tužno šapćući i mašući glavom; i po gvozdenom licu Divljeg Gospodara, ispod sasvim nakostrešenih obrva, lagano se skotrlja krupna suza; preduzimač prinese stegnutu pesnicu čelu i ne micaše se... Ne znam čim bi se svršila ta opšta napetost, da Jakov odjednom ne završi visokim, neobično finim zvukom — kao da mu se glas prekide. Niko ne uzviknu, čak se i ne pomače; svi kao da su čekali da vide da li neće još pevati; ali on otvori oči, kao da se čudio što mi ćutimo, upitnim pogledom obuhvati sve oko sebe i vide da je pobeda njegova...

— Jamo, — reče Divlji Gospodar, metnu mu ruku na rame i — poćuta.

Svi smo stajali kao zapanjeni. Preduzimač tiho ustade i priđe Jakovu. — „Ti si... tvoja... ti si pobedio”, progovori on naposletku s mukom i jurnu iz sobe.

Njegov brz, odlučan pokret kao da poremeti onu očaranost: svi odjednom počeše govoriti glasno i veselo. Šamšula potskoči, zamuca, zamaha rukama, kao mlin krilima; Migalo, gegajući, priđe Jakovu i poče se s njim ljubiti; Nikola Ivanić ustade i svečano objavi da sa svoje strane daje još osminu piva; Divlji Gospodar se smeškao nekakvim dobroćudnim smehom, koji nikako nisam očekivao videti na njegovu licu; neugledni selja neprestano je ponavljao u svom uglu, brišući obema rukama oči, obraze, nos i bradu: „A lepo, Boga mi lepo; ama pas da sam, ako nije lepo!”, a žena Nikole Ivanića, pocrvenevši sva, brzo ustade i udalji se. Jakov je uživao kao dete u svojoj pobedi; celo mu se lice preobrazilo; naročito su mu oči zasjale srećom. Dovukoše ga kelneraju; on pozva i rasplakanog neuglednog selju, posla krčmareva sinčića po preduzimača, koga on ipak nije

našao, — i poče pijanka. „Ti ćeš nam još štogod otpevati, ti ćeš nam do mraka pevati”, ponavljao je Šamšula, podižući visoko ruke.

Još jedared pogledah u Jakova, pa izađoh. Nisam hteo ostati — bojao sam se da ne pokvarim svoj utisak. Ali vrućina je bila kao i pre neizdržljiva. Ona kao da je visila nad samom zemljom kao gust težak sloj; na ugasito-plavom nebu izgledalo je da se vrte nekakve male, svetle vatrice kroz vrlo finu, skoro crnu prašinu. Sve je ćutalo; bilo je nečega beznadnog, prigušenog u tom dubokom ćutanju iznemogle prirode. Dođoh do senjaka i legoh na tek pokošenu ali već skoro osušenu travu. Dugo nisam mogao zadremati; dugo mi je zvučao u ušima neodoljivi glas Jakovljev... Najzad, zapara i umor učiniše svoje i ja zaspah mrtvim snom. Kad sam se probudio, — sve je već bilo potamnelo; unaokolo razbacana trava jako je mirisala i bila se već malko ovlažila; kroz tanke žioke polupokrivena krova slabo su treperile blede zvezdice. Ja izađem. Večernja rumen se bila već davno ugasila i jedva se na horizontu beleo njen poslednji trag; ali u do malopre usijanom vazduhu kroz noćnu svežinu još se osećala toplota i grudi su neprestano još čeznule za hladnim povetarcem. Vetra nije bilo, nije bilo ni oblaka; nebo je stajalo unaokolo sve čisto i prozračno-tamno, tiho svetlomrcajući bezbrojnim, ali jedva vidljivim zvezdama. Po selu su svetlucale vatrice; iz bliske, jako osvetljene krčme donosila se neskladna, nerazgovetna buka, u kojoj mi se činilo da čujem glas Jakovljev. Glasan smeh s vremena na vreme orio se otuda. Priđem prozorčiću i prislonim lice uz staklo. Ugledah neveselu, iako šarenu i živu sliku: sve je bilo pijano — sve, počevši od Jakova. Razdrljenih grudi sedeo je na klupi i, pevajući promuklim glasom nekakvu uličnu pesmu uz koju se igra, leno je prelazio prstima po žicama gitare i drnkao po njima. Mokra kosa padala je u pramenovima po njegovom strašno pobledelom licu. Na sredini krčme, Šamšula, potpuno „rašrafljen” i bez kaftana, igrao je potskakujući pred seljakom u sivkastom gunjcu; selja opet jedva je trupkao i vukao oslabelim nogama i, smešeći se besmisleno kroz razbarušenu bradu, ovda-onda bi mahnuo jednom rukom, kao želeći da kaže: „Nek ide kako ide!” Ništa nije moglo biti smešnije od njegova lica; ma koliko da je podizao svoje obrve, otežali kapci nisu se hteli podići, već su i dalje ležali na jedva primetnim, potamnelim, ali vrlo milim očicama. On se nalazio u onom prijatnom stanju

potpuno pijana čoveka, kad svaki prolaznik, pogledavši mu u lice, mora da kaže: „dobar si, brate, dobar!” Migalo, sav crven kao rak, i jako naduvši nozdrve, zajedljivo se smeškao iz ugla; samo je Nikolaj Ivanić, kao što i priliči pravom krčmaru, održavao svoju nepromenljivu hladnokrvnost. U sobi se nakupilo mnogo novih lica; ali među njima nisam video Divljeg Gospodara.

Okretoh se i brzim koracima stadoh se spuštati s brežuljka, na kome leži Kolotovka. U podnožju tog brežuljka prostire se široka ravan; potonula u magličaste talase večernje magle, ona je izgledala još neizmernija i kao da se stapala s potavnelim nebom. Ja sam silazio krupnim koracima putem niz jarugu, kad se odjednom negde daleko u ravni začu, razleže zvonak glas nekog dečaka. — „Antropka! Antropk-a-a!...” — vikao je on s upornim i plačnim očajanjem, dugo, dugo otežući poslednji slog.

On bi umukao za nekoliko trenutaka na bi ponovo uzeo vikati. Njegov glas se zvonko razlegao kroz nepokretni, poludremljivi vazduh. Najmanje trideset puta viknuo je on Antropkino ime, kad najedared, sa suprotnog kraja poljane, kao s onog sveta dopre jedva čujan odgovor:

— Čuje-e-em.

Dečakov glasraču se odmah s radosnom pakošću.

— Hodi ovamo, đavole nečastivi!

— Zašto-o-o? — odgovori onaj, posle dužeg vremena.

— A zato što hoće ćaća da te istuče-e-e, — hitro viknu prvi glas.

Drugi glas se više ne odazva, te dečko ponova stade dozivati Antropku. Njegova dozivanja, sve ređa i slabija, još su doletala do mojih ušiju, kad se već bilo potpuno smrklo i ja sam obilazio šumu, koja je okružavala moje seoce a bila daleko četiri vrste od Kolotovke...

„Antropka-a-a!” još mi se neprestano činilo da čujem u vazduhu, ispunjenom noćnim senkama.

Petar Petrović Karatajev

Pre jedno pet godina, u jesen, na putu iz Moskve u Tulu, morao sam jedared presedeti skoro ceo dan u poštanskoj kući, jer nije bilo konja. Vraćao sam se s puta i bio sam neoprezan, pa sam poslao svoju trojku napred. Starešina poštanske stanice, već star čovek, mrgodan, s kosom koja se spuštala do nad sam nos, sitnih dremljivih očiju, na sve moje žalbe i molbe odgovarao je isprekidanim gunđanjem, srdito je lupao vratima, kao da je proklinjao svoju dužnost, izlazeći na stepenice, grdio je kočijaše, koji su polako gacali po blatu s teškim rukuničnim oblučcima na rukama, ili su sedeli na klupi, zevajući i češući se s vremena na vreme, i nisu mnogo marili što njihov starešina ljutito viče. Valjda već triput počinjao sam da pijem čaj, nekoliko puta uzalud sam pokušavao da zaspim, pročitao sam sve natpise na prozorima i zidovima: bilo mi je strašno dosadno. S hladnim i beznadnim očajanjem gledao sam na uzdignute rukunice svoga tarantasa[109], kad se odjednom začu zvonce, i pred ulaskom se zaustaviše omanja kola, u koja su bila upregnuta tri iznurena konja. Putnik skoči s kola, pa viknuvši: „Brže konje!” uđe u sobu. Dok je on, neobično iznenađen, slušao odgovor starešine stanice kako nema konja, ja sam uspeo sa svom nezajažljivom radoznalošću čoveka kome je dosadno, da osmotrim od glave do pete svoga novog druga. Po izgledu imao je blizu trideset godina. Boginje su ostavile neizgladive tragove na njegovom licu, suvom i žućkastom, s neprijatnim bakarnim otsjajem; plavkasto-crna, duga kosa padala je pozadi u uvojcima po jaci, a spreda je bila izvijena u kicoške zulove; omanje podbule očice gledale su — i to je sve; na gornjoj usni štrčalo je nekoliko dlačica. Odeven je bio kao kakav raskalašan spahija, posetilac konjskih vašara, u šaren, dosta umašćen arhaluk[110], izbledelu svilenu vratnu maramu ljubičaste boje, prsluk s bakarnim pucadima i sive pantalone s ogromnim pačalucima, ispod kojih su jedva virili krajičci neočišćenih čizama. Zaudarao je jako na duvan i rakiju; na crvenim i debelim mu prstima, skoro pokrivenim rukavima arhaluka, videlo se srebrno i tulsko prstenje. Takve se prilike sretaju u Rusiji ne na tuceta, već na stotine; poznanstvo s njima, ako ćemo pravo reći, ne pričinjava nikakvo zadovoljstvo; ali, i

pored sveg predubeđenja s kojim sam gledao na došljaka, nije mi umakao bezbrižno dobar i strastan izraz njegova lica.

— Eto i oni čekaju ovde više od sata, — progovori starešina, pokazujući na mene.

— Više od sata! — Zlikovac mi se potsmevao.

— Ali njima, može biti, nije tako potrebno, — odgovori putnik.

— E, to mi ne možemo znati, — mrgodno reče starešina.

— Pa zar baš nikako ne može? Zar nikako nema konja?

— Ne može se. Nijednog konja nema.

— Pa onda, recite da mi se spremi samovar. Nema se kud, pričekaćemo.

Putnik sede na klupu, baci kačket na sto i prevuče rukom no kosi.

— A vi ste već pili čaj? — upita me.

— A je li po volji u društvu još jednom?

Pristadoh. Debeli riđi samovar po četvrti put se pojavi na stolu. Izvadim flašu ruma. Nisam se prevario kad sam pomislio da je moj sagovornik plemić s malim imanjem. Zvao se Petar Petrović Karatajev.

Upustismo se u razgovor. Nije prošlo ni pola sata od njegova dolaska a on mi s najdobroćudnijom iskrenošću ispriča svoj život.

— Sad putujem u Moskvu — govorio mi je, ispijajući četvrtu čašu čaja; — u selu sad već nemam šta da radim.

— A zašto nemate šta?

— Pa tako — nemam. Ekonomija mi je u neredu, seljake sam upropastio, priznajem; nastale rđave godine, nerodice, razne, znate, nesreće... A uostalom, — dodade on, tužno pogledavši u stranu, — kakav sam vam ja ekonom!

— Zašto?

— Ta ostavite, — prekide me on, — zar i ovakih ima ekonoma! Eto vidite li, nastavljaše on, nakrivivši glavu u stranu i svojski srčući lulu; — vi, gledajući me, možete pomisliti da sam ja, ovaj... a međutim ja sam, moram vam priznati, dobio osrednje obrazovanje; nije se imalo sredstava. Vi mene izvinite, ja sam čovek iskren, a naposletku...

On ne dovrši svoj govor i mahnu rukom. Počnem mu dokazivati da se vara, da mi je vrlo milo što smo se sreli i slično, a zatim

primetim da za upravljanje imanjem, izgleda, i nije potrebno odveć veliko obrazovanje.

— Tačno, — odgovori on; — ja se slažem s vama. Pa ipak potrebna je neka naročita naklonost. Poneko Bog zna šta ne čini, pa ništa! a ja... Dopustite da vas upitam jeste li vi iz Pićera[111], ili iz Moskve?

— Ja sam iz Petrograda.

On pusti kroz nos dug mlaz dima.

— A ja idem u Moskvu da tražim službu.

— Pa kud mislite da se odlučite?

— A ne znam ni sam; gde bude moguće. Priznajem vam, bojim se službe: u njoj čovek uzima na sebe veliku odgovornost. Uvek sam živeo u selu; navikao sam se, znate... ali nema se kud... nevolja! Oh, prokleta nevolja!

— Ali zato ćete živeti u prestonici.

— U prestonici... nu, ja ne znam šta ima dobrog u prestonici. Videćemo, možda je i dobro... Ali, čini mi se, od sela nema ničega boljeg.

— Pa zar vam više nije mogućno živeti u selu?

On uzdahnu.

— Nije mogućno. Ono više, može se reći, i nije moje.

— A zašto?

— Ama ima tamo jedan dobar čovek — sused... menica...

Siromah Petar Petrović pređe rukom preko lica, zamisli se malo i zatrese glavom.

— Ta, šta tu vazdan!... Ali moram priznati, — dodade posle kraćeg ćutanja, — nemam se na koga potužiti, sam sam kriv. Voleo sam da se pokažem!... Volim, đavo da ga nosi, da se pokažem!

— Veselo ste živeli u selu?

— Ja sam vam, gospodine moj, — odgovori on izgovarajući svaku reč odvojeno i gledajući mi pravo u oči, — imao dvanaest pari lovačkih pasa, takih pasa kakvih je, kažem vam, malo. (Ovu poslednju reč izgovorio je pevajući). Zeca očas smotaju, a već za krupniju zverku su zmajevi, prosto ale. I hrtovima sam se mogao pohvaliti. Sad je već sve svršeno, na nemam zašto lagati. Lovio sam i s puškom. Imao sam kerušu Kontesku; neobično je umela da oseti

divljač, imala je izvanredan njuh. Dođem, na primer, do močari, kažem: šarš![112] dok ne pođe da traži, možeš ako hoćeš i s tucetom pasa proći, — zabadava, nećeš naći ništa! a kad stane, — prosto je gotova umreti na mestu!... I u sobi je tako uljudna. Daš joj hleb iz leve ruke i kažeš: „Čivutin je jeo”, — neće vam ta uzeti, a daš iz desne ruke, pa kažeš: „Gospođica je jela”, — odmah uzme i pojede. Imao sam štene od nje, divno štene, i hteo sam ga povesti u Moskvu, ali mi ga prijatelj izmoli zajedno s puškom; veli: u Moskvi ti, brate, neće biti do toga; tamo će ti, brate, biti nešto sasvim drugo. Te mu dam štene, pa i pušku; tamo vam je, znate, sve ostalo.

— Pa vi biste i u Moskvi mogli loviti.

— Beše mu, a i našto? Kad se nisi znao držati, trpi sad. Nego bolje dopustite da vas upitam: je li skup život u Moskvi?

— Ne, nije mnogo skup.

— Nije mnogo?... A recite, molim vas, ima li i Cigana u Moskvi?

— Kakvih Cigana?

— Pa onih što idu po vašarima.

— Da, u Moskvi...

— No, to je dobro. Volim Cigane, đavo ga odneo, volim...

I oči Petra Petrovića blesnuše obešenjački veselo. Ali najedared on se poče vrteti na klupi, zatim se zamisli, obori glavu i pruži mi praznu čašu.

— Dajdete mi vašeg ruma, — reče on.

— Pa popili smo sav čaj.

— Ništa zato, ja ću bez čaja... Eh!

Karatajev metnu glavu na ruke i nalakti se na sto. Ja sam ga ćutećki posmatrao i već sam očekivao one uzvike, možda čak i suze, u kojima su tako izdašni oni koji malo više povuku, ali kad on podiže glavu, mene, priznajem, zapanji duboko tužan izraz njegova lica.

— Šta vam je?

— Ništa, gospodine... setio sam se starih dana. Tako jedne anegdote, znate. Ispričao bih vam, ali me je sramota da vas uznemirujem...

— Ali molim vas!

— Da, — nastavi on uzdahnuvši — dešavaju se svakojaki slučajevi... eto, na primer, i sa mnom. Eto, ako hoćete, ispričaću

vam. Uostalom, ne znam...

— Pričajte, dragi Petre Petroviću.

— Pa dobro, ma da ono, ovaj... Dakle, vidite li, — poče on — ali ja, zaista, ne znam.

— Ta koješta, dragi Petre Petroviću.

— E pa dobro. Dakle, evo šta mi se, tako reći, desilo! Živeo sam vam u selu... Odjednom, zapadne mi za oko jedna devojka, ah što je bila devojka... lepotica, pametna, na još tako dobra! Ime joj je bilo Matrjona. A bila je prosta devojka; t. j. vi razumete, kreposna, jednom rečju robinja. I to ne moja devojka, već tuđa, — eto u tome je nevolja. Elem, ja se zaljubim u nju, — tako vam je to bilo, — pa i ona u mene. I Matrjona me poče moliti: otkupi me, veli, od gospodarice; a i sâm sam na to pomišljao. A gospodarica joj je bila bogata, matora babuskera; živela je nekih petnaest vrsta daleko od mene. Elem, tako jednog kao što se kaže lepog dana, naredim da mi se upregne trojka, — rudni mi je bio ravan, neobičan azijat, zato se i zvao Lampurdos, — obučem se malo bolje i krenem se Matrjoninoj gospodarici. Dođem: velika kuća sa sporednim zgradama, s baštom. Na savijutku me je čekala Matrjona, spremala se da govori sa mnom, ali me samo poljubi u ruku pa se ukloni u stranu. Ulazim u predsoblje, pitam: je li kod kuće? A nekakav visok lakej mi veli: „Kako zapovedate da vas prijavim?” Ja kažem: kaži, bratac, da je došao spahija Karatajev da razgovara o jednoj stvari. Lakej ode; čekam vam ja i mislim: šta li će biti? možda će, beštija, strašno zaceniti, makar da je bogata. Jedno pet stotina rubalja valjda će zatražiti. Najzad se evo i lakej vrati, pa veli: „Izvolite”. Ulazim za njim u salon. U naslonjači sedi majušna, požutela starica i žmirka očima. — „Šta je po volji?” — Ja sam, znate, smatrao da prvo treba da kažem kako mi je, rekoh, prijatno da se upoznam. — „Vi se varate, ja nisam ovdašnja domaćica, ja sam njena rođaka... Šta je po volji?” — Ja joj odmah rekoh da baš s domaćicom moram da razgovaram. — „Marija Ilinišna ne prima danas, nije zdrava... Šta je po volji?” Nema se kud, pomislih, objasniću joj svoj položaj. Starica me sasluša. — „Matrjona? kakva Matrjona?” — Matrjona Fjodorova, Kulikova kći. — „Fjodora Kulika kći... a otkud vi nju poznajete?” — Slučajnim načinom. — „A zna li ona za vašu nameru?” — Zna. — Starica ućuta. — „A pokazaću ja njoj, nevaljalici!”... — Ja se, priznajem,

začudih. — A zašto, molim vas!... Ja sam gotov da za nju platim, samo izvolite reći koliko. — Stara veštica prosto zasikta. „Našli ste čim ćete nas zadiviti: baš nam treba vaš novac!... a ja ću već nju, ja ću nju... Tu ludost ću joj izbiti iz glave". — Zakašlja se baba od zloće. „Valjda joj je rđavo kod nas? Ah, ta đavolska traga, oprosti mi, Bože, grešnoj! Ja, priznajem, planuh. — A zašto vi pretite sirotoj devojci? Šta vam je ona, to jest, kriva? — Starica se prekrsti. — Ah, Bože moj, pa ja sam valjda..." — Pa ona nije vaša! — „A, to je stvar Marije Ilinišne; to se vas, baćuška, ne tiče; a ja ću već pokazati Matrjoški čija je ona podanica". — Ja, pravo da vam kažem, umalo ne jurnuh na prokletu babu, ali se setih Matrjone, pa mi ruke klonuše. Tako se uplaših da se iskazati ne može, stadoh moliti staricu: uzmite, velim, kolikogod hoćete. — „A šta će vam ona?" — Dopala mi se, matuška; zamislite sebe u mom položaju... Dopustite da vam poljubim ručicu. — I baš poljubih nesreći ruku! — „Pa dobro", provavolji veštica; — „reći ću Mariji Ilinišnoj, pa kako ona naredi; a vi navratite kroz dva-tri dana". — Odem kući jako uznemiren. Počnem se dosećati da stvar nisam dobro poveo, nisam trebao dopustiti da se pozna Moja naklonost prema devojci, ali je sad bilo dockan. Posle jedno dva dana odem gospođi. Uvedoše me u kabinet. Cveća tma božja, nameštaj divan, ona sedi u nekoj neobičnoj naslonjači, a glavu zavalila nazad na jastuke; i ona njena rođaka tu sedi, a i još nekakva beličasta gospođica u zelenom odelu, krivousta, mora biti da joj je družbenica. Baba prounjka: „Molim, sedite". Ja sedoh. Poče me raspitivati: koliko mi je godina, te gde sam bio sa službom, te šta nameravam raditi, i sve nekako s visine, dostojanstveno. Ja sam odgovarao potanko. Starica uze sa stola maramicu, na se poče hladiti njome... „Mene je", veli, „Katarina Karpovna izvestila o vašoj nameri; ali ja sam", veli, „sebi postavila za pravilo: da ne puštam svoju čeljad drugim da služe. To je nepristojno, a i ne pristoji se u urednoj kući, to nije red. Ja sam već naredila", veli, „nemate Se", veli, „rašta uznemiravati". — Šta imam da se uznemiravam, molim vas... A možda vam je Matrjona Fjodorovna potrebna? — „Ne", veli, „nije potrebna". — Pa zašto onda nećete da mi je ustupite? — „Zato što nemam volje, nemam volje, na kraj. Ja sam već", veli, „izdala naredbu: ona se šalje u stepsko selo". Mene kao da je grom udario. Starica reče dve-tri reči francuski zelenoj gospođici, ona izađe. „Ja

sam”, veli, „žena strogih pravila, a i slabog sam zdravlja, ne mogu da podnosim uznemiravanja. Vi ste još mlad čovek, a ja sam već stara žena i imam prava da vam dajem savete. Zar ne bi bilo bolje za vas da se smirite, da se oženite, da potražite dobru partiju; bogate udavače su retke, ali bi se mogla naći sirota a poštena devojka”. Ja, znate, gledam u staricu i ništa ne razumem šta to ona melje; čujem da priča o ženidbi, a sve mi u ušima zuji stepsko selo. Da se ženim... taman posla...

Tu se pripovedač iznenada zaustavi i pogleda u mene.

— Vi valjda niste ženjeni?

— Nisam.

— Pa dabogme, to se zna. Ja ne otrpeh: — Ama molim vas, matuška, šta vi tu zanovetate? Kakva ženidba? ja sam samo želeo doznati od vas: da li mi ustupate vašu devojku Matrjonu ili ne? — Starica zaoka. — „Ah, on me je uznemirio! ah, recite mu da odlazi! ah!”... Rođaka joj pritrča i razvika se na mene. A starica sve jauče: „Čim sam to zaslužila?... Dakle ja više ni u svojoj kući nisam gospodarica? ah, ah!” Ja ščepah šešir, pa kao sumanut pobegoh napolje.

— Možda ćete me, — nastavljaše pripovedač, osuditi zato što sam se tako jako prilepio za devojku iz niska roda; i ne mislim, to jest, da se branim... tako mu se to desilo!... Verujete li da ni danju ni noću nisam imao mira... Teško mi! Zašto sam, mislio sam, upropastio nesrećnu devojku! Kadgod bih se setio da ona u zubunu guske tera i da se po gospođinoj naredbi zlopati, i da je seoski kmet, seljak u nakatranjenim čizmama gadno psuje — probio bi me hladan znoj. Ele, ne mogoh dalje izdržati, saznadoh u koje su je selo proterali, pojahah konja i okretoh se tamo. Stigoh tek sutradan pred veče. Vidi se da se od mene takom nečemu nisu nadali, pa nisu ni izdali nikakvu naredbu o meni. Ja pravo seoskom kmetu, k’o bajagi da sam sused; uđem u dvorište, vidim: Matrjona sedi na stepenicama od ulaska u kuću a rukom se podnimila. Ona umalo ne viknu, ali ja joj popretih i pokazah na zadnje dvorište, u polje. Uđem u kuću, porazgovarah s kmetom, napričah mu Markove konake, ulučih trenutak, pa izađoh k Matrjoni. Ona mi se, sirotica, obisnu oko vrata. Pobledela, smršala, moja golubica. Ja joj, znate, kažem: ništa, Matrjona, ništa, nemoj plakati, — a meni samom kaplju suze kao

kiša... Ali naposletku i mene bi stid; velim joj: — Matrjona, suzama ne možemo našu nevolju otkloniti, nego evo šta: moramo, kao što se kaže, raditi odlučno: ti moraš bežati sa mnom; eto kako treba raditi. — Matrjona samo što ne pade u nesvest... „Otkud smem! ta propašću, oni će mi sasvim dušu pojesti!” — Baš si glupa — ko će te naći? — „Naći će, zajamačno će me naći. Hvala vam, Petre Petroviću, — doveka neću zaboraviti vaše ljubavi, ali vi mene sad ostavite; vidi se, taka mi je sudbina”. — Eh, Matrjona, Matrjona, a ja sam držao, da si ti devojka od karaktera. — I doista, karaktera je imala mnogo... imala je dušu, zlatnu dušu! — Zašto da ostaješ ovde! Svejedno je; gore ti neće biti. Eto, reci: jesi li osetila kmetove pesnice, a? — Matrjona samo planu i usne joj zadrhtaše. „Ama zbog mene mojoj porodici neće biti života”. — Ta ostavi se svoje porodice. Valjda će je terati u udaljeno selo, šta li? — „Oteraće; brata će zacelo oterati’-. — A oca? — „Pa oca neće oterati; on je jedini naš dobar krojač”.

— Eto vidiš; a tvoj brat zbog toga neće propasti.

— Hoćete li mi verovati, jedva sam je slomio; još mi poče pričati: „vi ćete, veli, za to odgovarati”... To već, rekoh, nije tvoja briga... Nego ipak je odvedem... ne tada, već drugi put: došao sam noću na kolima — i odveo je.

— Odveli?

— Odveo... I tako se ona nastani kod mene. Kuća mi nije bila velika, posluge malo. Moji su me ljudi, reći ću vam bez okolišenja, poštovali, ne bi me izdali ni za kakvo blago. Stadoh živeti srećno, Matrjonica se odmorila, oporavila; i ja je zavoleh... A i jest bila devojka! Otkud joj samo to? Umela je i pevati, i igrati, i u gitar svirati... Susedima je nisam pokazivao, mogao bi koji izbrbljati! A imao sam prisnog prijatelja, Gornostajeva Panteliju — vi ga, molim, ne znate? On je za njom, prosto, ludovao; kao nekoj gospođi ljubio joj je ruke, Boga mi. A moram vam reći da ja nisam ni prilika Gornostajevu: on je obrazovan čovek, pročitao je celog Puškina; stane tako s Matrjonom i sa mnom razgovarati, a mi samo načuljimo uši. Naučio ju je i pisati, takav je osobenjak! A već što sam je odevao — bolje nego neku gubernatorovicu; sašio sam joj kadifenu bundicu višnjeve boje, opervaženu krznom... Pa kako joj je ta bundica stajala! Tu bundicu šila joj je moskovska madam po novoj modi, na struk. A

već što je bila čudna ta Matrjona! Ponekad se zamisli pa sedi satima, gleda u patos, obrvom ne mrdne; i ja sedim, pa gledam u nju, i ne mogu da je se nagledam kao da je nikad nisam video... Ona se osmehne, a mene štrecne u srcu, kao da ga neko zagolica. Ili se najedared počne smejati, šaliti, igrati; zagrli me tako toplo, tako čvrsto, da mi se zavrti u glavi. Od jutra do večera samo sam mislio: čim da je obradujem? I verujte mi, samo sam joj zbog toga davao poklone da bih video, kako će se ona, duša moja, obradovati, sva pocrveneti od radosti, kako će uzeti da proba, kako će mi u novoj haljini prići i poljubiti me. Ne znam na koji je način njen otac Kulik nanjušio joj trag; došao starac da nas vidi, pa kad se zaplaka... Tako smo vam proživeli pet meseci; a ja nisam bio s raskida i ceo vek da tako s njom proživim, ali šta ću kad mi je taka sudba kleta!

Petar Petrović zastade.

— A šta se to desilo? — upitah ga s interesovanjem.

On odmahnu rukom.

— Sve je otišlo do đavola. A ja sam je i upropastio. Matrjonica mi je strašno volela da se sanjka i sama bi terala konje; obuče svoju bundicu, vezene toržovske[113] rukavice, pa samo podvikuje. Sanjkali smo se uvek uveče, da se, znate, ne bismo s kim sreli. Elem jedared se, znate, desi tako divan dan; mraz, vedro, bez vetra... i mi se kretosmo. Matrjona uze kajaseve. Gledam, kuda to ona vozi? Ta neće valjda u Kukujevku, u selo svoje gospođe? Tačno, u Kukujevku. Ja joj kažem: ludo, kuda to teram? Ona me pogleda preko ramena, pa se osmehnu. „Hajd, veli, da se pokažemo”. A! pomislih, — nek bude što bude!... Ta zar nije lepo prosanjkati se pored spahiskog dvorca? Zar nije lepo — kažite sami? I mi vam se sanjkamo. Moj ravan samo pliva, logovi lete, kažem vam, kao oluja, evo se već vidi i kukujevska crkva; gle, putem klize stare zelene saonice i lakej štrči iza zadnjeg sedišta... Gospođa, gospođa ide! Ja se već uplaših, a Matrjona ti udari kajasima po konjima, pa kad ti polete pravo na gospođine saonice! Njen kočijaš, vi razumete, vidi: leti u susret — neki đavo — htede, znate, da se skloni, ali naglo skrete, pa prevali saonice u snežni smet. Staklo se razbi — gospođa viče: jao, jao, jao! jao, jao, jao! družbenica vrišti: drži, drži! A mi, put pod noge, pa maglu! Jurimo mi, a ja mislim: zlo će biti; nisam joj trebao dopustiti

da tera u Kukujevku. I šta mislite? Gospođa poznala Matrjonu, poznala stara i mene, pa predala tužbu protiv mene: moja odbegla devojka živi kod plemića Karatajeva; pa je odmah i mito, kao što je red, dala. Gledam, ide k meni načelnik sreske policije; a to je bio moj poznanik, Stepan Sergejić Kuzovkin, dobar čovek, to jest, u stvari rđav čovek. Dakle dolazi on i kaže: tako i tako, Petre Petroviću, — pa kako vi to tako?... Odgovornost je velika, a i zakoni su u tom pogledu jasni. Ja mu kažem: nu, o tome ćemo već, razume se, razgovarati, nego hoćete li da se malo prihvatimo, pošto ste putovali? On pristade da se prihvati, ali veli: „pravosuđe zahteva, Petre Petroviću, sami razmislite”. — Pa naravno, pravosuđe, velim ja; naravno... nego, ja sam čuo da vi imate vranca, pa da li biste hteli da ga promenite za mog Lampurdosa?... A kod mene nije devojka Matrjona Fjodorova. — „Nu, veli on, Petre Petroviću, devojka je kod vas; valjda ne živimo mi u Švajcarskoj... a s Lampurdosom mogu menjati svog konja; mogu ga čak i onako uzeti”. Ipak sam ga se tog puta nekako otarasio. Ali stara gospođa zabrazdi gore nego prvi put; „neću, veli, žaliti da dam ni deset hiljada”. Njoj je, vidite li, gledajući me, došlo u glavu da me oženi svojom zelenom družbenicom, — to sam ja posle doznao, zato se onako i ozlojedila. Šta ti neće tim gospođama pasti na pamet!... Mora biti iz dosade! Zlo sam prošao: i novaca nisam žalio, i Matrjonu sam krio — ali uzalud! Namučili su me isleđivanjem, sasvim me izgnjavili. Zapadnem u dugove, izgubim zdravlje... Ležim tako jedne noći kod svoje kuće u postelji i mislim: Gospode Bože moj, zašto stradam? Šta da radim kad ne mogu prestati da je volim?... Nu, ne mogu, pa to ti je! — Najedared upade Matrjona kod mene u sobu. U to vreme ja sam je bio sakrio u svom salašu, na jedno dve vrste daleko od svoje kuće. Ja se uplaših. — Šta je? da te nisu i tamo pronašli? — „Ne, Petre Petroviću”,'— veli ona; „niko me ne uznemiruje u Bubnovu; ali da li će to dugo trajati? Srce mi se”, veli, „cepa, Petre Petroviću; žao mi je vas, moga dragana; doveka neću zaboraviti vaše ljubavi, Petre Petroviću, a sad sam došla da se oprostim s vama”. — Šta je tebi, šta je, jesi li poludela?... Kako da se oprostiš, kako da se oprostiš? — „Pa tako... idem pa ću se predati Ta ja ću tebe, ludu, zatvoriti na tavan... Ili si naumila da me upropastiš? želiš da mi dođeš glave, a? — Ćuti devojka, pa gleda u patos. — Nu, pa govori-de, govori! — „Neću više

da vam pričinjavam nezgode, Petre Petroviću”. — Pa ded, izađi s njom na kraj... Ama znaš li ti, budalo, znaš li ti lud... luda glavo...

I Petar Petrović gorko zajeca.

— I, šta mislite? — nastavljaše on, udarivši pesnicom po stolu i trudeći se da se namršti, međutim su mu suze još neprestano tekle niz njegove zažarene obraze; — predala se devojka, — otišla pa se predala...

— Konji su gotovi! — svečano objavi starešina stanice, ulazeći u sobu.

Mi obojica ustadosmo.

— A šta je bilo s Matrjonom? — upitah ja.

Karatajev odmahnu rukom.

Godinu dana posle mojeg susreta s Karatajevom svratim jednom prilikom u Moskvu. Jedared nekako, pred ručak, svratim u kafanu što se nalazi iza Lovačke pijace — originalnu moskovsku kafanu. U bilijarskoj sobi, kroz oblake dima, nazirala su se pocrvenela lica, brkovi, kike, staromodne mađarske dolame i najnovije svjatoslavke. Mršave čičice u skromnim redengotima čitali su ruske novine. Posluga je hitro promicala s poslužavnicima, gazeći lako po zelenim ćilimcima. Trgovci su s teškim naprezanjem pili čaj. Odjednom iz bilijarske sobe izađe čovek, nešto razbarušen i ne baš pouzdan u svoje noge. On metnu ruke u džepove, obori glavu i besmisleno pogleda unaokolo.

— Ba, ba, ba! Petre Petroviću!... Kako ste?

Petar Petrović umalo mi se ne obisnu o vrat i povuče me, ljuljajući se pomalo, u zasebnu sobicu.

— Evo ovde, — govorio je on, nameštajući me brižljivo u naslonjaču; — ovde će vam biti dobro. Kelner, piva! ne, to jest, šampanjca! Nu, priznajem, nisam se nadao, nisam se nadao... Jeste li odavno ovde? ostajete li duže? Eto sam vas je Bog doveo, što se kaže, ovaj...

— Da, sećate li se...

— Kako da se ne sećam, kako da se ne sećam, — brzo me prekide; — bilo pa prošlo... bilo pa prošlo...

— Pa šta mi vi ovde radite, dragi Petre Petroviću?

— Živim, kao što izvolite videti. Ovde se dobro živi, svet je ovde gostoljubiv. Ovde sam se smirio.

I on uzdahnu i podiže oči u nebo.

— Jeste li u službi?

— Ne, još nisam, ali mislim skoro stupiti u službu. Ali šta je služba?... Ljudi — to je glavno. S kakim sam se ljudima ovde upoznao!...

Dečko uđe s flašom šampanjca na crnom poslužavniku.

— Eto i ovo je dobar čovek... Zar nije tako, Vaso, ti si dobar čovek? U tvoje zdravlje!

Dečko postaja malo, uljudno mahnu glavom, osmehnu se pa izađe.

— Da, dobri su ovde ljudi, — nastavljao je Petar Petrović, — s osećanjem, s dušom... Ako hoćete, upoznaću vas? Tako divni ljudi... Svi će vam se obradovati. Ja ću reći... Bobrov je umro, to je žalost.

— Koji Bobrov?

— Sergije Bobrov. Divan je to bio čovek; primio me kod sebe, mene prostaka, stepskog grmalja. I Gornostajev Pantelija je umro. Svi su pomrli, svi!

— Jeste li sve vreme živeli u Moskvi? Niste odlazili u selo?

— U selo... moje je selo prodato.

— Prodato?

— Na licitaciji... Eto, da ste ga vi kupili!

— Pa od čega ćete živeti, Petre Petroviću?

— A daće Bog da ne umrem od gladi! Ako ne bude novaca, biće prijatelja. A i šta su novci? prašina! Zlato je prašina!

On zažmuri, brknu rukom u džep i pruži mi na dlanu dva komada od no 15 i jedan od 10 kopejki.

— Šta je to? Zar nije prašina? (I novci poleteše na pod). Nego bolje vi meni recite jeste li čitali Poležajeva?

— Čitao sam.

— Jeste li gledali Močalova![114] u Hamletu?

— Ne, nisam ga video.

Niste ga videli, niste videli... (I lice u Karatajeva poblede, oči počeše nemirno zverati; on se okrete, lak trzaj prelete preko njegovih usana).

— Ah, Močalov, Močalov! „Završiti život — zaspati', — poče on potmulim glasom:

Ništa više! i znati da će taj san
Dovršiti tugu i hiljade udaraca,
Dosuđenih živim stvorovima...
Takav je kraj dostojan
Žarkih želja! Umreti... Zaspati...

— Zaspati, zaspati! — promrmlja on nekoliko puta.

— Recite mi, molim vas, — počeh ja — ali on je nastavljao vatreno:

Ko bi snosio bič i potsmevanje veka,
Nemoć prava, ugnjetavanje tirana,
Uvredu oholog, zaboravljenu ljubav,
Prezrenih duša preziranje zasluga,
Kad bi nas mogao obdariti pokojem
Jedan udar... O, spomeni
Moje grehe u tvojoj svetoj molitvi!

I on obori glavu na sto. Poče mucati i lupati koješta.

— „I posle mesec dana!” izgovori on s novom snagom:

Jedan kratak, brzoletan mesec!
I papuče još nisam pocepala
U kojima sam išla, uplakana,
Za jadnim prahom moga oca!
O nebo! Zver, bez razuma, bez govora,
Duže bi žalio...

On prinese čašicu šampanjca usnama, ali ne ispi vino već nastavi:

Zbog Hekube?
Šta je on Hekubi, šta je ona njemu,
Što plače on za njom?...
A ja... prezreni, malodušni rob, —
Ja sam kukavica! Ko će me nazvati nevaljalcem?

Ko će mi reći: ti lažeš?
A ja bih uvredu otrpeo... Da!
Ja sam golub po hrabrosti: — U meni nema žuči,
I meni uvreda nije gorka...

Karatajev ispusti čašicu i uhvati se za glavu. Učini mi se da ga nisam shvatio.

— No, pa šta, — reče on, naposletku — ko staro spomene, oko mu ispalo... Zar nije tako? (I on se zasmeja) — U vaše zdravlje!

— Vi ćete ostati u Moskvi? — upitah ga ja.

— Umreću u Moskvi!

— Karatajeve! — začu se iz susedne sobe — Karatajeve, gde si? Hodi ovamo, mili čo-e-če!

— Zovu me, — reče on, jedva se dižući s mesta. — Zbogom; svratite kod mene, ako možete, ja živim u ****.

Ali odmah sutradan, zbog nepredviđenih okolnosti, moradoh otputovati iz Moskve i više se ne videh s Petrom Petrovićem Karatajevom.

Sastanak

Sedim u brezovoj šumici u jesen, oko polovine septembra. Od ranog jutra padala je sitna kišica, koja bi s vremena na vreme prestala, da zasija sunce; vreme je bilo promenljivo. Nebo se čas prevlačilo mekim belim oblacima, čas se na mestima za trenutak razvedravalo, i tada se iza razmaknutih oblaka ukazivalo nebesno plavetnilo, vedro i ljupko, kao lepo oko. Sedim i gledam oko sebe i slušam. Lišće je jedva primetno šuštalo nad mojom glavom; po samom njegovom šuštanju moglo se poznati koje je godišnje doba. To nije bilo veselo, nasmejano treptanje proleća, ni meko šuškanje, ni dugi govor leta, ni bojažljivo i hladno čavrljanje jeseni, već jsdva čujno, dremljivo brbljanje. Slab vetar jedva je pirkao iznad vrhova drveća. Unutrašnjost šumice, vlažne od kiše, neprestano se menjala, prema tome da li je sunce sijalo ili ga je oblak skrivao; ona bi se čas sva zasijala, kao da se najedared u njoj sve osmehnulo: tanka stabla ne odveć čestih breza iznenada bi dobila nežan otsev bele svile, po zemlji oboreno meko lišće najednom bi se zašarenilo i zaplamtelo kao crveno zlato, a divne stabljike visoke, kovrdžaste paprati, koja je već dobila svoju jesenju boju, nalik na boju prezrelog grožđa, svuda su izbijals, beskrajno se mrseći i presecajući se pred očima; čas bi opet sve unaokolo počelo da lako plavi: svetle boje za trenut bi potamnele, breze bi postale sasvim bele, bez sjaja, bele kao tek napadali sneg, koga se još nije dotakao zrak zubatog zimskog sunca; — i krišom, lukavo, počela bi da se smeje i šapuće po šumi vrlo sitna kiša. Lišće na brezama bilo je još skoro sasvim zeleno, mada je primetno izbledelo; samo je ovde-onde stajala poneka usamljena mladica, sva crvena ili sva zlatna, i trebalo je videti kako bi planula na suncu, kad bi njegovi zraci iznenada probili, klizeći i šareneći se, kroz čestu mrežu tankih grana, tek opranih blistavom kišom. Nijedna ptica nije se čula: sve su se sklonile i umukle; samo bi pokašto zazvonilo kao čelično zvonce podsmešljiv glasić seničin. Pre nego što sam se zaustavio u tom breziku, prošao sam sa psom kroz visoku jasikovu šumicu. Ja, pravo da kažem, ne volim to drvo — jasiku — s njenim bledo-ljubičastim stablom i sivo-zelenim, metalnim lišćem, koje ona izdiže što može više i širi u vazduhu kao treleravu lepezu; ne volim večito treperenje njenih okruglih, nečistih listova;

nespretno prikačenih za dugačke peteljke. Ona biva lepa samo ponekih letnjih večeri, kada, uzdižući se odvojeno posred niskog džbunja, bude izložena rujnim zracima sunca na zalasku, pa se sva blista i treperi, od žila do vrha oblivena jednolikim žutim purpurom, — ili kad, vedrog vetrovitog dana, ona sva šumno struji i treperi na plavom nebu, i kad svaki njen list, dohvaćen vazdušnom strujom, kao da hoće da se otkine, sleti i umakne u daljinu. Ali uopšte ja ne volim to drvo, i zato, ne zaustavljajući se u jasikovoj šumici radi odmora, dopreh do brezika, ugnezdih se pod jednim malim drvetom, čije su grane počinjale nisko nad zemljom, pa su me zato mogle zaštititi od kiše, i pošto sam se nauživao gledajući oko sebe, zaspah onim mirnim i blaženim snom koji je samo lovcima poznat.

Ne mogu reći koliko sam vremena prospavao, ali kad sam otvorio oči, — sva unutrašnjost šume bila je ispunjena suncem, i u svima pravcima, kroz radosno šuštanje lišća, probijalo se i skoro blistalo svetlo-plavo nebo; oblaka je nestalo, jer ih je rasterao razigrani vetar; vreme se raščistilo, i u vazduhu se osećala ona naročita, suva svežina, koja, ispunjavajući srce nekim čilim osećanjem, skoro uvek pretskazuje mirno i vedro veče posle kišovitog dana. Taman sam se spremao da ustanem i ponovo da pokušam sreću, kad se najedared moj pogled zaustavi na nepomičnoj ljudskoj prilici. Ja se zagledah: bila je to mlada seoska devojka. Ona je sedela na dvadeset koraka od mene, oborivši zamišljeno glavu i spustivši obe ruke na krilo; u jednoj od njih, upola otvorenoj, bila je gusta kita poljskog cveća i pri svakom njenom dahu polako bi sklizila na njenu klečanu suknju. Čista bela košulja, zakopčana pod grlom i kod zglavkova od šake, padala je u kratkim, mekim naborima oko njenog struka; krupne žute đinđuve spuštale su se u dva reda s vrata na grudi. Ona je bila vrlo lepa. Gusta plava kosa, divne pepeljave boje, razilazila se u dva brižljivo začešljana polukruga ispod uzane, crvene povezače, namaknute skoro na samo čelo, belo kao slonova kost; ostali deo njenog lica bio je vrlo malo opaljen onom zlatnom preplanulošću koja dohvata samo tanku kožu. Nisam joj mogao videti očiju — nije ih podizala; ali sam jasno video njene tanke, visoke obrve, njene duge trepavice: one su bile vlažne, i na jednom njenom obrazu blistao se na suncu osušeni trag suze, koja se zaustavila kod samih usana, malo prebledelih. Sva njena glavica bila je vrlo mila; čak je i podeblji i

okrugli nos nije ružio. Meni se osobito dopao izraz njenog lic, a; on je bio tako prost i umiljat, tako tužan i tako pun detinjeg snebivanja pred sopstvenom tugom. Videlo se da nekog čeka; u šumi nešto slabo zapuckara; ona smesta podiže glavu i obazre se, u prozračnoj senci brzo zablistaše preda mnom njene oči, krupne, svetle i plašljive kao u košute. Nekoliko trenutaka je osluškivala, ne skidajući široko otvorenih očiju s mesta odakle se začu slab zvuk, uzdahnu, okrete polako glavu, još niže se saže i stade polako prebirati cveće. Očni kapci joj pocrveneše, tužno joj mrdnuše usne, i nova suza skotrlja se ispod gustih trepavica, zaustavljajući se i blistajućm na obrazu. Tako je prošlo prilično dugo vremena; jadna devojka nije se micala, — samo je pokatkad tužno odmahivala rukama i slušala, neprestano slušala... Opet nešto šušnu u šumi, — ona se trže. Šuštanje nije prestajalo, postajalo je sve razgovetnije, približavalo se, začuše se naposletku odlučni, hitri koraci. Ona se ispravi i kao da se malo uplaši; njen pažljivi pogled zadrhta, zažari se od iščekivanja. Kroz čestu brzo poče promicati muška prilika. Ona se zagleda, najedared planu, radosno i srećno se osmehnu, htede da ustane i opet se saže, preblede, zbuni se — i tek tada podiže ustreptao, skoro molećiv pogled na čoveka koji dođe, i zaustavi se pored nje.

Ja radoznalo pogledah u njega iz svoje zasede. Moram reći da on nije na mene učinio prijatan utisak. To je, po svemu sudeći, bio razmažen sobar mladog, bogatog gospodara. Njegovo odelo pokazivalo je pretenziju na ukus i kicošku nemarnost: na njemu je bio kratak gornji kaput bronzane boje, verovatno s gospodarevih leđa, zakopčan do vrha, ružičasta kravata s ljubičastim krajevima i kadifen, crn kačket sa zlatnim gajtanom, nabijen do samih obrva. Okrugla ogrlica njegove bele košulje nemilosrdno mu je podupirala uši i sekla obraze, a uštirkani rukavi pokrivali su svu ruku sve do crvenih i krivih prstiju, ukrašenih srebrnim i zlatnim prstenjem sa spomencima od tirkiza. Lice njegovo, rumeno, sveže, drsko, bilo je od onih lica koja su, koliko sam mogao primetiti, skoro uvek neprijatna muškarcima, ali se, na žalost, vrlo često sviđaju ženskinju. On se očevidno trudio da svojim prilično grubim crtama da izraz prezrenja i dosade; neprestano je škiljio svojim i inače majušnim, mlečno-sivim očicama, mrštio se, spuštao krajeve usana, usiljeno zevao i s nemarnom, iako ne baš spretnom, neusiljenošću čas je

popravljao rukom riđaste, kicoški zakovrčene zulove, čas je čupkao žute dlačice, što su štrčale na debeloj gornjoj usni, — jednom rečju, izmotavao se ne može gore biti. Počeo je izmotavati se čim je spazio mladu seljanku, koja ga je čekala; lagano, tromim korakom priđe joj, zastade malo, smače ramenima, turi obe ruke u džepove od kaputa i, jedva udostojivši sirotu devojku površna i ravnodušna pogleda, spusti se na zemlju.

— A šta, — poče on, gledajući i dalje nekud u stranu, cupkajući nogom i zevajući — jesi li odavno ovde?

Devojka mu nije mogla odmah odgovoriti.

— Odavno, Viktore Aleksandriću, — progovori ona najzad, jedva čujnim glasom.

— A! (On skide kačket, veličanstveno pređe rukom po gustoj, čvrstoj ukovrčenoj kosi, koja je počinjala skoro kod samih obrva i pogledavši dostojanstveno oko sebe, pažljivo pokri opet svoju dragocenu glavu). A ja sam bio skoro sasvim i zaboravio. Uz to, vidiš, i ova kišica! (On opet zevmu). — Posla tma božja: čovek ne stigne da na sve obrati pažnju, a onaj još grdi. Mi sutra odlazimo...

— Sutra? — reče devojka i upravi na njega uplašen pogled.

— Sutra... No, no, no, molim te — prihvati on brzo i mrzovoljno, videvši da je ona sva uzdrhtala i lagano oborila glavu: — molim te, Akulina, ne plači. Ti znaš da ja to ne mogu da trpim. (I on naprći svoj zatubasti nos). Inače ću odmah otići... Kake su to gluposti — jecati!

— Pa dobro, neću, neću — žurno reče Akulina, gutajući silom suze. — Vi dakle sutra putujete? — dodade ona poćutavši malo; — kad li će Bog dati da se opet vidim s vama, Viktore Aleksandriću?

— Videćemo se, videćemo se. Ako ne iduće godine — onda docnije. Gospodin izgleda hoće da stupi u službu u Petrogradu, — nastavljaše on, izgovarajući reči nemarno i malo kroz nos; — a možda ćemo i u inostranstvo otputovati.

— Vi ćete me zaboraviti, Viktore Aleksandriću, — tužno progovori Akulina.

— Neću, zašto? Ja te neću zaboraviti: samo ti budi pametna, ne luduj, slušaj svog oca... A ja te neću zaboraviti — ne-eću. (I on se mirno isteže i opet zenu).

— Ne zaboravljajte me, Viktore Aleksandriću, — nastavljala je ona molećivo. — A kako sam vas volela, čini mi se sve bih za vas...

Vi velite da treba da slušam oca, Viktore Aleksandriću... Ama kako mogu slušati oca...

— Zašto ne? (On izgovori te reči čisto kao iz trbuha, ležeći polеđuške i podmetnuvši ruke pod glavu).

— A kako mogu, Viktore Aleksandriću, — vi sami znate...

Ona ućuta. Viktor se stade igrati čeličnim lančićem svoga sata.

— Ti, Akulina, nisi glupa devojka, — progovori on najzad, — pa zato ne govori koješta. Ta ja tebi želim dobra, razumeš li ti mene? Naravno, ti nisi glupa, nisi baš obična seljanka, tako da kažem; i tvoja mati nije uvek bila seljanka. Ipak ti si bez obrazovanja, — znači, treba da slušaš kad ti se govori.

— Ali strah me je, Viktore Aleksandriću.

— I-ih, koješta — mila moja, čega imaš da se plašiš! Šta ti je to, — dodade, primaknuvši joj se, — cveće?

— Cveće — tužno odgovori Akulina. — Nabrala sam povratiča, — nastavi ona, oživivši malko; — to je dobro za telad. A ovo su kozji rogovi — protiv škrofula. Gle pogledajte kakav je to divan cvet; tako divnog cveta nisam videla otkad znam za sebe. Evo spomenka, a ovo je majkina dušica... A evo ovo je za vas — dodade ona, vadeći ispod žutog povratiča omanju kiticu plavog različka, svezanu tanušnom travčicom; — hoćete li?

Viktor leno pruži ruku, uze, nemarno pomirisa cveće pa ga poče vrteti među prstima, pogledajući gore sa zamišljenom važnošću. Akulina je gledala u njega... U njenom tužnom pogledu bilo je toliko nežne odanosti, smerne pokornosti i ljubavi. Ona ga se i bojala i nije smela plakati, i opraštala se s njim i poslednji put nije mogla da ga se nagleda; a on je ležao, izvalivši se, kao sultan, i s velikodušnim strpljenjem i snishodljivošću podnosio je njeno obožavanje. Ja sam, priznajem, s gađenjem razgledao njegovo crveno lice, na kome je kroz pritvorno-prezrivu ravnodušnost, provirivalo zadovoljeno samoljublje. Akulina je bila tako lepa u tom trenutku: sva njena duša se poverljivo, strasno otvarala pred njim, težila k njemu, umiljavala mu se, a on... on ispusti različke na travu, izvadi iz bočnog džepa od kaputa okruglo stakaoce u bronzanom okviru i stade ga utiskivati u oko; ali, makoliko da se trudio da ga zadrži namrštenom obrvom, uzdignutim obrazom pa čak i nosom — stakaoce je neprestano ispadalo i padalo mu u ruke.

— Šta je to? — upita, najzad, začuđena Akulina.

— Lornjet, — odgovori on praveći se važan.

— A šta će vam to?

— Da bolje vidim.

— Pokažite.

Viktor se namršti, ali joj dade stakaoce.

— Pazi, da ga ne razbiješ.

— Ta valjda ga neću razbiti. (Ona ga bojažljivo prinese oku). Ja ništa ne vidim, — reče bezazleno..

— A ti zažmuri, — odgovori on na to glasom nezadovoljnog nastavnika. (Ona zažmuri na ono oko pred kojim je držala stakaoce). — Ta ne na to, ne na to, budalo! Na drugo! — viknu Viktor i, ne davši joj da ispravi svoju pogrešku, oduze joj lornjet.

Akulina pocrvene, malko se nasmeja, pa se okrete.

— Vidi se da to nije za nas, — reče ona.

— Taman posla!

Sirotica ućuta i duboko uzdahnu.

— Ah, Viktore Aleksandriću, kako li će nam biti bez vas! — reče ona najedared.

Viktor obrisa lornjet, pa ga opet vrati u džep.

— Da, da, — prozbori on najzad; tebi će, zaista, spočetka biti teško. (On je milostivo potapša po ramenu; ona polako uze sa svog ramena njegovu ruku pa je bojažljivo poljubi). — Nu, da, da, ti si zaista dobra devojka, — nastavljaše on, osmehnuvši se zadovoljno; — ali šta da se radi? Ti sama proceni! Ja i gospodin ne možemo valjda ovde ostati; sad' će skoro zima, a zimi je u selu — ti sama znaš — da Bog sačuva. A već u Petrogradu je druga stvar! Tamo ima takih čudesa kakva ti, budalo, ni u snu ne možeš sniti. Kakve kuće, ulice, a društvo, obrazovanost — prosto čudesa!... (Akulina ga je slušala pažljivo, gutajući mu svaku reč, zinuvši malo, kao dete). Uostalom, — dodade on, obrnuvši se zemlji, — zašto ti ja sve to govorim? Pa ti to ne možeš razumeti.

— Zašto ne mogu, Viktore Aleksandriću? Ja sam razumela; sve sam razumela.

— Gle ti nje!

Akulina obori glavu.

— Pre niste sa mnom tako govorili, Viktore Aleksandriću, — reče ona, ne podižući očiju.

— Pre?... pre! Vidiš, molim te!... Pre! — primeti on, kao malo ljutito.

Obadvoje ućutaše.

— Nego, vreme je da idem, — progovori Viktor i već se bio odupro laktom...

— Pričekajte još malo, molećivim glasom reče Akulina.

Viktor opet leže i poče zviždukati. Akulina nikako nije spuštala očiju s njega. Morao sam opaziti da se ona pomalo uzrujavala: usne su joj podrhtavale, bledi obrazi joj se slabo zarumeneše...

— Viktore Aleksandriću, poče ona najzad isprekidanim glasom; — grehota vam je... grehota, Viktore Aleksandriću, Boga mi!

— Šta je grehota? upita on, natmurivši obrve, pa se malo poizdiže i okrete joj glavu.

— Grehota je, Viktore Aleksandriću. Pa da mi bar lepu reč kažete na rastanku; da mi bar rečcu kažete, kukavnoj sirotici...

— Ama šta da ti kažem?

— Ne znam; vi to bolje znate, Viktore Aleksandriču. Eto vi odlazite, pa bar da mi rečcu... Čim sam to zaslužila?

— Baš si ti čudna! Pa šta ja mogu?

— Kad bi bar rečcu...

— Nu, zaintačila sve jedno te jedno, progovori on zlovoljno i ustade.

— Nemojte se ljutiti, Viktore Aleksandriču, brzo dodade ona, s mukom zaustavljajući suze.

— Ja se ne ljutim, nego ti si glupa... Šta hoćeš ti? Ta ja te ne mogu uzeti! ne mogu valjda? Pa šta onda hoćeš, šta? (On joj se unese u lice, kao da očekuje odgovor, i raširi prste).

— Ja ništa... ništa neću, odgovorila je ona, zamuckujući i jedva se usuđujući da mu pruži uzdrhtale ruke; — nego tako, kad bi mi bar rečcu, na rastanku...

I suze joj udariše kao kiša.

— Pa dabome, sad udri u plač, hladnokrvno progovori Viktor, namičući otpozadi kačket na oči.

— Ja ništa neću, nastavljaše ona, jecajući i pokrivši lice obema rukama; — ali kako će mi sad biti u porodici, kako će mi biti? I šta će

biti od mene, šta će biti od mene, kukavice sinje? Za nedragog će me udati, siroticu... Teško mojoj glavi!

— Zapevaj, zapevaj, promrmlja poluglasno Viktor, stojeći zbunjeno na mestu.

— A on da bar rečcu, bar jednu... Da kaže, Akulina, znaš, ja...

Iznenadno jecanje razdirući joj grudi ne dade joj da dovrši misao — ona pade licem na travu i gorko, gorko se zaplaka... Celo joj telo grčevito zadrhta, potiljak joj neprestano otskakao... Dugo zadržavani duševni bol poteče naposletku kao reka. Viktor postoja nad njom, postoja, sleže ramenima, okrete se, pa ode krupnim koracima.

Prođe nekoliko trenutaka... Ona se utiša, diže glavu, skoči, obazre se i pljesnu rukama; htede da trči za njim, ali joj se noge potsekoše — ona pade na kolena... Ja ne mogoh izdržati i poleteh k njoj; ali tek što me je ugledala, kad odnekud dobi snagu — na se sa slabim vriskom podiže i izgubi se iza drveća, ostavivši razbacano cveće po zemlji.

Ja postojah malo, podigoh kitu različka, pa izađoh iz šumice, u polje. Sunce je stajalo nisko na bledo-jasnom nebu, pa i zraci kao da su mu pobledeli i ohladneli: nisu sijali, već su se razlivali kao ujednačena, skoro vodnjikava svetlost. Do mraka nije ostalo više od pola sata, a večernja rumen se jedva, jedva palila. Žestok vetar na mahove i brzo mi je duvao u susret kroz žutu, sasušenu strnjiku; dižući se žurno ispred njega proletalo je mimo mene, preko puta, duž šumske ivice, sitno, uskovrnuto lišće; ona strana šumice što je bila okrenuta kao stena u polje sva je treptala i sitno svetlucala, razgovetno ali ne jako; na crvenkastoj travi, na biljčicama, na slamkama, svuda su blistale i lelujale se bezbrojne niti jesenje paučine. Zaustavih se... Obuze me neka tuga; izgledalo je kao da se kroz veseo, mada svež osmeh prirode, koja je venula, prokradao potmuo strah od bliske zime. Visoko nada mnom, sekući teško i oštro vazduh krilima, prelete oprezni gavran, okrete glavu, pogleda iskosa na mene, vinu se u vis i, isprekidano grakćući, izgubi se iza šume; veliko jato golubova naglo polete s gumna i, uzvitlavši se odjedared kao stub, žurno se rasu po polju — znak jeseni! Neko se proveze iza ogolelog brda, gromko kloparajući praznim kolima...

Ja se vratih kući; ali slika jadne Akuline dugo mi nije izlazila iz glave, i još čuvam njene različke, davno već uvele.

Hamlet ščigrovskog sreza

Na jednom od svojih izleta po okolini dobijem poziv da dođem na ručak kod bogatog spahije i lovca, Aleksandra Mihajlića G***. Njegovo selo nalazilo se oko pet vrsta od omanjeg zaseoka, gde sam se u to vreme bio nastanio. Obučem frak, bez koga ne savetujem nikom da putuje, makar i u lov, i uputim se Aleksandru Mihajliću. Ručak je bio određen za šest sati; ja stignem u pet i zastadoh već veliku množinu plemića u mundirima, u civilnom odelu i drugoj manje određenoj odeći. Domaćin me ljubazno dočeka, ali odmah otrča u služiteljsku sobu. On je očekivao nekog važnog dostojanstvenika i osećao je neko uzbuđenje, koje se nimalo nije slagalo s njegovim nezavisnim položajem u svetu i bogatstvom. Aleksandar Mihajlić se nikad nije ženio i nije voleo žena; kod njega se skupljalo društvo neženjenih ljudi. On je živeo na veliku nogu, proširio je i preudesio dedovske dvore sjajno, poručivao je iz Moskve svake godine vina za petnaestak hiljada i uopšte uživao je neobično veliko poštovanje. Aleksandar Mihajlić je već odavno ostavio državnu službu i nije se otimao ni za kakve počasti... Pa šta li ga je to nagonilo da zove u goste takog dostojanstvenika i da se uzrujava od ranog jugra na dan svečanog ručka? To ostaje pokriveno mrakom neizvesnosti, kao što je imao običaj da kaže jedan moj poznanik, pomoćnik državnog tužioca, kad bi ga upitali uzima li mito kad mu ga dragovoljno daju.

Rastavši se s domaćinom, počeh hodati po sobi. Skoro svi gosti bili su mi potpuno nepoznati; oko dvadeset ljudi već je sedelo za kartaškim stolovima. Među tim ljubiteljima preferansa bili su: dvojica iz vojne struke s plemenitim ali malo preživelim licima, nekoliko civilnih činovnika, s tesnim, visokim jakama i obešenih, bojadisanih brkova, kakve imaju samo odlučni ali dobronamerni ljudi (ti dobronamerni ljudi su dostojanstveno birali karte i, ne okrećući glave, iskosa bacali poglede na one koji bi se približavali) pet ili šest činovnika iz sreza okruglih trbuščića, punačkih i znojavih ručica i skromno-nepomičnih nožica. (Ta gospoda su govorila mekim glasom, umiljato se osmehivala na sve strane, držala su svoje karte kod samih uštirkanih grudi i, adutirajući, nisu lupala po stolu, već su, naprotiv, valovito spuštala karte na zelenu čohu i, slažući dobivene

karte, pravila su lako, vrlo uljudno i pristojno šuštanje). Ostali plemići sedeli su na divanima, u gomilama se tiskali na vratima i pored prozora; jedan plemić, već postariji, ali na žensko nalik, stajao je u uglu, uzdrhtavao je, crveneo je i zbunjeno je vrteo na svom trbuhu pečat koji mu je visio na satnom lancu, mada niko na njega nije obraćao pažnje; neka gospoda, u okruglim frakovima i kariranim pantalonama koje je šio moskovski krojač, večiti starešina esnafa, Firs Kljuhin, raspravljala su neobično neusiljeno i živo, slobodno vrteći svojim debelim, golim potiljcima; mlad čovek od svojih dvadeset godina, kratkovid i plavokos, od glave do pete obučen u crno, očevidno se snebivao, ali se jetko smešio...

Ipak meni poče da biva dosadno, kad mi se najedared pridruži neki Vojnicin, nedoučen mladić, koji je živeo u kući Aleksandra Mihajlića u svojstvu... teško je reći u kakvom upravo svojstvu. Gađao je odlično i umeo je da obučava pse lovu. Znao sam ga još u Moskvi. Bio je iz reda onih mladića koji su obično na svakom ispitu izigravali padanje u nesvest, to jest nisu ni reči odgovarali na profesorova pitanja. Tu su gospodu, radi lepote stila, nazivali i bakenbardistima. (Stvari davno minulih dana, kao što možete videti). Evo kako je to bivalo: prozovu, na primer, Vojnicina. Vojnicii, koji je dotle nepomično i pravo sedeo na svojoj klupi, kupajući se od glave do pete u vrelom znoju i lagano ali besmisleno šarao oko sebe očima, — ustaje, žurno zakopčava svoj vicmundir[115] do guše i provlači se porebarke do ispitnog stola. — „Izvolite uzeti pitanje, govori mu prijatnim glasom profesor. Vojnicin pruža ruku i drhteći dodiruje prstima gomilu ispisanih pitanja. „Ta nemojte, molim vas, birati”, primećuje treštećim glasom kakav tuđi, ali razdražljiv starčić, profesor drugog nekog fakulteta, koji je najedared zamrznuo nesrećnog bakenbardistu. Vojnicin se pokorava svojoj sudbini, uzima pitanje, pokazuje broj i ide da sedne kod prozora, dok njegov prethodnik ne odgovori na svoje pitanje. Kod prozora Vojnicin ne spušta očiju s pitanja, sem koliko da kao i pre polako pogleda oko sebe, a inače se ne miče nijednim delom tela. Najzad je njegov prethodnik završio i njemu kažu: „dobro je, idite” ili čak „dobro je, gospodine, vrlo dobro, gospodine”, prema njegovim sposobnostima. Evo sad prozivaju Vojnicina; — Vojnicin ustaje i čvrstim korakom se približuje stolu. — „Pročitajte pitanje”,

kažu mu. Vojnicin prinosi pitanje obema rukama svom nosu, lagano čita i lagano pušta ruke. — „Dakle, gospodine, izvolite odgovarati”, leno izgovara onaj isti profesor, zabacujući telo nazad i prekrštavajući ruke na grudima. Nastaje mrtva tišina. — „No, šta je s vama?” Vojnicin ćuti. Onaj tuđi čičica počinje da se vrpolji. — „Ta kažite štogod!” Ćuti vam svoj Vojnicin, kao da je zamro. Njegov potšišani potiljak kruto i nepokretno štrči pred očima svih drugova. U onog tuđeg čičice oči samo što ne iskoče: on sad sasvim mrzi Vojnicina. — „Ipak to je čudnovato”, primećuje drugi ispitivač; — šta ste se ukipili kao nem? Šta, valjda ne znate? Pa što ne kažete”. — „Dopustite da uzmem drugo pitanje”, potmulo izgovara nesrećnik. Profesori pogledaju jedan na drugog. — „Pa, izvolite”, odmahnuvši rukom odgovara glavni ispitivač. Vojnicin opet uzima pitanje, opet ide prozoru, opet se vraća stolu i opet ćuti kao zaliven. Onaj tuđi čičica prosto da ga živog proguta. Naposletku ga teraju na mesto i daju nulu. Vi mislite: sad će bar valjda otići? Hoćeš jest! On se vraća na svoje mesto, isto onako sedi nepomično do kraja ispita, a odlazeći uzvikuje: „Ovo je bila prpa! kakva pitanja!” — I celog tog dana hoda po Moskvi, hvatajući se ovda-onda za glavu i proklinjući gorko svoju hudu sreću. Knjige se, naravno, ne laća, i sutradan opet stara pesma.

Eto, taj mi se Vojnicin pridruži. Razgovarali smo o Moskvi, o lovu.

— Hoćete li, šapnu mi on najedared, — da vas upoznam s ovdašnjim prvim šaljivčinom?

— Molim vas.

Vojnicin me odvede do čoveka niskog rasta, s visokom kikom i brkovima, u cimetastom fraku i šarenoj kravati. Njegove žučne, žive crte lica zaista su odisale umom i zloćom. Lak, jedak osmeh neprestano mu je krivio usne; crne žmirave očice drsko su izvirivale ispod neravnih trepavica. Pored njega stajao je spahija, širok, mek, sladak — pravi Šećer-Medović — u ćorav. On se već unapred smejao dosetkama malog čoveka i prosto se topio od miline. Vojnicin me pretstavi šaljivčini, kome je bilo ime Petar Petrović Lupihin. Upoznasmo se, izmenjasmo prve pozdrave.

— A dopustite mi da vam pretstavim svoga najboljsg prijatelja, — poče odjednom Lupihin oštrim glasom, uhvativši slatkog spahiju za ruku. Ta ne opirite se, Kirila Selifaniću, — dodade on, — neće vas

niko ujesti! Evo, molim, — nastavljaše on, dok se zbunjeni Kirila Selifanić tako nespretno klanjao, kao da mu se trbuh odvaljivao; — evo, moliću, preporučujem vam, odličan plemić. Imao je izvrsno zdravlje do svojih pedeset godina, ali mu najednom palo na pamet da leči oči, zbog čega je i oćoravio. Otada leči svoje seljake s takim istim uspehom... A oni pak, razume se, s takom istom odanošću...

— E, jes' on neki, — promrmlja Kirila Selifanić — pa se zasmeja.

— Recite sve, prijatelju dragi, eh, recite sve, — prihvati Lupihin. — Ta vas mogu, kakve ste sreće, i za sudiju izabrati, i izabraće, videćete. Nu, recimo, za vas će, naravno, misliti sudski pisari; ali ipak treba u svakom slučaju bar tuđu misao umeti izgovoriti. Može se desiti da svrati gubernator, — pa upita: zašto sudija muca? Nu, recimo, odgovoriće mu: udarila ga kaplja; onda mu pustite krv, kazaće on. A to bi u vašem položaju, priznajte sami, bilo nezgodno.

Slatki spahija prosto da se iskida od smeha.

— Gle, smeje se, — nastavljaše Lupihin, pakosno gledajući kako se trese trbuh Kirile Selifaniha. A zašto da se i ne smeje? — dodade on, okrećući se meni: — sit je, zdrav je, dece nema, seljaci mu nisu založeni za dug — on sam ih i leči — žena mu suluda. (Kirila Selifanić se malo okrete u stranu, kao da nije čuo, i neprestano se kikotao). Ja se smejem, a žena mi pobegla sa zemljomerom. (On se iskezi). A vi to niste znali? Nego kako! Prosto uzela pa pobegla i pismo mi ostavila: dragi, veli, Petre Petroviću, oprosti; zaneta strašću, odlazim s prijateljem svoga srca... A zemljomer je uspeo samo time što nije sekao nokte i što je nosio uske pantalone. Vi se čudite? Gle, iskrena čoveka, mislite... Ih, Bože moj! Mi stepski ljudi odrežemo istinu kao na panju. Nego sklonidemo se u stranu... Šta imamo da stojimo pored budućeg sudije...

On me uze pod ruku te odosmo k prozoru.

— Mene ovde drže za šaljivčinu, — reče mi u toku razgovora; — nemojte verovati u to. Ja sam prosto ogorčen čovek na glas ismevam: zato sam tako i neusiljen. A zašto u stvari da se ustručavam? Ja ni za čije mišljenje ne dam ni prebijene pare i ništa ne tražim; ja sam zloban, — pa šta je s tim? Zlobnom čoveku bar ne treba pameti. A nećete mi verovati kako to osvežava... No, eto na primer, no eto pogledajte našeg domaćina! No, rašta on trčkara, molim vas, — malo malo pa gleda u sat, smeška se, znoji se, pravi

se važan, nas mori glađu. Čudna mi čuda — velikodostojnik. Gle, gle, opet je otrčao — čak je počeo da hramlje, pogledajte.

I Lupihin se poče piskavo smejati.

— Jedno ne valja, nema gospođa, — nastavljao je on duboko uzdahnuvši — sve neženjeni na ručku, — a kod njih ima materijala za ljude kao što sam ja. Pogledajte, pogledajte, — uzvikmu on najedared — ide knez Kozeljski — eno onaj visoki ljuda s bradom, u žutim rukavicama. Odmah se vidi da je živeo u inostranstvu... i uvek tako dockan dolazi. Glup vam je, reći ću vam, kao par trgovačkih konja; a kad biste ga videli kako snishodljivo stupa u razgovor s ljudima moga reda, kako se velikodušno izvoleva smešiti na ljubaznosti naših gladnih majki i kćeri!... I on pokašto pravi dosetke, iako se ovde zadržava samo pri prolazu; — pa tek što je dosetljiv! Ni uzmi ni ostavi već kao da tupim nožem struže uzicu. On me ne može da vidi očima... Idem da ga pozdravim.

I Lupihin potrča u susret knezu.

— A evo ide moj lični neprijatelj, — progovori on, vrativši se odjednom k meni; vidite li onog debsljka, crnpurasta lica i s čekinjama na glavi, — eno onaj što je zgrabio kapu u ruku pa se pored zida provlači i zvera svuda kao vuk? Prodao sam mu za 400 rubalja konja, koji je vredeo 1000, i to nemušte stvorenje ima sad potpuno pravo da me prezire; a međutim on toliko ne ume da misli, naročito ujutru, pre čaja, ili odmah posle ručka, da ako mu kažeš: dobar dan! on odgovara: šta kažete? A evo ide đeneral, — nastavljaše Lupihin — civilni đeneral, u penziji, upropašćeni đeneral. Ima kćer od repinog šećera, i fabriku u škrofulama... Pardon, nisam rekao kao što treba... nego, vi to razumete. A! i arhitekt je ovde! Nemac je, a ima brkove i svoj posao ne razume, — čudnovato!... A uostalom našto mu i da razums svoj posao; glavno je da uzima mito i meće što više kolona, to jest stubova, za naše plemiće kolenoviće!

Lupihin se opet poče kikotati... Ali se najedared nemirno uzbuđenje raširi po svoj kući. Velikodostojnik je stigao. Domaćin se prosto strmoglavi u predsoblje. Za njim navali nekoliko vernih slugu i usrdnih gostiju... Burni razgovor se pretvori u mek, prijatan govor, sličan prolećnom zujanju pčela u domaćem pčelaniku. Jedino nemirna osa — Lupihin i divljp trut — Kozeljski nisu ponizili glasa... I evo uđe najzad matica — uđe velikodostojnik. Srca mu poleteše na

susret, telesa se podigoše sa sedišta; čak i onaj spahija što je jevtino kupio konja od Lupihina, čak i on turi bradu u nedra. Velikodostojnik održa svoje dostojanstvo ne može bolje biti: klimajući glavom unazad, kao da se klanja, izgovorio je nekoliko pohvalnih reči, a svaka se počinjala glasom a, izgovorenim otegnuto i kroz nos; — umalo ne proguta od nezadovoljstva kneza Kozeljskog, pogledavši na njegovu bradu, i pruži upropašćenom civilnom đeneralu s fabrnkom i kćerju kažiprst leve ruke. Posle nekoliko minuta, za koje vreme je velikodostojnik uspeo dvaput da kaže da mu je vrlo milo što nije zadocnio na ručak, sve se društvo uputi u trpezariju, s glavešinama napred.

Treba ll pripovedati čltaocu kako su namestili velikodostojnlka na prvo mesto, među civilnim đeneralom i starešinom guberniskog plemstva, čovekom slobodnog i dostojanstvenog izraza lica, koji je potpuno odgovarao njegovim uštirkanim grudima na košulji, njegovom ogromnom prsluku i okrugloj burmutici s francuskim burmutom, — kako je domaćin sve nešto petljao, trčkarao, tumarao tamo amo, nudio goste, uzgred se osmehivao velikodostojnikovim leđima i, stojeći u uglu, kao đačić, na brzu ruku smotao tanjirić supe ili komadić govedine, — kako je dvoroupravitelj izneo ribu aršin i no dugačku i s buketom u ustima, — kako su sluge, u livrejama, surova izgleda, namršteno nudili svakog plemića, naročito oni u godinama, kao protiv volje pokoravajući se osećanju dužnosti, ispijali čašicu za čašicom, — kako su najzad počele pucati flaše šampanjca i ređati se zdravice: sve je to suviše poznato čitaocu. Ali za mene je bila naročito zanmmljiva anegdota koju je ispričao sam velikodostojnik usred opšteg radosnog ćutanja. Neko, čini mi se upropašćeni đeneral, čovek upoznat s najnovijom književnošću, pomenu uticaj žena uopšte a posebice na mlade ljude. — „Da, dam, prihvati velikodostojnik, „to je istina; ali mlade ljude treba držati u strogoj pokornosti, inače im svaka suknja pamet zavrti”. (Detinski-veseo osmeh pređe preko lica svih gostiju; jednom plemiću čak zahvalnost zaigra u oku). „Jer mladi su ljudi glupi!” (Velikodostojnik, svakako radi veće važnosti, katkad menja uobičajeni naglasak). „Eto, na primer, moj sin Ivan”, nastavljaše on „jedva je budala uzeo dvadesetu godinu, a on mi jedared tek kaže: dopustite mi, tata, da se oženim. Ja mu velim: ludače, prvo da budeš malo u službi... Nu, očajanje,

suze... ali kod mene... ovaj..(Reč „ovaj” velikodostojnik je izgovorio više trbuhom nego usnama; poćuta malo i dostojanstveno pogleda u svog suseda, đenerala, pri tom mnogo više podiže obrve nego što bi trebalo. Civilni đeneral prijatno naže glavu malo u stranu i neobično brzo zažmirka okom okrenutnm velikodostojniku). „I šta mislite”, započe velikodostojnik opet, „sad mi on sam piše, veli, hvala vam, tata, što ste me ludaka poučili... Eto kako treba postupati”. — Svi se gosti, razume se, potpuno složiše s pripovedačem i kao da živahnuše od dobijenog zadovoljstva i pouke... Posle ručka celo društvo ustade i uputi se u salon s velikim, ali ipak pristojnim i kao za tu priliku dopuštenim žagorom... Sedoše za karte.

Dočekah nekako veče i, naredivši svom kočijašu da mi spremi kola, sutradan u pet sati jutra odoh da spavam. Ali sam tog istog dana imao da se upoznam s još jednim neobičnim čovekom.

Pošto je bilo mnogo gostiju, niko nije spavao sam u sobi. U omanjoj, zelenkastoj i prilično vlažnoj sobi, u koju me je doveo dvoroupravitelj Aleksandra Mihajlića, već je bio drugi gost, potpuno svučen. Spazivši me, on se brzo zagnjuri pod pokrivač, pokri se njim do samog nosa, provrpolji se malo na mekanoj perini pa se utiša, pažljivo izvirujući ispod okrugle ivice svoje pamučne spavaće kape. Ja priđoh drugom krevetu (bila su svega dva u sobi), svukoh se u legoh u vlažne čaršave. Moj se sused poče meškoljiti u svojoj postelji... Ja mu poželeh laku noć.

Prođe pola sata. Ma koliko da sam se trudio, nisam nikako mogao zaspati: u beskrajnoj povorci nizale su se jedna za drugom nepotrebne i nejasne misli, uporno i jednoliko, kao vedra na baštovanskom dolapu.

— A vi, čini mi se, ne spavate? — progovori moj sused.

— Kao što vidite, — odgovorih ja. — A i vama se ne spava?

— Meni se nikad ne spava.

— Kako to?

— Pa tako. Zaspim i sam ne znam kako; ležim, ležim, pa i zaspim.

— A zašto ležete u postelju pre nego što vam se spava?

— A šta, molim vas, da radim?

Ne odgovorih na pitanje moga suseda.

— Čudmm se, nastavljaše on poćutavši malo, — zašto ovde nema buva. Čini mi se, ako igde, ovde bi trebalo da ih ima.

— Vama kao da je žao što ih nema, — primetih ja.

— Ne, nije žao; ali ja u svemu volim doslednost.

„Gle ti njega”, pomislih ja, „kakve reči upotrebljava”.

Sused opet ućuta.

— Hoćete li da se opkladimo? poče on najedared dosta glasno.

— O čemu?

Moj sused poče me zanimati.

— Hm... o čemu? Evo o čemu: uveren sam da me vi držite za budalu.

— Ali molim vas, promrmljah ja iznenađen.

— Za stepskog grmalja, prostaka... Priznajte...

— Nemam sreće poznavati vas, odgovorih ja. Po čemu ste mogli zaključiti...

— Po čemu! Pa po samom zvuku vašeg glasa: vi mi tako nemarno odgovarate... A ja sam sasvim drugo nego što vi mislite...

— Dopustite...

— Ne, vi dopustite. Na prvom mestu, ja govorim francuski ništa gore od vas, a nemački čak i bolje; na drugom mestu, proveo sam tri godime u inostranstvu: u samom Berlinu proveo sam osam meseci. Ja sam Hegela izučio, gospodine moj, znam Getea povrh toga, dugo sam bio zaljubljen u kćer nemačkog profesora, i oženio sam se kod kuće sušičavom gospođicom, ali vrlo znamenitom ličnošću. Prema tome, ja sam vaše gore list; nisam stepski grmalj, kao što vi mislite... I ja sam zagrižen refleksijom, i u meni nema ničega prirodnog.

Ja podigoh glavu i s dvostrukom pažnjom pogledah u osobenjaka. Pri nejasnoj svetlosti noćne lampice jedva sam mogao da mu razgledam crte.

— Eto, vi sad gledate u mene, — nastavljaše on, namestivši svoju kapu, — i, skakako, samog sebe pitate: kako ga ja to nisam danas opazio? Reći ću vam zbog čega me niste opazili: — zbog toga što ja ne povišavam glasa; zbog toga što se krijem iza drugih, stojim za vratima, ni s kim ne razgovaram; zbog toga što dvoroupravitelj s poslužavnikom, prolazeći pored mene, unapred izdiže svoj lakat ravno s mojim grudima... A otkud sve to? Iz dva

razloga: prvo, ja sam siromašan, a drugo, smirio sam se... Recite mi pravo, je l' da me niste spazili?

— Ja zaista nisam imao zadovoljstvo...

— Pa dabome, na dabome, — prekide me on, — znao sam ja to.

On sede i skrsti ruke; duga senka njegove noćne kape presavi se sa zida na tavanicu.

— A priznaćete, dodade on najedared pogledavši iskosa u mene, — mora da vam izgledam veliki osobenjak, što se kaže, original, ili, možda, i štogod gore: možda mislite da se pravim da sam osobenjak?

— Moram vam i opet ponoviti da vas ne poznajem...

On za trenutak obori pogled.

— Zašto sam se ja s vama, s potpuno nepoznatim čovekom tako neočekivano raspričao — Gospod, sam Gospod to zna! (On uzdahnu). Tek svakako nije zbog srodnosti naših duša! Obojica smo, i ja i vi, ljudi od reda, to jest egoisti: niti se ja vas i najmanje tičem, niti vi mene; zar nije tako? Ali obojici nam se ne spava... Pa zašto onda da ne proćaskamo? Jer ja sam vrlo raspoložen za to, a to mi se retko dešava. Ja sam, vidite li, plašljiv, a plašljiv sam ne zbog toga što živim u unutrašnjosti, što sam bez čina, siromah, već zbog toga što sam strašno samoljubiv čovek. Ali katkad, pod uticajem povoljnih prilika, slučajnosti, koje ja, uostalom, ne umem ni objasniti ni predvideti, moje plašljivosti potpuno nestaje, kao ovo sad, na primer. Sad me postavite lice u lice ako hoćete i sa samim Dalaj-Lamom — ja ću i od njega zaiskati burmuta da šmrknem. Nego možda se vama spava?

— Naprotiv, — brzo odgovorih ja, — meni je vrlo prijatno da se razgovaram s vama.

— To jest, ja vas zabavljam, hoćete da kažete... Tim bolje... Dakle, reći ću vam, za mene ovde kažu da sam original, t. j. kažu oni kojima slučajno, među drugim budalaštinama, dođe i moje ime na jezik. „O mojoj sudbini baš nikog nije briga”. Oni misle da me uvrede... O, Bože moj! kad bi oni znali... ta ja baš zbog toga i propadam što u meni nema baš ničega originalnog, ničega sem takih ispada kao što je, na primer, ovaj moj razgovor s vama; a ti ispadi ne vrede ni prebijene pare. To je najjevtinija i najniža vrsta originalnosti.

On se okrete licem prema meni i uzmahnu rukom.

— Poštovani gospodine! — uzviknu on, — ja sam toga mišljenja da uopšte samo originali žive na ovoj zemlji; samo oni imaju pravo da žive. Mon verre n’est pas grand, mais je bois dans mon verre[116], rekao je neko. — Vidite li, — dodade poluglasno, — kako ja čisto izgovaram francuske reči. Šta imam ja od toga što je u tebe glava velika i prostrana, i što sve razumeš, mnogo znaš, ideš za svojim vremenom, — a svoga, osobenog, ličnog, ničega nemaš! Jedno stovarište opštih mesta više, — ali šta ima ko od toga? Ne, ako si i glup, ali budi na svoj način! Imaj svoj miris, svoj rođeni miris, eto to je glavno!

— I memojte misliti da su moji zahtevi u pogledu tog mirisa veliki... Sačuvaj Bože! Takih originala ima tma božja: kudgod pogledaš — original; svaki živ čovek je original, samo ja nisam dopao u njihov broj!

— A međutim, — nastavljao je on posle kraćsg ćutalja, — kakve sam nade pobuđivao u svojoj mladosti! Kakvo sam visoko mišljenje ja sam imao o svojoj ličnosti pre odlaska u inostranstvo, pa i u prvo vreme posle povratka! Nu, u inostranstvu sam načulio uši, sve sam se sam muvao, kao što i dolikuje ljudima moje sorte, koji sve nešto razmišljaju li razmišljaju, a kad na kraju pogledaš — nisu baš ništa smislili!

— Original, original! — prihzati on, mašući prekorno glavom... Kažu da sam original... a u stvari se vidi da nema na svetu manje originalnog čoveka nego što je vaš pokorni sluga. Mora biti da sam se i rodio zbog podražavanja drugog... Boga mi! Pa kao i da živim zato da podražavam razne pisce koje sam proučio, živim u znoju lica; i školovao sam se, i zaljubio se, i ženio se, naposletku, kao ne po svojoj sopstvenoj volji već kao ispunjavajući nekakvu ne znam da li da kažem obavezu ili nekakav zadatak, — ko će ga znati!

On smače kapu s glave i baci je na postelju.

— Hoćete li da vam ispričam svoj život, — upita me on isprekidanim glasom, — ili, bolje, nekoliko crta iz moga života?

— Budite tako dobri.

— Ili ne, bolje da vam ispričam kako sam se oženio. Jer ženidba je važna stvar, probni kamen sveg čoveka; u njoj se kao u ogledalu

ogleda... Nego to upoređenje je suviše otrcano... Dopustite da šmrknem malo burmuta.

On dohvati ispod jastuka burmuticu, otvori je i poče opet govoriti, mašući otvorenom burmuticom.

— Vi, poštovani gospodine, uđite u moj položaj... Procenite sami kakvu sam, nu, recite za ime božje, kakvu sam korist mogao izvućm iz Hegelove enciklopedije? Šta ima zajedničko između te enciklopedije i ruskog života? I kako mislite da se ona može primeniti na naše prilike, i ne samo ona, enciklopedija, već uopšte nemačka filozofija?... bolje da kažem nauka?

On poskoči na postelji i poluglasno zamrmlja, stisnuvši zlobno zube:

— A, tako li, tako li!... Pa zašto si se onda vukao u inostranstvo? Što nisi sedeo kod kuće, pa izučavao na licu mesta život oko sebe? Tako bi poznao i njegove potrebe i budućnost, pa bi i u pogledu svoga, takoreći, poziva bio načisto... Ali za Boga, — nastavljaše on, promenivši opet glas, kao pravdajući se i snebivajući se; — gde ćemo mi proučavati ono što još nijedan mudrac nije u knjige zapisao! Ja bih se i hteo poučiti od njega, od ruskog života, — ali on, siromah, ćuti. K'o veli: razumi me ovako; ali ja nemam snage za to: dajte vi meni rezultat, zaključak mi pokažite... Zaključak? — evo ti, vele, zaključka: čuj naše moskovske — zar nisu slavuji? — Ali je nevolja u tome što oni pevaju kao kurski slavuji, a ne govore kao ljudi... I tako sam mislio, mislio — pa nauka je, valjda, svuda ista i istina je jedna — te se rešim i uputim, s pomoću božjom, u tuđu zemlju, među nekrštene... Šta ćete! — mladost, ponos me obuzeo. Nisam, znate, hteo da pre vremena zaplivam u salo, mada je to, vele, i zdravo. Nego, uostalom, kome priroda nije dala mesa, — taj neće ni mesa videti na svom telu!

— Nego, — dodade on, poćutavši malo, — ja sam vam, čini mi se, obećao ispričati kako sam se oženio. Slušajte dakle. Prvo, reću ću vam da moje žene više nema na svetu, drugo... drugo, vidim, da vam moram ispričati svoju mladost, inače ništa nećete razumeti. Vama se kanda ne spava?

— Ne, ne spava mi se.

— Vrlo dobro. Slušajte dakle... gle kako u susednoj sobi gospodin Kantagrjuhin neplemenito rče! Roditelji mi nisu bili bogati

— velim roditelji, jer po predanju, osim matere imao sam i oca. Ne pamtim ga; pričaju da je bio priglup, velikog nosa i pegav, riđ i na jednu nozdrvu je šmrkao burmut; u materinoj spavaćoj sobi visio je njegov portret, u crvenom mundiru s crnom jakom do ušiju, neobično ružan. Pored njega su me obično vodili da me šibaju, i mati mi je tom prilikom uvek na njega pokazivala, govoreći: on bi te još više. Možete zamisliti kako me je to potsticalo. Nisam imao ni brata, ni sestre; to jest, istinu da kažem, bio je nekakav zabačeni bratac, s engleskom bolsšću u vratu, ali je nešto suviše brzo umro... I šta će, molim vas, engleskoj bolesti da se zavuče u Kursku guberniju, u Ščigrovski srez? Ali stvar nije u tome. Mojim vaspitanjem se zanimala mamica sa svom neobuzdanom revnošću stepske spahinice: zanimala se ona njim od samog mog divnog dana rođenja pa sve dok mi nije kucnulo šesnaest godina... Pratite li vi tok moga pripovedanja?

— Kako da ne, produžite.

— No, dobro. Dakle, kad mi je kucnulo šesnaest godina, moja mamica, ni časa ne čassći, uze na otera moga francuskog guvernera, Nemca Filipovića od nežinskih Grka; odvede me u Moskvu, upisa na univerzitet pa predade Bogu dušu, ostavivši me u amanet rođenom ujaku, pomoćniku državnog tužioca Koltunu Baburi, ptici koja je bila poznata i izvan Ščigrovskog sreza. Moj rođeni ujak, pomoćnmk državnog tužioca Koltun Babura me opljačka, kao što je red, do gole duše... Ali stvar ipak nije u tome. Na univerzitet sam stupio — moram biti pravedan prema svojoj majci — dosta dobro pripremljen; ali se već tada kod mene opažao nedostatak originalnosti. Moje detinjstvo niukoliko se nije razlikovalo od detinjstva drugih mladića; ja sam onako isto glupo i mlitavo rastao, kao pod perinom, onako sam isto rano počeo učiti napamet pesme i čamiti, pod vidom sanjive naklonosti... prema čemu ono beše? — da, prema lepom... i tako dalje. Na univerzitetu nisam udario drugim putem: smesta sam upao u „kružok”. Tada su bila druga vremena... Ali vi, može biti, na znate šta je to „kružok”? — Sećam se da je Šiler negde rekao:

Gefährlich ist’s den Leu zu wecken,
Und schrecklich ist des Tigers Zahn,

Doch das schrecklichste der Schrecken —
Das ist der Mensch in seinem Wahn![117]

On, verujte mi, on nije to hteo da kaže; on je hteo da kaže: „Das ist ein „kružok”... in der Stadt Moskau!

— Pa šta vi nalazite strašnog u „krušku”? — upitah ja.

Moj sused dohvati svoju spavaću kapu i namače je sebn na nos.

— Šta nalazim strašnog? — uzviknu on. Evo šta: kružok — ta to je propast svakog samostalnog razvitka; kružok — to je ružna zamena društva, žene, života; kružok... o, ta pričekajte, ja ću vam kazati šta je to kružok! Kružok — to je len i učmao zajednički i naporedan život, kojem pridaju važnost i izgled razumne stvari; kružok zamenjuje razgovor umovanjima, privikava na jalovo brbljanje, odvraća vas od pojedinačnog, plodnog rada, kalemi vam književni svrab, lišava vas, najzad, svežine i devičanske čvrstine duševne. Kružok — ta to je bljutavost i dosada pod imenom bratstva i prijateljstva, spoj nesporazuma i pretenzija pod vidom iskrenosti i interesovanja u „krušku”, zbog prava svakog prijatelja da u svako vreme i svakog sata može svoje neoprane prste turati pravo u unutrašnjost svoga druga, ni u kog nema čistog, nedirnutog mesta u duši; u „krušku” se klanjaju onom ko lepo makar i prazno govori, samoljubivom umniku, prevremenom starcu, nose na rukama stihotvorca bez dara, ali sa „pritajenim” mislima; u „krušku” mladi, sedamnaestogodišnji derani lukavo i mudro raspravljaju o ženama i ljubavi, a pred ženama ćute, ili govore s njima kao s knjigom — i o čemu tek govore! U „krušku” cveta lukava rečitost; u „krušku” paze jedan na drugog ništa gore nego policiski činovnici... O „kružok”, ti nisi „kružok”: ti si začarani krug, u kome je propao mnogi valjan čovek!

— Nu, vi to preterujete, dopustite da vam primetim, — prekidoh ga ja.

Moj suged me pogleda ćutke.

— Može biti, Bog bi me znao, može biti. Ta ljudima moje vrste i nije ostalo drugo zadovoljstvo nego da preuveličavamo. Eto, tako sam vam ja proživeo četiri godine u Moskvi. Nemam mogućnosti da vam opišem, poštovani gospodine, kako je brzo, kako je strašno

brzo prošlo to vreme; čak mi je žao i neprijatno kad pomislim na to. Ustanem, tako, ujutru, pa kako da se stociljaš na saonicama niz brdo... Pogledaš, a već si dojurio do kraja; evo je već i veče; evo već dremljivi sluga navlači na tebe redengot — obučeš se i odgegaš do prijatelja, pa daj puši lulu, pij slab čaj po nekoliko čaša i raspravljaj o nemačkoj filozofiji, ljubavi, večnom suncu duha i drugim udaljenim predmetima. Ali i tu sam nailazio na originalne, samostalne ljude: poneki, ma koliko da se izmotavao, ma koliko da se pravio manji od makovog zrna, ipak je priroda pobeđivala; samo sam ja, nesrećnik, modelisao sebe, kao mek vosak, i moja se jadna priroda nije ni najmanje protivila! Međutim meni se navrši dvadeset jedna godina. Primim svoje nasleđe, ili, pravilnije, onaj deo svoga nasleđa koji je moj staralac našao za dobro da mi ostavi, opunomoćim oslobođenog dvorskog slugu Vasilja Kudrjaševa, da upravlja svim imanjem, pa otputujem u inostranstvo, u Berlin. U inostranstvu sam probavio, kao što sam već imao zadovoljstvo da vam kažem, tri godine. I šta je bilo? I tamo, i u inostranstvu, ja sam ostao ono isto neoriginalno biće. Pre svega, ne treba ni da vam govorim da nisam upoznao ni trunke prave Evrope, evropskog života; slušao sam nemačke profesore i čitao nemačke knjige na samom mestu njihova postanka... eto u čemu je bila sva razlika. Živeo sam usamljeno, kao kakav kaluđer; družio sam se s bivšim poručnicima, koje je, kao i mene, mučila žudnja za naukom, koji su inače teško shvatali i bili bez govorničkog dara; vodao sam se s priglupim porodicama iz Penze i drugih gubernija bogatih žitom; vukao sam se po kafanama, čitao časopise, uveče išao u pozorište. S tamošnjim svetom sam se malo znao, razgovarao sam s njima nekako nategnuto i niko mi od njih nije dolazio, osim dva ili tri nametljiva mladića jevrejskog porekla, koji su svaki čas svraćali kod mene i uzajmljivali u mene novaca. — Dao Bog der Russe veruje. Čudna igra slučaja odvela me najzad u kuću jednog moga profesora. A evo kako je to bilo: dođem kod njega da se upišem za njegova predavanja, a on iznenada uze pa me pozva da dođem kod njega uveče. Taj profesor je imao dve kćeri, od svojih dvadeset sedam godina, temeljne neke — Bog s njima — nosevi divni, zakovrčene vitice a oči bledo-plave, a ruke crvene s belim noktima. Jedna se zvala Linhen, druga Minhen. Počnem odlaziti profesoru. Treba da vam kažem da je taj profesor

bio ne mogu reći glup, već kao udaren mokrom krpom; s katedre je govorio dosta glatko, a kod kuće je rskao i sve držao naočari na čelu, pri tom je bio vrlo učen čovek... I šta mislite? Odjednom mi se učini da sam se zaljubio u Linhen, — i čitavih šest meseci mi se tako činilo. Razgovarao sam s njom, istina, malo — više sam onako samo gledao u nju: ali sam joj čitao na glas razne dirljive sastave, stiskao joj kradom ruku, a večerom sanjario pored nje, gledajući uporno u mesec, ili prosto u vis. Pored toga, ona je tako odlično kuvala kafu!... Izgleda, — kud ćeš više? Samo me je jedno bunilo: u samim, što se kaže, trenucima neiskazanog blaženstva mene je odnekud sve nešto tištalo pod lažicom, i melanholična jeza prošla bi mi kroz želudac. Najzad nisam mogao izdržati toliku sreću, te pobegnem. Još čitave dve godine posle toga proveo sam u inostranstvu: bio sam u Italiji, stajao sam u Rimu pred Preobraženjem, stajao sam i pred Venerom u Florenciji; iznenada bih padao u preteran zanos, kao da me je bes spopadao; uveče bih pisao pesmice, počinjao dnevnik; jednom rečju i tu sam se ponašao kao i svi drugi. A međutim, pogledajte kako je lako biti originalan. Ja se, na primer, ništa ne razumem u slikarstvu i vajarstvu... To bi prosto trebalo glasno da kažem... nikako, kud bih mogao! Uzimaj čičerona, pa trči da gledaš freske...

On opet obori glavu i opet skide spavaću kapu.

— Vratim se, najzad, u svoju otadžbinu, — nastavljaše on umornim glasom; — stignem u Moskvu. U Moskvi se sa mnom desi čudna promena. U inostranstvu sam više ćutao, a tu odjednom počnem govoriti vrlo živo i u isto vreme stadoh Bog zna šta uobražavati o sebi. Našlo se snishodljivih ljudi kojima se učini da sam ja mal’ ne genije; dame su s velikom pažnjom slušale moja nagvaždanja; ali ja se nisam umeo uzdržati na visini svoje slave. Jednog prekrasnog jutra niče na moj račun spletka (ko ju je izneo na svetlost dana, ne znam; mora biti neka usedelica muškog roda, — takih usedelica ima u Moskvi tma božija), niče i poče da pušta letoraste i lozice kao jagoda. Ja se zapletem, htedoh da iskočim, da raskinem lepljive konce, — ali hoćeš vraga!... Otputujem. Eto i tu sam se pokazao nikakav čovek; valjalo mi je mirno čekati da prođe ta napast, onako kao što se čeka kraj koprivnjače, i oni isti snishodljivi ljudi opet bi me prigrlili, one iste dame opet bi se nasmešile na moj govor... Nego evo u čemu je nevolja: nisam

originalan čovek. Najedamput se, molim vas, probudi u meni savest: nešto me bi sramota da brbljam, brbljam bez prestanka, brbljam juče na Arbatu, danas na Trubi, sutra na Sivcevom Vršku, i sve o jednom istom... Ali ako se to traži? Pogledajte na sadašnje borce, samo im to i treba; no neki veći dvadesetu godinu radi jezikom i sve u istom pravcu... Šta znači samopouzdanje i samoljublje? I ja sam nekad imao samoljublja, pa i danas se nije ono još sasvim stišalo... Ali to baš i jeste zlo što nisam, opet da kažem, originalan čovek, na sred puta sam stao: priroda mi je trebala da dâ daleko više samoljublja, ili da ga nikako ne daje. Ali u prvo vreme meni je zaista teško bilo: uz to i put u inostranstvo potpuno je iscrpeo moja sredstva, a da se oženim trgovkinjom s mladim ali već mlitavim telom, kao neko žele, nisam hteo, — te odem u svoje selo. Čini mi se, — dodade moj sused, pogledavši me opet iskosa, — mogu prećutati prve utiske seoskog života,; aluzije na lepotu prirode, tihu draž samoće i ostalo...

— Možete, možete, — odgovorih ja.

— Utoliko bolje, — nastavljaše pripovedač, što je to sve koješta, bar što se mene tiče. U selu mi je bilo dosadno, kao štenetu u zatvoru, mada mi se, priznajem, prolazeći na povratku prvi put u jesen kroz poznatu brezovu šumicu, glava zavrtela a srce zalupalo od nejasnog, slatkog očekivanja. Ali ta se nejasna očekivanja, vi sami znate, nikad ne ostvaruju, nego se, naprotiv, dešavaju druge stvari koje uopšte ne očekujem, kao: pomor stoke, neplaćena poreza, prodaja na licitaciji i tako dalje, i tako dalje. Tavoreći kako-tako od danas do sutra, uz pomoć burmistra Jakova, koji je zamenio ranijeg upravnika i koji se docnije pokazao takav isti, ako ne i veći lopuža, a koji mi je povrh toga zagorčavao život zadahom svojih nakatranjenih čizama, — setim se jedared jedne poznate susedne porodice, koja se sastojala iz pukovnikovice u penziji i dveju kćeri, naredih da mi se upregnu kola i odem do suseda. Taj dan pamtiću dok sam živ: posle šest meseci ja sam se oženio mlađom ćerkom pukovnikovičinom!...

Pripovedač obori glavu i podiže ruke u nebo.

— A međutim, — nastavi on živo, — ne bih hteo da kod vas stvorim rđavo mišljenje o pokojnici. Sačuvaj Bože! To je bilo najplemenitije stvorenje, najbolje, stvorenje koje je umelo da voli i koje je bilo sposobno na svaku žrtvu, mada vam moram, u četiri oka,

priznati da se danas ne bih mogao razgovarati s vama, da nisam doživeo nesreću da ostanem bez nje, jer je još i danas čitava greda u mojoj baštenskoj šupi, o koju sam se toliko puta hteo da obesim!

— Neke kruške, — poče on opet poćutavši malo, — moraju izvesno vreme da postoje pod zemljom, u podrumu, da bi, što se kaže, dobile svoj pravi ukus; moja pokojna žena je očevidno spadala u takve proizvode prirode. Tek sad joj odajem puno priznanje. Tek sad, na primer, uspomene na poneke večeri, koje sam provodio s njom pre svadbe, ne samo ne izazivaju u meni ni malo gorčine, već me, naprotiv, uzbuđuju skoro do suza. Oni nisu bili bogati; kuća njihova, sasvim starinska, drvena ali udobna, stajala je na brdu, između zapuštene bašte i zaraslog dvorišta. Ispod brda je tekla reka i jedva se nazirala kroz gusto lišće. Prostrana terasa je vodila iz kuće u baštu, pred terasom se isticala vrlo dugačka leja, pokrivena ružama; na svakom kraju leje rasla su po dva bagrema, koje je još dok su bili mladi pokojni domaćin usukao jednog oko drugog u obliku spirale. Malo dalje, gde je najgušće zapušteno i podivljalo malinovo žbunje, stajao je hladnjak iznutra vrlo vešto izmalan ali spolja toliko izanđao i opao da je bilo mučno pogledati ga. S terase su vodila staklena vrata u salon; a u salonu evo šta je imao da vidi radoznali posmatrač: po uglovima peći od kaljeva, promukao klavir nadesno, pretrpan rukopisnim notama, divan, prevučen izlizanom plavom tkaninom s beličastim šarama, okrugao sto, dva ormančića s porculanskim i bisernim igračkama iz Katarininog vremena, na zidu poznata slika plave devojke s golubicom na grudima i prevrnutim očima, na stolu vaza sa svežim ružama... Vidite li kako potanko opisujem. U tom istom salonu, na toj terasi i odigrala se sva tragikomedija moje ljubavi. Sama susetka je bila zla žena, sa stalnom pakosnom promuklošću u grlu, nasrtljivo i čandrljivo stvorenje; jedna od kćeri — Vera, ničim se nije razlikovala od ostalih gospođica u srezu, druga — Sofija, — u Sofiju sam se zaljubio. Obe sestre imale su još jednu sobicu, svoju zajedničku spavaću sobu, s dva detinja, drvena krevetića, sa žućkastim albumčićima, rezedom, sa slikama prijatelja i prijateljica, rađenim olovkom dosta rđavo (među njima se isticao neki gospodin neobično energična izraza lica i još energičnijeg potpisa, koji je u svojoj mladosti pobudio prekomerne nade, a svršio, kao svi mi — ničim), s poprsjem Getea i

Šilera, nemačkim knjigama, osušenim vencima i drugim predmetima, ostavljenim za uspomenu. Ali ja sam u tu sobu odlazio retko i nerado: mene je tamo nešto gušilo. Uz to — čudna stvar! Sofija mi se najviše sviđala kad sam sedeo okrenut njoj leđima, ili još bolje, kad sam mislio ili tačnije maštao o njoj, osobito uveče, na terasi. Ja sam tada gledao u večernju rumen, u drveće, u zeleno sitno lišće, koje je već potamnelo, ali se još oštro ocrtavalo na ružičastom nebu; u salonu, za klavirom, sedela je Sofija i neprestano svirukala kakvu omiljenu, strasnosanjivu frazu iz Betovena; zla baba je mirno rkala, sedeći na divanu; u trpezariji, svoj obasjanoj rekom crvene svetlosti, Vera je spremala čaj; samovar je fantastično strujao, kao da se nečemu radovao; s veselim krckanjem lomili su se perečići, kašičice su zvonko kuckale no čašama; kanarinka, koja je nemilosrdno galamila ceo dan, najedared bi umukla i samo bi pokatkad cvrkutala, kao da je o nečemu pitala; iz prozračnog, lakog oblačka uzgred bi pala po koja kaplja... Sedeo sam, sedeo, slušao, slušao, gledao, srce mi se širilo, i opet mi se činilo da volim. Elem, pod uticajsm takog jednog večera jedared zaprosim od starice ruku njene kćeri i posle dva meseca se oženim. Izgledalo mi je da sam je voleo... Pa bar sad bilo bi vreme da znam, a ja i sad, Boga mi, ne znam da li sam voleo Sofiju. To je bilo stvorenje dobro, pametno, ćutljivo, topla srca; ali, Bog bi znao zbog čega, da li zbog dugog života u selu ili iz nekih drugih uzroka njoj se na dnu duše (ako samo ima dno duše) skrivala rana, ili, bolje reći, tajala ranica, koja se ničim nije mogla izlečiti, ni ona ni ja nismo znali kazati šta je to. Da ta rana postoji ja sam se, razume se, dosetio tek posle svadbe. Već ako se ja nisam starao o njoj, — pa nikakve vajde! Imao sam u detinjstvu češljugara, koga je mačka jedared držala u šapama: spdsli smo ga, izlečili, ali se moj jadni češljugar nije oporavio; naduo se, venuo, prestao da peva... Svršilo se tim što se jedared noću uvukao pacov kod njega u otvoren kavez i odgrizao mu kljun, zbog čega se, najzad, rešio da umre. Ne znam kakva je mačka držala moju ženu u svojim šapama, tek i ona se tako isto napinjala i venula kao i moj nesrećni češljugar. Ponekad je i ona sama očigledno dobijala volju da se prene, da se poigra na svežem vazduhu, na suncu i na slobodi; pokuša — i savije se u klupče. A volela me: koliko me puta uveravala da joj više ništa nije ostalo da želi, — phi, đavo ga odneo! a oči su joj sve gubile sjaj.

Mislio sam, da li nije bilo što u njenoj prošlosti? Raspitam se: pokazalo se da nema ništa. Nu, eto, sami ocenite: originalan čovek bi smaknuo ramenom, možda bi uzdahnuo dvag triput, pa bi počeo živeti na svoj način; a ja, neoriginalno biće, počeo sam zagledati u grede. U moju ženu su se toliko upile navike usedelice — Betoven, noćne šetnje, rezeda, dopiskvanje s prijateljicama, albumi i drugo, — da se nikako nije mogla navići na drugi način života, naročito na život jedne domaćice; a međutim smešno je kad se udata žena muči bezimenom tugom i večerom peva: „Ne budi je u zoru”.

— Eto, tako smo vam mi blagovali tri godine; četvrte Sofija umre pri prvom porođaju, i, čudna stvar — meni kao da se ranije pričinjavalo da ona neće moći podariti meni kćer ili sina, zemlji novog stanovnika. Sećam se kako smo je sahranjivali. Bilo je to u jesen. Naša parohiska crkva je omanja, stara, ikonostas pocrneo, zidovi goli, ciglje u podu ponegde izbijene; na svakoj pevnici velika, starinska ikona. Uneše sanduk, namestiše na samoj sredini, pred carskim dverima, pokriše ga izbledelim pokrovom, metnuše unaokolo tri svetnjaka. Otpoče služba. Stari crkvenjak, s majušnim perčinom pozadi, nisko opasan zelenim pojasom, tužno je mrmljao pred nalonjem; sveštenik, takođe star, dobroćudnog lica, prilično slep, u ljubičastoj odeždi s žutim šarama, služio je i za sebe i za đakona. Na svu širinu otvorenih prozora njihalo se i treperilo mlado, sveže lišće žalosnih breza; iz dvorišta je dopirao miris trave; crven plamen voštanih sveća bledeo je pri veseloj svetlosti prolećnjeg dana; vrapci su ispunjavali svu crkvu svojim cirikanjem, i pokašto bi pod kubetom odjeknulo zvonko cvrkutanje uletele lastavice. U zlatnoj prašini sunčanog zraka brzo su se spuštale i podizale ruse glave ne baš mnogobrojnih seljaka, koji su se usrdno molili za pokojnicu; tankom, plavičastom strujom izletao je dim iz otvora na kadionici. Ja sam gledao u mrtvo lice svoje žene... Bože moj! i smrt, sama smrt nije je oslobodila, nije izlečila njenu ranu: onaj isti bolesni, plašljivi, nemi izraz, — kao da joj je i u mrtvačkom sanduku nezgodno... Gorko mi se uznemiri krv. Bila je dobro, dobro stvorenje, a za samu sebe je dobro učinila što je umrla!

Pripovedaču se zacrveneše obrazi i potamneše oči.

— Oprostivši se najzad, — poče on opet, — teške tuge koja me je bila obuzela posle smrti moje žene, naumim da se, što se kaže,

latim nekog posla. Stupim u službu u guberniskom gradu; ali u velikim sobama državiog nadleštva glava me bolela, oči su me takođe slabo služile; na to se nadovezaše i drugi uzroci... ja ostavim službu. Nameravao sam bio da odem u Moskvu, ali, prvo, nedostajalo mi je novaca, a drugo... već sam vam govorio da sam se smirio. Ta smirenost je naišla na mene i najedamput i ne najedamput. Duhovno sam se već odavno bio smirio, ali glava moja još nikako nije htela da se sagne. Pripisivao sam skromno raspoloženje mojih osećanja i misli uticaju seoskog života, nesreći... S druge strane, već sam odavno opažao da skoro svi moji susedi, mladi i stari, zaplašeni ispočetka mojom učenošću, putovanjem u inostranstvo i drugim lepim stranama moga vaspitanja, ne samo da su uspeli da se potpuno naviknu na mene, već su čak počeli da se ponašaju sa mnom da li da kažem grubo, ili nepažljivo, nisu slušali do kraja moja izlaganja i, govoreći sa mnom, nisu više upotrebljavali „slovo jeri”[118]. Zaboravio sam vam i to kazati, da sam u toku prve godine braka iz dosade pokušao bio da se pustim u književnost, i čak sam poslao člančić u časopis, ako se ne varam, pripovetku; ali posle nekog vremena dobijem od urednika učtivo pismo, u kojem je, pored ostalog, bilo kazano da mi se um ne može poricati, ali da talenta nemam, a da je u književnosti samo talenat i potreban. Povrh toga, došlo mi je do ušiju da se neki prolaznik Moskovljanin, uostalom vrlo dobar mladić, uzgred o meni izrazio na poselu kod gubernatora kao o čoveku izlapelom i praznom. Ali moje poludragovoljno slepilo još je neprestano trajalo: nije mi se htelo, znate, da samog sebe ošamarim; naposletku jednog lepog jutra otvoriše mi se oči. Evo kako se to desilo. Kod mene svrati sreski načelnik u nameri da mi obrati pažnju na razvaljen most u mome imanju, koji ja nisam imao apsolutno su čim da opravim. Prismačući uz čašicu rakije komad jesetre, taj snishodljivi čuvar poretka očinski me pokara zbog moga nehata, uostalom, shvati moj položaj i posavetova me samo da naredim seljacima da nabacaju đubreta; zapali lulu i poče govoriti o pretstojećim izborima. Za ugledno zvanje guberniskog predvoditelja[119] otimao se u to vreme neki Orbasanov, prazan drekavac, na uz to još i podmitljiv. Pored toga nije se odlikovao ni bogatstvom ni ugledom. Ja rekoh svoje mišljenje

o njemu, i čak dosta nemarno: ja sam, priznajem, gledao na g. Orbasanova s visine. Sreski načelnik pogleda u mene, ljubazno me potapša po ramenu i dobroćudno reče: — „Eh, Vasilije Vasiljeviću, mali smo ja i vi da o takim ljudima sudimo — gde ćemo mi to?.. Svaka ptica svome jatu". — Ali molim vas, — primetih ja mrzovoljno, kakva je razlika između mene i g. Orbasanova? — Starešina policije izvadi lulu iz usta, izbeči oči — pa pršte u smeh. — „E, jeste šaljivčina" — reče on naposletku, kroz suze: „gle šta izvali... a! e baš ste neki!" — i sve do odlaska neprestano se šegačio sa mnom, muvajući me pokatkad laktom u slabine i govoreći mi već „ti". Najzad on otputova. Samo mi je još ta kap nedostajala; čaša se prepunila. Prođem nekoliko puta po sobi, zastanem pred ogledalom, dugo i dugo sam gledao u svoje zbunjeno lice i, isplazivši polako jezik, s gorkim osmehom mahnuh glavom. Zavesa pade s mojih očiju: uvideh jasno, jasnije nego svoje lice u ogledalu, kakav sam bio prazan, ništavan i nepotreban, neoriginalan čovek!

Pripovedač ućuta.

— U jednoj Volterovoj tragediji, — setno nastavi on, — nekakav gospodin se raduje što je došao do krajnje granice sreće. Mada u mojoj sudbini nema ničega tragičnog, ipak sam, priznajem, iskusio nešto slično tome. Ja sam poznao otrovni zanos hladnog očajanja; iskusio sam kako je slatko, u toku celog jutra, ne žureći se i ležeći na svojoj postelji, proklinjati dan i sat svoga rođenja; — nisam se mogao smiriti odjedared. Zbilja, procenite i sami: besparica me je držala prikovanog za mrsko mi selo; ni ekonomija, ni služba, ni književnost, — ništa se nije lepilo za mene; spahija sam se tuđio, knjige su mi ogadile; za vodnjikavo-podbule i bolesno-osetljive gospođice, koje su tresle viticama i grozničavo ponavljale reč: „život" — ja nisam više bio zanimljiv otkako sam prestao brbljati i zanositi se; da se potpuno osamim, nisam umeo i nisam mogao... Počnem se, šta mislite? počnem se skitati od suseda do suseda. Kao opijen preziranjem samog sebe, ja sam se naročito izlagao svakojakim sitnim poniženjima. Mene su za stolom preskakali, hladno i naduveno primali, najzad me nisu nikako opažali; nisu mi čak davali da se mešam u opšti razgovor, i ja sam ponekad naročito odobravao iz ugla govor kakvog najglupljeg brbljivca, koji bi u svoje vreme u Moskvi, s ushićenjem poljubio prah mojih nogu, skut moga šinjela...

Ja čak nisam dopuštao samom sebi da mislim, da se predajem gorkom zadovoljstvu ironije... Molim vas, kakva je to ironija ako je čovek usamljen! Eto vam kako sam postupao nekoliko godina uzamance i kako postupam još i do danas...

— E ovo je prevršilo svaku meru, — progunđa iz susedne sobe sanjivi glas g. Kantagrjuhina, — kakvoj je to budali palo na pamet da se noću razgovara?

Pripovedač se hitro zagnjuri pod pokrivač i, izvirujući plašljivo, popreti mi prstom.

— Pst... pst... — prošapta on — i, kao pravdajući se i klanjajući se u pravcu Kantagrjuhinovog glasa, s poštovanjem progovori: — Molim lepo, molim lepo, izvinite, gospodine... Njemu je dopušteno da spava, on treba da spava, — nastavljao je on ponovo šapatom; — on mora prikupiti novu snagu, nu, makar i za to da bi isto tako zadovoljno sutra jeo. Mi nemamo prava da ga uznemirujemo. Pored toga ja sam vam, čini mi se, sve kazao što sam hteo; verovatno se i vama spava. Želim vam laku noć.

Pripovedač se s grozničavom brzinom okrete i zagnjuri glavu u jastuke.

— Dopustite bar da znam, — rekoh ja, — s kim sam imao zadovoljstvo...

On hitro podiže glavu.

— Nemojte, za Boga, — prekide me on, — ne pitajte ko sam ni mene ni druge. Neka ostanem za vas nepoznato stvorenje, sudbinom smlaćeni Vasilj Vasiljević. A pored toga ja, kao čovek neoriginalan, i ne zaslužujem naročitog imena... A ako već poštopoto hoćete da mi date makakav naziv, onda me zovite... zovite me Hamlet Ščigrovskog sreza. Takih Hamleta ima u svakom srezu mnogo, ali možda s drugim niste imali dodira... A sad zbogom.

On se opet zagnjuri u svoje perine, a sutradan, kad su došli da me bude, njega već nije bilo u sobi. Otišao je pre zore.

Čertophanov i Nedopjuskinj

Jedared sam se no letnjoj vrućini vraćao na kolima iz lova; Jermolaj je dremao, sedeći pored mene, i klanjao. Zaspali psi otskakali su, kao mrtvi, pod našim nogama. Kočijaš je svaki čas odgonio bičem obade s konja. Bela prašina kao lak oblak letela je za kolima. Uđosmo u žbunje. Putem je bilo sve više rupčaga, točkovi su počeli da zapinju za granje. Jermolaj se trže i pogleda oko sebe... „E!” — progovori on; — „pa ovde mora biti tetreba. Daj da siđemo”. Zaustavismo se i uđosmo u „zabran”. Moj pas nabasa na leglo. Ja opalim i taman sam počeo da punim pušku kad se najedared, iza mene, začu jako praskanje i, razmičući šiprag rukama, priđe mi konjanik. „A dopustite da vas upitam”, progovori on naduveno, — „s kakvim pravom vi ovde lo-ovite, poš’vani ’spodine?” Nepoznati je govorio neobično brzo, isprekidano i kroz nos. Zagledah mu se u lice: otkad znam za sebe nisam video ništa slično. Zamislite, dragi čitaoci, malena čoveka, plava, crvena prćasta nosića i vrlo dugačkih riđih brkova. Šiljasta persiska kapa sa čohanim vrhom malinaste boje pokrivala mu je čelo do samih obrva. Bio je obučen u žut, iznošen armaluk[120] s crnim plišanim patronima na prsima i izlizanim srebrnim gajtanima po svima šavovima; o ramenu mu je visio rog, iza pojasa mu je štrčao nož. Mršav, grbonos, riđ konj teturao se pod njim, kao pijan; dva hrta, mršava i krivonoga motali su mu se pod samim nogama. Lice, izgled, glas, svaki pokret, celo biće nepoznatog pokazivali su ludačku odvažnost i neizmernu, neviđenu oholost, njegove bledo-plave, staklaste oči letele su i prečale se kao u pijanice; glavu je zabacivao nazad, nadimao obraze, frčao i podrhtavao celim telom, kao da oseća u sebi suviše dostojanstva — ni uzmi ni ostavi, kao ćuran. On ponovi svoje pitanje.

— Nisam znao da je ovde zabranjeno loviti, odgovorih ja.

— Vi ste ovde, poštovani gospodine, — nastavi on, — na mojoj zemlji.

— Molim, ja ću otići.

— A dopustite da vas upitam, — odgovori on, imam li čast objašnjavati se s plemićem?

Ja mu rekoh ko sam.

— Kad je tako, izvolite loviti. I ja sam plemić i vrlo mi je milo kad mogu učiniti uslugu plemiću... A ime mi je Čertop-hanov, Pantelija.

On se naže, viknu „đi”, ošinu konja po vratu; konj poče odmahivati glavom, prope se, jurnu u stranu i prištinu jednom psu nogu. Pas poče strašno skakukati. Čertophanov planu, šiknu, udari konja po glavi među uši, brže od munje skoči na zemlju, pregleda psu nogu, opljunu ranu, gurnu ga nogom u slabinu, da ne skiči, uhvati se konju za greben i metnu nogu u stremen. Konj diže brnjicu, podiže rep i gurnu porebarke u žbunje; on za njim skakućući na jednoj nozi, ali se najzad ipak dokopa sedla; kao sumanut zamaha nagajkom, zatrubi u rog pa pojuri. Još nisam bio došao sebi od neočekivane pojave Čertophanove, kad najedared, skoro bez ikakvog šuma, izjaha iz žbunja debeljko od svojih četrdeset godina, na malenom vrančiću. On se zaustavi, skide s glave zelen, kožni kačket, i tankim, mekim glasom upita me da li nisam video konjanika na riđem konju? Odgovorih da sam ga video.

— Na koju su stranu izvoleli odjahati? — nastavi on istim glasom i ne mećući na glavu kačketa.

— Onamo.

— Najponiznije vam zahvaljujem.

On cmoknu usnama, zamlatara nogama po konjskim slabinama i udalji se malim kasom — trup, trup, u pokazanom pravcu. Gledao sam za njim, dok se njegov rogati kačket nije izgubio iza granja. Taj novi neznanko svojom spoljašnošću nije nimalo ličio na svoga prethodnika. Njegovo lice, podbulo i okruglo kao lopta, izražavalo je bojažljivost, dobroćudnost i krotku smirenost, nos, takođe podbuo i okrugao, išaran plavim žilicama, pokazivao je sladostrasnika. Na glavi mu spreda nije ostalo nijedne dlačice, ostrag su štrčali vrlo retki rusi pramičci; očice kao šašom prorezane, umiljato su žmirkale; slatko su se smešile crvene i sočne usnice. Na njemu je bio redengot s uspravnom jakom i bakarnim dugmetima, vrlo iznošen, ali čist; njegove čohane pantalonice se visoko zarozale, nad žutim rubovima čizama videli su se debeli listovi.

— Ko je to? — upitah ja Jermolaja.

— To? Nedopjuskin, Tihon Ivanić. Kod Čertophanova živi.

— Valjda je siromah čovek?

— Nije bogat; ali i Čertophanov nema ni prebijene nape.

— Pa zašto se onda nastanio kod njega?

— Pa eto, sprijateljili su se. Jedan bez drugog nikuda... To je ono što se kaže: „Našla vreća zakrpu”.

Izađosmo iz žbunja; odjednom kraj nas zakevtaše dva lovačka psa, i krupan zec spuči po zobi, već dosta visokoj. U stopu za njim iskočiše iz šume psi, obični lovački i hrtovi, a odmah za psima izlete i sam Čertophanov. On nije vikao, nije pujdao pse, nije im govorio: „drž!”; on se bio zaduvao, gušio ce; iz otvorenih usta izbijali su na mahove isprekidani, besmisleni zvuci; on je jurio izbečivši oči i besno je šibao nagajkom nesrećnog konja. Hrtovi stigoše... zec čučnu, naglo okrete nazad i jurnu, pored Jermolaja, u žbunje... Hrtovi projuriše. „Pa-a-zi, pa-a-zi!” naprežući se kao da je mutav zamuca premoreni lovac; — „rođeni, pazi!” Jermolaj opali... ranjeni zec poče da se kotrlja po glatkoj i suvoj travi, poskoči u vis i žalosno zapiska u zubima psa koji je na njega navalio. Drugi psi odmah navališe.

Kao strela slete Čertophanov s konja, isuka jatagan, pritrča psima, raskoračivši se, proklinjući ih ljutito ote od njih raščerupanog zeca i, iskrivivši se sav u licu, sjuri mu u grlo nož do samog balčaka... sjuri i zakikota se. Tihon Ivanić se pojavi na ivici šume. „Ho-ho-ho-ho-ho-ho-ho-ho-ho! zakikota se opet Čertophanov... „Ho-ho-ho-ho-ho”, mirno ponovi za njim njegov drug.

— Leti upravo ne bi trebalo loviti, — primetih ja, pokazujući Čertophanovu izgažen ovas.

— Moje je polje, — odgovori, jedva dišući, Čertophanov.

On otseče zecu pikljeve, veza ga za sedlo i baci psima pikljeve.

— Dužan sam ti, prijatelju, metak, — po lovačkim pravilima, reče on, obraćajući se Jermolaju. — A vama, poštovani gospodine, — dodade onim istim isprekidanim glasom, — hvala.

On uzjaha konja.

— Dopustite da vas upitam... zaboravio sam... ime i prezime?

Ja opet rekoh ko sam.

— Vrlo mi je milo što sam se s vama upoznao. Ako vas put nanese, molim, posetite me... Ama gde je taj Tomka, Tihone Ivaniću? — nastavi srdito; — bez njega ubismo zeca.

— Konj je pao pod njim, — smešeći se odgovori Tihon Ivanić.

— Kako kao? Zar Orbasan pao? — Pi-pih!... Gde je on, gde?

— Onamo, iza šume.

Čertophanov udari konja nagajkom po brnjici i odjuri strmoglavce. Tihon Ivanić mi se pokloni dvaput — za sebe i za drugara, pa opet otkaska u žbunje.

Ta dva gospodina izazvaše kod mene silnu radoznalost... Šta je moglo svezati vezama neraskidnog prijateljstva dva bića, toliko raznorodna? Počnem se raspitivati. Evo šta sam doznao.

Čertophanov, Pantelija Jeremić bio je na glasu u celom kraju kao čovek opasan i mahnit, ohol i ubojica prvog reda. Služio je vrlo kratko vreme u vojsci pa podneo ostavku „zbog jedne neprijatnosti”, s onim činom, zbog kojeg se raširilo mišljenje da kokoš nije ptica[121].

Poreklom je bio iz starinskog doma, nekad bogatog; dedovi su mu živeli sjajno, na stepski način, to jest dočekivali su i zvane i nezvane, hranili su ih kao zimine, davali tuđim kočijašima po četvrt[122] ovsa na trojku, držali muzikante, pevače, lakrdijaše i pse, u svečane dane pojili narod rakijom i domaćim pivom, zimi odlazili u Moskvu na svojim starinskim teškim karucama, a poneki put su čitave mesece sedeli bez pare i hranili se svojim domaćim proizvodima. Otac Pantelije Jeremića nasledio je već upropašćeno imanje; on je sa svoje strane takođe mnogo „žuirao” i, umirući, ostavio je svome jedincu nasledniku Panteliji založeno seoce Bezsonovo, s tridesetpet duša muškog i šezdesetšest ženskog pola, i četrnaest desetina i jednu osminu rđave zemlje u pustari Kolobrodovoj, od koje se, uostalom, nije našla nikakva tapija u hartijama pokojnikovim. Pokojnik je, moram reći, vrlo čudnovato propao: upropastio ga je „ekonomski račun”. Po njegovom shvatanju, plemić nije smeo zavisiti od trgovca, varošana i njima sličnih „razbojnika”, kao što se on izražavao; on je uveo na svom imanju sve moguće zanate i radionice: „i lepše je i jevtinije”, imao bi običaj da kaže: „to je ekonomski račun”! Te štetne misli nije se do kraja života oslobodio; ona ga je i upropastila. Ali je bar zadovoljio svoje prohteve! Zadovoljavao je svaki svoj ćef. Među ostalim izmišljotinama jedared je napravio, po svojoj zamisli, tako goleme, porodične karuce da su se, i pored složnog napora iz celog sela doteranih seljačkih konja, zajedno s njihovim gazdama, na prvoj nizbrdici preturile i raspale. Jeremija Lukić (Pantelijinom ocu bilo je

ime Jeremija Lukić) naredi da se podigne spomenik na toj nizbrdici, i inače ga to nimalo nije zbunilo. Pade mu tako isto na pamet da sagradi crkvu, razume se bez pomoći arhitekte. Čitavu šumu pogore na ciglju, postavi ogroman temelj, mogla bi se na njemu sazidati guberniska saborna crkva, podigne zidove, počne da zasvođava kube: kube pade. On opet, — kube se opet sruši; on treći put — kube se skljoka i po treći put. Dade se u misli moj Jeremija Lukić: ovo, misli, nisu čista posla... mora da su se umešale proklete vradžbine... pa ti najedared zapovedi da se išibaju sve babe u selu. Babe išibaše — a kube ipak ne zasvodiše. Seljacima počeo da preudešava kuće po novom planu, i sve iz ekonomskih razloga; po tri kuće metao zajedno u trougao, a na sredini postavio motku s obojenom kućicom za čvorke i zastavom. Svaki dan bi nešto novo izmislio: čas je od repušine kuvao supu, čas je konjima šišao repove za kape svojoj posluzi, čas se spremao da lan zameni koprivom, a svinje da hrani pečurkama... Pročitao on jedared u „Moskovskim Vjedomostima” člančić harkovskog spahije Hrjaka-Hrupjorskoga o koristi morala u seoskom životu, i odmah sutra dan naredi svima seljacima da nauče napamet članak harkovskog spahije. Seljaci nauče članak; gospodar ih upita: razumeju li šta je onde napisano? Nastojnik odgovori, kako, veli, ne bi razumeli! Nekako u to vreme naredi da se svi njegovi podanici, radi reda i iz ekonomskih razloga, numerišu, i da se svakom na jaku prišije njegov broj. Pri susretu s gospodinom svako bi tek povikao: taj i taj broj ide! a gospodar bi odgovorio ljubazno: pođi s Bogom!

Pa ipak, i pored sveg reda i ekonomskog računa, Jeremija Lukić malo po malo zapade u sasvim težak položaj: poče prvo zalagati svoja seoca, a posle ih poče i prodavati; poslednje pradedovsko gnezdo, selo s nedovršenom crkvom, prodade već država, srećom, ne za života Jeremije Lukića, — on taj udar ne bi mogao podneti, — već dve nedelje posle njegove smrti. Ipak je umro u svojoj kući, na svojoj postelji, opkoljen svojim ljudima i pod nadzorom svoga lekara; ali jadnom Panteliji ostade samo Bezsonovo.

Pantelija je doznao da mu je otac bolestan kad je već bio u službi, baš u jeku malo pre pomenute „neprijatnosti”. Tek što je bio uzeo devetnaestu godinu. Od ranog detinjstva nije ostavljao roditeljske kuće, i pod rukovodstvom svoje matere, neobično dobre,

ali sasvim tupoglave žene, Vasilise Vasiljevne, odrastao je kao maza i gospodičić. Samo se ona bavila njegovim vaspitanjem; Jeremiji Lukiću, zadubljenom u njegove ekonomske kombinacije, nije bilo do toga. Istina, on je jedared svojeručno kaznio svoga sina zato što je slovo rci — izgovarao arci, ali toga dana Jeremija Lukić je tugovao duboko i tajno: najbolje mu se pseto ubilo o drvo. Uostalom, brige Vasilise Vasiljevne o vaspitanju Panćušinom ograničile su se bile samo na jedno mučno naprezanje: u znoju svoga lica najmila mu je za domaćeg učitelja bivšeg vojnika Elzašanina, nekog Birkopfa, i do same svoje smrti drhtala je kao list pred njim: no, mislila je, ako mi otkaže — propala sam! Kud bi se dela? gde bih našla drugog učitelja? Ta i ovog sam na jedvite jade premamila od susetke! A Birkopf, kao dovitljiv čovek, odmah je iskoristio svoj izuzetan položaj: pio je kao smuk i spavao od jutra do večera. Svršivši „naučni kurs”, Pantelija stupi u službu. Vasilise Vasiljevne već odavno nije bilo na svetu. Preminula je pola godine pre tog značajnog događaja, od straha: usnila je belog čoveka kako jaše medveda. Jeremija Lukić uskoro je otišao za svojom polovinom.

Pantelija, čim ču da se on razboleo, dojuri kao bez glave, ali već ne zastade oca živa. Ali koliko se iznenadio poštovani sin kad se potpuno neočekivano od bogatog naslednika pretvorio u siromaha! Malo ih je koji mogu izdržati takav nagao prelom u životu. Pantelija podivlja, prozli se. Od čoveka poštena, darežljiva i dobra, iako mahnita i prgava, on postade ohol i ubojica, prestade da se druži sa susedima, — bogatih se stideo, siromašnih gadio, — i nečuveno drsko se ponašao prema svima, čak i prema priznatim vlastima: ja sam, veli, plemić kolenović. Jedamput umalo nije ubio sreskog policiskog komesara, koji je ušao kod njega s kačketom na glavi. Razume se, vlasti od svoje strane nisu mu ostajale dužne i kadgod im se ukazala irilika, dali su mu da ih oseti; ali su ga se ipak pribojavale, zato što je on bio strašna prznica i kod druge reči je pozivao na megdan s noževima. Pri najmanjem protivrečju oči u Čertophanova bi zaigrale, glas mu zapeo u grlu... „A, va-va-va-va-va”, mucao bi „makar me glave stalo!”... na bi bio gotov na zid udariti! A osim toga, on je bio čovek čistih ruku, ni u šta umešan. Niko mu, razume se, nije dolazio... I pri svem tome imao je dobru dušu, čak veliku, na svoj način: nepravdu, nasilje nad drugim nije

trpeo; za svoje seljake bio je uvek gotov glavu dati. „Kako?” — govorio je, lupajući pomamno po svojoj glavi — „Zar moje seljake da neko dira? Ne bio ja Čertophanov…”

Tihon Ivanić Nedopjuskin nije se mogao, kao Pantelija Jeremić, ponositi svojim poreklom. Njegov otac, je poreklom iz reda jednodvoraca, i tek je četrdesetogodišnjom službom stekao plemstvo. G-n Nedopjuskin otac bio je od onih ljudi koje nesreća goni s žestinom koja liči na ličnu mržnju. U toku čitavih šezdeset godina, od samog rođenja pa do same smrti, on se jadnik borio sa svima nevoljama, bolestima i bedama koje prate sitne ljude; potucao se od nemila do nedraga, nikad se nije sit najeo, nikad se nije naspavao, klanjao se, moljakao, očajavao i strepeo, drhtao nad svakom kopejkom, doista „nevino” nastradao u službi i umro najzad dal’ na tavanu ili u podrumu, ne stigavši da zaradi ni sebi ni deci komad hleba. Sudba ga je smela kao hajka zeca. Bio je dobar i pošten čovek, a uzimao je mito — od deset kopejki srebra do dva rublja ucelo. Imao je Nedopjuskin ženu, mršavu i jektičavu; imao je i decu; srećom, ona su sva pomrla, izuzev Tihona i kćeri Mitrodore, prozvane „trgovačka pomodarka”, koja se posle mnogih žalosnih i smešnih događaja udala za advokata. G-n Nedopjuskin otac uspeo je nekako još za života da namesti Tihona u kancelariju kao prekobrojnog činovnika; ali odmah po očevoj smrti Tihon napusti službu. Večita uznemirenost, teška borba sa zimom i glađu, setna utučenost materina, brižno očajanje očevo, grubo natresanje gazda i dućandžije, sve te svakodnevne, neprekidne nevolje razvile su kod Tihona neiskazanu plašljivost: samo ako bi opazio svoga starešinu on bi drhtao i premirao od straha kao uhvaćena ptičica. On ostavi službu. Ravnodušna a možda i podsmešljiva priroda unosi u ljude razne sposobnosti i naklonosti, nimalo se ne upravljajući prema njihovom položaju u društvu i sredstvima; sa svojstvenom joj brižljivošću i ljubavlju izvajala je ona iz Tihona, sina siromašnog činovnika, biće osetljivo, leno, meko, prijemljivo, — biće koje samo misli na uživanje, obdareno neobično finim čulom mirisa i ukusa... izvajala, marljivo izradila i — ostavila svoju tvorevinu da raste na kiselom kupusu i pokvarenoj ribi. I eto, ona je izrasla, ta tvorevina, počela, kako se kaže, „živeti”. Poče šala. Sudbina, koja je neprestano mučila Nedopjuskina oca, dočepala se i sina: biće, da joj

se osladilo. Ali s Tihonom je postupila drukčije; ona ga nije mučila — ona se zabavljala njim. Ona ga niput nije dovodila do očajanja, nije ga terala da iskusi sramne muke gladi, nego ga je vucarala po svoj Rusiji, iz Velikog Ustjuga do Carevo-Kokšajska[123], iz jedne ponižavajuće i smešne dužnosti u drugu: čas ga je proizvodila za „mažordoma" kod džandrljive i žučljive gospođe-dobrotvorke, čas ga nameštala kao muftaša kod bogatog tvrdice-trgovca, čas ga određivala za šefa domaće kancelarije buljookog gospodina, ošišanog po engleski, čas proizvodila za polu-upravnika dvora, polu-lakrdijaša kod spahije koji drži lovačke pse... Jednom rečju, sudbina je naterala jadnog Tihona da ispije, kaplju po kaplju, sav gorki i otrovni napitak potčinjenog življenja. Naslužio se on svoga veka nesnosnoj ćudljivosti, sanjivoj i pakosnoj dosadi neradne gospoštine... Koliko puta se, nasamo, u svojoj sobi, kad ga je najzad gomila gostiju pustila da ide, pošto se sita našegačila s njim, koliko se puta kleo, sav plamteći od stida, s hladnim suzama od očajanja u očima, da će odmah sutradan krišom pobeći, pokušati sreću u varoši, naći sebi makar prepisačko mestance, ili bar jednom umreti od gladi na ulici. Ali, prvo i prvo, nije mu Bog dao snage; drugo, plašnja ga je obuzimala, i najzad treće, kako da izradi sebi mesto, koga da moli? „Neće dati", šaptao bi nesrećnik, prevrćući se tužno u postelji: „neće dati!" I sutradan bi opet uvukao vrat u jaram. Utoliko mu je bio mučniji položaj što se čak ni brižljiva priroda nije potrudila da ga obdari makar i najmanjom količinom onih sposobnosti i darova bez kojih je zanat zabavljačev skoro nemogućan. On, na primer, nije umeo ni igrati u prevrnutoj medveđoj bundi, sve dok ne padne, niti zbijati šale i praviti se ljubazan u neposrednoj blizini razmahnutih bičeva; izložen potpuno go na mrazu od dvadeset stepeni, on bi ponekad nazebao; želudac mu nije vario ni vino, pomešano s mastilom i drugim đubretom, ni iseckane muholovke i sirnjaje sa sirćetom. Bog zna šta bi bilo od Tihona, da nije poslednjem od njegovih dobrotvora, obogaćenom zakupcu monopola rakije, jednom kad je bio nakresan palo na pamet da u svom testamentu dopiše: „a Zjozi (inače Tihonu) Nedopjuskinu ostavljam u večnu i naslednu svojinu pošteno stečeno moje selo Bezselendejevku sa svim prinadležnostima". Posle nekoliko dana, dobrotvora, pri čorbi od

kečige, udari kaplja. Diže se galama, upade sud, popečati imovinu, kao što je red. Skupiše se rođaci; otvoriše testamenat; pročitaše, potražiše Nedopjuskina. Pojavi se Nedopjuskin. Većina okupljenih znala je kakvu je dužnost vršio Tihon Ivanić kod dobrotvora: urnebesni usklici, podrugljivi pozdravi osuše se njemu na susret. „Spahija, evo ga, novi spahija!” vikali su ostali naslednici. — „Evo ti ga na”, dohvati jedan, poznati šaljivčina i dosetljivac, „to vam je, vala, može se pravo kazati... to je zaista... ovaj... što se kaže... ovaj... naslednik!” I svi prsnuše u smeh. Nedopjuskin dugo nije mogao verovati svojoj sreći. Pokazaše mu testamenat, — on pocrvene, zažmuri, poče odmahivati rukama i udari u plač kao kiša. Kikot skupa pretvori se u gustu slivenu riku. Selo Bezselendejevka sastojala se svega iz dvadeset dve seljačke duše; niko za njom nije jako žalio, na zašto se ne bi, kad se dala prilika, malo pošalili? Jedan samo naslednik iz Petrograda, važan gospodin grčkog nosa i najplemenitijeg izraza lica, Rostislav Adamić Štopelj, ne otrpe, poprimače se porebarke Nedopjuskinu i naduveno pogleda u njega preko ramena. „Vi, ste, poštovani gospodine, koliko mogu videti, — progovori on prezrivo-nemarno, kod poštovanog Fjodora Fjodorovića vršili, tako da kažem, dužnost sluge lakrdijaša?,” Gospodin iz Petrograda izražavao se jezikom nesnosno čistim, živahnim i pravilnim. Smeteni, uzbuđeni Nedopjuskin ne doču reči nepoznatog mu gospodina, ali ostali odmah svi ućutaše: dosetljivac se snishodljivo osmehnu. G-n Štopelj protrlja ruke i ponovi svoje pitanje. Nedopjuskin zaprepašćeno podiže oči i otvori usta. Rastislav Adamić zajedljivo zažmiri.

— Čestitam vam, poštovani gospodine, čestitam, nastavi on; — istina, ne bi svaki, može se reći, pristao da na takav način zarrrađuje sebi nasušni hleb; ali de gustibus non est disputandum, to jest, svako ima svoj ukus... Zar ne?

Neko u zadnjim redovima brzo ali uljudno ciknu od divljenja i oduševljenja.

— Recite, prihvati g. Štopelj, jako ohrabren osmesima celog skupa, — kakvom ste naročitom daru obavezni za svoju sreću? Ne, nemojte se stideti; svi smo mi ovde, tako reći, svoji, en famille. Zar nije tako, gospodo, mi smo ovde en famille?

Naslednik kome se Rostislav Adamić slučajno obrati s tim pitanjem, na žalost, nije znao francuski i zato se ograničio samo na to da potvrdi lakim stenjanjem. Zato drugi naslednik, mlad čovek s žućkastim pegama na čelu, hitro prihvati: vuj, vuj, razume se.

— Može biti, opet poče g. Štopelj, — vi umete da idete na rukama, podigavši noge, tako reći, u vis.

Nedopjuskin tužno pogleda unaokolo — sva su se lica pakosno smeškala, svima su se oči ovlažile od zadovoljstva.

— Ili, možda, umete pevati kao petao?

Glasan kikot prolomi se i razleže se svud okolo, ali se odmah utiša, ugušen iščekivanjem.

— Prestanite! — prekide najedared Rostislava Adamića oštar i gromak glas — kako vas nije sramota mučiti jadnika!

Svi se obazreše. Na vratima je stajao Čertophanov. Kao sinovac sinovca pokojnog zakupca on je takođe dobio poziv na rodbinski skup. Za vreme čitanja on se, kao i uvek, držao ponorito udaljen od ostalih.

— Prestanite, ponovi on, zabacivši ponosno glavu.

G-n Štopelj se brzo okrete i, spazivši čoveka sirotinjski odevenog, neugledna, poluglasno upita suseda (opreznost nikad nije na odmet):

— Ko je to?

— Čertophanov, nije važna ptica, odgovori mu ovaj na uho.

Rostislav Adamić uze naduven stav.

— A kakav ste mi vi komandant? — reče on kroz nos i začkilji. — Kakva ste vi ptica, dopustite da vas upitam?

Čertophanov planu, kao barut od iskre. Od besa presta disati.

— Dz-dz-dz-dz, — zašišta on kao da ga neko davi i odjednom zagrme. — Ko sam ja? ko sam ja? Ja sam Pantelija Čertophanov, plemić kolenović, i moj čukun-čukunded služio je caru, a ko si ti?

Rostislav Adamić poblede i stuknu nazad. Nije očekivao takvog otpora.

— Zar ja ptica, ja, ja ptica... O, o, o!...

Čertophanov jurnu napred; Štopelj otskoči vrlo uzrujan, gosti poleteše na susret razdraženom spahiji.

— Da se bijemo, da se bijemo, smesta da se bijemo sa zavezanim očima! — vikao je pobesneli Pantelija, — ili me moli da ti

oprostim, pa i njega...

— Molite, molite da vam oprosti — mrmljali su oko Štopelja prestravljeni naslednici, — ta on je tako sumanut, — odmah kolje.

— Oprostite, oprostite, nisam znao, — promuca Štopelj, — nisam znao...

— I njega moli! — dreknu goropadni Pantelija.

— Oprostite i vi, — dodade Rostislav Adamić, obraćajući se Nedopjuskinu, koji je i sam drhtao kao u groznici.

Čertophanov se umiri, priđe Tihonu Ivaniću, uze ga za ruku, drsko pogleda oko sebe i, ne sretnuvši nijednog pogleda, svečano, usred dubokog ćutanja, izađe iz sobe zajedno s novim posednikom pošteno stečenog sela Bezselendejevke.

I od tog dana oni se već više nisu rastajali. (Selo Bezselendejevka bilo je udaljeno samo osam vrsta od Bezsonova). Bezgranična zahvalnost Nedopjuskinova prešla je ubrzo u ponizno obožavanje. Slabi, meki i ne sasvim čistih ruku Tihon pravio se manji od makovog zrna pred neustrašivim i nesebičnim Pantelijom. „Nije to šala!” mislio je on ponekad sam za se „s gubernatorom govori, a gleda mu pravo u oči... Boga mi, — gleda li, gleda!”

On mu se toliko divio da već njegov mozak nije imao snage da ga razume, smatrao ga je kao čoveka neobična, pametna, učena. I makoliko da je Čertophanovljevo obrazovanje bilo jadno, ipak je, prema Tihonovom obrazovanju, moglo izgledati sjajno. Čertophanov je, istina, ruski malo čitao, francuski je malo razumeo, tako slabo da je jedared na pitanje svoga učitelja Švajcarca: — „Vous parlez français, Monsieur?“ odgovorio: že ne razumem i, promislivši se malo, dodao: pa; — pa ipak on se sećao da je nekad živeo Volter, vrlo oštrouman pisac, i da se Fridrih Veliki, pruski kralj, u vojnim stvarima takođe odlikovao. Od ruskih pisaca cenio je Deržavina, a voleo je Marlinskog i svom najboljem psu dao je ime Amalat-Beg...

Nekoliko dana posle mog prvog susreta s ovom dvojicom prijatelja, uputim se u seoce Bezsonovo k Panteliji Jeremiću. Izdaleka se videla njegova omalena kućica; ona je štrčala na golom mestu, pola vrste od sela, „na ćutuku”, što se kaže, kao jastreb na oranju. U dvorištu Čertophanovljevu bilo je svega četiri stare drvene zgrade razne veličine, i to: kuća za stanovanje, konjušnica, šupa i kupatilo. Svaka zgrada stajala je odvojeno, sama za sebe: ni ograde

unaokolo, ni kapije nije se videlo. Moj kočijaš se zbunjen zaustavi kod natrulog i zagađenog bunara. Kraj šupe nekoliko mršavih i nakostrešenih hrtića čupaju crklog konja, svakako Orbasana; jedan od njih podiže krvavu njušku, lanu brzo nekoliko puta, pa opet stade glodati gola rebra. Pored konja stajalo je momče od svojih sedamnaest godina, podbula i žuta lica, obučeno kao kozačić i bosonogo; ono je ozbiljno pogledalo na pse, koji su mu predati na čuvanje, i ovda-onda bi ošinulo bičem najproždrljivijeg.

— Je li kod kuće gospodin? — upitah ga.

— A Bog bi ga znao! odgovori momče. — Kucnite.

Ja skočim s kola i priđem ulasku u kuću.

Stan gospodina Čertophanova izgledao je vrlo žalosno: brvna pocrnela i ispala napolje kao trbuh, dimnjak oboren, uglovi satruleli i posrnuli, mali mutno-plavkasti prozorčići neiskazano kiselo virahu ispod čupavog, naherenog krova: u nekih razvratnih baba bivaju take oči. Ja zakucah; niko se ne odazva. Pa ipak sam kroz vrata čuo oštro izgovorene reči:

— Az, buki, vjedi; ta ded’, budalo, — govorio je promukao glas — az, buki, vjedi, glagolj... ta nije glagolj, dobro, jest!... Dede, budalo!

Kucnuh po drugi put.

Isti onaj glas viknu: — Uđi, — ko je to?...

Uđoh u prazno maleno predsoblje i kroz otvorena vrata spazih samog Čertophanova. U masnom buharskom halatu, širokim čakširama i crvenom tatarskom ćulavu sedeo je on na stolici, jednom rukom pritiskivao njušku mladoj pudlici, a u drugoj je držao komad hleba nad samim njenim nosom.

— A! — prozbori on dostojanstveno i ne mičući se s mesta; — vrlo mi je milo što ste došli. Sedite, molim vas. A ja se eto nosim s Venzorom... Tihone Ivaniću, — dodade jačim glasom — izvoli-de ovamo. Došao nam je gost.

— Odmah, odmah, — odgovori iz obližnje sobe Tihon Ivanić. — Mamo, daj mi kravatu.

Čertophanov se opet okrete Venzoru i metnu mu komad hleba na nos. Pogledah unaokolo. U sobi, sem izvitoperenog stola za razvlačenje na trinaest nogu nejednake dužine i četiri provaljene slamne stolice, nije bilo nikakvog nameštaja; Bog te pita kad okrečeni zidovi, s plavim mrljama u obliku zvezda, na mnogo mesta

su bili potklobučeni; između prozora visilo je razbijeno i mutno ogledalce u ogromnom okviru od imitiranog mahagonia. Po uglovima su stajali čibuci i puške; s tavanice su se spuštale debele i crne niti paučine.

— Az, buki, vjedi, glagolj, dobro, — lagano je izgovarao Čertophanov i najedared je pomamno viknuo: — jest! jest! jest!... Kakva glupa životinja!... jest!

Ali je kukavna pudlica samo drhtala i nije se rešavala da zine; i dalje je sedela podvivši žalosno rep, i, iskrivivši njušku, tužno je žmirkala i čkiljila, kao da je u sebi govorila: naravno, kako vi hoćete!

— Ta jedi, na! drž'! — ponavljao je neumorni spahija.

— Zaplašili ste ga, — primetih ja.

— No, onda nek ide do đavola!

On ga gurnu nogom. Siroto pseto diže se tiho, upusti hleb s nosa i pođe na vrhovima prstiju u predsoblje, duboko uvređeno. A nije ni čudo: tuđi čovek prvi put došao, a s njim tako postupaju.

Vrata iz druge sobe oprezno škripnuše, i g. Nedopjuskin uđe, klanjajući se prijatno i smešeći se.

Ja ustadoh i poklonih se.

— Nemojte se uznemiravati, nemojte se uznemiravati, — zamuca on.

Sedosmo. Čertophanov izađe u drugu sobu.

— Jeste li odavno izvoleli doći u naš kraj? — prozbori Nedopjuskin mekim glasom, nakašljavši se pažljivo u šaku i, iz pristojnosti, podržavši neko vreme prste pred usnama.

— Ima više od mesed dana.

— Tako, dakle.

Ućutasmo.

— Jako je lepo vreme, — produži Nedopjuskin i zahvalno pogleda u mene, kao da vreme zavisi od mene; — žita su, može se reći, divna.

Ja klimnuh glavom odobravajući. Opet ućutasmo.

— Pantelija Jeremić juče dva zeca izvoleli ubiti, — s nekim naporom progovori Nedopjuskin, očevidno želeći da oživi razgovor, — da, gospodine, dva vrlo velika zeca.

— Jesu li dobri psi u g. Čertophanova?

— Ne mogu bolji biti, gospodine! — zadovoljno odgovori Nedopjuskin; — može se reći prvi u svoj guberniji! (On se primače k meni). Nego šta! Pantelija Jeremić je takav čovek! Što samo poželi, ama što mu samo padne na pamet — pogledaš, sve je već začas gotovo. Pantelija Jeremić, kažem vam...

Čertophanov uđe u sobu. Nedopjuskin se osmehnu, ućuta i pokaza mi očima na njega, kao da bi hteo reći: eto, uverite se sami. Počesmo razgovor o lovu.

— Hoćete li da vam pokažem svoje pse? — upita me Čertophanov i, ne dočekavši odgovora, viknu Karpa.

Uđe snažan momak u kaftanu od nankinga zelene boje, s plavom jakom i dugmetima od livreje.

— Naredi Fomki, — otsečno reče Čertophanov, — da dovede Amalata i Sajgu, ali kao što treba, razumeš li?

Karp se osmehnu na sva usta, pusti neki neodređeni zvuk pa pođe. Pojavi se Fomka, očešljan, utegnut, u čizmama i sa psima. Ja sam, iz pristojnosti, kao diveći se stao posmatrati glupe životinje (hrtovi su svi neobično glupi). Čertophanov pljunu Amalatu u same nozdrve, što, uostalom, no svemu sudeći, nije tome psu činilo ni najmanje zadovoljstvo. Nedopjuskin takođe odostrag pomilova Amalata. Počesmo opet ćaskati. Čertophanov malo po malo potpuno odmeknu, prestade se šepuriti i frkati; izraz lica izmeni mu se. On pogleda u mene i u Nedopjuskina...

— E! — uzviknu on najedared — što da tamo sedi sama? Mašo! o Mašo! odi-de ovamo.

Neko se poče meškoljiti u susednoj sobi, ali ne bi nikakvog odgovora.

— Ma-a-šo, — umiljato ponovi Čertophanov, — odi ovamo. Ništa ne mari, ne boj se.

Vrata se tiho otvoriše i ja ugledah ženu od svojih dvadeset godina, visoku i stasitu, ciganskog crnpurastog lica, smeđih očica i kao katran crne kose; krupni beli zubi sve su se blistali ispod punih i crvenih usana. Na njoj je bilo belo platno; plav šal, prikačen ispod samog grla zlatnom iglom, pokrivao je do polovine njene tanke ruke, čistokrvne rase. Ona koraknu dva-triput plašljivo i nespretno kao divljakuša, zastade i obori pogled.

— Evo, pretstavljam vam, — progovori Pantelija Jeremić — da kažete žena, nije žena, ali skoro što i žena.

Maša lako planu i zbunjeno se osmehnu. Ja joj se poklonih malo niže. Vrlo mi se dopala. Neobično fin orlovski nos, s otvorenim poluprozračnim nozdrvama, smeli potez visokih obrva, bledi, jedva primetno upali obrazi, — sve crte njena lica izražavale su tvrdoglavu strast i bezbrižnu smelost. Ispod zakovrčene vitice niz širok vrat padala su dva pramena sjajne kosice — znak krvi i snage.

Ona priđe prozoru i sede. Nisam hteo da uveličavam njenu zbunjenost i upustih se u razgovor s Čertophanovom. Maša lagano okrete glavu i poče ispod oka pogledati na mene, kradom, divlje, brzo. Pogled joj je sve sevao kao zmijin žalac. Nedopjuskin sede uz nju i šapnu joj nešto na uvo. Ona se opet osmehnu. Smešeći se ona je lako mrštila nos i pućila gornju usnu, što je davalo njenom licu polu mačji, polu lavlji izraz...

O, ta ti si „ne diraj me”, — pomislih ja, posmatrajući sad ja njen vitki stas, ispupčene prsi i nezgrapne, hitre pokrete.

— A šta, Mašo, — upita Čertophanov, — trebalo bi gosta nečim i počastiti, a?

— Imamo slatko, — odgovori ona.

— Pa daj ovamo slatko, a uz njega i rakije. Nego slušaj, Mašo, — viknu on za njom, — donesi i gitar.

— Šta će gitar? Ja pevati neću.

— Zašto?

— Ne peva mi se.

— Eh, koješta, pevaće ti se, ako...

— Šta? — upita Maša, brzo namrštivši obrve.

— Ako te zamolimo, završi Čertophanov, prilično zbunjen.

— A!

Ona izađe, brzo se vrati sa slatkim i rakijom, i opet sede kod prozora. Na čelu joj se još videla bora; obe obrve su joj se dizale i spuštale, kao pipci u ose... Da li ste primetili, čitaoče, kako je zlo lice u ose? No, pomislih, biće oluje. Razgovor nikako nije išao. Nedopjuskin se bio sasvim utišao i usiljeno se smešio; Čertophanov je brektao, crveneo i buljio oči; ja sam se već spremao da odem... Maša se odjednom podiže, brzo otvori prozor, proturi glavu i ljutito viknu seljanci koja je prolazila: „Aksinja!” Žena se trže, htede da se

okrene, ali se okliznu i teško ljosnu o zemlju. Maša se zabaci natrag i glasno se zakikota; Čertophanov se takođe zasmeja, Nedopjuskin zapiska od ushićenja. Svi prenusmo. Oluja se svrši jednom munjom... vazduh se očisti.

Posle pola sata niko nas ne bi poznao: ćaskali smo i šalili se kao deca. Maša je pravila ludorije gore nego svi mi, — Čertophanov ju je prosto gutao očima. Lice joj pobledelo, nozdrve se raširile, nogled joj i seva vatrom i tamni u isto vreme. Divljakuša sa razigra. Nedopjuskin je gegucao za njom na svojim debelim i kratkim nožicama, kao patak za patkom. Čak se i Venzor izvuče ispod klupice u predsoblju, postoja malo na pragu, pogleda na nas i odjednom poče skakati i lajati. Maša prnu u drugu sobu, donese gitar, zbaci šal s ramena, hitro sede, podiže glavu i zapeva cigansku pesmu. Njen glas je zvonio i drhtao kao napuklo stakleno zvonce, rasplamćivao se i zamirao... I prijatno i mučno bilo je čoveku na srcu. — „Aj, ded’ raspali!”... Čertophanov stade igrati. Nedopjuskin zatapka i usitni nogama. Maša se sva uvijala kao brezova kora na vatri: tanki prsti hitro su leteli po gitari, crnpurasto grlo lagano se dizalo pod dvostrukom ćilibarskom niskom. Čas bi najedared umukla, klonuvši iznemogla, i kao protiv volje bi dirkala žice, a Čertophanov bi se zaustavio, samo bi ramenom micao i na mestu cupkao, a Nedopjuskin bi klimao glavom kao porculanski Kinez; čas bi ponovo zapevala kao luda, uspravljala stas i isticala grudi, i Čertophanov bi opet čučnuo do zemlje, poskakivao do pod tavanicu, vrteo se kao čigra, podvikivao: „živo!”...

Živo, živo, živo, živo! — brzo je prihvatao Nedopjuskin.

Dockan u veče otidoh iz Bezsonova.

Čertophanovljev kraj

I

Oko dve godine posle moje posete počeše nedaće Pantelije Jeremića — baš nedaće. Neprijatnosti, nezgode, čak i nesreće dešavale su mu se i ranije, ali on na njih nije obraćao pažnju i „carovao je” kao i pre. Prva nedaća koja ga je zadesila pala mu je najteže: Maša ga je ostavila.

Šta ju je nateralo da napusti njegov krov, na koji se ona, izgledalo je, tako lepo privikla — teško je kazati. Čertophanov je do smrti bio uveren da je za Mašinu izdaju bio kriv neki mlad sused, bivši ulanski kapetan, zvani Jaf, koji je, ppo rečima Pantelije Jeremića jedino tim uspevao što je neprestano usukivao brkove, strašno se mazao pomadom i značajno govorio ”hm!”, ali, pre bi se reklo, tu je više delovala skitačka ciganska krv, koja je tekla u Mašinim žilama. Kako tako, tek jednog lepog letnjeg večera, svezavši nešto dronjaka u omanji zavežljaj, Maša ode iz Čertophanovljeva doma.

Pre toga ona je jedno tri dana sedela u uglu, šćućurivši se uza zid, kao ranjena lisica — i da bi jednu reč kome progovorila — samo je očima vozila i u misli se zadubljivala, trzala obrvama i pomalo kezila zube i ruke premetala jednu preko druge, kao da se umotava. Takve „lutke” njoj su i ranije dolazile, ali nikad nisu dugo trajale; Čertophanov je to znao — pa zato niti se uznemiravao niti je nju uznemiravao. Ali kad je, vrativši se iz psećeg dvorišta, gde su, po rečima njegovog psetara, poslednja dva lovačka psa „otegli papke” — sreo služavku, koja mu je uzdrhtalim glasom javila da su joj, veli, Marija Akinfijevna zapovedili da ih pozdravi, zapovedili da kaže da im želi svaku sreću, ali da se više njima neće vratiti, — Čertophanov, okrenuvši se dva-tri puta na mestu i riknuvši promuklo, smesta pojuri za beguncom — i uzgred uze sa sobom pištolj.

Stiže je na dve vrste od svoje kuće, pored brezove šumice, na drumu za sresku varoš. Sunce je stajalo nisko nad horizontom — i sve je unaokolo bilo dobilo purpurnu boju: drveće, trava, zemlja.

— K Jafu! k Jafu! — jeknu Čertophanov čim ugleda Mašu, — k Jafu! — ponovi on, trčeći njoj i skoro se spotičući na svakom koraku.

Maša se zaustavi i okrete mu se licem. Stajala je leđima okrenuta svetlosti — i izgledala je sva crna, kao izrezana iz crnog drveta. Jedino su se očne beonjače izdvajale kao srebrni bedemi, i same oči — zenice — još su više potamnele.

Ona baci svoj zavežljaj u stranu i skrsti ruke.

— K Jafu si pošla, nevaljalice! — ponovi Čertophanov i htede da je uhvati za rame — ali, sretnuvši njen pogled, uplaši se i zastade neodlučno.

— Nisam pošla g. Jafu, Pantelija Jeremiću, odgovori Maša ujednačeno i tiho; samo s vama više ne mogu živeti.

— Kako ne možeš živetig* Zašto to? Zar sam ie nečim uvredio?

Maša odmahnu glavom. — Niste me ničim uvredili Pantelija Jeremiću, samo mi dosadilo kod vas... Za ranije vam hvala, ali ostati ne mogu — nikako ne mogu!

Čertophanov se prenerazi; čak se udari rukama po bedrima i potskoči.

— Ama kako to tako? Živela, živela, sem zadovoljstva i mira ništa nije videla — i najedamput: dosadilo joj! Hajd, veli, da ga ostavim! Uzela, maramu na glavu metnula — pa otišla. Svako joj je poštovanje ukazivano kao pravoj gospođi...

— Pa baš to mi i nije potrebno, — prekide Maša.

— Kako nije potrebno? Od Ciganke skitnice postala gospođa — pa: ne treba! Kako ne treba, orjatska trago? Ko može u to poverovati? Tu se neverstvo krije, neverstvo!

On opet zasikta.

— Ni na kakvo neverstvo ne mislim, niti sam mislila, — reče Maša svojim pevajućim i razgovetnim glasom; — a ja sam vam već govorila: čamotinja me obuzela.

— Mašo! — viknu Čertophanov i udari se pesnicom u prsi; — ta prestani, mani se, namučila si me... pa sad dosta! A Boga mi! Pomisli samo šta će Tiša reći; trebalo bi bar njega da požališ!

— Tihona Ivanića pozdravite od moje strane i recite mu...

Čertophanov zamahnu rukama. — A ne, varaš se — nećeš otići! Uzalud te čeka tvoj Jaf!

— Gospodin Jaf, — poče Maša...

— Čudna mi gospodina Jafa, — naruga joj se Čertophanov. — On je lopuža, protuva — njuška mu je kao u majmuna!

Čitavo pola sata nosio se Čertophanov s Mašom. Čas joj je prilazio blizu, čas otskakao, čas zamahivao na nju rukom, čas joj se klanjao do pojasa, plakao, grdio... Ne mogu, — ponavljala je Maša — tako mi je tužno... Ubiće me čamotinja. Malo no malo njeno lice uze tako ravnodušan, skoro sanjiv izgled, da je Čertophanov upita: nisu li je možda opili bunikom?

— Čamotinja, — prozbori ona po deseti put.

— A ako te ubijem? — viknu on najedared i izvadi pištolj iz džepa.

Maša se osmehnu; lice joj oživе.

— Pa šta? Ubite, Pantelija Jeremiću: stoji vam do volje; a da se vratim — to neću.

— Nećeš da se vratiš?

Čertophanov zape oroz.

— Neću da se vratim, mili moj. Ni za živu glavu neću se vratiti. Moja reč je čvrsta.

Čertophanov joj iznenada tutnu pištolj u ruku i sede na zemlju.

— E onda ubi ti mene! Bez tebe nemam volje da živim. Ako sam ja tebi dosadio — i meni je sve postalo dosadno.

Maša se saže, diže svoj zavežljaj, metnu pištolj na travu, s cevlju okrenutom od Čertophanova i primače mu se.

— Eh, mili moj, zašto se žalostiš? Zar ti ne znaš nas Ciganke? Takva nam je ćud, običaj. Ako naiđe tuga-rastavnica, pa zove dušu u tuđ — daleki svet — kako se onda može ostati? Ti se sećaj svoje Maše — drugu takvu prijateljicu nećeš naći — i ja neću zaboraviti tebe, sokola moga; — ali život je moj s tobom svršen!

— Ja sam te voleo, Mašo, — promrmlja Čertophanov kroz prste kojima je bio pokrio lice...

— I ja sam vas volela, prijatelju Pantelija Jeremiću!

— Voleo sam te, volim te bezumno, do ludila — i kad pomislim sad da me tek onako, nizašto nikrošto, ostavljaš i da ćeš se potucati po svetu — no, onda mi se čini da me ne bi ostavila da nisam ovakav golja nesrećni!

Na te reči Maša se samo osmehnu.

— A još me je zvao nesebičnom! — prozbori ona i izmahnuvši rukom udari Čertophanova po ramenu.

On skoči na noge.

— Onda uzmi bar novaca od mene — kako ćeš ići tako bez ijedne pare? Ali najbolje je: ubi me jedared za svagda!

Maša opet odmahnu glavom. — Da te ubijem? A zašto šalju, golube moj, u Sibir?

Čertophanov uzdrhta. — Ti dakle samo zato što se bojiš robije...

On se opet prući po travi.

Maša ćuteći postoja nad njim. — Žao mi te je, Pantelija Jeremiću, — reče ona uzdahnuvši — dobar si čovek... ali nema se kud: zbogom!

Ona se okrete i koraknu dva-triput. Noć je već bila nastupila i odasvud su priticale tamne senke. Čertophanov se hitro diže i dohvati Mašu odostrag za oba lakta.

— Dakle ti odlaziš, zmijo? K Jafu?

— Zbogom! — izrazito i otsečno ponovi Maša, ote se i ode.

Čertophanov pogleda za njom, pritrča mestu gde je stajao pištolj, ščepa ga, nanišani, opali... Ali pre nego što će pritisnuti obaraču trgnu ruku u vis: zrno prozuja iznad Mašine glave. Ona u hodu pogleda na njega preko ramena — pa se uputi dalje, gegajući se, kao da hoće da ga draži.

On pokri lice i stade bežati...

Ali nije pretrčao ni pedeset koraka kad najedared zastade kao ukopan. Poznat, i suviše poznat glas dolete do njega. Maša je pevala. „Mladosti, divna mladosti” — pevala je ona; svaki zvuk jasno se širio kroz večernji vazduh — žalostivo, toplo. Čertophanov načuli uho. Glas je odlazio sve dalje i dalje; čas je zamirao, čas opet doletao kao jedva čujna ali još uvek vrela strujica...

„To ona meni usprkos”, pomisli Čertophanov; ali odmah zajeca: „Oh, ne! to se ona sa mnom zauvek prašta” — pa se obli suzama.

Sutradan on se pojavi u stanu g. Jafa, koji se, kao pravi svetski čovek, ne mareći za seosku usamljenost, nastanio u sreskoj varoši, „u blizini gospođica”, kao što se on izražavao. Čertophanov nije zastao Jafa: on je, po rečima sobarovim, uoči toga dana otputovao u Moskvu.

— Pa dabogme! — razjareno viknu Čertophanov; — oni su se tajno dogovorili; ona je s njim pobegla... ali čekaj!

On rupi u kabinet mladog konjičkog kapetana, iako se tome protivio sobar. U kabinetu nad divanom visila je slika domaćinova u

ulanskom mundiru, rađena masnim bojama. — A, tu li si, majmune kusi! — zagrme Čertophanov, skoči na divan — i, udarivši pesnicom po zategnutom platnu, probuši na njemu veliku rupu.

— Reci tvome lopuži-gospodaru — obrati se on sobaru, — da je plemić Čertophanov, nemajući njegove njuške u prirodi, unakazio je naslikanu; i ako želi od mene zadovoljenje, on zna gde će naći plemića Čertophanova! — Inače ću ja sam njega naći. Na dnu morskom naći ću podlog majmuna!

Rekavši te reči, Čertophanov skoči s divana i pobedonosno se udalji.

Ali kapetan Jaf ne zatraži od njega nikakvog zadovoljenja — čak se i ne srete nigde s njim; a Čertophanov ne mišljaše da traži svoga neprijatelja, te među njima nije došlo ni do čega. A Maše posle toga nestade bez traga i glasa. Čertophanov poče da se opija; ipak „dođe sebi”. Ali tu ga postiže druga nedaća.

II

A evo kakva: umre njegov verni prijatelj Tihon Ivanić Nedopjuskin. Oko dve godine pred smrt zdravlje ga poče izneveravati: poče ga mučiti sipnja, svaki čas bi zaspao, i, probudivši se, nije skoro mogao doći sebi: sreski lekar je uveravao da su to udari „kapljice”. Tri dana pred odlazak Mašin, ona tri dana kad ju je „obuzela čamotinja”, Nedopjuskin je ležao kod svoje kuće u Bezselendejevki: bio je mnogo nazebao. Utoliko ga više iznenadi i zaprepasti Mašin postupak: on ga je zaprepastio skoro dublje nego i samog Čertophanova. Zbog svoje krotke i plašljive naravi on ne iskaza ničega drugog osim najnežnijeg žaljenja svoga prijatelja i bolne neodlučnosti... Ali sve se u njemu prekide i popusti. „Dušu je iz mene iščupala”, šaptao je sam sebi, sedeći na svom omiljenom divančiću prevučenom mušemom i vrteći prst oko prsta. Čak i kad se Čertophanov oporavio, on, Nedopjuskin, nije se oporavio — i osećao je i dalje da mu je „prazno unutra”. — „Evo ovde”, govorio bi on, pokazujući na sredinu grudi, više želuca. Tako se kojekako dovukao do zime. S prvim mrazevima njegova je sipnja malo popustila, ali zato ga je posetio udar ne „kapljice” već prave kaplje. On nije odmah izgubio svest; još je mogao da pozna Čertophanova i čak je na

očajni uzvik svoga prijatelja: „Šta je to, kako ti to mene, Tišo, bez moga dopuštenja ostavljaš, kao i Maša?" — odgovorio uzetim jezikom: „Pa ja... sa... vas P... a... teja Je... e... mi... ću, sa... gda su… ša... o". Ipak mu to nije smetalo da umre tog istog dana, ne dočekavši sreskog lekara, kome je, videvši njegovo tek ohladnelo telo, ostalo samo to da, s tužnom svesnošću o prolaznosti svega zemaljskog, potraži „rakije s jesetricom". Svoje imanje Tihon Ivanić je ostavio, kao što se i moglo očekivati, svome vrlo poštovanom dobrotvoru i velikodušnom zaštitniku Panteliji Jeremiću, Čertophanovu; ali vrlo poštovanom dobrotvoru ono velike koristi nije donelo, jer je ubrzo bilo prodato na licitaciji — delom i radi toga da bi se pokrili troškovi oko nadgrobnog spomenika, statue, koju je Čertophanov — (a u njemu je, očevidno, odjeknula očeva žica!) — namislio podići nad prahom svoga prijatelja. Tu statuu, koja je imala da pretstavlja anđela kako se moli, on je naručio u Moskvi; ali preporučeni mu posrednik, smatrajući da se u unutrašnjosti retko nalaze poznavaoci vajarstva, mesto anđela posla mu boginju Floru, koja je mnogo godina krasila jedan zapušteni podmoskovski park iz vremena Katarininog — tim pre što je do te statue, vrlo lepe uostalom, u stilu rokoko, s punačkim ručicama, zamršenim kovrčicama, s vencem ruža na obnaženim grudima i izvijenim stasom, posrednik došao badava. Tako i danas stoji mitološka boginja, podigavši graciozno jednu nožicu, nad grobom Tihona Ivanića, i s pravom pompadurskom grimasom gleda kako oko nje hodaju telad i ovce, ti stalni posetioci naših seoskih groblja.

III

Ostavši bez svoga vsrnog druga, Čertophanov se opet propi, i ovoga puta već mnogo ozbiljnije. Njegove stvari pođoše sasvim sunovrat. Loviti nije imao šta, i poslednje pare nestade, i poslednji se podanici razbegoše. Pantelija Jeremić se potpuno osami: nije imao s kim reči progovoriti, a kamoli pred nekim svoju dušu otvoriti. Jedino se njegova ponositost nije umanjila. Naprotiv: što su njegove prilike postajale gore, tim je on sam postajao naduveniji, oholiji i nepristupačniji. Najzad je sasvim prdivljao. Jedina uteha, jedina

radost ostala mu je: divan jahaći konj, zelenko, donske pasmine, koga je. zvao Malek-Adel, doista neobično živinče.

Do toga konja došao je ovako:

Prolazeći jedared na konju kroz susedno selo, Čertophanov začu seljačku vrevu i viku gomile oko krčme. Usred te gomile, sve na istom mestu, neprestano su se dizale i spuštale snažne ruke.

— Šta se to tamo događa? — upita on urođenim mu starešinskim tonom neku babu koja je stajala na pragu svoje kuće.

Naslonivši se na dovratak i čisto dremajući, baba je gledala u pravcu krčme. Beloglav mališan u cicanoj košulji, s kiparisnim krstićem na golim grudima, sedeo je, među njenim likovim opancima, raširivši nožice i stegnuvši pesnice: tu je i pile kljucalo tvrdu koricu ržanog hleba.

— A Bog zna, baćuška, — odgovori starica — i, nagnuvši se napred, metnu svoju smežuranu tamnu ruku na mališanovu glavu: — čujem da naša momčad bije Čivutina.

— Kako Čivutina? kog Čivutina?

— A Bog bi ga znao, baćuška. Pojavio se kod nas nekakav Čivutin; a ko će ga znati otkale ga je đavo doneo? Vaso, idi kićo, mami: iš, iš, gade!

Baba poplaši pile, a Vasa joj se uhvati za skut.

— Pa eto, njega biju, gospodine.

— Kako biju? zašto?

— A ne znam, baćuška. Mora biti da ima nešto. A kako i da ga ne biju? Ta on je, baćuška, Hrista raspeo!

Čertophanov viknu na konja, raspali ga nagajkom po vratu, jurnu pravo na gomilu — i uletevši u nju stade tom istom nagajkom lupati po seljacima kako koga dohvati levo i desno, govoreći isprekidano: — Samo... volja! Samo... vo.. lja! Zakon ima da kažnjava, a ne pojedinci! Zakon! Zakon!! Za...ko...on!!!

Nije prošlo ni dva minuta, a sva gomila je već bila prsla na sve strane — a na zemlji, pred vratima krčme, pokaza se maleno, mršavo, crnomanjasto stvorenje u kaftanu od nankinga, razbarušeno i izmučeno... Lice bledo, oči prevrnute, usta otvorena... Šta je to? Obamiranje od užasa ili sama smrt?

— Zašto ste ubili Čivutina? — zagrme Čertophanov, zamahnuvši strašno nagajkom.

Gomila odgovori slabim žamorom. Poneki seljak se držao za rame, drugi za slabinu, treći za nos.

„Taj ume da bije!” ču se iz zadnjih redova.

„Pa još nagajkom! to svaki ume!” progovori drugi glas.

— Zašto ste ubili Čivutina? pitam ja vas, azijati prokleti! — ponovi Čertophanov.

Ali u tom trenutku stvorenje što je ležalo na zemlji hitro skoči na noge i, pobegavši iza Čertophanova, grčevito se uhvati za kraj od njegova sedla.

Složan kikot razleže se u gomili.

„Živ je! začu se opet u zadnjim redovima. Prava je mačka!”

— Vase blagorodstvo, odbranite me, spasite me! mucao je međutim nesrećni Jevrejin, pritiskujući se svim grudima uz nogu Čertophanovljevu — inače će me ubiti, vase blagorodstvo!

— Zašto te biju? — upita Čertophanov.

— Boga mi, ne umem vam reći! — Počela im eto marva skapavati... na oni sumnjaju... a ja...

— Nu, to ćemo posle videti! — preseče Čertophanov — a sad se drži za sedlo i hajde za mnom. A vi! dodade on, okrenuvši se gomili — vi me poznajete? Ja sam spahija Pantelija Čertophanov, živim u seocetu Bezsonovu, — pa, dakle, tužite me, kad vam se prohte — a uzgred i Čivutina!

— Što da tužimo? — progovori poklonivši se ponizno, sedobrad, ozbiljan seljak, ni uzmi ni ostavi drevni patrijarh. — (Jevrejina on, uostalom, nije lemao manje od drugih). — Mi, baćuška Pantelija Jeremiću, poznajemo dobro tvoju milost; mnogo smo zadovoljni tvojom milošću, što si nas poučio!

— Zašto da se tužimo! — prihvatiše drugi; — a mi ćemo se tome nehristu već naplatiti! Hehe nam umaći! Mi ćemo njega, ovaj, kao zeca u polju...

Čertophanov mrdnu brkovima, frknu — i odjaha korakom u svoje selo, u pratnji Jevrejina, koga je oslobodio onako isto od njegovih gonilaca kao što je nekad oslobodio Tihona Nedopjuskina.

IV

Posle nekoliko dana javi Čertophanovu jedino još preostalo mu slušče da je do njega došao nekakav čovek na konju i da želi da govori s njim. Čertophanov izađe na stepenište i ugleda svoga poznanika Jevrejina, na divnom donskom konju, koji je nepomično ponosito stajao u sredini dvorišta. Na Jevrejčiću nije bilo kape: on ju je držao pod pazuhom, noge nije bio metnuo u uzengije, već u kajiše na kojima su visile uzengije; iscepani skuti njegova kaftana visili su s obe strane sedla. Ugledavši Čertophanova, on cmoknu usnama, i cimnu laktovima, i nogama zamlatara. Ali Čertophanov ne samo što ne odgovori na njegov pozdrav, već se čak i rasrdi; odjedamput sav planu: šugavi Čivutin sedi na takvom divnom konju... Kakav bezobrazluk!

— Ej ti, etiopska njuško! — povika on — silazi odmah, ako nećeš da budeš svučen u blato!

Jevrejin odmah posluša, svali se kao vreća sa sedla — i, pridržavajući jednom rukom ular, smešeći se i klanjajući se, primače se k Čertophanovu.

— Šta hoćeš? — dostojanstveno upita Pantelija Jeremić.

— Vase blagorodstvo, izvolite pogledati kakav je to konjic! — reče Jevrejin, neprestano se klanjajući.

— N... da... konj je dobar. Otkud ti? Mora biti da si ga ukrao?

— Kako je to moguće, vase blagorodstvo! Ja sam posten Jevrejin, ja nisam ukrao, već sam ga nabavio za vase blagorodstvo, Boga mi! I jos kako sam se trudio i trudio! Ali zato i jest konj! Jos jedan takav konj ne moze se naći u celom Donu. — Pogledajte, vase blagorodstvo, kakav je to konj! Molim, hodite ovamo! — Đi... đi... okreni se, stani porebarke! — A mi ćemo sedlo skinuti. — Sta velite, vase blagorodstvo?

— Konj je dobar, — ponovi Čertophanov, praveći se ravnodušan, — a u stvari mu srce bije li bije u prsima. Suviše je bio veliki prijatelj „konjskog mesa” i u njemu se razumevao.

— Ta pogledajte ga, vase blagorodstvo! Po vratu ga pogladite, hi-hi-hi! Eto tako.

Čertophanov, kao preko srca, metnu ruku na konjski vrat, pljesnu po njemu dva-tri put, zatim prevuče prstima od grebena po leđima i, došavši do izvesnog mesta nad bubrezima, lako, znalački, pritište

tu... — Konj smesta ugnu leđa i, pogledavši iskosa na Čertophanova svojim ponositim crnim okom, frknu i stupi napred prednjim nogama.

Jevrejin se nasmeja i pljesnu rukama. — Poznaje gospodara, vase blagorodstvo, gospodara!

— Hajd, ne pričaj, — mrzovoljno preseče Čertophanov. — Da kupim od tebe toga konja... nemam za što, a poklone, ne da kažem od Jevrejina, nego ni od samog Gospoda Boga nisam primao!

— I kako bih ja smeo vama nesto poklanjati, za ime bozje! — uzviknu Jevrejin — vi kupite, vase blagorodstvo... a sto se tice novaca — ja ću pocekati.

Čertophanov se zamisli.

— Koliko tražiš? — progovori on najzad kroz zube.

Jevrejin smače ramenima.

— Pa koliko sam sâm platio. Dvesta rubalja.

Konj je vredeo dvaput — a, možda, i triput više od te sume.

Čertophanov se okrete u stranu i zenu grozničavo.

— A kad da platim? — upita on, silom mršteći obrve i ne gledajući u Jevrejina.

— A kad bude vasem blagorodstvu po volji.

Čertophanov zabaci glavu nazad, ali ne podiže očiju. — To nije odgovor. Govori jasno, pleme Irodovo! — Da ti dugujem, valjda?

— Nu, recimo — brzo prozbori Jevrejin — posle šest meseci... pristajete li?

Čertophanov ništa ne odgovori.

Jevrejin se trudio da mu zagleda u oči. — Pristajete? Zapovedate li da ga odvedem u konjušnicu?

— Sedlo mi nije potrebno, — izgovori otsečno Čertophanov. — Uzmi sedlo — čuješ li?

— Kako da ne, kako da ne, uzeću, zamuca obradovani Jevrejin i uprti sedlo sebi na rame.

— A novac, — nastavi Čertophanov... — posle šest meseci. — I ne dvesta, već dvesta pedeset. Da ćutiš! Dvesta pedeset, kažem ti! Toliko ti dugujem.

Čertophanov se nikako nije usuđivao da digne oči. Nikad toliko nije u njemu stradao ponos. — „Jasno je da je poklon”, mislio je, „iz zahvalnosti đavo poklanja!” I zagrlio bi tog Jevrejina, i istukao bi ga...

— Vase blagorodstvo, poče Jevrejin ohrabrivši se i isklibivši se — trebalo bi, po ruskom običaju, iz ruke u ruku...

— Gle šta bi on još hteo! — Jevrejin... a ruski običaji! — Ej! ko je tamo? Uzmi konja, odvedi u konjušnicu. — I zobi mu uspi. Sad ću i ja doći, pa ću videti. I znaj: ime mu je — Malek-Adel!

Čertophanov se bio popeo u trem, ali se naglo okrete na petama i, pritrčavši Jevrejinu, snažno mu stište ruku. — Ovaj se naže i već namesti usne — ali Čertophanov otskoči nazad i prozborivši poluglasno: „Nikom ne kazuj!” izgubi se iza vrata.

V

Od samog tog dana — glavnim poslom, glavnom brigom, radošću u životu Čertophanova — postao je Malek-Adel. On ga je zavoleo tako kako nije voleo ni samu Mašu, prilepio se uz njega više nego uz Nedopjuskina. — A jest to bio konj! Vatra, živa vatra, prosto barut — a dostojanstvenost kao u boljarina! — Neumoran, izdržljiv, okreni ga kud hoćeš, pokoran; a ishraniti ga najlakša stvar: ako ničega drugog nema, glođe zemlju pod sobom. Kad ide korakom — kao da na rukama nosi; kad kasa — kao da te u kolevci ljulja, a kad potrči galopom, ni vetar ga stići ne može! Nikad se ne zaduva: jer ima široke grudi. Noge — kao od čelika; sačuvaj Bože da bi se on kadgod spotakao! — Preskočiti jarak, ili plot — to njemu nije ništa, a već što je bio pametan! Na glas odmah trči, zabacivši glavu; narediš li mu da stoji i sam odeš — neće se ni mrdnuti; tek se počneš vraćati, malko će zarzati, kao da kaže: „ovde sam ja”. — I ničega vam se on ne boji: u najgušćoj pomrčini, u vejavici naći će put; a tuđina nipošto neće pustiti na se: zubima će ugristi! I pseto nek se ne maje oko njega: odmah ga prednjom nogom po čelu — pljus! bilo na nije. — Samoljubiv konj: korbačem jedino radi lepog izgleda možeš nad njim razmahivati — a sačuvaj Bože da ga dodirneš! Ta šta tu vazdan pričati: — blago, a ne konj!

Kad Čertophanov stane opisivati svoga Malek-Adela — ne znaš otkud nađe reči za to! A već što ga je pazio i mazio! — Dlaka mu se prelivala kao srebro — i to ne staro, već novo, ono s tamnim sjajem; kad se prevuče rukom po njoj — prava kadifa! Sedlo, aša, uzda — sva oprema na njemu tako je bila doterana, u redu, očišćena — uzmi

samo olovku pa crtaj! Čertophanov je — kud ćete više? — sam, svojeručno, i kiku na čelu pleo svome ljubimcu, i grivu i rep prao pivom pa čak i kopita ne jedared mašću mazao...

Ponekad sedne na Malek-Adela i pojaše — ne k susedima — on se s njima kao i pre nije poznavao — već kroz njihova polja, pored kuća... K'o veli: naslađujte se izdaleka, budale! Ili čuje da je negde otpočeo lov — bogati spahija se krenuo u udaljeno polje, on smesta tamo — i igra konja u daljini, na horizontu, zadivljujući sve gledaoce lepotom i brzinom svoga konja i nikog sebi blizu ne pušta. Jedared se nekakav lovac čak pustio za njim sa svom pratnjom; vidi da mu Čertophanov odmiče, pa mu poče iz sve snage vikati, onako u trku: „Ej, ti! Slušaj! Uzmi koliko hoćeš za svog konja! Neću žaliti hiljada! Ženu ću ti dati, — decu! Uzmi sve što imam!"

Čertophanov najedamput ustavi Malek-Adela. Lovac polete k njemu. — Baćuška! — viče, — govori: šta išteš? K'o oca te molim!

Da si ti car, — progovori lagano i razgovetno Čertophanov (a on svog veka nije čuo o Šekspiru) pa da mi daš celo tvoje carstvo za moga konja — opet ne bih pristao! — Reče, zakikota se, natera Malek-Adela da se propne, okrete ga u vazduhu, samo na zadnjim nogama, kao čigru — marš-marš! Pa kao munja kroz strnjiku! A lovac (bio je to, kažu, knez, neobično bogat) kapu o zemlju — pa bup licem u kapu! Oko pola sata proležao je tako.

A kako i ne bi Čertophanov cenio svoga konja? Nije li njegovom milošću on opet zadobio nesumnjivo preimućstvo, poslednje preimućstvo nad svima svojim susedima?

VI

Međutim vreme je prolazilo, rok plaćanja se približavao — a Čertophanov nije imao ni pedeset rubalja, a kamo li dvesta pedeset. Šta da radi, kako da se pomogne? — „Šta mogu?" odluči on najzad, „ako se Jevrejin ne smiluje, pa ne htedne više čekati — daću mu kuću i zemlju — a ja ću na konja, pa kud me oči vode! Makar umro od gladi — a Malek-Adela ne puštam od sebe!" Sekirao se on mnogo i čak zadubljivao se u misli; ali tu se sudbina prvi i poslednji put — sažalila na njega, osmehnula mu se: nekakva daljna tetka, čije ni ime Čertophanovu nije bilo poznato, ostavila mu testamentom

ogromnu u njegovim očima sumu, čitavih dve hiljade rubalja! — A pali su mu ti novci, što se kaže, kao na vrelo gvožđe: baš dan pre dolaska Jevrejinova Čertophanov umalo ne polude od radosti — ali i ne pomisli na rakiju: od samog onog dana kad mu je Malek-Adel došao, nije uzeo ni kaplje u usta. On otrča u konjušnicu i izljubi svoga prijatelja s obe strane brnjice više nozdrva, onde gde je u konja koža obično tako nežna. — Sad se već nećemo rastati! — kliknu on, pljeskajući Malek-Adela po vratu, ispod raščešljane grive. Vrativši se kući, on odbroja i zapečati u paket dvesta pedeset rubalja. Samu je malo razmišljao, ležeći na leđima i pušeći lulu, o tome kako će rasporediti ostali novac a naročito kakvih će nabaviti pasa: pravih kostromskih, i to s crvenim pegama! Porazgovara čak i s Perfiškom, kome obeća nov kazakin s žutim gajtanima na svima šavovima — pa leže da spava, Najblaženije raspoložen.

Usni ružan san: kao izjahao on u lov, samo ne na Malek-Adelu, već na nekakvoj čudnoj životinji, nekoj vrsti kamile; u susret mu trči bela, kao sneg bela lisica... On hoće da zamahne bičem, hoće da natutka na nju pse — ali mesto biča njemu u rukama ličina, a lisica trči pred njim i plazi mu se. On skače sa svoje kamile, posrće, pada... i pada pravo u ruke žandarmu, koji ga zove general-gubernatoru, i u kome upoznaje Jafa...

Čertophanov se probudi. U sobi je bilo mračno; tek što su drugi petli bili otpevali...

Negde, daleko — daleko, zarza konj.

Čertophanov izdiže glavu... Još jedared seraču slabo — slabo rzanje.

„To Malek-Adel rže!” pomisli on... „Tako on rže! Ali zašto tako daleko? Za ime božje... Ne može biti”...

Čertophanov se najedamput sav ohladi, začas skoči s postelje, napipa čizme, haljine, obuče se, — i dohvativši ispod uzglavlja ključ od konjušnice, izlete u dvorište.

VII

Konjušnica se nalazila na samoj granici dvorišta; jednim zidom gledala je u polje. Čertophanov ne metnu odmah ključ u bravu — ruke su mu drhtale i ne obrte odmah ključ... On zastade nepomično,

pritajivši disanje: ni najmanjeg šuma za vratima! „Maleška! Malec!” viknu poluglasno; — mrtva tišina! Čertophanov nehotice okrete ključ: vrata škripnuše i otvoriše se... Znači da nisu bila zaključana. On koraknu preko praga — i ponovo viknu svoga konja — ovog puta punim imenom: Malek-Adel! Ali se ne odazva verni drug, samo miš šušnu u slami. Tada Čertophanov jurnu u onu od tri pregrade u konjušnici u kojoj ie stajao Malek-Adel. On pogodi pravo u tu pregradu, iako je svuda bila takva pomrčina da se prst pred okom nije video... Prazno! Čertophanovu se zavrte mozak; kao da mu zvona zabrujaše u glavi. On htede nešto da kaže — ali samo zašišta, i pipajući rukama gore, dole, sa strane, zaduvano, poklecujući kolenima, pređe iz jedne pregrade u drugu... u treću, skoro do vrha nabijenu senom, nabasa na jedan zid, na drugi, pade, preturi se glavačke, diže se i najednom kao bez duše istrča kroz poluotvorena vrata u dvorište...

— Ukrali su ga! Perfiška! Perfiška! Ukrali ga! — zaurla on što ga grlo donosi.

Slušče Perfiška izlete kao iz puške, samo u košulji, iz sopčeta u kom je spavalo...

Kao pijani sudariše se oni — i gospodar i jedini mu sluga, nasred dvorišta; kao ošamućeni, stadoše se vrteti jedan pred drugim. Niti je gospodar umeo objasniti u čemu je stvar; niti je sluga mogao razumeti šta se od njega hoće. — „Nesreća! nesreća!” mucao je Čertophanov; „nesreća, nesreća!” ponavljalo je za njim slušče. „Fenjer! daj, zapali fenjer! Svetlosti, svetlosti!” ote se najzad iz ukočenih Čertophanovljevih grudi. Perfiška polete u kuću.

Ali nije bilo lako zapaliti fenjer, doći do vatre: sumporne žižice u to vreme smatrale su se u Rusiji kao retkost; u kuhinji su se bile ugasile i poslednje žiške — ognjilo i kremen nisu se našli odmah i slabo su hvatali. Škripeći zubima, istrže ih Čertophanov iz ruku zbunjenog Perfiške, poče sam kresati vatru: varnice su sipale u izobilju, još obilnije su sipale psovke pa čak i uzdasi i stenjanje — ali se trud ili nije palio ili se gasio, i pored složnog napora dva para naduvenih obraza i usana! Najzad, posle jedno pet minuta, ne ranije, zapali se lojani komadić sveće na dnu razbijenog fenjera, i Čertophanov, praćen Perfiškom, jurnu u konjušnicu, diže fenjer iznad glave, obazre se...

Sve prazno!

On iskoči u dvorište, optrča ga u svima pravcima — ali konja nigde! Plot oko okućnice Pantelije Jeremića bio je sasvim trošan i na mnogim mestima bio se naherio i nagao do zemlje... Pored konjušnice bio je sasvim pao, čitav aršin u širinu. Perfiška pokaza to mesto Čertophanovu.

— Gospodine! pogledaj-dete ovamo: ovoga danas nije bilo. Eno i direci su iščupani iz zemlje: znači da ih je neko izvalio.

Čertophanov priskoči s fenjerom i osvetljavajući njim zemlju poče razgledati...

— Kopita, kopita, tragovi od potkovica, tragovi, sveži tragovi! — mrmljao je on brzo. — Ovuda su ga proveli, ovuda, ovuda!

On za tren oka preskoči preko plota i vičući: „Malek-Adel! Malek-Adel!” potrča pravo u polje.

Perfiška ostade zbunjen kod plota. Svetao kružić od fenjera brzo mu se izgubi iz vida i potonu u gustu pomrčinu noći bez zvezda i meseca.

Sve slabije i slabije je odjekivalo očajno vikanje Čertophanovljevo...

VIII

Zora je već rudela kad se on vrati kući. Nije ličio na čoveka, blato mu je pokrivalo sve odelo, lice mu dobilo divlji i strašan izgled, natmureno i tupo gledale su oči. Promuklim šapatom otera Perfišku i zaključa se u svoju sobu. Jedva se držao na nogama od umora — ali ne leže u postelju, već sede na stolicu kod vrata i uhvati se za glavu.

— Ukradoše ga!... Ukradoše!

Ali kako je lopov mogao ukrasti Malek-Adela noću, iz zaključane konjušnice? Zar Malek-Adela, koji i danju nikog tuđeg nije puštao blizu sebe — ukrasti bez šuma, bez lupe? I kako objasniti to da nijedno pseto ne zalaje? Istina, bilo ih je svega dva, dva šteneta, pa i oni su se od zime i gladi zatrpavali u zemlju — ali ipak!

„I šta da radim sad bez Malek-Adela?” razmišljao je Čertophanov. „Ostao sam sad i bez poslednje radosti — došlo je vreme da se umire. Da li drugog konja da kupim, kad sam već došao do novaca? Ali gde da nađem još jednog takog konja?”

— Pantelija Jeremnću! Pantelija Jeremiću! — ču se bojažljiv glas nza vrata.

Čertophanov skoči na noge.

— Ko je to? — viknu on kao tuđim glasom.

— To sam ja, vaš momak Perfiška.

— Šta ćeš? Da se nije našao, da nije dobegao kući?

— Nije, Pantelija Jeremiću; nego onaj Čivutin što ga je prodao...

— Pa?

— On je došao.

— Ho-ho-ho-ho-ho! — zagalami Čertophanov — i odjednom otvori vrata. — Vuci ga ovamo, vuci! vuci!

Kad se njegova razbarušena, podivljala prilika pojavi, Jevrejin, koji je stajao iza Perfiškinih leđa, opazivši svoga „dobrotvora”, htede da uhvati tutanj, ali ga Čertophanov u dva skoka stiže i kao tigar ščepa ga za gušu.

— A! došao si po novce! po novce! — zakrklja on, kao da nije on davio, već da su njega davili; noću si ukrao, a danju si došao no novac? A? A?

— Za ime božje, va... se blago... rodstvo, zastenja Jevrejin.

— Govori gde je moj konj? Kud si ga deo? Kome si ga prodao? Kazuj, kazuj, ta kazuj!

Jevrejin već nije mogao više ni stenjati; s njegovog pomodrelog lica nestade čak i izraza straha. Ruke klonuše i obesiše se; celo njegovo telo, koje je Čertophanov besno drmusao, povijalo se tamo amo kao trska.

— Novac ću ti platiti, platiću ti sve, do poslednje kopejke, vikao je Čertophanov — ali ću te udaviti kao pile, ako mi odmah ne kažeš...

— Pa vi ste ga već udavili, gospodine — bojažljivo primeti slušče Perfiška.

Tek tada Čertophanov dođe sebi.

On pusti Jevrejinov vrat; ovaj se samo skljoka na pod. Čertophanov ga prihvati, posadi ga na klupu, nali mu u grlo čašu rakije — povrati ga. I, povrativši ga, otpoče s njim razgovor.

Pokazalo se da o krađi Malek-Adela Jevrejin nije imao ni najmanjeg pojma. A i otkud bi on krao konja koga je sam nabavio za „veoma poštovanog Panteliju Jeremića?”

Tada ga Čertophanov odvede u konjušnicu.

Obadvojica pregledaše pregrade, jasla, bravu na vratima, pretresoše seno, slamu, pređoše potom u dvorište; Čertophanov pokaza Jevrejinu tragove kopita kod plota — i najedared se udari po bedrima.

— Stoj! — uzviknu on. — Gde si ti konja kupio?

— U Maloarhangelskom srezu, na verhosenskom vašaru, — odgovori Jevrejin.

— Od koga?

— Od kozaka.

— Stoj! Je li taj kozak bio mlad ili star?

— Sredovečan, ličan čovek.

— A onako kakav je? Kakav izgleda? Biće neka prepredena lopuža?

— Mora da je lopuza, vase blagorodstvo.

— Pa šta, kako ti je govorio, ta lopuža — je li odavno imao tog konja?

— Koliko se sećam, govorio je da je odavno.

— E pa onda ko je drugi mogao ukrasti, ako ne on!

— Sam proceni, slušaj, stani ovde... Kako se zoveš?

Jevrejin se strese i pogleda svojim crnim očicama u Čertophanova.

— Kako se ja zovem?

— Pa da: kako ti je ime?

— Mošel Lejba.

— No, proceni sam, Lejba, dragi prijatelju — ti si pametan čovek — kome bi se Malek-Adel dao u ruke, ako ne svom starom gospodaru! Jer on ga je i osedlao, i zauzdao; i pokrovac s njega skinuo — eno ga na senu!... Prosto, vršljao je kao kod svoje kuće! Ta svakog drugog, sem gospodara, Malek-Adel bi bacio pod noge! Taku bi graju podigao, celo bi selo uzbunio! Slažeš li se sa mnom?

— Pa slazem se, vase blagorodstvo...

— E onda znači, pre svega treba naći tog kozaka!

— Ama kako da se nađe, vase blagorodstvo! Ja sam ga video jedan jedini put — i ko zna gde je on sad — i kako se zove? Aj, vaj, vaj! — dodade Jevrejin, tužno tresući zulovima.

— Lejba! — viknu najedamput Čertophanov, — Lejba, pogledaj u mene! Ta ja sam pamet izgubio, ja nisam pri sebi!... Ja ću dići ruku

na sebe, ako mi ne pomogneš!

— Pa kako ja mogu...

— Hajde sa mnom — pa ćemo tražiti lopova!

— Ama kuda da idemo?

— Po vašarima, po velikim drumovima, po manjim drumovima, za konjokradicama, po varošima, po selima, po salašima — svuda, svuda! A što se novaca tiče, ti se ne boj! Ja sam, brate, primio nasleđe! poslednju ću kopejku potrošiti — ali ću dobaviti svoga prijatelja! I ne umače nam kozak, naš zlotvor! — Kud on — tud i mi! On pod zemlju — i mi pod zemlju! — On đavolu — a mi ćemo samom sotoni!

— Nu, zasto cemo sotoni, — primeti Jevrejin, — moze i bez njega.

— Lejba! — prihvati Čertophanov, — Lejba, iako si Jevrejin i vera ti pogana — ali duša ti je bolja od poneke hrišćanske! Sažali se na mene! Sam da idem ne vredi, sam ja tu stvar ne mogu savladati. Ja sam prznica — a ti si glava, zlatna glava. Tako je vaše pleme: bez nauke sve je postiglo! Ti, možda, sumnjaš: otkuda, misliš, njemu novaca? Hajdmo u moju sobu — ja ću ti novce sve pokazati. Uzmi ih, krst s vrata uzmi, samo mi daj Malek-Adela, daj, daj!

Čertophanov je drhtao kao u groznici: znoj mu je curio s čela i, mešajući se sa suzama, gubio se u njegovim brkovima. Stiskao je ruke Lejbi, preklinjao ga, samo što ga nije ljubio... Bio je kao van sebe. Jevrejin pokuša da se protivi, da dokazuje kako mu nije nikako moguće da se odvoji, kako ima posla... Uzalud! Čertophanov nije *teo ni da čuje za to. Nije se imalo kud: pristade jadni Lejba.

Drugog dana Čertophanov zajedno s Lejbom otputova iz Bezsonova na seljačkim kolima. Jevrejin je izgledao nešto smućen, držao se jednom rukom za lotru i potskakivao je celim svojim slabačkim telom na truckavom sedištu; drugom rukom je pritiskivao nedra, gde mu js stajao zamotuljak banknota, uvijen u novine; Čertophanov je sedeo kao kip, samo je očima šarao oko sebe i disao punim grudima; za pojasom mu je štrčao nož.

— Nu, zločinče rastavniče, čuvaj se sad! — promrmlja on, izlazeći na drum.

Kuću svoju poveri momku Perfiški i kuvarici, gluvoj babi, koju je uzeo u kuću iz milosrđa.

— Vratiću vam se na Malek-Adelu, — viknu im on na rastanku, — ili se uopšte neću vratiti!

— Kako bi bilo da se ti udaš za mene, a? — našali se Perfiška, munuvši babu laktom u slabinu. — Svejedno — gospodina nećemo dočekati, pa ćemo inače propasti od dosade.

IX

Prođe godina... čitava godina; od Pantelije Jeremića ni traga ni glasa. Kuvarica umrla; i sam Perfiška se već spremao da ostavi kuću i ode u varoš, kud ga je mamio brat od strica, koji je tamo bio kao berberski pomoćnik — kad se najedared pronese glas da se gospodin vraća! Parohiski đakon dobi od samog Pantelije Jeremića pismo, u kome mu on javlja da namerava doći u Bezsonovo, pa ga moli da o tome izvesti poslugu — da bi se spremila da ga dočeka kao što treba. Te reči je Perfiška razumeo tako da treba bar prašinu malo obrisati — uostalom, on nije mnogo verovao da je taj glas istinit; ali se ipak morao uveriti da je đakon rekao istinu — kada se, posle nekoliko dana, Pantelija Jeremić sam glavom pojavi na dvorištu, jašući na Malek-Adelu.

Perfiška polete pred gospodina — i, pridržavajući uzengije, htede da mu pomogne da siđe s konja; ali onaj skoči sam i, pogledavši oko sebe pobedonosno, gromko viknu: „Ja sam rekao da ću naći Malek-Adela — i našao sam ga, usprkos neprijateljima i samoj sudbini!” Perfiška mu priđe ruci, ali Čertophanov ne obrati pažnju na usrdnost svoga sluge. Vodeći za sobom na uzdi Malek-Adela on pođe krupnim koracima u konjušnicu. Perfiška se zagleda malo pažljivije u svoga gospodina — i uplaši se: „Oh, kako je omršaveo i ostareo za godinu dana — i kako je u licu postao strog i surov!” A izgleda, trebalo bi da se Pantelija Jeremić raduje što je ipak eto postigao ono što je hteo; a on se radovao, zaista... na ipak se Perfiška uplašio, čak mu bi teško. Čertophanov smesti konja na staro njegovo mesto, lako ga potapša po sapima i prozbori: „Eto, sad si opet kod kuće! Ali pazi!.. Taj isti dan on pogodi jednog slobodnog seljaka bez zemlje da mu bude pouzdan stražar, namesti se opet u svojim sobama i poče živeti kao pre...

Pa ipak ne sasvim kao pre... Ali o tom posle.

Sutradan po svom dolasku, Pantelija Jeremić dozva k sebi Perfišku i, nemajući s kim drugim da razgovara, poče mu pripovedati — ne gubeći, naravno, osećanja svoga dostojanstva i basom — na koji je način uspeo da nađe Malek-Adela. Dok je pričao Čertophanov je sedeo okrenut prozoru i pušio lulu na dugačak čibuk; a Perfiška je stajao na pragu od vrata, metnuvši ruke za leđa — i, blenući s poštovanjem u potiljak svoga gospodara, slušao priču o tome kako je, posle mnogih uzaludnih pokušaja i tumaranja, Pantelija Jeremić najzad dospeo u Romne na vašar, sad već sam, bez Jevrejina Lejbe, koji zbog malodušnosti nije mogao da izdrži već je pobegao od njega; kako je, petog dana, spremajući se već da otputuje, poslednji put pošao kroz redove kola i odjednom ugledao, među tri druga konja, s privezanom torbom — ugledao Malek-Adela! Kako ga je odmah poznao — i kako je Malek-Adel njega poznao, stao rzati i otimati se i kopati zemlju. — I nije bio kod Kozaka, — pričao je dalje Čertophanov, sve još ne okrećući glave i onim istim basom, — već kod Ciganina džambasa; ja, razume se, odmah zgrabih svoga konja i htedoh ga silom odvesti; ali prokleti Ciganin zaurla kao oparen, da se orilo na sve strane, stade se kleti da je kupio konja od drugog Ciganina — i htede da dovede i svedoke... Ja pljunuh — i dadoh mu pare: neka ga đavo nosi! Glavno je to da mi je milo što sam našao svoga prijatelja i povratio duševni mir. Jer, na primer, kako veli Čivutin Lejba, ja sam u Karačajevskom srezu zgrabio nekog kozaka — mislio sam da je on ukrao mog konja, pa sam mu njušku razbio; a taj kozak bio popov sin — i za uvredu časti me dobro oderao — sto dvadeset rubalja. Ali, novac se da steći, a glavno je: Malek-Adel je opet kod mene! Sad sam srećan — i uživaću u miru. A tebi, Porfirije, imam ovo da kažem: čim samo, ne daj Bože, spaziš u okolini kozaka, a ti smesta, bez ijedne reči, trči i nosi mi pušku, a ja ću već znati šta da radim!

Tako je govorio Pantelija Jeremić Perfiški; tako su se izražavala njegova usta; ali na srcu mu nije bilo tako spokojno kao što je on uveravao.

Na žalost, u dubini svoje duše on nije bio potpuno uveren da je konj što ga je doveo zaista bio Malek-Adel!

X

Nastaše teška vremena za Panteliju Jeremića. Baš spokojstva imao je najmanje. Istina, bilo je i lepih dana; sumnja koja se kod njega pojavila činila mu se budalaštinom; odgonio je ružnu misao kao nasrtljivu muhu i čak se sam sebi potsmevao; ali nailazili su i rđavi dani: nasrtljiva misao bi ponovo počela polagano da buši i nagriza njegovo srce, kao miš ispod patosa — i on se mučio ljuto i potajno. Onog znamenitog dana kad je našao Malek-Adela, — Čertophanov je osećao jedino blaženu radost... ali drugo jutro, kad je pod niskim gostioničkim naslonom počeo sedlati nađenog konja, pored koga je proveo svu noć — nešto ga prvi put taknu u srce... On samo odmahnu glavom — ali seme je bilo bačeno. Dok se vraćao kući (trajalo je to oko nedelju dana) sumnja se u njemu retko rađala: ona je postala jača i jasnija čim se vratio u svoje Bezsonovo, čim se obreo onde gde je živeo pređašnji, nesumnjivi Malek-Adel... Putem je jahao više korakom, ljuljajući se, gledao levo i desno, pušio na vrlo kratak čibuk i ni o čem nije razmišljao, sem što bi kašto pomislio u sebi: „Čertophanovi što namisle — to i postignu! Nego kako!” na bi se osmehnuo; ali kad dođe kući, stvari pođoše drugim tokom. Sve je to on, naravno, krio u sebi; već samo njegovo samoljublje ne bi mu dopustilo da iskaže svoj unutarnji nemir. On bi „raspolutio” svakoga ko bi ma i izdaleka nagovestio da novi Malek-Adel kanda nije onaj stari; primao je čestitke zbog „srećnog nalaska” od ono malo lica s kojima je imao prilike da se vidi; ali on nije tražio tih čestitaka, on je jače nego pre izbegavao dodir s ljudima — a to je rđav znak! On je skoro stalno, ako se tako može reći, izvodio na ispit Malek-Adela: izjahao bi na njemu kudgod podalje u polje i stavljao ga na probu; ili odlazio krišom u konjušnicu, zaključavao za sobom vrata i, stojeći pred samom konjskom glavom, zagledao mu u oči, pitao šapatom: „Jesi li ti to? Jesi li ti? Jesi li ti?... ” ili bi ga ćutke razgledao, ali tako oštro, čitave sate, čas radujući se i mrmljajući: „Da! on je! naravno da je on!” — čas sumnjajući i čak dolazeći u zabunu.

I nisu samo Čertophanova dovodila u zabunu fizička neslaganja ovoga Malek-Adela s onim... uostalom, njih je bilo malo: u ovog su rep i griva bili ređi, i uši šiljatije, i kičice kraće, i oči svetlije — ali to se moglo tako samo činiti; nego su Čertophanova bunila neslaganja, tako reći, moralna.

Navike u onoga bile su druge, sasvim se drukčije ponašao. Na primer: onaj Malek-Adel svaki put bi se obazirao i lagano zarzao čim bi Čertophanov ušao u konjušnicu; a ovaj bi žvatao seno, kao da ništa nije bilo — ili bi dremao, oborivši glavu. I jedan i drugi nisu se micali s mesta kad bi gospodar skočio iz sedla; ali onaj bi odmah po glasu došao kad ga čovek zovne — a ovaj bi i dalje stajao, kao panj. Onaj je trčao tako isto brzo, ali je skakao više i dalje; ovaj je korakom išao slobodnije, a u kasu se više tresao — i pokatkad udarao zadnjom potkovicom o prednju: onaj se tako nikad nije sramotio — sačuvaj Bože! Ovaj, mislio je Čertophanov, sve prede ušima, tako glupo — a onaj naprotiv: zabaci jedno uvo nazad — pa ga tako drži — sluša gospodara! Onaj, čim bi opazio da oko njega nije čisto — odmah zadnjom nogom lupa u zid pregrade; a ovaj ništa — možeš mu nabacati đubreta do trbuha. Onaj, ako ga, na primer, okrene protiv vetra — odmah punim plućima uzdahne i strese se, a ovaj samo frkće; onome je kišna vlaga dosađivala — ovome to nije ništa... Grublji je ovaj, grublji! I nije bio prijatan kao onaj, i tvrdoust je — na to ti je! Ono je bio mio konj — a ovaj...

Eto o čemu je ponekad mislio Čertophanov, i gorko bi mu bilo na srcu zbog tih misli. Ali zato, drugi put — pusti ti on svoga konja u sav trk po tek uzoranom polju i natera ga da skoči na samo dno izlokane jaruge i da opet iskoči gde je najstrmenitije, i zamire mu srce od ushićenja, glasno podvikivanje na konja otima mu se iz usta, i on zna, pouzdano zna da je to pod njim pravi, nesumnjivi Malek-Adel, jer koji drugi konj može učiniti to što on čini?

Ali i tu nije bilo bez pogrešaka i nevolje. Dugotrajno traženje Malek-Adela stajalo je Čertophanova mnogo novaca; na kostromske pse nije više ni pomišljao i jahao je po okolini sam, kao i ranije. I tako, jedno jutro, oko pet vrsta od Bezsonova Čertophanov natrapa na onaj isti kneževski lov, pred kojim je on onako vešto igrao konja pre godinu i po dana. I moralo se desiti baš ovo: kao i onog dana tako i sad — zec iskoči pravo pred pse ispod međe na padinu! Drž' ga, drž' ga! Svi lovci poleteše, i Čertophanov polete takođe — samo ne zajedno s njima već jedno dvesta koraka u stranu — sasvim kao i pre. Ogromna vododerina koso je presecala padinu, i podižući se sve više i više, postupno se sužujući, presecala je put Čertophanovu. Onde gde je trebalo da je preskoči — i gde ju je pre godinu i po dana

doista i preskočio — ona je još uvek bila široka oko osam koraka i oko dva hvata dubine. Predosećajući trijumf, na tako čudnovat način ponovljen trijumf, — Čertophanov se pobedonosno zakikota, zamahnu nagajkom — lovci su i sami leteli, ali nisu mogli skinuti očiju s veštog jahača — njegov konj je leteo kao strela — evo mu je vododerina već pred samim nosom — no, no, jednim skokom kao onda!...

Ali se Malek-Adel naglo odupre, izvi ulevo i pojuri niz jarugu, ma koliko da mu je Čertophanov trzao glavu u stranu, prema vododerini...

Uplašio se, dakle, nije se pouzdao u sebe!

Tada Čertophanov, plamteći sav od stida i ljutine, skoro plačući, popusti uzdu i potera konja pravo napred, na brdo, dalje, dalje od onih lovaca, samo da ne čuje kako ga ismevaju, samo da se što pre izgubi ispred njihovih prokletih očiju!

Isečekih bokova, sav obliven belom penom, dojuri kući Malek-Adel, i Čertophanov se odmah zatvori u svoju sobu.

— Ne, to nije on, to nije moj prijatelj! Onaj bi vrat slomio — a ne bi me izneverio!

XI

Konačno je Čertophanova „dotukao”, kao što se kaže, ovaj slučaj. Jašući na Malek-Adelu prolazio je on jedared pozadi kuća popovske male, koja je okružavala crkvu, u čijoj je parohiji bilo seoce Bezsonovo. Nabivši na oči šubaru, pogrbivši se i spustivši obe ruke na oblučje sedla, on je polako išao napred, u duši mu je bilo neveselo i neodređeno. Najedared ga neko viknu.

On zaustavi konja, podiže glavu i spazi đakona s kojim se dopisivao. S mrkom trouhom kapom na mrkoj kosi, upletenoj u perčin, obučen u žućkast kaftan od nankinga, potpasan daleko ispod struka plavičastim krajcem, služitelj oltara je izašao da vidi svoj senjak — i, spazivši Panteliju Jeremića, smatrao je za svoju dužnost da mu iskaže svoje poštovanje — a uzgred i štogod da isprosi od njega. Bez te vrste zadnje misli, kao što je poznato, duhovna lica sa svetovnim ne počinju razgovora.

Ali Čertophanovu nije bilo do đakona; on mu jedva otpozdravi i, promrmljavši nešto kroz zube, već zamahnu nagajkom...

— A što imate divnog konja! — brzo dodade đakon; — e to vam doista mora služiti na čast. Vaistinu, vi ste muž čudesnog uma; prosto: aki lav. — Otac đakon bio je čuven zbog svoje rečitosti — što je jako ljutilo oca popa, koji nije imao govorničkog dara, čak mu ni rakija nije drešila jezika. — Jednog ste se živinčeta, pakošću zlih ljudi, lišili, — nastavljao je đakon, — i nimalo ne gubeći nade, već, naprotiv, uzdajući se više u božanstveni Promisao, stekli ste sebi drugog, niukoliko ne goreg, već gotovo i boljeg... jer...

— Šta to brbljaš? zlovoljno ga prekide Čertophanov; kakav drugi konj? Ovo je ona[isti; ovo je Malek-Adel... Našao sam ga. Trabunja koješta.

— E! e! e! e! — progovori isprekidano i otežući đakon, igrajući se prstima po bradi i gledajući na Čertophanova svojim sjajnim gramžljivim očima. — Ama kako to, gospodine? Vašeg su konja, pomozi mi, Bože da se setim, ukrali prošle godine oko dve nedelje posle Pokrova, a sad imamo kraj novembra.

— No, na šta je s tim?

Đakon se neprestano igrao prstima u bradi. — Znači, više od godine dana je prošlo otada, a vaš konj, kako je tada bio pulijast zelenko tako je i sad; čak kao da je postao zatvorenije boje. Kako to? Jer zelenci konji za jednu godinu mnogo pobele.

Čertophanov uzdrhta... kao da ga je neko roguljama u srce ubo. I zaista: konjska zelena boja se menja! Kako mu tako prosta misao nije dosada došla u glavu?

— Beži mi s očiju, anatemnjače! — graknu on odjedared, sevnuvši besno očima — i za tren oka se izgubi iz vida preneraženog đakona.

Nu! sve je svršeno!

Eto sad je zaista sve svršeno, sve prsnulo, poslednja karta bijena! Sve se najednom srušilo samo od te reči „bele”!

Zeleni konji bele!

Juri, juri, prokletniče! nećeš pobeći od te reči1

Čertophanov dojuri kući i opet se zaključa.

XII

Da ovo bedno kljuse nije Malek-Adel, da između njega i Malek-Adela nije bilo ni najmanje sličnosti, da je svaki iole promućuran čovek morao na prvi pogled to videti, da se on, Pantelija Čertophanov, na najprostačkiji način prevario — ne! već da je on naročito, hotimice sam sebi podvalio, zamotao se u maglu — o svemu tome sad već nije bilo ni najmanje sumnje! Čertophanov je hodao tamo amo po sobi, okrećući se na isti način na petama kod svakog zida, kao zver u kavezu. Njegovo samoljublje trpelo je neizdržljivo; ali nije ga mučio samo bol povređenog samoljublja: očajanje ga je obuzelo, zloba ga je gušila, žeđ za osvetom se raspaljivala u njemu. Ali protiv koga? Kome da se osveti? Da li Jevrejinu, Jafu, Maši, đakonu, lopovu kozaku, svima susedima, celom svetu ili, najzad, samom sebi? Pamet mu se brkala. Poslednja karta je tučena! (To mu se upoređenje dopalo). I on je opet najništavniji, najprezreniji od ljudi, kome se svi potsmevaju, pajac, budalina, predmet ismevanja — za đakona!! On je zamišljao, on je jasno sebi pretstavljao kako će taj mrski perčin pričati o zelenku, o glupom gospodinu... O, proklet da je!! Uzalud se Čertophanov trudio da utiša razlivenu žuč; uzalud se trudio da uveri samog sebe da taj... konj, makar i da nije Malek-Adel, ipak je... dobar, i može mu poslužiti mnogo godina: on je odmah ljutito odgurivao od sebe tu misao, kao da se u njoj nalazila nova uvreda za onog Malek-Adela, prema kome se on već i inače osećao krivim... Taman posla! Ovu mrcinu, ovu ragu on je, kao slepac, kao zvekan poredio s njim, Malek-Adelom! A što se tiče službe, koju mu je ta raga još mogla vršiti — ta zar će je on kadgod udostojiti da je pojaše?

Nipošto! Nikada! Tatarinu ću ga dati, da ga psi pożderu — drugo on ne vredi... Da! Tako je najbolje!

Čitava dva sata Čertophanov je hodao no svojoj sobi.

— Perfiška! skomandova on najedared. Ovaj čas da si išao u krčmu; po vedra rakije donesi! Čuješ li? Pola vedra, ali živo! Da mi rakije ovog trenutka bude na stolu.

Rakija se brzo pojavi na stolu Pantelije Jeremejića, i on poče piti.

XIII

Da je ko tada pogledao na Čertophanova, da je ko mogao biti svedok onog turobnog ogorčenja s kojim je sušio čašu za čašom — taj bi jamačno osetio nehotičan strah. Pala je noć; lojana sveća gori slabom svetlošću na stolu. Čertophanov je prestao da hoda iz ugla u ugao; sedi, sav crven, pomućenih očiju, koje čas spušta na patos, čas netremice upire u tamni prozor; ustaje, naliva sebi rakije, ispija je, opet seda, opet upire oči u jednu tačku i ne miče se — samo mu je disanje brže i lice sve crvenije. Izgleda kao da u njemu sazreva nekakva odluka, koja je i samog njega dovodila u zabunu, ali na koju se on postupno privikavao; jedna i ista misao uporno i neprestano se sve više približava, jedna ista slika se sve jasnije i jasnije ocrtava pred njim, a u srcu, pod žestokim pritiskom teškog pijanstva, zlobno razdraženje već zamenjuje zversko osećanje, i zloslutan osmeh pojavljuje se na usnama...

— No, vreme je! — progovori on nekako posleno, skoro s dosadom — dosta je bilo lenstvovanja!

On popi poslednju čašu rakije, dohvati pištolj iznad kreveta — onaj isti pištolj iz koga je pucao na Mašu, napuni ga, metnu „za svaki slučaj” nekoliko kapisli u džep — pa ode u konjušnicu.

Stražar već potrča k njemu, kad on poče otvarati vrata, ali on viknu na njega: „To sam ja! Zar ne vidiš? Odlazi!” Stražar se odmače malo u stranu. „Odlazi pa spavaj!” opet viknu na njega Čertophanov. „Nemaš šta tu čuvati! Čudna mi čuda, i jest neka skupocenost!” Uđe u konjušnicu. Malek-Adel... lažni Malek-Adel ležao je na slami. Čertophanov ga munu nogom, rekavši: „Ustaj, mrcino!” Zatim odreši ular od jasala, skide i baci na zemlju pokrovac — i, obrnuvši grubo poslušnog konja na mestu, izvede ga u dvorište, a iz dvorišta u polje, na zaprepašćenje stražara, koji nikako nije mogao razumeti kud se to gospodar sprema noću, vodeći nezauzdanog konja? Da ga pita — on, razume se, nije smeo, već ga je samo pratio očima, dok se nije izgubio na savijutku puta koji je vodio u obližnju šumu.

XIV

Čertophanov je išao krupnim koracima, ne zaustavljajući se i ne obzirući se; Malek-Adel — zvaćemo ga do kraja tim imenom — pokorno je išao u stopu za njim. Noć je bila dosta vidna;

Čertophanov je mogao razlikovati zupčast obris šume, koja se crnela ispred njega kao jednostavna mrlja. Pod uticajem noćne hladovine, njega bi jamačno uhvatilo pijanstvo od popijene rakije, da nije bilo drugog, jačeg pijanstva, koje ga je svega obuzelo. Glava mu je otežala, krv mu je ubrzano udarala u grlo i uši, ali on je išao čvrsto i znao je kud je išao.

On se odlučio da ubije Malek-Adela; ceo dan je samo o tom mislio... Sad se odlučio!

Išao je da to izvrši ne samo spokojno, već odlučno, bespovratno, kao što ide čovek koji se pokorava osećanju dužnosti. Njemu se taj „posao činio vrlo „prost": uništivši samozvanca, on će se otput razračunati sa „svima", i samog sebe kazniće za svoju glupost, i pred pravim svojim prijateljem opravdaće se, i celom svetu će dokazati (Čertophanovu je mnogo bilo stalo do „celog sveta"), da se nije slobodno s njim šaliti... A što je glavno: uništiće samog sebe zajedno sa samozvancem, jer našto mu sad da živi. Kako mu je sve to dolazilo u glavu, i otkud mu je izgledalo tako prosto — nije lako objasniti, mada nije sasvim nemoguće: uvređen, osamljen, bez čovečje duše u svojoj blizini, bez prebijene pare, pa još rakijom upaljene krvi, on se nalazio u stanju bliskom ludilu, a nesumnjivo je da i u najnemogućnijim ispadima ludaka ima, u njihovim očima, svoje vrste logike pa čak i prava. U svoje pravo Čertophanov je bio u svakom slučaju potpuno uveren; on se nije kolebao, on se žurio da izvrši osudu nad krivcem, ne dajući, uostalom, sebi jasnog računa: koga je upravo nazivao tim imenom?... Ako ćemo pravo, on je malo razmišljao o tom šta je nameravao da učini. „Treba, treba svršiti", eto šta je on ponavljao u sebi, tupo i strogo, „treba svršiti!"

A nevini krivac trupkao je pokorno za njegovim leđima... Ali u Čertophanovljevom srcu nije bilo milosti.

XV

Nedaleko od šumske ivice, kud je doveo svoga konja, pružala se omanja jaruga, upola zarasla u hrastovo šiblje. Čertophanov siđe tamo... Malek-Adel se spotače i umalo ne pade na njega.

— Zar hoćeš da me zadaviš, prokletniče! — viknu Čertophanov — i, kao braneći se, izvuče pištolj iz džepa. Već nije osećao srdžbu

već onu otupelost osećanja koja, kažu, obuzima čoveka pred izvršenje zločina. Ali ga njegov rođeni glas uplaši — tako je divlje odjeknuo ispod nadnetih tamnih grana, u truloj i ustajaloj vlazi šumske jaruge! Pored toga, kao odgovor na njegov uzvik, nekakva ptičurina iznenadno se zaleprša na vrhu drveta iznad njegove glave... Čertophanov se strese. Kao da je probudno svedoka svoga dela — pa još gde? na tom gluvom mestu, gde nije trebalo da sretne nijednog živog bića...

— Odlazi, nesrećo, kud te noge nose! — reče on kroz zube — i ispustivši ular Malek-Adela razmahnu i udari ga po plećima kundakom od pištolja. Malek-Adel se odmah vrati natrag, iskobelja se iz jaruge... i potrča. Ali se nije dugo čuo topot njegovih kopita. Vetar poče duvati, te smetaše i zagušivaše sve zvuke.

Posle toga se Čertophanov polako ispe iz jaruge, stiže do ivice šume i uputi se lagano kući. Bio je nezadovoljan samim sobom; težina koju je osećao u glavi, u srcu, raširi se po svima udovima; išao je ljutit, mračan, nezadovoljan, gladan, kao da ga je ko uvredio, oteo mu plen, hranu...

Samoubici koga su omeli da izvrši svoju nameru poznata su slična osećanja.

Odjednom ga nešto gurnu ostrag, među pleća. On se obazre... Malek-Adel je stajao nasred puta. Došao je tragom za svojim gospodarem, dodirnuo ga gubicom... javio mu se...

— A! — dreknu Čertophanov, — ti si sam, sam po smrt došao! Pa evo ti!

Za tren oka dohvati pištolj, zape oroz, prisloni na čelo Malek-Adelu, opali...

Jadni konj se povede u stranu, prope se, otskoči jedno deset koraka i najedared se teško stropošta i zakrklja, valjajući se grčevito po zemlji...

Čertophanov zapuši uši obema rukama i pobeže. Kolena su mu klecala. I pijanstvo, i pakost, i tupo samopouzdanje — sve najednom odlete. Ostade samo osećanje stida i ružnog postupka — a i svest, nesumnjiva svest da je ovog puta i sa sobom svršio.

XVI

Posle nekih šest nedelja, slušče Perfiška smatraše za svoju dužnost da zaustavi policiskog komesara kad je prolazio pored bezsonovskog imanja.

— Šta ćeš? — upita čuvar poretka.

— Izvolite, vaše blagorodstvo, k nama u kuću, — odgovori slušče duboko se klanjajući; Pantelija Jeremić, izgleda, hoće da umre; pa se eto bojim.

— Kako? Da umre? — opet će upitati komesar.

— Jest, molim vas. Isprva su svaki dan pili rakiju, a sad su eto legli u postelju i već im je mnogo rđavo. Ja tako računam da oni sada ništa ne razumeju. Izgubili su sasvim govor.

Komesar siđe s kola. — Pa jesi li bar išao no sveštenika? Je li se ispovedio tvoj gospodar? Je li se pričestio?

— Nije.

Komesar se namršti. — Pa kako ti to tako, prijatelju? Zar se sme tako — a? Ili zar ne znaš da je za to... velika odgovornost — a?

— Pa ja sam ih i prekjuče i juče pitao, prihvati uplašeno slušče — zapovedate li, velim, Pantelija Jeremiću, da otrčim no sveštenika? — Ćuti, veli, budalo. Ne mešaj se u tuđe poslove. A danas, kad počeh da im govorim o tom — samo me pogledaše — i brkom mrdnuše.

— A mnogo je pio rakije? — upita komesar.

— Zdravo mnogo! Nego budite dobri, vaše blagorodstvo, izvolite k njima u sobu.

— Pa vodi me! — progunđa komesar, i pođe za Perfiškom.

Neobičan prizor ga je očekivao.

U zadnjoj sobi kuće, vlažnoj i mračnoj, na ubogom krevetu, pokrivenom konjskim ćebetom, s čupavom burkom namesto jastuka, ležao je Čertophanov, već više ne bled nego žućkasto-zelen, kakvi bivaju mrtvaci, upalih očiju ispod sjajnih kapaka, zašiljena ali još crvenkasta nosa nad nakostrešenim brkovima. Ležao je obučen u svoj svagdašnji arhaluk s patronima na grudima i u čerkeske plave čakšire. Šubara s višnjevim vrhom pokrivala mu je čelo do samih obrva. U jednoj ruci Čertophanov je držao lovački korbač — u drugoj vezenu duvankesu, noslednji Mašin dar. Na stolu pored kreveta stajala je prazna flaša; a čelo glave videla su se dva akvarela, prikačena čiodama za zid: na jednom je, koliko se moglo razabrati, bio naslikan debeo čovek s gitarom u rukama — verovatno

Nedopjuskin; drugi je pretstavljao jahača u trku... Konj je ličio na one fantastične životinje što ih deca crtaju po zidovima i tarabama; ali brižljivo istušírane pege njegove boje i patroni na grudima konjanika, oštri vrhovi njegovih čizama i ogromni brkovi nisu dopuštali ni najmanju sumnju: taj crtež je imao da pretstavi Panteliju Jeremnća na Malek-Adelu.

Zbunjen komesar nije znao šta da radi. Mrtva tišina je carovala u sobi. „Ta on je već umro”, pomisli on i, povisivši glas, progovori: — Pantelija Jeremiću! O, Pantelija Jeremiću!

Tada se dogodi nešto neobično. Oči u Čertophanova se polako otvoriše, ugašene zenice pomakoše prvo s desna na levo, zatim s leva na desno, zaustaviše se na posetiocu, spaziše ga... Nešto se zasvetluca u njihovoj potamneloj belini, nešto se pokaza u njima nalik na pogled; — pomodrele usne se postupno odlepiše iraču se promukao, skoro već groban glas:

— Plemić kolenović Pantelija Čertophanov umire; ko mu to može zabraniti? — On nikom nije dužan, ništa ne traži... Ostavite ga, ljudi! Idite!

Ruka s nagajkom pokuša da se digne... Uzalud! Usne se opet slepiše, oči zatvoriše — i kao i pre ležaše Čertophanov na svom tvrdom krevetu, ispruživši se kao proštac i sastavivši đonove.

— Javi mi kad umre, — šapnu komesar Perfiški, izlazeći iz sobe; a po popa, mislim, može se i sad otići. Mora se paziti na red, sveštati mu masla.

Perfiška je istog dana išao po popa; a idućeg jutra morao je javiti komesaru: Pantelija Jeremić noćas umro.

Kad su ga sahranjivali, za sandukom su mu išla dva čoveka: slušče Perfiška i Mošelj Lejba. Glas o smrti Čertophanova nekako je dopro do Jevrejina — i on nije propustio da izvrši poslednju dužnost prema svome dobrotvoru.

Žive mošti

Zavičaju dugog trpljenja —
O zavičaju ruskoga naroda!

F. Tjučev.

Francuska poslovica kaže: „suv ribar i mokar lovac žalosno izgledaju". Pošto nisam nikad mario za ribolov, ne mogu suditi o tome šta oseća ribar za vreme lepog, vedrog vremena i ukoliko u kišovito vreme zadovoljstvo koje mu pričinjava obilan lov nadmašuje neprijatnost što je mokar. Ali za lovca je kiša prava beda. Baš take bede smo dopali ja i Jermolaj kad smo jednom išli na tetrebe u Beljevski srez. — Od rane zore kiša nikako nije prestajala. Šta sve nismo radili, da bismo se sačuvali od nje! I gumene ogrtače smo navlačili skoro na samu glavu, i pod drveće smo se sklanjali, da bismo manje kisli... Neprobojni ogrtači najbestidnije su propuštali vodu, a da i ne spominjem da nam nisu dali pucati; a pod drvećem — doista, u prvi mah, kao i da nije kapalo, ali posle je na lišću skupljena voda najedamput provalila, te nas je sa svake grane polivalo kao iz oluka, hladan mlaz se zavlačio za vrat i tekao niz kičmu... E ovo je prevršilo svaku meru! kao što se izražavao Jermolaj. Ne, Petre Petroviću, uzviknu on na posletku. Ovako ne ide!....

Danas se ne može loviti. Psima se vlaži njuh; puške ne pale... Pih! Kakve smo sreće!

— Pa šta da radimo? — upitah ja.

— Evo šta. — Da idemo u Aleksejevku. Vi, možda, i ne znate — to je jedan mali salaš, — vaše matere; ima odavde jedno osam vrsta. Prenoćićemo tamo, a sutra...

— Vratićemo se ovamo?

— Ne, ne ovamo... Ja znam iza Aleksejevke neka mesta... mnogo bolja za tetrebe nego ova!

Ne htedoh pitati svoga vernog saputnika zašto me nije poveo pravo u ta mesta, i istog dana stigosmo do maminog salaša, za koji, pravo da kažem, do tada nisam ni slutio da postoji. Na tom salašu se nađe i gospodska kuća, vrlo stara, ali bez žitelja, pa zato čista; u njoj sam proveo dosta mirnu noć.

Sutradan se probudim vrlo rano. Sunce tek što se bilo rodilo; na nebu nije bilo nijednog oblačka; sve se unaokolo blistalo jakim dvostrukim sjajem: sjajem mladih jutarnjih zrakova i jučerašnjeg pljuska. — Dok su mi uprezali čeze, ja pođem da malo razgledam omanji sad sasvim zapušteni voćnjak, koji je sa svih strana opkoljavao kućicu svojim mirišljavim, sočnim čestarom. Ah kako je bilo lepo na slobodnom vazduhu, pod vedrim nebom, gde su treptale ševe, otkuda se rasipao biser njihovih zvučnih glasova! Na svojim krilima one su zacelo ponele rosne kapljice i pesme njihove izgledale su kao opomene rosom. Ja čak skidoh kapu s glave pa disah radosno — punim grudima... Na obronku omanje jaruge, pored samog plota, video se pčelanik; uzana stazica vodila je k njemu, vijugajući se kao zmije između kao zid gustog burjana i koprive, iznad kojih su se dizala, Bog zna otkud nanesena, šiljasta stabla tamno-zelene konoplje.

Uputih se tom stazom; dođoh do pčelanika. Do njega je stajala pletena košara, takozvani „amšanik”, gde se ostavljaju košnice preko zime. Zavirih kroz poluotvorena vrata: mračno, tiho, suho; miriše na nanu, matičnjak. U uglu nameštene nogare i na njima, pokrivena pokrivačem, nekakva majušna prilika... Htedoh već da idem...

— Gospodine, o gospodine! Petre Petroviću! — začuh glas, slab, lagan i šištav kao šuštanje rogoza.

Ja stadoh.

— Petre Petroviću! Hodite ovamo, molim vas! — ponovi glas. Dopirao je do mene iz ugla sa onih nogara što sam ih malopre opazio.

Približih se — i zapanjih se od čuda. Preda mnom je ležalo živo biće ljudsko, ili šta li je to?

Glava potpuno isušena, jednobojna, bronzana, — ni uzmi ni ostavi ikona starinskog stila; nos uzan, kao oštrica u noža; usne se skoro i ne vide, — samo se zubi bele i oči, a ispod marame padaju na čelo retki pramenovi žute kose. Ispod brade, na naboru pokrivača, miču se dve sićušne ruke, takođe bronzane boje, premećući prstima kao štapićima. Ja se zagledam pažljivije: lice ne samo da nije ružno, već je čak lepo, — ali strašno, neobično. I utoliko strašnije mi izgleda to lice što vidim da se po njemu, po

njegovim metalnim obrazima, muči... muči se a ne može da se raspline osmeh.

— Vi me ne poznajete, gospodine? — prošapta opet glas; on prosto kao da se isparavao sa usana koje su se jedva micale. — A otkud da me i poznate,! — Ja sam Lukerja... Sećate li se, što sam kolo vodila kod vaše mame u Spaskom... sećate li se, ja sam i pesmu uvek počinjala?

— Lukerja! — kliknuh ja. — Jesi li ti to? Je li moguće?

— Ja sam, da, gospodine, — ja. Ja sam Lukerja.

Nisam znao šta da kažem, i kao ošamućen gledao sam u to tamno, nepokretno lice sa sjajnim i mrtvačkim očima, koje su bile u mene uprte. Je li moguće? Zar ta mumija da je Lukerja, prva lepotica među svom našom dvorskom poslugom, — visoka, punačka, bela, rumena, — smejačica, igračica, pevačica! Luherja, pametna Lukerja, kojoj su se udvarali svi naši momci, za kojom sam i ja sam uzdisao, ja, — šesnaestogodišnji deran!

— Zaboga, Lukerja, — rekoh ja naposletku, — šta je to bilo s tobom?

— A eto, nevolja me zadesila! Ali vi se nemojte gaditi mene, nemojte se gnušati moje nesreće, — sedite eno onde na čabricu — malo bliže, inače me nećete čuti... tako sam sad postala grlata!... E, baš mi je milo što vas vidim! Otkud vi u Aleksejevku?

Lukerja je govorila vrlo tiho i slabo, ali bez zastajanja.

— Doveo me ovamo lovac Jermolaj. Nego pričaj ti meni...

— O nevolji svojoj da vam pričam? — Izvolite, gospodine. — Desilo mi se to davno, ima šest ili sedam godina. Tek su me tada bili isprosili za Vasilija Poljakova — sećate li se, tako je bio stasit, kovrdžave kose, — bio je momak u bifeu kod vaše mame. Ali vi tada niste bili u selu; bili ste otišli u Moskvu na nauke. — Veoma smo se ja i Vasilije zavoleli; nikako mi nije izlazio iz glave; a bilo je to u proleće. Elem jedared noću... već je i zora blizu... a meni se ne spava: slavuj u bašti peva tako divno i slatko!... Ne mogoh otrpeti, ustadoh i izađoh na stepenice da ga slušam. Izvija on, izvija... i najedamput mi se priču: kao zove me neko Vasinim glasom, tako tiho: — Lušo... Pogledah u stranu, ali valjda onako bunovna — omaknem se i pravo sa vrha stepenica poletim dole — pa ljos o zemlju! I, činilo mi se, nisam se jako ubila, jer sam se brzo digla i

vratila u svoju sobu. Samo kao da mi se nešto unutra — u utrobi — prekinulo... Dopustite da odahnem... jedan trenutak... gospodine.

Lukerja umuknu, a ja sam zapanjen gledao u nju. Čudio sam se upravo tome kako je ona svoju priču kazivala skoro veselo, bez jadanja i uzdisanja, ne žaleći se ni malo i ne tražeći saučešća.

— I eto, od tog slučaja, — nastavi Lukerja, počela sam se sušiti i venuti; pocrnela sam; teško mi bi ići, a posle — Boga mi i nogama vladati; ni stojati ni sedeti ne mogu; sve bih da ležim. Niti mi se pije nit' jede: sve gore i gore. Vaša mama, no dobroti svojoj, i lekarima me pokazivala, i u bolnicu slala. Ali meni nikako da bude lakše. I nijedan lekar nije umeo čak reći ni kakva je to u mene bolest. Šta sve nisu radili sa mnom: usijanim gvožđem leđa mi pekli, u istucani led me metali — i ništa ne pomaže. Najzad se sva ukočim... I tada gospodari odluče da me više ne vredi lečiti, a u gospodskoj kući je nezgodno držati bogalja... te me pošlju ovamo — pošto ovde imam rodbine. I tako vam ovde živim, kao što vidite.

Lukerja opet ućuta i opet se naprezaše da se nasmeje.

— Pa tvoj je položaj Boga mi strašan! — uzviknuh ja... i ne znajući šta dalje da kažem upitah: a šta je uradio Poljakov Vasilije? — Vrlo glupo je bilo to pitanje.

Lukerja okrete oči malo u stranu.

— Šta je uradio Poljakov? — Žalio malo, žalio — pa se oženio drugom, devojkom iz Glinskog. Poznajete li Glinsko? Nije daleko od nas. Agraf se zvala. Mnogo me je voleo, — ali on je mlad čovek — ne može valjda ostati neženjen. A i kakva sam mu ja mogla biti drugarica? A ženu je našao sebi lepu, valjanu, — imaju i dečice. On je tu kod suseda nastojnik: mama ga je vaša s pasošem[124] otpustila, i vrlo mu je dobro, hvala Bogu.

— I tako ti sve ležiš te ležiš? — upitah ja opet.

— Eto tako ležim, gospodine, sedmu već godinicu. Leti ležim ovde, u ovoj košari, a čim zahladni — prenesu me u pretsoblje kupatila. Tamo ležim.

— A ko ustaje oko tebe? Ko te nadgleda?

— Pa ima dobrog sveta i ovde. Ne ostavljaju me. A i nema se mnogo posla oko mene. Što se jela tiče, ne jedem skoro ništa, a vode — eno je u bokalu: uvek imam pri ruci čiste, izvorske vode.

Bokal mogu i sama dohvatiti: jednom rukom još mogu da radim. A ima tu i jedna devojčica, siroče; malo, malo — pa se tek navrati, hvala joj. Maločas je bila tu... Niste je sreli? Tako je lepa, pa bela. Ona mi donosi cveća; ja vam mnogo volim cveće. Baštenskog nemamo — bilo ga je na nestalo. Ali i poljsko cveće je lepo; miriše još bolje nego baštensko. Eto recimo đurđevak... ima li šta prijatnije?

— I nije ti dosadno, nije ti teško samoj, jadna moja Lukerja?

— A šta da mu radiš? Da ne lažem — isprva mi je bilo vrlo mučno; a posle sam se navikla, oguglala, pa ništa; može i gore biti.

— Kako to?

— Pa neko nema gde ni da se skloni! A drugi je slep ili gluv! A ja, Bogu hvala, vidim ne može bolje biti i sve čujem, sve. Krtica pod zemljom rije — ja i to čujem. I miris svaki mogu da osetim, pa da je ne znam kako slab! Počne li heljda u polju cvetati ili lipa u bašti — ne treba mi reći: ja prva odmah osetim. Samo nek vetrić otuda duhne. Ne, zašto Boga srditi? — mnogima biva gore nego meni. Eto, da uzmemo i ovo: drugi zdrav čovek vrlo lako može zgrešiti; a od mene je i sam greh otišao. Onomadne me sveštenik, otac Aleksije, stade pričešćivati, pa veli: tebe, kaže, nemam šta ni ispovedati, zar ti možeš u tvom položaju sagrešiti? — Nu, veli, a sam se smeje — to nije veliki greh.

— A ja, mora biti, ni tim samim mislenim grehom nisam mnogo grešna, — nastavi Lukerja — jer sam samu sebe tako naučila: ne misliti, i još više — ne sećati se. Tako mi vreme brže prolazi.

Ja se, priznajem, začudih. — Ti si uvek sama samcita, Lukerja; pa kako možeš sprečiti misli da ti u glavu ne dolaze? Ili ti uvek spavaš?

— Oj, ne, gospodine! Ne mogu uvek spavati. Iako nemam velikih bolova, ipak mi nešto seva tamo, u samoj utrobi, pa u kostima; ne da mi spavati kao što treba. Ne... nego tako ležim, leškarim — i ne mislim; osećam da sam živa, dišem i to mi je sve. Gledam, slušam. Pčele u pčelaniku zuje i bruje; golub padne na krov pa guče; kvočka naiđe s pilićima da kljuca mrve; ili vrabac uleti ili leptir — vrlo mi je prijatno. Pretprošle godine čak su i lastavice svile sebi gnezdo eno tamo u uglu i izlegle mlade. E što je to bilo zanimljivo! Jedna uleti do gnezdašceta — nagne se, nahrani dečicu — pa napolje. Pogledaš — eto već druge da je zameni. Ponekad ne uleti, samo mimo

otvorenih vrata proleti, a dečica odmah — kad počnu da pište i otvaraju kljunove... Očekivala sam ih i iduće godine, ali ih je, kažu, jedan ovdašnji lovac ubio iz puške. I na što se polakomio? Ta čitava lastavica nije veća od bube... Kaki ste zli vi, gospodo lovci!

— Ja lastavice ne ubijam, — požurih se da kažem.

— A jedared opet, poče ponovo Lukerja, — što sam se nasmejala! Utrčao zec, Boga mi! Psi ga, valjda, gonili, — tek on ti nabasa pravo na vrata!... Čučnuo sasvim blizu mene — i dugo je čučao, — sve nosom njuška i brkovima miče — pravi oficir! I u mene gleda. Razumeo je, valjda, da me se nema šta bojati. Najzad ustane, hop-hop vratima, na pragu se obazre — pa maglu! Što je bio smešan!

Lukerja pogleda u mene... K'o veli, zar nije zanimljivo? Ja se malo nasmejah, da bih joj učinio po volji. Ona gricnu uvele usne.

— A zimi mi je, naravno, gore; zato što je mračno; da zapalim sveću žao mi, a i šta će mi. Iako sam pismena i uvek sam rado čitala, ali šta da čitam? Ovde nema nikakvih knjiga, pa i da ih ima, kako ću držati knjigu? Otac Aleksije mi je doneo kalendar, da bih se zabavila; ali vidi da nema koristi, te ga uze i odnese opet. Ali, iako je mrak, ipak se ima šta čuti: popac zacvrči, ili miš počne negde grepsti.

— Ili čitam molitve, — nastavi Lukerja, odahnuvši malo. — Samo ih ne znam mnogo, tih molitava. A što i da dosađujem Gospodu Bogu? Zašto bih ga molila? On zna bolje od mene šta mi treba. Čim mi je poslao krst — znači da me voli. Tako nam je zapovеđeno da to razumemo. Pročitam Oče Naš, Bogorodice Djevo, akatist Vsjem Skorbjaščim, — pa opet leškarim ne misleći ništa. Pa lepo.

Prođoše dva-tri minuta. Ja nisam prekidao ćutanje niti sam se micao na uzanoj čabrici, na kojoj sam sedeo. Strašna, kamena nepomičnost živog, nesrećnog bića što je ležalo preda mnom prešla je i na mene: i ja kao da se ukočih.

— Slušaj, Lukerja, — počeh naposletku. — Čuj šta ću ti predložiti. Hoćeš li, da naredim da te prevezu u bolnicu, u dobru varošku bolnicu? Ko zna, možda će te još i izlečiti? U svakom slučaju nećeš biti sama...

Lukerja tek malo mače obrvama. — Oh, ne, gospodine, — progovori ona zabrinuto šapatom, — ne prenosite me u bolnicu, ne

dirajte me. Ja ću se tamo samo još više mučiti. — Ta šta da me leče!... Tako jedared ovamo dolazio doktor; hteo da me pregleda. Ja ga molim: ne uznemiravajte me, tako vam Boga. Hoćeš, jest! Stane me okretati, ruke, noge mi gnječio, savijao; veli: to ja činim radi učenosti;. to je posao mene službenika, naučnika! I ti se, veli, nemoj meni protiviti, jer meni je za moj trud okačen orden o vrat, i ja se za vas budale staram. Drmusao me, drmusao, rekao mi kako mi se bolest zove — čudnovato nekako — pa tako i otišao. A meni posle čitavu nedelju dana u svima koskama sevalo. Vi kažete kako sam sama, uvek sama. Ne, ne uvek. Meni dolaze. Ja sam mirna — nikom ne branim. Seoske devojke svrate, proćeretaju; hadžinica kakva naiđe, stane pričati o Jerusalimu, o Kijevu, o svetim gradovima. A mene i nije strah da budem sama. Čak je i bolje, verujte mi!... Gospodine, ne dirajte me, ne nosite u bolnicu... Hvala vam, vi ste dobri, samo me ne dirajte, golube.

— Pa kako hoćeš, kako hoćeš, Lukerja. Ja sam samo radi tvoje koristi računao...

— Znam, gospodine, da je radi moje koristi. Ali, gospodine mili, ko drugome može pomoći? Ko će mu u dušu ući? Sam sebi neka čovek pomaže! Vi eto nećete verovati — a ja ponekad ležim tako sama... i kao da u celom svetu sem mene nikog nema. Samo sam ja jedna živa! Pa mi se pričinjava kao da me nešto blagosilja... Obuzme me razmišljanje — čak dođe nekako neobično!

— Pa o čem ti tada razmišljaš, Lukerja?

— I to se, gospodine, nikako ne može iskazati: ne možeš ga rastolkovati. A i zaboravim posle. Naiđe kao neki oblačak, pusti kišu, bude tako sveže, tako dobro; a šta je to bilo — ne možeš shvatiti! Samo mi se čini: da su oko mene ljudi — ničega toga ne bi bilo i ništa ne bih osećala, osim svoje nesreće.

Lukerja uzdahnu s naporom. Grudi joj se nisu pokoravale — isto kao ni ostali udovi.

— Kad pogledam, gospodine, u vas, — poče ona opet, — vidim da vas je mene vrlo žao. Ali me vi nemojte mnogo žaliti, zbilja! Da vam, na primer, i ovo kažem: ja ponekad i sad... Vi se valjda sećate kako sam ja bila vesela u svoje vreme? Devojka i no!... Pa znate li šta? Ja i sad pevam pesme.

— Pesme?... Ti?

— Da, pesme, stare pesme, poskočice, gataličke, božićne, svakojake! Mnogo sam vam ih znala i nisam ih zaboravila. Samo ne pevam pesme uz koje se i igra. U sadašnjem mom stanju — ne priliči mi.

— Pa kako ih pevaš... u sebi?

— I u sebi, i glasno. Odveć glasno ne mogu, ali se ipak može razumeti. Pričala sam vam — dolazi mi jedna devojččca. Siroče, ali bistra. Pa sam eto nju naučila; četiri pesme je već od mene primila. Ili možda ne verujete? Čekajte, sad ću vam...

Lukerja se pribra... Misao da se to polumrtvo stvorenje sprema da zapeva, izazva u meni nehotičan strah. Ali pre nego što sam mogao reči progovoriti, — u mojim ušima zatreperi otegnut, jedva čujan, ali čist i pouzdan zvuk... za njim drugi, pa treći. „U livadama” pevala je Lukerja. Ona je pevala, ne menjajući izraz svoga skamenjenog lica, ukočivši čak i pogled. Ali je tako dirljivo zvonio taj bedni, usiljeni glasić, koji se lelujao kao strujica dima, tako joj se htelo da svu dušu izlije... Više već nisam osećao užas: neiskazana žalost steže mi srce.

— Oh, ne mogu! — progovori ona najedamput, — nemam snage... Vrlo sam vam se obradovala.

Ona zatvori oči.

Ja metnuh ruku na njene sićušne, hladne prstiće... Ona pogleda u me — i njeni tamni kapci, oivičeni zlatastim trepavicama, kao u starinskih statua, opet se zaklopiše. Posle jednog trenutka oni zablistaše u polutami... Suza ih ovlažila.

Kao i pre, nisam se micao.

— Ala sam ja neka! — progovori najedared Lukerja s neočekivanom snagom, i otvorivši široko oči, pokuša da smakne s njih suzu. — Zar to nije sramota? Šta mi je? Odavno mi se to nije dešavalo... od samog onog dana kad je Poljakov Vasa bio kod mene prošlog proleća. Dok je on sa mnom sedeo i razgovarao — ništa; a čim je otišao — isplakala sam se onako sama! I otkud mi suze!... Ali naše ženske suze se ne kupuju. — Gospodine, — dodade Lukerja, — imate valjda maramicu... Nemojte se gaditi, ubrišite mi suze.

Požurih se da joj učinim po volji — i ostavih joj maramicu. Ona je isprva odbijala... šta će meni, veli, takav poklon? Maramica je bila vrlo prosta, ali čista i bela. Zatim je uze svojim slabim prstima i više

ih već nije rasklapala. Priviknuvši se na mrak, u kome smo se oboje nalazili, ja sam mogao jasno razaznavati njene crte, mogao sam čak opaziti finu rumen koja je izbijala kroz njeno bronzano lice, mogao sam pronaći na tom licu, tako mi se bar činilo, — tragove njene nekadašnje lepote.

— Vi me eto, gospodine, pitaste, — progovori opet Lukerja, — spavam li? Spavam, istina, retko, ali svaki put sanjam snove, — lepe snove! Nikad se ne vidim bolesnom: tako sam u snu uvek zdrava i mlada... Jedno je samo zlo: kad se probudim — hoću dobro da se protegnem — kad tamo a ja sva kao zakovana. Kakav sam jednom čudan san snila! Hoćete li da vam ga ispričam? — E pa, slušajte. — Vidim kao stojim ja u polju, a unaokolo raž, tako visoka, zrela, kao zlatna!... I kao sa mnom neko riđe psetance, zlo kao ris — sve hoće da me ujede. I kao ja imam u rukama srp, i to ne prost srp, već pravi pravcati mesec, baš onakav kao kad liči na srp. I kao tim istim mesecem treba da požnjem svu tu raž do kraja. Samo mi žega mnogo dodijala, i mesec me zaslepljuje, i obuzima me lenost; a unaokolo različak raste, pa tako krupan! I svi se okrenuli meni glavicama. I mislim se: nabraću tih različaka; Vasa je obećao doći — na ću prvo isplesti sebi venac; imaću kad i da žanjem. Počinjem da berem različke, a oni mi sve izmiču između prstiju, ne možeš ih zadržati! I ne mogu da ispletem sebi venac. A međutim čujem — neko već ide k meni, blizu tako, i zove: Lušo! Lušo!... Ej, mislim, kuku meni — ne stigoh! Svejedno, metnuću sebi na glavu ovaj mesec mesto različaka. Mećem ja mesec, baš kao kokošnik[125], i tako odmah sva zasijam, celo polje unaokolo obasjam. Kad gle — no samim vrhovima klasova brzo ide k meni — ali ne Vasa — već sam Hristos! I kako sam poznala da je to Hristos — ne umem kazati — tako ga ne slikaju, — tek on je! Golobrad, visok, mlad, sav u belo, — samo mu pojas zlatan, — pa mi pruža ruku. — „Ne boj se, veli, kićena nevesto moja, pođi za mnom; ti ćeš kod mene u carstvu nebesnom kolo voditi i pesme rajske pevati”. — A ja k njegovoj ruci pripadoh! Moje ti psetance mene za noge... ali se mi tu vinusmo! On napred... Krila mu se po celom nebu raširila, dugačka, kao u galeba, — i ja za njim! I psetance morade da me se okane. Tek tada sam

razumela da je to psetance moja bolest i da u carstvu nebesnom njoj već neće biti mesta.

— A jedared opet usnila sam — poče ona opet, — a možda je to bilo i priviđenje — ne znam pravo. Pričinilo mi se kao ležim ja u ovoj istoj košari, pa mi dolaze moji pokojni roditelji — taja i naja — i duboko mi se klanjaju a ništa ne govore. I pitam ih ja: zašto se vi, tajo i najo, meni klanjate? Zato, vele, jer pošto se ti na ovom svetu mnogo mučiš, nisi samo svoju dušu olakšala, već si i s nas veliki teret skinula. I za nas je na onom svetu postalo mnogo udobnije. Sa svojim gresima ti si već svršila; sad naše grehe pobeđuješ. I rekavši to roditelji mi se opet pokloniše — i izgubiše se iz vida: samo su se zidovi videli. Mnogo sam se posle domišljala šta je to sa mnom bilo. Čak sam i popi na ispovesti ispričala. Samo on misli da to nije priviđenje, jer se priviđenja dešavaju samo duhovnom činu.

— A evo šta sam još sanjala, — nastavi Lukerja. — Vidim kao sedim ja tako na drumu pod rakitom, držim zdeljan štapić, uprtača torba mi na leđima i glava maramom povezana — prava pravcata hadžinica! I kao imam da idem nekud daleko-daleko na hadžiluk. I prolaze pored mene sve hadžije; idu tiho, kao bez volje, sve na jednu stranu; lica u svih tužna i jedan na drugog mnogo liče. I vidim: između njih se muva i provlači jedna žena, za čitavu glavu viša od drugih, i odelo na njoj osobito, kao da nije naše, nije rusko. I lice joj takođe osobito, isposničko, strogo. I kao svi je se klone; a ona najedared hop-cup — pa pravo k meni. Stade pa gleda; a oči joj, kao u sokola, žute, krupne i svetle — presvetle. I pitam je ja: Ko si ti? — A ona mi veli: „Ja sam tvoja smrt”. I mesto da se uplašim, a meni naprotiv milo i Bog zna kako, pa se krstim! I kaže mi ta žena, moja smrt: „Žao mi te je, Lukerja, — ali te ne mogu uzeti sa sobom. — Zbogom!” Gospode! kako mi tada bi teško na srcu!... „Uzmi me”, velim ja, „majčice, golubice, uzmi!” — I smrt se moja okrete k meni, stade me ukoravati... Razumem ja da mi označuje moj sat, ali nekako nerazumljivo, nerazgovetno... Posle, veli, petrovskog posta... U to se i probudih... Tako ja čudnovate snove sanjam!

Lukerja podiže oči u vis... zamisli se...

— Nego evo šta ne valja: dešava se, cela nedelja prođe a ja niput ne zaspim. Prošle godine prolazila neka gospođa, videla me pa mi dala staklence s lekom protiv besanice; rekla da uzimam po deset

kapljica. Mnogo mi je pomoglo, i ja sam spavala; ali sam već odavno ispila to staklence... Da li znate kakav je to bio lek i kako bih ga nabavila?

Ta gospođa očevidno je dala Lukerji opijuma. Obećam joj poslati tako staklence i opet ne mogoh se uzdržati a da se glasno ne začudim njenoj izdržljivosti.

— Eh, gospodine! — primeti ona. — Šta vi to govorite? Kakva izdržljivost? Izdržljivost Simeona Stupnika je zaista bila velika: trideset godina je prestajao na stubu! A drugi ugodnik se dao zakopati u zemlju do samih grudi, i mravi su mu lice jeli... A evo šta mi je još pričao jedan crkveni pojac: bila neka zemlja, i tu zemlju osvojili Agarjani, i sve su žitelje mučili i ubijali; i ma koliko da su se dovijali, nikako se nisu mogli osloboditi. I pojavi se među tim žiteljima neka sveta devica; uzme ona veliki mač, metne na sebe oklop od dva puda, pođe na Agarjane i sve ih protera preko mora. A tek kad ih je proterala, veli im: sad me vi spalite, jer je takav bio moj zavet: da umrem ognjenom smrću za svoj narod. — I Agarjani je uzeše i spališe, a narod se otada nasvagda oslobodi! To je eto podvig! A šta sam ja!

Začudih se ja tu sam u sebi dokle je i u kakvom obliku doprla legenda o Jovanci od Arka i, poćutavši malo, upitah Lukerju: koliko joj je godina?

— Dvadeset osam... ili devet... Trideset neće biti. A našto da ih i brojim, te godine! A evo šta ću vam još reći...

Lukerja se najedamput nekako potmulo nakašlja, jeknu...

— Ti mnogo govoriš, — primetih joj ja — to ti može škoditi.

— Zaista, — prošapta ona jedva čujno, našem razgovoru je kraj; što bi, bi! Sad, kad vi odete, naćutaću se do mile volje. Bar mi je duši laknulo...

Stanem se opraštati s njom, ponovim joj svoje obećanje da ću joj poslati lek, zamolim je da još jedared dobro promisli i kaže mi — da li joj je što potrebno.

— Ništa mi nije potrebno; svim sam zadovoljna, hvala Bogu, — s najvećim naprezanjem, ali od srca izgovori ona — neka Bog da svima zdravlja! Nego kad biste vi, gospodine, savetovali vašoj mami ovdašnji su seljaci siromašni — da im bar malko smanji obrok!

Nemaju dovoljno zemlje za sve što im treba. Oni bi se za vas Bogu molili... A meni ništa ne treba, — svim sam zadovoljna.

Dam Lukerji reč da ću joj ispuniti molbu, i pođem već vratima... kad me ona opet pozva.

— Sećate li se, gospodine, reče ona — i nešto čudno zaigra u njenim očima i na usnama — kaku sam kosu imala? Sećate li se — do samih kolena! Dugo se nisam mogla odlučiti... Takva kosa!... Ali kud bih je mogla češljati? U ovakom mom stanju!... Pa sam je zato otsekla... Da... No, oprostite, gospodine! Više ne mogu...

Tor istog dana, pre nego što sam pošao u lov, razgovarao sam o Lukerji sa salaškim pandurom. Od njega sam doznao da su nju u selu zvali „Žive mošti”, da, uostalom, ona nikom ne dosađuje; niko je nije čuo ni da gunđa niti da se žali. — „Ona ništa ne traži, a naprotiv — za sve je zahvalna; mirna premirna, mora se priznati. Bog ju je ubio” — tako je zaključio pandur — „mora biti zbog greha; ali mi se u to ne mešamo. Neka je!”

****

Posle nekoliko nedelja saznadoh da je Lukerja preminula. Smrt je ipak došla po nju... i baš „posle Petrova posta”. Pričali su da je na sam dan smrti neprestano čula zvona, iako se od Aleksejevke do crkve računa više od pet vrsta, a bio je radni dan. Uostalom, Lukerja je govorila da zvonjenje nije dolazio od crkve već „ozgo”. — Po svoj prilici nije smela kazati: s neba.

Tutnje

— Znate li šta je novo? — progovori Jermolaj, ulazeći k meni u kućicu — a ja tek što sam bio ručao i prilegao na pokretni krevetac, da se malo odmorim posle dosta uspelog, ali zamornog lova na tetrebe — bilo je to oko desetog jula i vrućine su bile strašne —... znate li šta je novo: nestalo nam sačme.

Ja skočih s kreveca.

— Nestalo sačme! Kako to? Ta poneli smo sa sobom iz sela valjda nekih trideset funti! — čitav džak!

— To jeste; i džak je bio veliki: bilo bi nam za dve nedelje. Ali ko će ga znati! Valjda se proderao; — tek, kao što kažem, nema sačme... ostalo je tako jedno deset metaka.

— Pa šta ćemo sad raditi? Najbolja mesta za lov su pred nama — za sutra su nam obećali šest legala...

— Pa pošljite mene u Tulu. — Tu je blizu: svega četrdeset pet vrsta. — Odleteću kao vetar i dovući ću sačme, ako naredite, čitav pud.

— A kad bi ti pošao?

— Pa ako hoćete ovaj čas. Šta da se okleva? Nego evo šta je: moraćemo najmiti konje.

— Kako najmiti konje! — A na što su nam naši?

Na našim se ne može ići. — Rudni mnogo ramlje!

— Otkad to?

— A eto onomadne, — kočijaš ga vodio da potkuje. Pa, potkovao ga. — Kovač se mora biti desio rđav. — Sad ne može ni da stane na nogu. — Prednja noga. Sve je vuče... kao pas.

Pa šta? jeste li ga barem raskovali?

— Ne, nismo raskovali; a zacelo ga treba raskovati. Klinac mu je valjda zabijen u samo meso.

Naredim da se pozove kočijaš. Pokaza se da Jermolaj nije slagao; rudni doista nije mogao stati na nogu. Odmah naredim da ga raskuju i metnu na vlažnu ilovaču.

— Pa šta? zapovedate li da najmim konje za Tulu? — salete me opet Jermolaj.

— Ama zar se mogu naći konji u ovom zabačenom mestu? — uzviknuh ja i nehotice mrzovoljno...

Selo u kome smo se nalazili bilo je zabačeno, što se kaže za božjim leđima; svi njegovi stanovnici izgledali su golje; s teškom mukom smo našli jednu ne s dimnjakom — već koliko-toliko prostranu kućicu.

Može, — odgovori Jermolaj sa svojom običnom prisebnošću. — Vi ste za ovo selo pravo kazali; ali u istom ovom mestu živeo je jedan seljak. — Vrlo pametan! Bogat! Imao je devet konja. On sam je umro i stariji sin sad svim upravlja. To je čovek ne može biti gluplji, ali očino imanje ipak još nije uspeo da proćerda. Kod njega ćemo dobiti konje. — Ako zapovedate, ja ću ga dovesti. — Braća su mu, čujem, prefrigani momci... ali ipak im je on glava.

— Kako to?

— Pa tako — najstariji je! Znači — mlađi imaju da slušaju! — Tu Jermolaj reče nešto jako o mlađoj braći uopšte, što se ne može štampati. — Dovešću ga. — On je prost. — Zar s njim — pa da se ne pogodimo?

Dok je Jermolaj išao po „prostog čoveka”, meni pade na pamet: zar ne bi bilo bolje da ja sam idem u Tulu? Prvo, ja sam se, naučen iskustvom, slabo uzdao u Jermolaja; jedared sam ga poslao u varoš da kupi neke stvari; on je obećao da će izvršiti sve moje porudžbine za jedan dan — a nije se vratio čitavu nedelju dana, propio je sav novac — i vratio se peške — a otišao je na droškama[126]. Drugo — imao sam u Tuli poznatog džambasa; mogao sam od njega kupiti konja namesto rudnog, koji je hramao.

— Rešena stvar! — pomislih. — Poći ću sam; a spavati mogu i usput — tarantas je srećom udoban.

— Doveo sam ga! — viknu posle četvrt sata Jermolaj, banuvši u kuću. — Odmah za njim uđe visok seljak u beloj košulji, plavim čakširama i likovim opancima, beličarast, čkiljav, riđe klinaste bradice, dugačkog debelog nosa i razjapljenih usta. On je, zbilja, izgledao „nedotupavan”.

— Evo, izvolite, — reče Jermolaj, — on ima konje — i pristaje.

— To — jes, ovaj, ja... — progovori seljak dosta promuklim glasom i zapinjući, tresući svojom retkom kosom i okrećući u rukama obod od kape. — Ja, ovaj...

— Kako se zoveš? — upitah ga.

Seljak obori pogled i kao da se zamisli. — Je l’ kako se zovem?

— Da; kako ti je ime?

— Pa ime mi je Vilotije.

— Dakle, evo šta, — brat-Vilotije; čuo sam da imaš konje. — Dovedi-de ovamo sva tri — mi ćemo ih upregnuti u naš tarantas, — on je lak — pa nas odvezi u Tulu. — Sad je noću mesečina, vidno je i hladovina. Kakav vam je put?

— Put? Put je dobar. — Do druma će biti svega jedno dvadeset vrsta. — Samo na jednom mestu... ne valja; inače je dobar.

— A gde to ne valja?

— Moraćemo na jednom mestu pregaziti preko reke.

— Pa zar ćete vi sami sobom ići u Tulu? — zapita Jermolaj.

— Da, sam.

— No! — reče moj verni sluga i zatrese glavom. — N-n-o! — ponovi on — otpljunu i izađe na polje.

Odlazak u Tulu očevidno za njega više nije bio privlačan; on je za njega sad postao prazna i nezanimljiva stvar.

— Ti poznaješ dobro put? — upitah Vilotija.

— Kako ne bih znao puta! — Samo ja, znate, kako hoćete, ne mogu... jer kako to tako najedared...

Pokazalo se da je Jermolaj, pogađajući Vilotija, rekao mu da ne sumnja da će mu se, budali, platiti... i ništa više! Vilotije, iako budala — kao što kaže Jermolaj — nije se zadovoljio samo tim što mu je on kazao. On zatraži od mene — pedeset papirnih rubalja — cenu pregolemu; ja mu ponudih deset rubalja, — cenu nisku. — Uzesmo se pogađati; Vilotije je isprva bio uporan — zatim je počeo da popušta, ali teško. Ušavši za trenutak, Jermolaj me poče uveravati, da „ta budala” — (gle, kako mu se dopala ta reč! — primeti poluglasno Vilotije) — „ta budala ni pojma nema o vrednosti novca” — i, onako uzgred, napomenu mi kako je pre nekih dvadeset godina gostionica koju je otvorila moja mati na prometnom mestu, na raskrsnici dvaju drumova, sasvim propala zbog toga što stari sluga koga su metnuli tamo da vodi posao, zbilja nije znao računa novcima, već ih je cenio po količini, — t. j. davao je, na primer, srebrni četvrtak za šest bakarnih petaka, pa je uz to ipak jako grdio.

— Eh, ti Vilotije, baš si pravi Vilotije! — viknu naposletku Jermolaj — i odlazeći ljutito zalupi vratima.

Vilotije mu ništa ne odgovori, kao osećajući i sam da zvati se Vilotije — doista — nije baš zgodno i da se za tako ime može čak prebacivati čoveku, mada je u stvari tu kriv pop, — koga na krštenju nisu kao što treba zadovoljili.

Na posletku se ipak pogodismo za dvadeset rubalja. — On ode po konje i za jedan sat dovede ih čitavih pet na izbor. Konji su mu bili prilični, iako su im grive i repovi bili zamršeni i trbusi — veliki, napeti kao doboš. — S Vilotijem su došla i dva njegova brata, ni malo nalik na njega. Mali, crnooki, kukastih nosova, oni su zaista činili utisak ljudi „prefriganih” — govorili su mnogo i brzo — „lupetali”, kako reče Jermolaj, — ali su se starešini pokoravali.

Oni izvukoše tarantas ispod naslona, pa su jedno pola sata petljali oko njega i konja; čas su popuštali štrange, čas su ih pritezali što jače mogu! Oba brata su htela pošto poto da u sredinu upregnu „sivalja”, jer „on može dobro da stuka niz brdo”; — ali Vilotije odluči: čupavog! — I tako čupavog i upregoše u sredinu.

Tarantas napuniše senom, turiše pod sedište ham sa hromog rudnog konja, — za slučaj ako bude trebalo da se prepravi u Tuli za kupljenog konja... Vilotije, koji je dospeo da otrči do kuće i da se otud vrati u dugoj, beloj, očevoj gornjoj haljini, visokom šeširu i uglačanim čizmama, pope se svečano na kočijaško sedište. — Ja sedoh, pogledavši u sat: deset i četvrt. — Jermolaj se čak i ne pozdravi sa mnom, već poče tući svog Valetku; Vilotije cimnu kajasima, povika tankim-tanušnim glasom: „Eh, vi, mališani!” — njegova braća priskočiše s obe strane, opaučiše po trbuhu logove — i tarantas se krete, skrete s kapije na ulicu, — čupavi htede da okrene u svoje dvorište, — ali ga Vilotije urazumi s nekoliko udaraca bičem — i evo već izletesmo iz sela i pojurismo dosta ravnim drumom, sve kroz gust leštar.

Noć je bila tiha, divna, ne može biti zgodnija za putovanje. Vetar čas prošušti kroz džbunje, zanjiše grane, čas se sasvim pritaji, na nebu su se ovde-onde videli nepokretni, srebrnasti oblačići; mesec je stajao visoko i jasno osvetljavao svu okolinu. — Ja se ispružih na senu i već htedoh da zadremam... ali se setih „nezgodnog mesta”, pa se prenuh.

— Je li, Vilotije? Ima li mnogo do gaza?

— Je l’ do gaza? Biće jedno osam vrsta.

— Osam vrsta, promislih se ja. — Pre jednog sata nećemo stići. — Može se dotle malo prospavati. — Ti, Vilotije, dobro poznaješ put? — upitah ja opet.

— Ta kako ne bih znao puta? Nije mi prvina da idem...

On još nešto dodade, ali ga ja ne dočuh... Već sam spavao.

Razbudi me ne moja namera da se probudim tačno posle jednog sata, kao što se to često dešava, — već neko čudno, mada slabo, bućkanje i pljuskanje pod samim mojim uhom. — Podignem glavu...

Šta će to da znači? — Ležim kao i pre u tarantasu, a oko tarantasa — i na pola aršina, ne više, od njega — vodena površina, obasjana mesecom, ispresecana je sitnim, razgovetnim talasićima. Pogledam napred: na kočijaškom sedištu, oborivši glavu, pogrbivši se, sedi Vilotije kao kip, — a još malo dalje — nad žuboravom vodom — kriva linija rukuničnog luka i konjske glave i leđa. — I sve tako nepomično, tako nečujno, — kao u začaranom carstvu, u snu, u fantastičnom snu... Šta to može biti? — Pogledam nazad ispod zadnjeg dela tarantasa... Pa mi smo nasred reke... obala je daleko od nas oko trideset koraka!

— Vilotije! — viknuh ja.

— A? — odgovori on.

— Kako a? — Zaboga, gde smo to mi?

— U reci.

— Vidim da smo u reci. — Ta mi ćemo se ovako očas podaviti. — Tako li ti pregažavaš reku? A? — Pa ti spavaš, Vilotije! Odgovaraj!

— Malčice sam pogrešio, — progovori moj kočijaš; — valjda sam malo zašao kud ne treba, na sad moramo pričekati.

— Kako: moramo čekati! — Šta imamo da čekamo?

— A eto, nek čupavi razgleda: kud on nagne, tuda, znači, valja ići.

Ja se poizdignem na senu. — Glava rudnoga konja nije se micala nad vodom. — Jedino se moglo videti, pri jasnoj mesečini, kako mu se jedno uho vrlo malo pokretalo sad napred, sad natrag.

— Pa i tvoj čupavi spava!

— Ne, odgovori Vilotije — on sad njuši vodu.

I opet sve umuknu, samo je kao i pre voda slabo pljuskala. — I ja se zaprepastih.

Mesečina, i noć, i reka, i mi u njoj...

— A šta to šišti? — upitah ja Vilotija.

— To? — Pačići u trsci... ili možda zmije.

Najedamput se glava u rudnog zanjiha, uši se načuljiše, on zafrka, uzvrda se. — No-no-no-noo! izneneda se prodera iz sveg glasa Vilotije, pa se poizdiže, pa poče mahati bičem. Tarantas se odmah pomače s mesta, gurnu napred sekući rečnu maticu — i pođe, tresući se i ljuljajući se... Spočetka mi se učinilo da tonemo, da idemo u dubinu, ali posle dva-tri udara i upadanja dublje u vodu, vodena površina kao da se najednom spusti... Ona se sve više spuštala, tarantas je izrastao iz nje, — evo se već vide točkovi i konjski repovi — i gle, prskajući jako krupnim kapljicama, koje su se razletale na bledoj mesečini u dijamantskim, — ne, ne dijamantskim već safirnim snopovima, — veselo i sloški iznesoše nas konji na peščanu obalu i pođoše putem uzbrdo, ne stupajući jednovremeno sjajnim mokrim nogama.

— Šta li će — pade mi na pamet — reći sad Vilotije: zar nisam bio u pravu! — ili štogod nalik na to? Ali on ne reče ništa. Zato i ja nisam smatrao za potrebno da ga prekorim zbog neopreznosti i namestivši se da spavam na senu, opet pokušah da zaspim.

Ali nisam mogao zaspati, ne zato što se nisam bio umorio loveći — i ne zato što mi je pretrpljeni strah rasterao san, — već zbog toga što smo prolazili kroz lepa mesta. To su bile široke, prostrane, vodoplavne, travnate livade, s mnoštvom omanjih barica, jezeraca, potočića, luka obraslih po ivicama jovom i vrbom, prava ruska, Rusima omiljena mesta, slična onim kroz koja su prolazili junaci naših starinskih narodnih junačkih pesama da gađaju bele labudove i sive patke. Kao žućkasta traka vijugao se utrven put, konji su trčali lako — i ja nisam mogao sklopiti oka, — posmatrao sam i uživao! I sve je to tako meko i skladno plovilo pored mene, obasjano prijatnom mesečinom. — To je čak i Vilotija zanelo.

— Te nam se livade zovu Svetojegorevske, — obrati se on meni. — A iza njih — tamo će doći Velikokneževske; takih livada nema u svoj Rusiji... E baš je divno! — Rudni frknu i strese se... Gospod s tobom!... progovori Vilotije ozbiljno i poluglasno. — E baš je divno! — ponovi on i uzdahnu, a zatim se ishraknu otegnuto. — Evo će skoro početi kosidba sena, i šta će sebe nakupiti sena — mani! — A u

lukama opet mnogo ribe. — Take deverike! — dodade on pevajući. — Jednom rečju: šteta umreti.

On najedared podiže ruku.

— Eno! — gledni-de! onamo nad jezerom... da li je ono čaplja? ne lovi valjda i noću ribu? Eh vraga! to je grana — ne čaplja. Eto prevarih se! a sve mesec vara.

Tako smo išli, išli... Ali evo već prestaše i livade, pojaviše se šumarci, uzorane njive, u seocetu sa strana minu na dva-tri mesta svetlost, do druma je ostalo još oko pet vrsta. — Ja zaspah.

Ponovo se ne probudih sam. Ovoga puta me probudi Vilotijev glas.

— Gospodine... ej, gospodine!

Ja se izdigoh. — Tarantas je stajao na ravnom mestu nasred druma; okrenuvši se sa svog sedišta licem k meni, široko otvorivši oči — (ja se čak začudih, nisam zamišljao da su mu tako velike) — Vilotije je značajno i tajanstveno šaptao:

— Tutnje!... Tutnje!

— Šta veliš?

— Velim: tutnje! — Nagnite se pa slušajte. Čujete li?

Promolim glavu iz tarantasa, pritajim disanje: — i doista začuh negde daleko — daleko iza nas — slabu isprekidanu lupu, kao da se točkovi kotrljaju.

— Čujete li? — ponovi Vilotije.

— Pa da, — odgovorim ja. — Idu nekakva gospodska kola.

— A zar ne čujete... gle! Eto... praporci... pa i zviždanje... Čujete li? Skinite kapu... bolje ćete čuti.

Ja ne skidoh kapu, ali oslušnuh pažljivo. — No da... možda. — Pa šta je s tim?

Vilotije se okrete licem prema konjima.

— Kola jure... lako, točkovi okovani, — progovori on i priteže kajase. — To, gospodine, idu rđavi ljudi; ovde se, znate, kod Tule, vrše razbojništva... mnogo.

— Ta koješta! Otkud ti računaš da su to baš rđavi ljudi?

— Istinu vam velim. — S praporcima... i još u praznim kolima... Ko bi drugi mogao biti?

— A je li daleko još do Tule?

— Pa biće još jedno petnaest vrsta, a kuća nikakvih nema.

— E kad je tako, a ti poteraj življe, ne smemo oklevati.

Vilotije razmahnu bičem i tarantas opet pojuri.

Iako nisam verovao Vilotiju, ipak više već nisam mogao zaspati. — A ako je zaista tako? — Neprijatno osećanje se probudi u meni. — Sedoh u tarantasu — dotle sam ležao, — i stadoh gledati levo i desno. Dok sam spavao, navuče se tanka magla, ne na zemlju već na nebo; ona je stajala visoko, mesec je u njoj lebdeo kao beličasta pega, kao u dimu. Sve se zamrači i smeša, mada je dole bilo vidnije. — Svud okolo — ravna, tužna mesta: polja, sve polja, ovde-onde džbunići, jaruge — pa opet polja, i to većinom s retkim korovom. Pusto... mrtvo! Da bar prepelica gde pućpurikne.

Išli smo jedno pola sata. — Vilotije je svaki čas razmahivao uzdama i pućkao usnama, ali ni on ni ja nismo govorili ni reči. — Evo se ispesmo na brdanjak... Vilotije zaustavi trojku — i odmah progovori:

— Tutnje... tutnje, gospodine!

Ja opet promolih glavu iz tarantasa; ali mogao sam ostati i pod krovom zadnjeg dela kola, toliko je sad razgovetno, mada je još izdaleka, dopirala lupa kolskih točkova, ljudsko zviždanje, zveckanje praporaca i čak topot konjskih nogu; čak mi se pričini da čujem pevanje i smeh. Vetar je, istina, duvao odonud, ali nije bilo sumnje da su nam se nepoznati prolaznici približili za čitavu vrstu, — a možda i za dve.

Ja i Vilotije se pogledasmo, — on samo namače šešir s potiljka na čelo i odmah, nagnuvši se nad kajase, poče šibati konje. Oni udariše u galop, ali nisu mogli dugo galopirati, te opet počeše kasati — Vilotije ih produži šibati. Ta valjalo je umaći!

Nisam mogao da budem pametan zašto sam ovog puta ja, koji se spočetka nisam obzirao na Vilotijeve sumnje, najedamput postao uveren da za nama idu zaista rđavi ljudi... Ništa novo nisam čuo: oni isti praporci, ona ista lupa praznih kola, ono isto zviždukanje, onaj isti nejasni žagor... Ali sad već više nisam sumnjao. — Vilotije se nije mogao prevariti!

I evo prođe još dvadesetak minuta... Za vreme poslednjih od tih dvadeset minuta kroz lupu i tresku naših kola već smo mogli čuti

drugu lupu i drugu tresku.

— Stani, Vilotije, rekoh ja; svejedno — jedamput se mre!

Vilotije plašljivo viknu konjima da stanu. — Konji otput stadoše, kao da su se obradovali što će se moći odmoriti.

Po Bogu! Praporci zvone prosto za samim našim leđima, kola tandrču, ljudi zvižde, viču i pevaju, konji frče i biju kopitama zemlju...

Stigoše nas!

— Zlo-o-o, — otežući i poluglasno izgovori Vilotije — i pucnuvši neodlučno jezikom poče potsticati konje. Ali u tom istom trenutku kao da se nešto najedared surva, ruknu, uknu, — i golema široka kola sa tri mršava konja naglo, kao oluja obiđoše nas, juriše malo galopom pa odmah pođoše korakom, zagrađujući put.

— Prava razbojnička navika, — prošapta Vilotije.

Moram reći da mi bi hladno oko srca... Stadoh naprežući se gledati u polumračnu mesečinu, zastrvenu jutarnjim isparenjem. U kolima pred nama ne zna se da li je sedelo ili ležalo jedno šest ljudi u košuljama, s otkopčanim armjacima; dvojica nisu imali kapa na glavi; velike noge u čizmama mlatarale su se, viseći preko lotre, ruke su se dizale, padale, bez razloga... tela se drmusala... Očevidna stvar: pijani ljudi. Jedni su se dernjali — tek onako, što im padne na pamet; jedan je zviždao vrlo oštro i čisto, drugi je psovao; napred je sedeo nekakav džin u kratkom kožuhu i terao konje. — Išli su korakom, kao i da ne obraćaju na nas pažnju.

Šta smo mogli raditi? I mi pođosmo za njima korakom... hteli ne hteli.

Jedno četvrt vrste išli smo tako. — Mučno iščekivanje... Spasavati se, braniti se... nije bilo ni misliti! Njih je šestorica, a ja nemam ni štapa! Da okrenemo nazad? Ali oni će nas odmah stići. Setih se stiha Žukovskog (tamo gde govori o ubistvu feldmaršala Kamenskog):

Razbojnikova prezrena sekira...

A ako ne to — stegnuće grlo prljavim konopcem... pa u jarak... krkljaj tamo i muči se kao zec u zamci...

Eh, ne valja!

A oni kao i pre idu korakom i ne obraćaju na nas pažnju.

— Vilotije! — šapnuh ja, — pokušaj-de, drži desno, teraj kao da hoćeš da obiđeš.

Vilotije pokuša, — uze desno... ali i oni odmah naviše desno... i nije se moglo obići.

Vilotije pokuša još jednom: uze levo... ali mu opeg ne dadoše da obiđe kola. — Čak se počeše smejati. Znači, ne propuštaju.

— Pravi razbojnici, — šapnu mi Vilotije preko ramena.

— Pa šta čekaju? — upitah ja takođe šapatom.

— A eno onamo napred, — u udoljici, — nad potokom, mostić... Tamo će oni nas! Oni uvek tako... pored mostova. Mi smo, gospodine, propali! — dodade on uzdahnuvši — teško će nas žive pustiti; jer njima je glavno da zature trag. — Samo mi je jednog žao, gospodine: propade moja trojčica, — i braći neće doći do ruku.

Trebalo je da se tu divim kako se to Vilotije u takom jednom trenutku može još i o svojim konjima brinuti, — ali meni, priznajem, nije bilo do njega... Zar će doista da me ubiju? ponavljao sam u mislima. — Zašto? Ta ja ću im dati sve što imam.

A mostić se sve više približavao, sve bolje se video.

Odjednom se začu oštro podvikivanje na konje, trojka ispred nas prosto kao da se podiže, polete i, dojurivši do mostića, najedamput se zaustavi kao ukopana, malo sa strane puta. — Srce mi prosto kao da presta kucati.

— Oh, brate Vilotije, — progovorih ja, ja i ti idemo u smrt. — Oprosti mi, ako sam te upropastio.

— Šta si ti kriv, gospodine! Od sudbine ne pobeže! No, čupavi, konjiću moj verni, — obrati se Vilotije rudnom, — hajde, brate, napred! Posluži i poslednji put! — Svejedno... Gospode bla-slovi!

I on potera trojku kasom.

Počesmo se približavati mostiću, — onim nepomičnim, strašnim kolima... Na njima, kao naročito, sve umuklo. Ni glaska! Tako se utiša štuka, jastreb, svaka grabljiva zverka, kad se približava plen. — Evo nas naporedo s kolima... odjednom džin u kratkom kožuhu skoči s njih dole — pa pravo nama!

On ništa ne reče Vilotiju, ali ovaj i sam odmah zateže kajase... Tarantas se zaustavi.

Džin metnu obe ruke na vrataoca — i, nagnuvši napred svoju čupavu glavu i isklibivši se izgovori tiho, ravnomerno kao što govore fabrični radnici, ovo:

— Gospodine poštovani, idemo s poštene gozbe, sa svadbe; našeg smo momka, znate, oženili; metnuli smo ga, kao što treba, da spava; naši su sve mladići, smele glave, — popijeno je mnogo, — a nemamo čim da se rastreznimo; — na nećete li biti tako milostivi, ne biste li nam dali malo novaca, — tako da dođe polić na svakog? Popili bismo u vaše zdravlje, pomenuli bismo Vaše Stepenstvo[127]; — a ako nam ne ukažete svoju milost — onda molimo da se ne ljutite!

„Šta je ovo sad?” — pomislih... — „Potsmevanje?... Ruganje?”

Džin je i dalje stajao, oborivši glavu. Baš u tom trenutku mesec se probi kroz maglu i osvetli mu lice. To lice se smešilo — i očima, i usnama. Ni traga od pretnje na njemu... samo kao da je sve prezalo... a zubi tako beli, pa krupni...

— Drage volje... uzmite... — žurno rekoh ja, — i dohvativši novčanik iz džepa, uzeh iz njega dve srebrne rublje; — u to vreme u Rusiji je još bilo srebrnih novaca. — Evo, ako je toliko dosta.

— Hvala vam mnogo! — grmnu po vojnički džin — i njegovi debeli prsti očas dokopaše od mene, ne sav novčanik, — već samo one dve rublje. — Mnogo vam hvala! — On zatrese kosom, pritrča kolima.

— Momci! — viknu on, — dve srebrne rublje nam poklanja gospodin putnik! — Oni svi najedared zagalamiše... Džin se skljoka na kočijaškom sedištu...

— Ostajte s Bogom!

I bili pa nisu! Konji zagreboše, kola zatutnjiše uz brdo, — eno se još jedared ukazaše na tamnoj crti što deli zemlju od neba, utonuše i izgubiše se.

Evo već se više ne čuje ni lupa, ni vika, ni praporci...

Nasta mrtva tišina.

Ja i Vilotije ne dođosmo sebi odmah.

— Ah ti, spadalo! — progovori on na posletku — i, skinuvši kapu, poče se krstiti. — Boga mi, spadalo, — dodade on i okrete se meni, sav radostan. A mora da je dobar čovek — Boga mi. — De-de-de, mališani! Žurite! — Ostaćete čitavi! Svi ćemo ostati čitavi! — Ta to nam on nije dao da obiđemo; on je terao konje. E baš je taj momak neki obešenjak! — De-de-de-dee! — u ime Boga!

Ja sam ćutao — ali i meni je laknulo oko srca. Ostaćemo čitavi! — ponovih sam za se i izvalih se na senu. — Jevtino smo prošli!

Mene čak u nekoliko bi stid zašto sam se setio stiha Žukovskog.

Najedared mi dođe na pamet misao:

— Vilotije.

— Oj?

— Jesi li oženjen?

— Jesam.

— Imaš li i dece?

— Imam i dece.

— Pa kako se njih nisi setio? Konja ti bilo žao — a žene, dece?

— A šta imam da ih žalim? Pa oni ne bi pali u ruke lopovima. — A na pameti su mi bili sve vreme, — i sad su... te još kako. Vilotije poćuta. — Možda se... zbog njih Gospod Bog smilovao na nas.

— A ako to nisu bili razbojnici?

— A ko će znati? — Zar možeš zaviriti u tuđu dušu? — Tuđa je duša — zaista — mrak. A s Bogom je svagda bolje. — Ne... ja svoju porodicu svagda... De-de-de, mališani, u ime Boga!

Već se bilo skoro svanulo kad se počesmo približavati Tuli. Ležao sam u polusnu...

— Gospodine, — reče mi odjedamput Vilotije, pogledajte; eno ih stoje kod krčme... ono su njihova kola.

Ja podigoh glavu... doista, oni su: i kola njihova, i konji. Na pragu krčme iznenada se pojavi poznati džin u kratkom kožuhu. Gospodine! — uzviknu on, mašući kapom, — pijemo za vaš novac! — A šta, kočijašu, — dodade on, klimnuvši glavom Vilotiju, — mora da si se prepao, a?

— E baš je neki veseljak, — primeti Vilotije, prošavši jedno dvadeset hvati od krčme.

Stignemo, najzad u Tulu; kupim sačme, a uzgred i čaja i vina — pa čak kupim i konja od džambasa. — U podne se krenemo natrag. Prolazeći onuda gde smo prvi put čuli za sobom lupu kola, Vilotije, koji se u Tuli podnapio, pokaza se vrlo razgovoran čovek, — on mi je čak narodne priče pripovedao, — prolazeći onuda on se najedamput nasmeja.

— A sećaš li se, gospodine, kako sam ti jednako govorio: tutnje... tutnje, velim, tutnje!

On nekoliko puta odmahnu rukom... Ta mu se reč činila vrlo zanimljiva...

Tor istog večera vratimo se u njegovo selo.

Ispričam Jermolaju šta nam se desilo. Budući trezan on ne pokaza ni malo saučešća, — i samo učini: hm! — dali odobravajući ili prekorevajući — to, mislim, ni on sam nije znao. Ali posle dva dana on mi sa zadovoljstvom javi da je one iste noći kad smo ja i Vilotije išli u Tulu, — i na onom istom putu, opljačkan i ubijen nekakav trgovac. Ja prvo nisam poverovao u taj glas; ali sam posle morao poverovati; njegovu istinitost mi je potvrdio policiski komesar, koji je žurno prošao na uviđaj. — Da se nisu s te „svadbe” vraćali naši junaci i da nisu tog „momka”, kako reče šaljivdžija džin, namestili da spava? U Vilotijevu selu ostao sam još jedno pet dana. — I kadgod bih ga sreo svaki put bih mu rekao: A? tutnje?

— Veseljak čovek, — odgovorio bi mi on svaki put i nasmejao bi se.

Šuma i stepa

... I malo po malo poče ga vući
Natrag: u selo, u tamnu baštu,
Gde su lipe tako goleme, tako hladovite,
I đurđevak tako čisto miriše,
Gde se okrugle vrbe nad vodom
S nasipa jedna za drugom nagnule,
Gde rodni hrast raste na rodnoj njivi,
Gde miriše na konoplju i koprivu...
Tamo, tamo, u široka polja,
Gde se kao kadifa crni zemlja,
Gde se raž, kud god bacite pogled,
Koleba tiho u mekim talasima,
I pada teški, žuti zrak
Iza prozračnih, belih, okruglih oblaka;
Tamo je lepo…

(Iz speva koji je spaljen).

Čitaocu su možda već dosadile ove moje beleške; hitam da ga umirim obećanjem da ću se ograničiti na štampane odlomke; ali, rastajući se od njega, ne mogu a da ne kažem nekoliko reči o lovu.

Lov s puškom i psom divan je sam po sebi, für sich, kako su govorili u staro vreme; ali, recimo, vi se niste rodili za lovca: ipak vi volite prirodu; vi, prema tome, ne možete ne zavideti nama lovcima.. Slušajte.

Znate li vi, na primer, kakvo je to uživanje krenuti se u proleće pre zore? Izlazite na stepenice... Na ugasito-sivom nebu ovde-onde žmirkaju zvezde; vlažan vetrić ovda-onda naleti kao lagan talas; čuje se uzdržan, nejasan šapat noći; drveće slabo šumi, umotano u senku. Evo meću ćilim na kola, nameštaju među noge sanduk sa samovarom. Logovi se ježe, frkću i kicoški staju s noge na nogu; par gusaka, koje tek što su se probudile, ćuteći i lagano prelazi preko puta. Za plotom, u bašti, mirno rče stražar; svaki zvuk prosto kao da stoji u stisnutom vazduhu, stoji i ne prolazi. Evo ste seli; konji se odmah krenu, gromko zatandrču kola... Vozite se — vozite se pored crkve, niz brdo nadesno, preko brane... Ribnjak tek počinje da se

puši. Malo vam je hladno, vi pokrivate lice jakom od šinjela; drema vam se. Konji oštro šljapkaju nogama po barama; kočijaš zvižduće.

Ali evo ste prošli jedno četiri vrste... kraj neba se rumeni; u brezama se bude, nespretno proleću čavke; vrapci ciriču oko tamnih stogova. Vazduh postaje svetliji, put vidniji, nebo jasnije, oblaci postaju beli, polja zelena. U seoskim kućama gori luč crvenim sjajem, iza vrata se čuju dremljivi glasovi. A za to vreme se jutarnje rumenilo razgoreva; eno su se već zlatne pruge protegle po nebu, po jarugama se puši isparenje; ševe zvonko pevaju, jutarnji vetar poduhuje i tiho isplivava purpurno sunce. Svetlost pokulja kao reka; srce vam prene kao ptica. Sveže, veselo, milo! Daleko se vidi svud unaokolo. Eno iza šumice sela; eno malo dalje drugog s belom crkvom, eno brezika na brdu, iza njega rit, kud vi idete... Življe, konji, življe! Krupnim kasom napred!... Ostalo je jedno tri vrste, ne više.

Sunce se brzo diže; nebo je vedro... Vreme će biti divno. Stado se oteglo iz sela vama na susret. Popeli ste se na brdo... Kakav vidik! Reka se vijuga jedno deset vrsta, plaveći se nejasno kroz maglu; iza nje vodnjikavo-zelene livade; iza livada položiti brežuljci; u daljini se vivci s drekom viju nad ritom; kroz vlažni sjaj, razliven u vazduhu, jasno se ističe daljina... a ne kao leti. Kako slobodno dišu grudi, kako se brzo pokreću udovi, kako očvršćava sav čovek, zahvaćen svežim dahom proleća!...

A letnje julsko jutro! Ko je drugi, sem lovca, iskusio kako je prijatno tumarati u zoru po džbunju? Kao zelena crta ostaje za vama trag vaših nogu po rosnoj, pobeleloj travi. Razmaknete li mokri džbun, — zalije vas nakupljeni, topli miris noći; vazduh je zasićen svežom gorčinom pelena, medom heljde i deteline; u daljini se diže kao zid hrastova šuma i blješti i rumeni se na suncu; još je sveže, ali se već oseća blizina žege. Glava ti se mlitavo zanosi od silnog mirisa. Džbunju nigde kraja... Ovde-onde tek u daljini se žuti raž u zrenju, u uskim prugama se crveni eljda. Evo zaškripaše kola; korakom ide seljak, da skloni konja u hlad dok je ranije... Pozdravili ste se s njim, na se udaljili — jasan zvek kose razleže se za vama. Sunce se diže sve više i više. Brzo se suši trava. Evo je već nastala žega. Prolazi sat, dva... Nebo postaje tamno no krajevima; nesnosnom zaparom diše nepomični vazduh. — „Gde bi se, prijatelju, mogao napiti vode?” pitate kosca. — „Eno onamo u jaruzi

izvora”. Kroz gusto leskovo šiblje, oko koga se uplela puzavica trava, spuštate se na dno jaruge. I zaista: pod samim obronkom krije se izvor; hrastov džbun željno raširio nad vodom svoje šapaste grane; veliki srebrnasti klobuci, vrludajući, dižu se sa dna, pokrivenog sitnom, kadifenom mahovinom. Prućite se na zemlju, napijete se, ali vas mrzi da se maknete. Vi ste u hladu, udišete mirisnu vlagu; dobro vam je, a ispred vas džbunje se usijalo od žege i čisto postaje žuto na suncu. Ali šta je to? Vetar iznenada nalete i prohuja; vazduh zadrhta unaokolo: da nije grom? Izlazite iz jaruge... kakva je ono olovna pruga na horizontu? Da li se zapara zgušnjava? ili se oblak diže?... No eno slabo sinu munja... A, eto vremena! Unaokolo sunce još jasnije sija: još se može loviti. Ali oblak raste: prednji njegov kraj se isteže kao rukav, nadnosi se kao svod. Trava, džbunje, sve najedanput potamne... Brže, eno se, kanda, vidi jedna košara za seno... brže! Dotrčali ste, ušli... Kakva kiša? kakve munje? Ovde-onde kroz slamni krov počinje kapati voda na mirišljavo seno... Ali evo sunce opet zaigra. Nepogoda je prošla; vi izlazite. Bože mili, kako se veselo blista sve unaokolo, kako je vazduh svež i razređen, kako miriše na jagode i pečurke!...

Ali evo nastupa veče. Večernja rumen se zapaljuje kao požar i obuzima pola neba. Sunce seda. Vazduh je u blizini nekado naročito prozračan, čisto staklen; u daljini se spušta meko isparenje, toplo po izgledu; zajedno s rosom pada rumeni sjaj na proplanke, do malopre oblivene mlazevima rastopljenog zlata; od drveta, od džbunova, od visokih plastova sena pružaju se dugačke senke... Sunce se smirilo; jedna zvezda zasija i treperi u ognjenom moru zapada... Eno ono bledi; nebo postaje plavo; pojedinih senki nestaje, vazduh se ispunjava maglom. Vreme je da se ide kući, u selo, u seljačku kućicu, gde ćete noćiti. Zametnuvši pušku na rame brzo idete, iako ste umorni... A za to vreme nastupa noć; na dvadeset koraka se već ne vidi; psi se jedva bele u mraku. Eno se nad crnim džbunjem krâj neba nejasno obasjava... Šta je to? — požar?... Ne, to se rađa mesec. A eno dole, na desno, već se pomalja svetlost u seoskim kućama... Evo najzad i vaše kućice. Kroz prozor vidite sto, pokriven belim stolnjakom, upaljenu sveću, večeru...

Ili narediš da ti upregnu lake droške i pođeš u šumu na divlje koke. Prijatno je provlačiti se uskom stazom, između dva zida visoke

raži. Klasje vas tiho bije po licu, različak vam se hvata za noge, prepelice pućpuriču oko vas, konj lenivo kasa. Evo i šume. Hladovina i tišina. Stasite jasike visoko šume nad vama; duge, obešene brezove grane jedva se miču; snažni hrast stoji kao borac, pored lepe lipe. Jašete zelenom stazom, išaranom senkama; velike žute muhe nepomično lebde u zlatastom vazduhu i najedamput odleću; komarci se viju kao stub, svetleći se u senci, tamneći na suncu; ptice mirno pevaju. Zlatan glasić grmuše zvuči kao nevina, brbljiva radost: on se slaže s mirisom đurđevka. Dalje, dalje, dublje u šumu... Šuma sve gušća... Neiskazana tišina obuzima vam dušu; a i unaokolo je tako dremljivo i tiho. Ali evo nalete vetar i zašuštaše vrhovi drveća, kao talasi kad se lome. Kroz lanjsko mrko lišće ovde-onde raste visoka trava; pečurke stoje raštrkane pod svojim kapicama.. Zec najedared iskoči, pas zvonko lajući pojuri za. njim...

I kako je ta ista šuma lepa u poznu jesen, kada doleću šljuke! One se ne nalaze u sredini šume: njih. treba tražiti duž okrajaka. Vetra nema, a nema ni sunca, ni svetlosti, ni senke, ni kretanja, ni šuma u mekom vazduhu razliven jesenji miris, nalik na miris vina; tanka magla stoji u daljini nad žutim poljima. Kroz ogolele, mrke grane drveća mirno se beli nepomično nebo; ovde-onde na lipama visi poslednje zlatno lišće. Vlažna zemlja se ugiba pod nogama; visoke, suve biljčice se ne miču; dugačke niti se blistaju na izbledeloj travi. Spokojno dišu grudi, a na dušu pada čudnovat nemir. Ideš duž šumskog okrajka, paziš na psa, a međutim ti dolaze na pamet mile slike, draga lica, mrtva i živa; davno i davno zaspale uspomene neočekivano se bude; uobrazilja lebdi u visini i leti kao ptica, i sve se tako jasno kreće i stoji pred očima. Srce čas najedamput zadrhti i zakuca, strasno poleti napred, čas bespovratno potone u uspomene. Sav život se razmotava lako i brzo, kao svitak hartije; svom svojom prošlošću, svima osećanjima, silama, svom svojom dušom vlada čovek. I ništa mu unaokolo ne smeta — nema ni sunca, ni vetra, ni šuma...

A jesenji dan, cedar, malo hladan, izjutra mrazan, kad se breza, kao drvo iz bajki, sva zlatna, divno ocrtava na bledo-plavom nebu, kad nisko sunce više ne greje, već blista jasnije nego leti, omanja jasikova šumica se sva svetluca, kao da joj je veselo i lako stajati goloj, slana se još beli na dnu doline, a svež vetar poistiha pokreće i

goni opalo, skorušeno lišće, — kad se rekom radosno valjaju plavi talasi, ravnomerno izdižući raštrkane guske i plovke; u daljini vodenica klopara, upola skrivena vrbama, i, šareneći se u svetlom vazduhu... golubovi brzo kruže nad njom...

Lepi su i letnji magloviti dani, mada ih lovci i ne vole. U take se dane ne može loviti: ptica, prnuvši vam ispod nogu, očas se izgubi u beličastom zastoru nepomične magle. Ali kako je mirno, kako je neiskazano mirno sve unaokolo! Sve se probudilo i sve ćuti. Prolazite pored drveta — ono se ne miče: ono se mazi. Kroz tanko isparenje, podjednako razliveno u vazduhu, crni se pred vama dugačka pruga. Vi je držite za blisku šumu; približujete se — šuma se pretvara u visoku leju pelena na međi... Nad vama, oko vas — svuda magla... Ali evo se vetar malo pokreće — komadić bledo-plavog neba nejasno se pomalja kroz sve ređe, čisto kao dimljivo isparenje, zlatasto-žut zrak prodire najedared, zastruji dugim mlazom, udari preko polja, upre u šumu, — i evo se opet sve prevuče maglom. Dugo traje ta borba; ali kako neiskazano veličanstven i vedar postaje dan, kad svetlost najzad pobedi i poslednji talasi zagrejane magle čas padaju i razastiru se kao čaršavi, čas se viju i gube u dalekoj, nežno sjajnoj visini...

Ali evo ste se krenuli u daljni lov, u stepu. Jedno deset vrsta lomili ste se seoskim putem — evo, na posletku, druma. Pokraj beskrajne povorke natovarenih kola, pokraj mehana s vrućim samovarima pod strehom, s širom otvorenim kapijama i bunarima, od jednog sela do drugog, kroz nepregledna polja, duž zelenih konopljišta, dugo, dugo se vozite. Svrake preleću s vrbe na vrbu; seljanke, s dugačkim grabljama u rukama, izmiču u polje; putnik u iznošenom kaftanu od nankinga, s torbom na leđima, vuče se umornim korakom; teške spahiske karuce, u koje je upregnuto šest krupnih i izrganih konja, plove vam na susret. Kroz prozor viri kraj jastuka, a pozadi, na rogožini, držeći se za uzicu, sedi postrance lakej u šinjelu, uprskan blatom čak do obrva. Evo sreske varoši, s drvenim, krivim kućicama, beskrajnim tarabama, trgovačkim zidanim zdanjima, u kojima niko ne stanuje, starinskim mostom nad dubokom jarugom... Dalje, dalje!... Nastaje stepni kraj. Pogledaš s brda — kakav izgled! Okrugli, niski brežuljci, uzorani i zasejani do vrha, nižu se talasasto na sve strane; jaruge zarasle u džbunje vijugaju se između njih; kao vrlo dugačka

ostrva razbacani su omanji šumarci; od sela do sela vode uske putanje; crkve se bele; među vrbacima svetluca se rečica, na četiri mesta presečena branama; daleko u polju štrče jedna za drugom droplje; vrlo star spahiski dom sa svojim zgradama, voćnjakom i gumnom pribio se uz omalen ribnjak. Ali vi idete sve dalje i dalje. Brežuljci su sve niži i niži, drveta skoro i nema. Evo je najzad — beskrajne, nepregledne stepe!...

A zimskog dana ići po visokim smetovima na zečeve, udisati studen, oštar vazduh, i nehotice žmiriti zbog sitnog blistanja mekog snega koje vas zaslepljuje, s uživanjem posmatrati zelenilo neba nad crvenkastom šumom!... A prvi prolećni dani, kad se unaokolo sve blista i ruši, kroz teško isparenje okopnela snega već miriše zagrejana zemlja, na mestima gde se sneg istopio, pod kosim sunčanim zrakom, poverljivo pevaju ševe, i, s veselim žuborom i hukom, iz jaruge u jarugu jure potoci...

Nego, vreme je da završim. Kad pomenuh proleće: u proleće se lako rastajati, u proleće i srećne vuče u daljinu... Zbogom, čitaoče; želim vam da uvek budete srećni.

---

[1] Ruska mera za dužinu, 1066 metara. (Prim. prevod.)

[2] Ruska mera za površinu, 1 hektar i 9 ara. (Prim. prevod.).

[3] Predratna ruska rublja vredela je 2,66 franka ili Dinara u zlatu. (Prim. prevod.).

[4] Ruski seljaci i drugi prostiji ljudi, govoreći sveštenicima pa i drugoj većinom starijoj gospodi, upotrebljavaju reč „baćuška”, koja upravo znači „otac”, ali je najbolje ne prevoditi je. (Prim. prevod.).

[5] Vrsta pamučne tkanine. — (Prim. prevod.)

[6] Ljubiteljima slavuja ti su izrazi poznati: njima se označavaju najlepša mesta u slavujskom pevanju.

[7] Pirog je omiljeno rusko testo, ispunjeno mesom, kupusom, pirinčem, jajima i dr., slično našem bureku, kao što mu je i ime istog, tursko-tatarskog porekla. — (Prim. prevod.).

[8] Hristosovati se — triput se na Uskrs poljubiti, uz pozdrav „Hristos vaskrse!” i „Vaistinu vaskrse!” — (Prim. prevod.).

[9] T.j. eau de Cologne, kolonjska voda. (Prim. prevod.).

[10] T.j. l'ecossaise-matradure, neka škotska igra. (Prim. prevod.).

[11] T.j. metrese (maîtresses) — ljubaznice. — (Prim. prevod.).

[12] Spahije su za kaznu svoje seljake slali u vojsku, pošto bi ih prethodno do glave ošišali. — (Prim. prevod.).

[13] T.j. jamajski rum. — (Prim. prevod.).

[14] Stoti deo rublje, (Prim. prevod.).

[15] Lekarskog pomoćnika. — (Prim. prevod.).

[16] Jednodvorci su bili slobodni seljaci, često osirotele spahije, koji su dobijali zemlju većinom na granici, svaki „dvor” za sebe. Oni su bili zasebna klasa, sa nekim plemićskim povlasticama. — (Prim. prevod.).

[17] Krilov, čuveni ruski basnopisac (1768—1844).

[18] Ferjaz, dugačak muški kaput bez struka i jake, s dugačkim rukavima. — (Prim. prevod.).

[19] Bićuk je naročiti soj konja koji se gaji u voroneškoj guberniji, oko poznatog „Hrenovog” nekadašnjeg pastuvskog zavoda grofice Orlove.

[20] T. j. c'est bon — ovo je dobro. — (Prim. prevod.).

[21] T. j. da ga podmite. — (Prim prevod.).

[22] T. j. velike Napoleonove vojske. — (Prim. prevod.).

[23] T. j. gospodo. — (Prim. prevod.).

[24] T. j. nežna mati. — (Prim. prevod.).

[25] Ivan Veliki, najviša zvonara u moskovskom Kremlju; podigao je Boris Godunov 1600 god. — (Prim. prevod.).

[26] Spasite me, spasite me, dobri moj gospodine. — (Prim.. prevod.).

[27] Pogrešno francuski, treba da znači: Muziku, muziku, znate li muziku? Znate li? Razumete li? Znate li muziku? Znate li svirati na fortepjanu? — (Prim. prevod.).

[28] Da, gospodine, da, da, ja sam muzičar; ja sviram u sve moguće instrumente. Da, gospodine... Spasite me, gospodine. — (Prim. prevod).

[29] T. j. jouez — svirajte. — (Prim. prevod.).

[30] Rusko narodno piće koje se najviše dobija od prevrelog ržanog hleba ili ržanog brašna. — (Prim. prevod.).

[31] Pljosnat čamac, sklepan iz starih dasaka preostalih od barki. — (Prim. prevod.).

[32] Od nemačkog Kaffeeschenk, kafedžija, momak koji kuva i služi kafu. — (Prim. prevod.).

[33] T. j. franc. acteur, glumac. — (Prim. prevod.).

[34] T. j. franc. teatre, pozorište. — (Prim. prevod.).

[35] Dečak — sluga, obučen kao kozak. — (Prim. prevod.).

[36] Od nem. Vorreiter, sluga koji jaše pored zaprege ili na jednom od zapregnutih konja. — (Prim. prevod.).

[37] „Rolna” ili „crpaonica” zove se u fabrikama hartije ona zgrada, u kojoj se iz kaca vadi hartija. Ona se nalazi kod same ustave, pod kolom.

[38] „Glačaoci” glačaju, stružu hartiju.

[39] Mreža kojom se vadi hartija.

[40] Tako kod nas seljaci zovu pomračenje sunca.

[41] Kojom se lonci meću i vade iz peći. — (Prim. prevod.).

[42] Verovanjnje o „Triški” verovatno je odjek legende o Antihristu.

[43] Bučilo — duboka jama s proletnjom vodom, koja zaostaje iza povodnja i ne presušuje ni preko leta.

[44] Mesto u šumi gde su drva isečena.

[45] Jurodivim se u Rusiji nazivaju ljudi luckasti, koji lutaju po zemlji i koje narod poštuje kao božje ljude. — (Prim. prevod.).

[46] Sarafan je dugačka ženska haljina bez rukava. — (Prim. prevod.).

[47] Reč nemačkog porekla (kao i „burgomistr” — Bürgermeister), kako se zvao glavar sela kojeg je postavljao spahija, kao svoga pretstavnika, da štiti njegove interese. Burmistr je bio ono što je u našoj zemlji pod Turcima bio subaša. A „starosta” — kmet bio je politički glavar sela. — (Prim. prevod.).

[48] Dragi moj, to treba uzeti u obzir. — (Prim. prevod.).

[49] T. j. kad mora kazniti batinama. — (Prim. prevod.).

[50] Ali to je divno. Ali šta vi mislite! — (Prim. prevod.).

[51] Oprostite, dragi gospodine. — (Prim. prevod.).

[52] Eto vam, dragi gospodine, neprijatnosti života na selu. — (Prim. prevod.).

[53] To će biti divno. — (Prim. prevod.).

[54] To je svršeno. — (Prim. prevod.).

[55] To je njihova stvar. — (Prim. prevod.).

[56] Jaka glava. — (Prim. prevod.).

[57] Čuveni pariski kuvar. — (Prim. prevod.).

[58] T. j. gostinskoj, koja se inače ne greje. — (Prim. prevod.).

[59] Zar nije ovo dirljivo? — (Prim. prevod.).

[60] T. j. dam mito. — (Prim. prevod.).

[61] Kakav obešenjak, a? — (Prim. prevod.).

[62] Seljaci „na obroku” plaćali su spahiji utvrđeni godišnji „obrok”, t. j. danak, bez ikakvih drugih obaveza, a ako su bili „na barščini”, morali su i da kuluče na spahijinom imanju. — (Prim. prevod.).

[63] T. j. u regrute. — (Prim. prevod.).

[64] Ovu rečcu — s — domeću nekim rečima većinom potčinjeni kad govore sa svojim starešinama ili prosti ljudi s gospodom; ona je postala od reči sudar — gosudar, t. j. gospodar, i označava poniznost, ulagivanje. — (Prim. prevod.).

[65] Molim vas lepo, dragi prijatelju, oprostite. — (Prim. prevod.).

[66] To je naličje medalje. — (Prim. prevod.).

[67] U skraćenom stavu. — (Prim. prevod.).

[68] T. j. daje dve banknote od po pedeset i jednu od dvadeset i pet rubalja mita glavnom pisaru, da spahinici kaže kako je pogodio žito po šest i po rubalja. (Prim. prevod.).

[69] Mrgud („birjuk”) u orlovskoj guberniji zove se čovek usamljen i mrgodan.

[70] Vrhom se u orlovskoj guberniji zove jaruga.

[71] Stari junačina. — (Prim. prevod.).

[72] Oficir koji kupuje konje „remonte”, za svoj puk. — (Prim. prevod.).

[73] Četvorougla poljska kapa, nazvana no „konfederaciji”, udruženju koje je podiglo 1830. god. ustanak za oslobođenje Poljske. — (Prim. prevod.).

[74] Pamučna materija. — (Prim. prevod.).

[75] francusko qu’est se que c’est? — (Prim. prevod.).

[76] Tobože francuski, a u stvari: ne žestite se. — (Prim. prevod.).

[77] Vrsta duvana. — (Prim. prevod.).

[78] T. j. francuski j’aime ça: to mi se sviđa. — (Prim. prevod.).

[79] Arkadija, oblast stare Jelade, uzimana za primer srećne zemlje. — (Prim. prevod.).

[80] U južnom velikoruskom o neakcentovano izgovara se kao a: vada, atec i sl. — (Prim. prevod.).

[81] Putnička kola s arnjevima. — (Prim. prevod.).

[82] Od rakiskog taloga i soli konj se brzo goji. — (Prim. prevod.).

[83] Po starom ruskom običaju, kad prodavac preda prodani predmet kupcu držeći ga u skutu od haljine onda se pogodba ne može pokvariti. — (Prim. prevod.).

[84] Giovanni Viotti, violinist i kompozitor italijanski (1753—1824). — (Prim. prevod.).

[85] Prost narod grad Mcensk zove Amčensk, a njegove stanovnike Amčani. Amčani su vrlo promućurnn ljudi, pa zato se kod nas neprijatelju želi: „Amčanin mu u kuću!”

[86] Bonaparti nije do igre, izgubio svoje podveze. — (Prim. prevod.).

[87] Fr. Comment vous portez-vous, t, j. kako ste? — (Prim. prevod.).

[88] Fr. Bonjour, bonjour, venez ici, t. j. dobar dan, dobar dan, hodite ovamo. — (Prim. prevod.).

[89] Fr. Pardon, pardon, s'il vous plaît, t. j oprostite, oprostite, molim vas. — (Prim. prevod.).

[90] (Nem.) Kako je prirodna, kako je neizveštačena! — (Prim. prevod.).

[91] Književno ime Ane fon Arnim, nemačke kljiževnice, Geteove prijateljice. — (Prim. prevod.).

[92] Činovnik građanske službe 6. klase. — (Prim. prevod.)

[93] T. j. kao u severnim ruskim dijalektima, gde se svako o izgovara, dok se u južnoruskim govorima nenaglašeno o izgovara kao a: voda, kao vada, noga kao naga i sl. — (Prim. prevod.).

[94] Reka u severnoj Italiji, utiče kod Venecije. — (Prim. prevod.).

[95] A. I. Poležajev (1805—1838), ruski pesnik. — (Prim. prevod.).

[96] Al. Jeg. Varlamov (1801—1851), vrlo plodan kompozitor romansa. — (Prim. prevod.).

[97] Ostzejske gubernije su pribaltičke gubernije, koje posle rata pripadaju nezavnsnim državama Litvi, Latviji i Estoniji. — (Prim. prevod.).

[98] Statski savetnik je bio činovnik 5. klase. — (Prim. prevod.).

[99] U 40-toj godini, i pored najžešćih mrazeva, sve do kraja decembra nije pao sneg, ozimi usevi su svi promrzli i mnogo divnih hrastovih šuma je uništila ta nemilosrdna zima. Teško ih je zameniti: produktivna snaga zemlje očigledno slabi; na „zabranjenim” opustošenim mestnma (oko kojih su ikone obnošene), mesto ranijeg plemenitog drveća, same sebe rastu breze i jasike; a inače kod nas ne umeju podizati šumu.

[100] Ovo je nesporazum: Nemac reč „žalost” nije mogao izgovoriti tako već „šalost”, a to u ruskom znači nestašluk. — (Prim. prevod.).

[101] U ovom lepom kraju, gde vlada veselost, ovaj hram osnovala je Lepota; divite se nežnosti svoje gospode, dobri stanovnici Krasnogorja. — (Prim. prevod.).

[102] I ja volim prirodu. — (Prim. prevod.).

[103] Ruski „kružok”, u kome su raspravljana politička i kljiževna pitanja. — (Prim. prevod.).

[104] Skrovištem se zove svako mesto gde se rado skupljaju, svako prijatno mesto. — (Prim. prevod.).

[105] Kod Rusa se groš zvao bakarni novac od 2 kopjejke, otprilike kao naš predratni marjaš. — (Prim. prevod.).

[106] Orlovci nazivaju oči „gledalicama”, kao što usta zovu „jedalicama”. — (Prim. prevod.)

[107] Poljehama se nazivaju stanovnici južnog Polesja, dugačkog šumskog pojasa koji počinje na granici bolohovskog i žizdrinskog sreza. Oni se odlikuju mnogim osobinama u načinu života, običajima i jeziku. A vukodlacima ih zovu zbog nepoverljive i priglupe prirode. — (Prim. prevod.).

[108] Poljehe dodaju skoro uz svaku reč usklike: „ha!” i „bađe”. — „Panjaj” vele mesto „pogonjaj” (poteraj). — (Prim. prevod.).

[109] Laka kola na federe, udešena za rđave puteve. — (Prim. prevod.).

[110] Kratak kaftan. — (Prim. prevod.).

[111] Pićer je popularan naziv za Petrograd. — (Prim. prevod.).

[112] T. j. franc. cherche! — traži! — (Prim. prevod.).

[113] Toržok, varoš u tverskoj guberniji, čuvena sa svojih čipaka. — (Prim. prevod.).

[114] Pavle Stepanović Močalov, slavni ruski glumac — tragičar (1780-1848). — (Prim. prevod.).

[115] Svakodnevni mundir uniformisanih činovnika. — (Prim. prevod.).

[116] Moja čaša nije velika, ali ja pijem iz svoje čaše. — (Prim. prevod.).

[117] Opasno je lava probuditi, — I strašan je tigrov zub, — Ipak najstrašnija od svih strahota — To je čovek u svome ludilu. — (Prim. prevod.).

[118] T. j. jer, skraćeno od „sudarja” (gosudarja), što se posle drugih reči izgovara kao znak poniznosti i poštovanja. — (Prim. prevod.).

[119] T. j. pretstavnik guberniskog plemstva. — (Prim. prevod.).

[120] Kratak tatarski kaftan na kopče. — (Prim. prevod.).

[121] Znači s činom zastavnika, prema ruskoj pošalici: Kokoš nije ptica, petao nije čovek, zastavnik nije oficir, njegova žena nije gospođa.

[122] Četvrt je bila stara mera za žito, blizu 210 litara. — (Prim. prevod.).

[123] Veliki Ustjug, varoš u Vologodskoj guberniji (sev. Rusija); Carevo-Kokšajsk, tatarska varošica u Kazanskoj guberniji (jugoist. Rusija). — (Prim. prevod.).

[124] Ruske spahije su davali slobodu kretanja onim svojim podanicima koji bi se odali trgovini, zanatima i drugim poslovima ili otišli na nauke, izdavši im pasoše. Oni su dužni bili plaćati svojim gospodarima određen porez. — (Prim. prevod.).

[125] Narodni ženski ukras na glavi u obliku dijademe. — (Prim. prevod.).

[126] Manja kola na feder, neka vrsta fijakera. (Prim. prevod.).

[127] Titulisanje počasnih građana, trgovaca, kirgiskih sultana i malih kavkaskih knezova. — (Prim. prevod.).